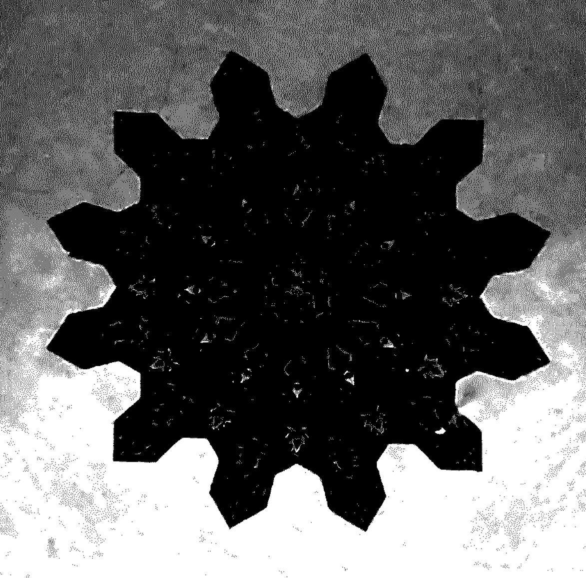
Sadruddîn el-Malatî el-Konevî

صدر الدين محمد بن إسحاق الْمَلَطِي القُونَوِي

KIRK HADİS ŞERHİ

شرح الأحاديث الأربعين

Tahkik ve Tercüme

Abdullah AYDINLI

Sadruddîn Muhammed b. İshâk el-Malatî el-Konevî

KIRK HADİS ŞERHİ

-Câmi Kelimelerden Çıkarılan Hikmet Cevherlerinin Örtülerinin Açılması-

Tahkik ve Tercüme
Abdullah AYDINLI

1. Baskı

İstanbul 2015

M.Ü. İLÂHİYAT FAKÜLTESİ VAKFI YAYINLARI No: 327

ISBN: 978-975-548-353-5

Sertifika No: 16209

Kitap Adı

KIRK HADİS ŞERHİ

-Câmî Kelimelerden Çıkarılan Hikmet Cevherlerinin Örtülerinin Açılması-

Yazar

Sadruddîn Muhammed b. İshâk el-Malatî el-Konevî

Tahkik ve Tercüme

Abdullah AYDINLI

Sayfa Tasarım

Eren Sakız

Baskı/Cilt

Seçil Ofset Matbaacılık

100. Yıl Mahallesi Matbaacılar Sitesi

4. Cadde No:77 Bağcılar, İstanbul

Tel: 0 (212) 629 06 15 www.secilofset.com

Sertifika No: 12068

1. Baskı

Mart 2015, İstanbul

İsteme Adresi

M.Ü. İlâhiyat Fakültesi Vakfı Yayınları

Nuhkuyusu Cad. No: 110 Bağlarbaşı 34662 Üsküdar İSTANBUL

Tel: 0216 651 15 06 Faks: 0216 651 00 61

ifav@ilahiyatvakfi.com - www.ilahiyatvakfi.com

مطبوعات وقف كلية الإلهيات بجامعة مرمره، رقم: ٣٢٧

صدر الدين محمد بن إسحاق المَلَطِي القُونَوِي
(606-673/1209-1274)

شرح الأحاديث الأربعين

كشف أستار جواهر الحِكَم
المستخرجة من جوامع الكِلَم

تحقيق
عبد الله آيدينلي

إستانبول ـ ٢٠١٥

İÇİNDEKİLER

فهرس الموضوعات

Sadruddîn Konevî'nin Hayatı ve Eserleri[1]

Hayatı

Sadruddîn Muhammed b. İshâk b. Muhammed b. Yûsuf b. Ali Ebu'l-Meâlî el-Malatî el-Konevî, kendi el yazısı olduğu bildirilen bazı kayıtlara göre 606/1209-1210 yılında Malatya'da doğdu. Babası Mecdüddîn İshâk, dönemin ilim ve devlet adamlarındandı. Vefatından sonra dul kalan hanımıyla 616 yılında İbnu'l-Arabî'nin (ö. 638/1240) evlendiği ve Konevî'nin onun terbiye ve himayesinde yetiştiği kaydedilmektedir. Bunun için olmalı ki İbnu'l-Arabî bazı icazetlerinde ondan "iyi, ihsan sahibi, istekli, temiz evlat", "salih, iyi, ihsan sahibi, akıllı, edip, zeki evlat" ve "mübarek, temiz evlat"... şeklinde bahsetmektedir.

Konevî 620 yılında İbn Arabi ile Şam'a gitmişti. 624 yılında Malatya'da Kemaleddîn Ali b. Muhammed el-İskenderânî'den birçok eser okumuştu. 628'de Şam'da İbnu'l-Arabî'nin evinde onun *et-Tenezzülâtu'l-Mavsıliyye*'sini okuyup tashih etmişti. 632'de veya ondan biraz önce Kahire'de olduğu görülmektedir. Burada iken Ömer b. Fârid'i gördüğü nakledilir. 640 yılında Haleb'de Şemsuddîn ed-Dımeşkî'nin hadis meclisinde idi.

Bundan sonra Konya, Şam ve Mısır'a muhtelif tarihlerde seyahatler yaptığı anlaşılmaktadır. Bu cümleden olarak 642 ve 647 yılları civarında Mısır'da, 652'de Konya'da, 662'de Dımeşk'de, 667'de tekrar Konya'da bulunuyordu. Mısır'da iken Ebu'l-Hasan eş-Şâzelî (ö. 656/1258) ve Abdulhak İbn Seb'în (ö. 669/1270) ile görüştüğü nakledilmektedir.

Zâhirî ve tasavvufi ilimleri tahsil eden Konevî'nin hadis ilmine özel bir alakasının olduğu görülmektedir. Kendisi de *Kırk Hadis Şerhi*'nin baş tarafında buna temas eder. Bu konuda birçok hocadan hadis tahammülünde bu-

1 Sadruddîn Konevî'nin hayatı hakkında kaynaklarda hem yeterli bilgi bulunmamakta hem de bulunan bilgiler arasında çelişkiler görülmektedir. Biz burada farklı bilgilerin değerlendirilmesine girişmeden, tercihe şayan görülen bilgilerden hareketle, ana hatlarıyla konuyu sunmaya çalışacağız.

المقدمة

صدر الدين القونوي، ترجمة حياته ومصنفاته[1]

ترجمة حياته

صدر الدين محمد بن إسحاق بن محمد بن يوسف بن علي المَلَطِي القُونَوِي يكنى بأبي المعالي. ولد فيما نقل عن قيد يقال إنه بخط يده في ملطية (مدينة تقع شرقي تركيا) سنة ٦٠٦ هـ /١٢٠٩-١٢١٠ م. كان أبوه مجد الدين إسحاق من العلماء ورجال الدولة. ثم توفي أبوه وهو ابن عشر سنين تقريبا. يروى أن ابن العربي (ت. ١٢٤٠/٦٣٨) –وكان صديقا لأبيه– تزوج بأمه بعد وفاة أبيه وذلك سنة ٦١٦ ونشأ صدر الدين في حجره. لأجل ذلك فيما يظن كان ابن العربي يذكر صدر الدين في بعض إجازاته له بقول "الولد البار المحسن الراغب الطاهر" و "الود الصالح البار المحسن العاقل الأديب الفطن" و "الولد المبارك الطاهر."

ارتحل القونوي مع ابن العربي إلى دمشق سنة ٦٢٠. سمع على كمال الدين علي بن محمد الإسكندراني في ملطية كثيرا من الكتب وذلك سنة ٦٢٤. قرأ كتاب ابن العربي المسمى بـ التنزلات الموصلية وصححه في دمشق وذلك سنة ٦٢٨. يرى القونوي في القاهرة وذلك سنة ٦٣٢ أو قبلها بقليل. كان القونوي في حلب في مجلس الحديث لشمس الدين الدمشقي سنة ٦٤٠.

بعد ذلك نشاهد أن القونوي ينتقل بين قونية والشام ومصر. وفي ضمن هذه الرحلات نراه في مصر حوالي سنة ٦٤٢ و٦٤٧ وفي قونية سنة ٦٥٢ وفي دمشق سنة ٦٦٢ وفي قونية أيضا سنة ٦٦٧. ويروى أن القونوي التقى في مصر بأبي الحسن الشاذلي (ت. ١٢٥٨/٦٥٦) وبعبد الحق ابن سبعين (ت. ١٢٧٠/٦٦٩).

درس القونوي العلوم الظاهرة والتصوفية. لكن يبدو أنه كان علقا بعلوم الحديث. وفي الحقيقة أنه يشير إلى هذا في بداية كتابه شرح الأحاديث الأربعين. له سماعات

[1] المعلومات التي نعثر عليها في سيرة القونوي ومصنفاته غير كافية من جهة و أحيانا معارضة بعضها بعضا من جهة أخرى. لذلك حاولنا أن نقدم ما هو أرجح من هذه المعلومات. والتفاصيل في المراجع التي نذكرها في آخر هذا القسم.

lunduğu, bu meyanda Şemsuddîn Ebu'l-Haccâc Yusuf b. Halil b. Abdillah ed-Dımeşkî'den (555-648), Ebu Bekr Muhammed b. Ca'fer el-Enbârî'nin *Hadîs*'ini kırâat yoluyla aldığı nakledilir. Hadis hocalarından birisi de Şerefuddîn Ya'kûb b. Muhammed b. el-Hasan el-Hezebânî[2] el-Mevsılî'dir (ö. 645). Bu zat Ebu's-Saâdât İbnu'l-Esîr'in öğrencisi olup eserlerini ondan okumuştu. Konevî de bu hocasına İbnu'l-Esîr'in *Câmiu'l-Usûl*'ünü okumuş ve bu kitabı ondan rivayet etmiştir. Bu kitabı kendisine rivayet ettiği talebesinden biri Kutbuddîn Mahmûd b. Mes'ûd b. Muslih el-Fârisî eş-Şîrâzî eş-Şâfiî (634-710) isimli âlimdir. Kutbuddîn, Konevî Konya'da iken ona gelmiş ve ondan muhtelif kitaplar okumuştu.

Konevî birçok hocadan okumuş olduğu kitapları isim ve yazarlarıyla birlikte kaydetmiştir. Bunlar arasında Müslim'in *Sahîh*'i, Ebû Nuaym'im *Mustahrac*'ı ve *Hılyetu'l-Evliyâ*'sı, ed-Dârekutnî'nin *Sünen*'i, el-Kudâî'nin *Şihâbu'l-Ahbâr*'ı, İbn Arefe'nin *Cüz*'ü, Abdulhak el-İşbîlî'nin *el-Ahkâm*'ı ve Sa'leb'in *el-Fasîh*'i zikredilebilir. Konevî, Ahmed b. Muhammed es-Silefî el-Isfahânî'nin *Erbaûn Hadîsen an Erbaîn Şeyhan fî Erbaîn Belde*'sini ise Burhânuddîn Ebû Tâhir İsmail b. Muhammed el-Ensârî'den okumuştu. Konevî'nin, Hâce Nasîruddîn et-Tûsî ile bazı felsefî meselelerde yazışmaları da vardır.

Bütün bunlara rağmen Konevî'nin en büyük hocası, yanında uzun bir süre kalma fırsatı bulduğu İbnu'l-Arabî olduğu gibi İbnu'l-Arabî'nin en önemli talebesi de Konevî'dir. Birçok eserini genç yaşlarında ondan sema ettiğine, daha sonra da rivayet ettiğine dair kayıtlar bulunmaktadır. İbnu'l-Arabî'nin son günlerine kadar yanında bulunduğu nakledilmektedir. Hatta kendi açıklamalarına bakılacak olursa münasebetleri ölümünden sonra da "vâkıa"sında devam etmiştir. İbnu'l-Arabî "şeyh-ı ekber", Konevî "şeyh-ı kebîr"dir. Neticede Konevî daha hayattayken büyük bir üne kavuşmuş bulunuyordu. Mevlana'nın, öldüğünde cenaze namazını Konevî'nin kıldırmasını vasiyet etmiş olması, hem onunla samimi ilişkisini hem de dönemindeki itibarını göstermeye yeter bir husustur.

Konevî, altmış küsur yaşlarındayken 673/1275 veya 672/1273 yılında Konya'da vefat etti. Vefatından önce cenazesinin fıkıh kitaplarındaki açıklamalara göre değil, hadis kitaplarındaki açıklamalara göre yıkanmasını, Şeyhi

2 Bu zatın mensub olduğu Hezebâniyye, büyük bir Kürt kabilesidir (İbn Hallikân, Vefeyâtu'l-A'yân, 7/139).

من محدثين أجلاء, فمثلا يروى أنه قرأ على شمس الدين أبي الحجاج يوسف بن خليل بن عبد الله الدمشقي (٥٥٥-٦٤٨) حديث أبي بكر محمد بن جعفر الأنباري. ومن مشايخه في الحديث أيضا شرف الدين يعقوب بن محمد بن الحسن الهذباني[٢] الموصلي (ت. ٦٤٥). وهذا العالم من تلاميذ أبي السعادات ابن الأثير وقرأ عليه تصانيفه. وقرأ القونوي على هذا العالم الموصلي جامع الأصول لابن الأثير ورواه عنه. وممن روى القونوي إليه هذا الجامع العلامة قطب الدين محمود بن مسعود بن مصلح الفارسي الشيرازي الشافعي (٦٣٤-٧١٠). وتلميذ القونوي هذا جاء إليه وهو في قونية وقرأ عليه كتبا كثيرة.

كتب القونوي أسماء الكتب التي تحملها مع أسماء مؤلفيها. فلنذكر على سبيل المثال هذه الكتب: الجامع الصحيح لمسلم والمستخرج وحلية الأولياء لأبي نعيم وسنن الدارقطني وشهاب الأخبار للقضاعي و جزء ابن عرفة والأحكام لعبد الحق الإشبيلي والفصيح لثعلب. وقرأ القونوي أيضا على برهان الدين أبي طاهر إسماعيل بن محمد الأنصاري كتاب أربعين حديثا عن أربعين شيخا في أربعين بلدة لأحمد بن محمد السلفي الإصفهاني. وله مراسلات مع الخواجة نصير الدين الطوسي في بعض المسائل الفلسفية.

مع كل هذا فإن اكبر أستاده هو محيي الدين ابن العربي التي تمكن في البقاء عنده مدة وتربى في حجره. سمع منه في عنفوان شبابه كثيرا من مصنفاته ثم رواه عنه فيما بعد. يروى أنه كان عند شيخه هذا إلى أن مات. بل دام حضوره عنده حتى بعد موته في "الواقعات" حسب ما يقوله هو. وفي المقابل القونوي أكبر تلميذ ابن العربي ومنسق وناشر أفكاره الوجودية. فإذاً ابن العربي شيخ أكبر والقونوي شيخ كبير. وفي النهاية أن القونوي حصل على شهرة واسعة وقبول عام لدى علماء وقته. حتى عصريه المشهور مولانا جلال الدين الرومي أوصى بقيام القونوي صلاة جنازته حينما توفي.

توفي القونوي سنة ١٢٧٥/٦٧٣ أو ١٢٧٣/٦٧٢ في قونية وهو ابن حوالي ستين عاما. وأوصى قبل وفاته أن يغسل بمقتضى ما هو مذكور في كتب الحديث لا مقتضى

---

٢ الهذباني منسوب إلى الهذبانية وهي قبيلة كبيرة من الأكراد (ابن خلكان، وفيات الأعيان، ١٣٩/٧).

İbnu'l-Arabî'nin elbiseleri ve aynı zamanda beyaz bir peştamal ile defnedilmesini, mezarına Şeyh Evhaduddîn el-Kirmânî'nin seccadesinin serilmesini, cenazesine hiçbir "cenaze okuyucusu"nun katılmamasını, cenazesinin Müslümanların umumi kabristanına defnedilmesini, üzerine kubbe/bina yapılmamasını, sadece kaybolmaması için taşla çevrilmesini, defnedildiği gün kadın, erkek, fakir ve yoksulların zayıflarına, özellikle de müzmin hastalara ve amâlara bin dirhem sadaka verilmesini, hikemî/felsefî kitaplarının satılıp parasının sadaka olarak dağıtılmasını, geri kalan tıb, fıkıh, tefsir, hadis ve benzeri ilimlere dair kitaplarının ise vakıf yapılmasını, bununla beraber onların, yararlanma ehliyeti görülenlere bolca sunulmasında cimri davranılmamasını vasiyet etmişti.[3] Cenazesinin Şam'a götürülüp Şeyhi İbnu'l Arabî'nin yanına defnedilmesini vasiyet ettiği de söylenir. Ancak bu mümkün olmamıştı.

Osman Ergin üç çocuğunun olduğu tahmininde bulunur: Abdullah, Sa'deddîn ve Sekîne. Vasıyetnamesinde sadece kızı Sekîne'den bahsettiğine göre diğerleri kendisinden önce vefat etmiş olmalılar.

Eserleri

Cüz' Yeştemil ale'n-Nevâdiri'l-Multekata min Lafzı'ş-Şeyh, Konya, Yusuf Ağa Kütüphanesi, 7838-7852, v. 681-687.

el-Fukûk fî Mustenedâti Hıkemi'l-Fusûs li'bn Arabi, y.y., t.y., 100 s. (Türkçesi: *Fusûsü'l-Hikem'in Sırları (el-Fükûk fî Müstenidâti Hikemi'l-Fusûs)*, çev. Ekrem demirli, İstanbul, 2012, İz, 163 s.).

İ'câzu'l-Beyân fî Tefsîri Ümmi'l-Kur'an, Kahire, 1970 (thk. Abdülkâdir Ahmed Atâ); Haydarâbâd, 1310, Dâiretu'l-Meârifi'n-Nızâmiyye, 358 s. (*Te'vilu's-Sûreti'l-Mubâreke el-Fâtiha* adıyla). Türkçesi: *İ'câzu'l-Beyân fî Te'vîli Ümmi'l-Kur'an Fâtiha Suresi Tefsiri*, Ekrem Demirli, İstanbul, 2002, İz, 510 s.

Marifet Yolcusuna Kılavuz -Tebsıretü'l-Mübtedî ve Tezkiretü'l-Müntehî, çev. Ahmet Remzi Akyürek, yayına hazırlayan: Ekrem Demirli, İstanbul, 2010, İz, 160 s. Mikâil Bayram bu eserin Ahî Evran'a ait olduğunu iddia ederek *Ahi Evren: Tasavvufi Düşüncenin Esasları* (Ankara, 1995) adlı kitabında onun adıyla neşretmiştir.

3 Bkz. Ergin, Osman, "Sadraddîn al-Qunawî ve Eserleri", s. 82-83.

ما ذكر في كتب الفقه ويكفن في ثياب الشيخ رضي الله عنه وفي إزار أبيض أيضا ويبسط في اللحد سجادة الشيخ أوحد الدين الكرماني رضي الله عنه ولا يصحب جنازته أحد من قراء الجنائز ويدفن في عموم مقابر المسلمين ولا تبنى على قبره عمارة ولا مسقف بل يبنى نفس القبر بحجارة وثيقة لا غير وذلك لئلا يندرس القبر وينفو أثره ويتصدق يوم دفنه بألف درهم على ضعفاء الفقراء والمساكين من الرجال والنساء خصوصا الزمنى والعميان وتباع كتبه الحكمية ويتصدق بثمنها وتكون باقيها من الطبيات والفقهيات والتفاسير والأحاديث ونحوها وقفا مع الوصية بأن لا يضن ببذله على من يرى أهلية الانتفاع بها.[٣] وأوصى أيضا بأن يحمل جسده إلى دمشق ويدفن عند قبر شيخه ابن العربي ولكن لم يتهيأ له هذا.

كان للقونوي ثلاثة أولاد عبد الله وسعد الدين وسكينة، فيما يرى الباحث عثمان أركين. لكن يظن أنهم ماتوا وهو على قيد الحياة إلا ابنته سكينة. لأنه لا يذكر في وصيته غيرها.

مصنفاته

جزء يشتمل على النوادر الملتقطة من لفظ الشيخ، قونية، مكتبة يوسف آغا، ٧٨٣٨-٧٨٥٢، ورق ٦٨١-٦٨٧.

الفكوك في مستندات حكم الفصوص لابن عربي، بدون أسم طبع المكان وتاريخ الطبع، ١٠٠ ص. وترجم إلى اللغة التركية.

إعجاز البيان في تفسير ام القرآن، القاهرة، ١٩٧٠ (بتحقيق عبد القادر أحمد عطا)؛ حيدرآباد، ١٣١٠، دائرة المعارف النظامية، ٣٥٨ ص (بعنوان تأويل السورة المباركة الفاتحة). وترجم إلى اللغة التركية.

تبصرة المبتدي وتذكرة المنتهي. له ترجمة إلى التركية وادعى الباحث الجامعي ميكائيل بايرام بأنه للصوفي التركي الشهير نصير الدين أخي أورن وترجمه إلى التركية باسمه.

---

٣ انظر: Ergin, Osman, "Sadraddîn al-Qunawî ve Eserleri", s. 82-83.

Miftâhu Ğaybi'l-Cem' ve'l-Vucûd, Tahran, 1374, thk. Muhammed Hâcevî, İntişâr-i Mûla, 144 s. (Zeylinde şerhi var: *Mısbâhu'l-Uns*, Muhammed b. Hamza el-Fenârî, 768 s.). Türkçesi: *Tasavvuf Metafiziği -Miftâh-ı Ğaybi'l-Cem' ve'l-Vücûd-*, Ekrem Demirli, İstanbul, 2002, İz, 219 s.

el-Murâselât beyne Sadriddîn Konevî ve Nasîriddîn et-Tûsî, thk. G. Shubert, Beyrut, 1995, (*Risâletu'l-Mufassıha* ve *Risâletu'l-Hâdiye* ile birlikte). Türkçesi: *Sadreddin Konevî ve Nasıreddîn Tûsî Arasında Yazışmalar: el-Mürâselât*, çev. Ekrem Demirli, İstanbul, 2002, İz, 208 s.). Mikâil Bayram yazışmaların Nasîruddîn Ahî Evren ile olduğunu iddia etmektedir.

en-Nefehâtu'l-İlâhiyye, Beyrut, 2007, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 270 s.(thk. Ahmed Ferîd el-Mizyedî); Tahran, 1996 (thk. ve Farsça çeviri: Muhammed Hâcevî). Türkçesi: *İlâhî Nefhalar*, çev. Ekrem Demirli, İstanbul, 2002.

en-Nusûs fî Tahkîkı't-Tavri'l-Mahsûs, 2003, Mektebetu'l-İskenderiyye, 163 s.(thk. İbrahim İbrahim Muhammed Yâsîn); Beyrut, 2008, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, s. 221-263 (thk. Ahmed Ferîd el-Mizyedî, *es-Sirru'r-Rabbânî el-Ma'rûf bi'n-Nusûs* adıyla). Şerhi: *Meşrau'l-Husûs ilâ Meâni'n-Nusûs*, şerh: Alâuddîn Ali b. Ahmed el-Mehâimî (ö. 835), Beyrut, 2008, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 272 s.(thk. Ahmed Ferîd el-Mizyedî); Tahran, 1342 (thk. Seyyid Celâleddîn-i Âştiyânî). Türkçesi, *Vahdet-i Vücûd ve Esasları*, çev. Ekrem Demirli, İstanbul, 2002, İz, 111 s.

Risâletu Mir'âti'l-Ârifîn ve Mazhari'l-Kâmilîn fî Multemesi Zubdeti'l-Âbidîn, thk. Muhammed Hâcevî, Konya, 2008, Mebkam, 174 s. Türkçesi: *Mir'âtü'l-Ârifîn -Âriflerin Aynası-*, çev. Dilâver Gürer, Betül Güçlü, Ali Çoban -Arapça metnin arkasında-; *Âriflerin Aynası Mir'âtü'l-Ârifîn*, İstanbul, 2010, Gelenek, 86 s. –Sadece çeviri-.

Terceme-i Makalât-i Sadreddîn el-Konevî, Yusuf Ağa, 4866(5620), 114 vr. (Mütercimi belli değil).

Şerhu'l-Ahâdîsi'l-Erbaîn. Meşhur olan Kırk Hadis Şerhi budur. İleride ayrıca ele alınacaktır.

Şerhu'l-Esmâi'l-Husna -Esma-i Hüsna Şerhi-, çev. Ekrem Demirli, İstanbul, 2002.

مفتاح غيب الجمع والوجود، تهران، ١٣٧٤، بتحقيق محمد خواجوي، انتشار مولى، ١٤٤ ص (وفي ذيله شرحه المسمى بمصباح الأنس لمحمد بن حمزة الفناري، ٧٦٨ ص. وترجم إلى اللغة التركية.

المراسلات بين صدر الدين القونوي ونصير الدين الطوسي، بتحقيق G. Shubert، بيروت، ١٩٩٥ (مع رسالة المفصحة ورسالة الهادية للقونوي). . وترجم إلى اللغة التركية. ويدعي الباحث الجامعي ميكائيل بايرام بأن هذه المراسلات جرت بين القونوي ونصير الدين أخي أورن.

النفحات الالهية، بيروت، ٢٠٠٧، دار الكتب العلمية، ٢٧٠ ص (بتحقيق أحمد فريد المزيدي)؛ تهران، ١٩٩٦ (بتحقيق محمد الخواجوي وترجمته إلى الفارسية). وترجم إلى اللغة التركية.

النصوص في تحقيق الطور المخصوص، ٢٠٠٣، مكتبة الإسكندرية، ١٦٣ ص (بتحقيق إبراهيم إبراهيم محمد ياسين)؛ بيروت، ٢٠٠٨، دار الكتب العلمية، ص ٢٢١-٢٦٣ (بتحقيق أحمد فريد المزيدي وبعنوان السر الرباني المعروف بالنصوص). وطبع شرحه لعلاء الدين علي بن أحمد المهائمي (ت ٨٣٥) أيضا: مشرع الخصوص إلى معاني النصوص، بيروت، ٢٠٠٨، دار الكتب العلمية، ٢٧٢ ص (بتحقيق أحمد فريد المزيدي)؛ تهران، ١٣٤٢ (بتحقيق سيد جلال الدين آشتياني) . وترجم إلى اللغة التركية.

رسالة مرآة العارفين ومظهر الكاملين في ملتمس زبدة العابدين، بتحقيق محمد خواجوي، قونية، ٢٠٠٨، ١٧٤ ص. وترجم إلى اللغة التركية.

ترجمة مقالات صدر الدين القونوي لمترجم مجهول، قونية، مكتبة يوسف آغا، ٤٨٦٦(٥٦٢٠)، ١١٤ ص.

شرح الأحاديث الاربعين. يعزى للقونوي شرحان. لكن شرحه المشهور هذا. وسنتكلم عليه فيما بعد بنوع من التفصيل.

شرح الاسماء الحسنى. ترجم إلى اللغة التركية.

Şerhu'l-Hadîsi'l-Erbaîne'n-Nebevî, Mısır, 1324. Türkçeleri: *Hadis-i erbain (Tasavvufî Kırk Hadis)*, çev. Abdülkadir Akçiçek, İstanbul, 1998, Kitsan, 104 s.; *Tasavvufî Yorumlarıyla Kırk Hadis*, çev. Harun Ünal, İstanbul, Vahdet Yayınları, 26+ 116 s.; *Şerh-i Hadîs-i Erbaîn -Kırk Hadis Şerhi-*, çev. Dr. Ali Pekcan, İstanbul, 2010, Gelenek, 95 s. Bu kitabın Konevî'ye nisbeti tartışmalıdır. Büyük ihtimalle ona ait değildir.

Konevî'nin, bir kısmı kütüphanelerde yazma hâlinde bulunan başka eserleri de vardır. Bunların bazısının ismi şöyledir:

Miftâhu Akfâli'l-Kulûb li-Mefâtîhı Allâmi'l-Ğuyûb

Nefsetu'l-Masdûr

Nusûsu Mefâtîhı'l-Ulûmi'l-İlâhiyye ve'l-Halâyık ve'l-Maârifi'r-Rabbâniyye

er-Risâletu'l-Murşidiyye fî Ahkâmi's-Sıfâti'l-İlâhiyye

el-Lem'atu'n-Nûrâniyye fî Müşkilâti'ş-Şecereti'n-Nu'mâniyye li'bn Arabî

Letâifu'l-İ'lâm fî İşârâti Ehli'l-İlhâm

Tefsîru'l-Besmele

Şerhu'l-Ahâdîsi'l-Erbaîn Kırk Hadis Şerhi

Konevî'nin, meşhur olan, kaynaklarda ve muhtelif kütüphanelerde bulunan yazmalarında farklı isimlerle kaydedilmiş bulunan bu kırk hadis şerhinin görülebilen yazmalarında hadis sayısı 26 ila 29 arasında değişmektedir. Bundan dolayı Konevî'nin onu tamamlayamadığı söylenmektedir. Ancak her bölüm başında şerh edilen hadisle birlikte aynı muhtevada olan başka hadisler zikredildiği gibi (mesela bkz. 17. ve 20. hadisler) hadislerin, ehl-i hadis tarafından farklı hadis sayılan diğer rivayetlerine (mesela bkz. 6, 8, 11, 22. hadisler) de sıkça atıflar yapıldığı görülmektedir. Bunlarla başlıklardaki hadis sayısı elli civarında olmaktadır. Bu durum nazar-ı itibara alındığında; önce kırk kadar hadisin toplandığı sonra şerh esnasında ilgili olanların bir araya getirilerek birlikte şerh edildiği, dolayısıyla bir eksikliğin bulunmadığı da söylenebilir.

شرح الحديث الاربعين النبوي، مصر، ١٣٢٤. وله ثلاث ترجمات إلي اللغة التركية. وفي نسبة هذا الكتاب إلى القونوي نظر. والغالب على الظن أنه لمؤلف آخر.

وللقونوي كتب أخرى نذكر من بينها ما يلي علما بأن في عزو بعضها إليه نظرا ونسخ بعضها لا يزال مخطوطة في المكااتب المختلفة:

مفتاح أقفال القلوب لمفاتيح علام الغيوب

نفثة المصدور

نصوص مفاتيح العلوم الالهية والخلايق والمعارف الربانية

الرسالة المرشدية في أحكام الصفات الالهية

اللمعة النورانية في مشكلات الشجرة النعمانية لابن عربي

لطائف الاعلام في إشارات أهل الالهام

تفسير البسملة

شرح الأحاديث الأربعين

هذا الكتاب مشهور وله نسخ كثيرة بعناوين مختلفة في مكتبات تركيا. عدد الأحاديث المعنونة يختلف في نسخها ويتراوح بين ٢٦ و ٢٩ في النسخ التي تيسر لنا رؤيتها. لأجل ذلك يقول بعض الباحثين إنه لم يتم. لكن هذا غير صحيح فيما نظن. لأن القونوي يذكر في أول الباب أحيانا عدة أحاديث (مثل الحديث السابع عشر والحديث العشرون) وأحيانا عدة روايات الحديث المشروح (كما في الحديث السادس والثامن والحادي عشر والثاني والعشرين). وبمجموعها يبلغ عدد الأحاديث المذكورة في أول الأبواب إلى خمسين. إذا نظرنا هذه الواقعة يمكن أن نقول إن المؤلف جمع في بداية الأمر حوالي أربعين حديثا ثم حينما حاول شرحها ضم بعضها إلى البعض الموافق له من حيث المعنى. وعلى هذا ليس هنا نقص ما.

Eserin ismi bazı yazmalarında *Keşfu Estârı Cevâhiri'l-Hıkem el-Mustahraca min Cevâmii'l-Kilem* veya *Keşfu Esrârı Nefâisi'l-Hıkem el-Mustahraca min Makamı Cevâmii'l-Kilem* şeklindedir. Kâtib Çelebî ise *Keşfu Estârı Cevâhiri'l-Hıkem el-Mustahracati'l-Mevrûseti min Cevâmii'l-Kilem* şekilde kaydetmiştir.[4]

Eserin 2 tahkiki ve 2 çevirisi yapılmıştır. Eseri ilk olarak H. Kâmil Yılmaz *Şerhu'l-Erbaîn Hadîsen* adıyla tahkik edip neşretmiştir: (*Tasavvufî Hadis Şerhleri ve Konevînin Kırk Hadis Şerhi*'nin -İstanbul, 1990, MÜ. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları- ekinde, 173 s.). Daha sonra Ekrem Demirli bu tahkikin hadis metinlerini aynen kullanarak tercüme etmiştir: *Kırk Hadis Şerhi –Şerh-i Hadis-i Erbaîn-*, İstanbul, 2002, İz Yayıncılık, 198 s. Mütercim, anılan tahkikin hadis metinlerini ve eserde geçen hadislerin tahric bilgilerini (bunları bozarak da olsa) aynen kullandığı ve yazarıyla aynı bilim dalında çalıştığı hâlde tahkikten neredeyse hiç bahsetmemiştir. H. Kâmil Yılmaz yıllar sonra eserin tahkikini gözden geçirerek kısmi düzeltmelerle yeniden, bu sefer çevirisiyle birlikte (Arapça sayfanın karşısında Türkçe çeviri sayfası şeklinde) neşretmiştir: *Kırk Hadis Şerhi ve Tercümesi*, İstanbul, 1431/2010, Mebkam, 177+177 s. Bu sefer de H. Kâmil Yılmaz, mesai arkadaşının çevirisinden bihaber görünmektedir. Elinizdeki bu çalışma anılan bu çeviri ve tahkiklerin görülmesi üzerine gerçekleştirilmiştir. Söz konusu tahkik ve çevirilerde görülenleri "Hayretinden parmağın dişler kim etse istimâ'!" İnşallah bu çalışma böyle bir sonuca yol açmaz.

Eserin müellif nüshası maalesef bulunmamaktadır. Ancak müellif nüshasına atıf yapan bir yazması görülmüştür. Mersin İl Halk Kütüphanesi koleksiyonunda bulunan bu yazmada da istinsah hataları bulunmaktadır. Bunun için biz esas aldığımız yazma nüshalardan hareketle sahih bir metin oluşturma yolunu tercih ettik ve tahkik ve tercümemizi buna dayandırdık. Bununla beraber manayı etkileyen nüsha farklarını dipnotlarında göstermeye çalıştık.

Metin oluştururken kullanılan yazma nüshalar şunlardır:

el-Hadîsu'l-Erbaîn, Şehid Ali Paşa, 01369, müstensih: Abdullah, h. 903, Şa'bân ayı başları, vr. 1b-91a. (A)

Keşfu Estârı Cevâhiri'l-Hıkem el-Mustahraca min Cevâmii'l-Kilem, Mersin İl Halk Kütüphanesi, Arşiv. no. 25 Hk 4487/1, müstensih: Ahmed b. Yûsuf, Kahire, h. 1110, 49 vr. Bu yazmada müellif nüshasına atıf bulunmaktadır. Bkz. vr. 23b. (M)

Keşfu'l-Esrâri'l-Muhkeme, Bağdatlı Vehbi, Nu. 0259, 21 Rebû'l-Evvel, 1178 Pazartesi, 52 vr. (B)

4 Bkz. *Keşfu'z-Zunûn*, 2/1038.

عنوان الكتاب في بعض النسخ هكذا: كشف أستار جواهر الحكم المستخرجة من جوامع الكلم وفي يعضها هكذا: كشف أسرار نفائس الحكم المستخرجة من مقام جوامع الكلم. وكتبه كاتب جلبي هكذا: كشف أستار جواهر الحكم المستخرجة الموؤوثة من جوامع الكلم.[٤]

حقق حسن كامل يبلماز الكتاب ونشره مع مقدمة حول شروح الحديث الإشارية:

Tasavvufî Hadis Şerhleri ve Konevînin Kırk Hadis Şerhi'nin -İstanbul, 1990, MÜ. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları- ekinde, 173 s.

. ثم نقحه ونشره مرة ثانية مع ترجمته إلى التركية:

Kırk Hadis Şerhi ve Tercümesi, İstanbul, 1431/2010, Mebkam, 177+177 s.

وللكتاب ترجمة ثانية إلى التركية.

لم يصل إلينا نسخة بخط يد المؤلف، فيما نعلم. لكن هنا بعض النسخ فيه إشارة إلى أصل المؤلف. وهذه النسخة في مكتبة محافظة مرسين العمومية. مع هذا فيها أخطاء كثيرة. لأجل ذلك اخترنا تكوين نص صحيح على قدر الامكان انطلاقا من سبع نسخ. وأشرنا في الهوامش إلى اختلافاتها الهامة. وها هي هذه النسخ:

كشف الأسرار المحكمة، بغدادلي وهبي، رقم ٠٢٥٩، يوم الاثنين ٢١ ربيع الأول، ١١٧٨، ٥٢ ص (ب).

كشف أستار جواهر الحكم المستخرجة من جوامع الكلم، مكتبة محافظة مرسين العمومية، رقم Hk ٢٥ ١/٤٤٨٧، الناسخ أحمد بن يوسف، القاهرة، ١١١٠، ٤٩ ص. في هذه النسخة إشارة إلى أصل المؤلف. انظر: الورق ٢٣ب (م).

الحديث الاربعين، شهيد علي باشا، رقم ٠١٣٦٩، الناسخ عبد الله، أوائل شعبان ٩٠٣، ورق ١ب-٩١آ (ع).

(شرح الأحاديث الأربعين)، شهيد علي باشا، رقم ٠١٣٩٤، سنة ٨٣٣، ورق ٤٦-٩١(ش).

---

٤ انظر: كشف الظنون، ١٠٣٨/٢.

(*Şerhu'l-Ahâdîsi'l-Erbaîn*), Cârullah, 02061, vr.18b-35b. (C)

(*Şerhu'l-Ahâdîsi'l-Erbaîn*), Şehid Ali Paşa, 01394, h. 833, vr.46-91. (Ş)

(*Şerhu'l-Ahâdîsi'l-Erbaîn*), Nuruosmaniye, 5010, vr. 1b-31a. (N)

Şerhu Hadîsi'l-Erbaîn el-Musemma bi-Keşfi Estâri Cevâhiri'l-Hıkem el-Mustahracati'l-Mevrûsati min Cevâmii'l-Kilem, Serez, 0387, 82 vr. (S).

Yazma nüsha bilgilerinin sonlarındaki harfler, yazmanın kısaltmasını ifade etmektedir.

Metin oluşturulurken zaman zaman el-Munâvî'nin *Feyzu'l-Kadîr* isimli eserindeki atıflarda bulunan farklılıklara da işaret edilmiştir. Bunlar (Z) kısaltmasıyla gösterilmiştir.

Kitapta hadislerin verilen farklı rivayetleriyle birlikte toplam 135 kadar hadis kullanılmıştır. Bunların 50 kadarı bölüm başlarında zikredilmiştir. 135 hadisin 15 kadarı, başlıklarda zikredilen 50 hadisin ise 5 kadarı (1. ve 24. hadis ile 6., 17. ve 21. hadisin bazı rivayetleri) asılsız veya mevzû'/uydurmadır. Bu % 11.5 kadar bir nisbeti ifade eder. Diğer hadislerin büyük bir kısmı makbûl (sahîh, hasen), geri kalan az kısmı ise muhtelif derecelerinde zaîf hadis durumundadır. Dipnotlarında sadece asılsız veya mevzû' olanların durumlarına işaret edilmiş, diğerlerinin kaynaklarının verilmesiyle yetinilmiştir.

Konevî, her ne kadar felsefeci-sûfî (feylesûf-muteravvid) sayılsa da hayat hikâyesinde görüldüğü üzere, iyi bir hadis eğitimi almış bir âlimdir. Hadisteki mahareti bu eserinde de görülmektedir. Bununla beraber anılan miktardaki asılsız veya mevzû' hadis sayısı az değildir. Ama bu durum yadırganmayabilir. Bunda, hadis tesbit ölçüleri konusunda sufilerin sahip olduğu farklı anlayışların[5] yanında kendisinin "sûfi-hadisçi" olmasının da etkisi bulunmalıdır. İnsan, bir kanaate sahip olduktan sonra ona uygun haberlere ve bu haberleri nakleden kimselere daha müsamahalı davranabilmektedir.

Zikredilen hadislerde dikkat çeken bir diğer husus, büyük ölçüde mana ile rivayet edilmiş olmalarıdır. Bizzat Konevî de bazı hadisleri mana ile rivayet ettiğini ifade etmektedir (Mesela bkz. 21 hadisin şerhi). Bu da tarih boyunca sufilerin hadis rivayetindeki genel tutumlarıyla uyumludur. Onlar lafızdan ziyade muhtevaya önem verirler. Bu, diğer taraftan Konevî'nin hafıza gücünü de gösteren bir durumdur. Zira bu durumda onları yazılı bir kaynaktan değil, hafızadan nakletmiş olmalıdır.

5 Bkz. 22. hadisin şerhi.

شرح الأحاديث الأربعين، جار الله، رقم ٠٢٠٦١، ورق ١٨ب-٣٥ب (ج).

(شرح الأحاديث الأربعين)، نور عثمانية، رقم ٥٠١٠، ورق ١ب-٣١آ (ن).

شرح الأحاديث الأربعين المسمى بـ كشف أستار جواهر الحكم المستخرجة الموروثة من جوامع الكلم، سرز، رقم ٠٣٨٧، ٨٢ ورق (س).

الحروف الموجودة في آخر النسخ المذكورة هنا رمز هذه النسخة.

نقل المناوي في كتابه فيض القدير نصوصا كثيرة من هذا الشرح. وفي بعضها اختلافات أشرناها أيضا في الهوامش برمز "ض".

أما عدد الأحاديث وصحتها فمجموع ما ذكر من الأحاديث برواياتها المختلفة ١٣٥ حديثا. خمسون منها مذكورة في أول الأبواب، كما مر. فخمسة عشر حديثا من المجموع لا أصل لها او موضوعة حسب تحرينا وحسب معايير علم الحديث. وخمسة أحاديث منها توجد في التراجم (الحديث الاول والرابع والعشرون وبعض روايات الحديث السادس والسابع عشر والحادي والعشرين). هذا يفيد أن نسبة الأحاديث الموضوعة عشر بالمائة تقريبا. وباقي الأحاديث أعظمها مقبولة (صحيحة أو حسنة) وبعضها ضعيفة بمختلف أنواعها. نحن أشرنا في الهوامش إلى حال الأحاديث الموضوعة فقط واكتفينا بذكر مصادر باقيها.

إن القونوي وإن كان مشهورا بصفته الفيلسوف الصوفي (المتروض) عالم مشارك في شتى العلوم وخاصة علم الحديث كما لاحظنا في ترجمة حياته. وهذا الكتاب أيضا يدل على غزارة علمه وتبحره في هذا الفن. مع هذا فإن نسبة الأحاديث الموضوعة غير قليلة. لكن هذا الحال يمكن أن لا يستنكر. يظن أن هذا يرجع إلى معايير المتصوفة في تثبيت الأحاديث[٥] من ناحية وإلي صفته الصوفي الحديثي من ناحية أخرى. ومن المعلوم المقرر أن المرأ إذا اتخذ عقلية ما فهو فيما بعد يعامل مع الأحوال الملائمة الموافقة لهذه العقلية معاملة متساهل نسبيا.

٥ انظر شرح الحديث الثاني والعشرين.

Konevî seçtiği hadisleri esas itibariyle vahdet-i vücud anlayışı doğrultusunda şerh etmeye çalışmıştır. Burada genel bir tesbit olarak denebilir ki hadislerin seçimi ve şerhinde hadisin makbul olup olmamasından ziyade muhtevası etkili olmuştur. Belirleyici olanın vahdet-i vücud anlayışı olduğu görülmektedir. Bunun içindir ki Konevî bazı hadislerin şerhine girişmeden önce mukaddimeler yapma/giriş bilgileri verme ihtiyacı hissetmiştir. Konevî şerhinde zahir manalara işaretin yanında kendi "müşahede"lerine de yer vermiştir. Bu yorumların bir kısmını dinin zâhirî hükümlerine aykırı bulanlar bile onun "gönle ferahlık veren" özgün açıklamalar yaptığını ifade ederler.[6] Buna rağmen sonraki müelliflerin esere fazla alaka göstermedikleri anlaşılmaktadır. Sadece el-Munâvî *Feyzu'l-Kadîr* isimli eserinde Konevî'nin bu şerhini büyük ölçüde iktibas etmiş bulunmaktadır. Tahkikin dipnotlarında bu yerlere işaret edilmiştir.

Kitabın tercümesinde metne bağlı kalmaya çalışılmıştır. Bu tutum, uzun cümlelerin kurulmasına, bu da bazen anlamada zorluğa yol açmış olabilmektedir. Zira Arapça uzun cümleler kurmaya müsait bir dil olduğu hâlde Türkçe kısa cümlelere uygun bir dildir. Bu zorluğu hafifletmek için virgül, noktalı virgül ve çizgilerden yararlanılmaya çalışılmıştır. Özellikle zor anlaşılan cümlelerde önce iki çizgi arasına alınan kısım atlanarak okunursa daha kolay bir anlamanın olacağı söylenebilir.

Konevî'nin bu şerhi tasavvufi ıstılahlarla doludur. Bu ıstılahları aynen korumakla beraber, bir ön kanaat oluşması için sözlük manalarını da vermeye çalıştık. Çünkü bilindiği gibi ıstılahî mana, sözlük manasından tamamen farklı bir şey değildir. Bu arada özelliği olan bazı kelimelerin de aslî şekilleri muhafaza edilmiştir.

Terceme-i Hayatın Kaynakları

Abdurrahman Câmî, *Nefehâtu'l-Uns min Hadarâti'l-Kuds*, s. 632-634.

Ateş, Ahmed, "Anadolu Kütüphanelerinden Mühim Yazma Eserler (Amasya)", s. 141-174.

Ateş, Ahmed, "Konya Kütüphanelerinde Bulunan Bazı Mühim Yazmalar", s. 49-130.

Ateş, Ahmed, "Muhyi-d-dîn Arabî", 8/533-555.

Bayram, Mikail, *Sadru'd-dîn-i Konevi –Hayatı, Çevresi ve Eserleri–*, 203 s.

6 Bkz. Taşköprüzâde, *Miftâhu's-Saâde*, 2/342.

والشيء الآخر الذي يلفت النظر في الأحاديث المذكورة هو روايتها بالمعني غالبا. والمؤلف نفسه أيضا يقول أحيانا إنه روى الحديث بالمعنى (ينظر على سبيل المثال شرح الحديث الحادي والعشرين). وهذا أيضا يتفق مع ما اتبع المتصوفة في رواية الأحاديث عبر التاريخ. فإنهم اهتموا بمعنى الحديث أكثر من لفظه. وهذه الواقعة التي شاهدناه في القونوي تدل على قوة حفظه من جهة أخرى. لأنه ذكر هذه الأحاديث من ذاكرته فيما يبدو وليس من أصل مصنف.

حاول القونوي شرح الأحاديث على ضوء وحدة الجود. وفي الحقيقة أثرت هذه الفكرة في انتخاب الأحاديث كما أثرت في شرحها أكثر من حالها من حيث القبول والرد. لأجل ذلك اضطر إلي ذكر المقدمات في شرح بعض الأحاديث. مع هذا ذكر في شرحه المعاني الظاهرة كما ذكر فيه بعض مشاهدته الخاصة. يلاحظ أن القنوي قد أبدع في بعض تأويلاته بحيث ينشرح الصدور والبال حتى حسب من رأى بعض تأويلاته مخالفا لما عرف من ظاهر الشرع.[٦]

مصاد الترجمة:

ابراهيم ابراهيم محمد ياسين، صدر الدين القونوي وفلسفته الصوفية، ٣١٨ ص.

ابن الملقن، طبقات الاولياء، ص ٤٦٧.

ابن حجر العسقلاني ، الدرر الكامنة، ١٠٨/٥.

ابن خلكان، وفيات الأعيان، ١٣٩/٧.

أبو الوفاء التفتازاني، "الطريقة الأكبرية"، ص ٣٤٣-٣٤٤.

الذهبي، تذكرة الحفاظ، ١٤٩١/٤.

الذهبي، سير أعلام النبلاء، ٢٣١/٢٣.

٦ انظر: طاش كبري زادة، مفتاح السعادة، ٣٤٢/٢.

Demirli, Ekrem, *Nazari Tasavvufun Kurucusu Sadreddin Konevi -Hayatı, Eserleri, Düşünceleri-*, 168 s.

Demirli, Ekrem, "Sadreddin Konevi", 35/420-425.

Demirli, Ekrem, *Sadreddîn Konevî-Hayatı, İlmî Şahsiyeti ve Eserleri-*, 112 s.

Ergin, Osman, "Sadraddîn al-Qunawî ve Eserleri", *Şarkiyat Mecmuası*, s. 63-90.

İbn Hacer el-Askalânî, *ed-Dureru'l-Kâmine*, 5/108.

İbnu'l-Mulakkın, *Tabakâtu'l-Evliyâ'*, s. 467.

İbrahim Yâsîn, *Sadru'd-Dîn el-Kûnevî ve Felsefetuhu's-Sûfiyye*, 318 s.

Katip Çelebi, *Keşfu'z-Zunûn*, Muhtelif sayfalar.

Koçkuzu, A. Osman, "Sadrettin Konevi'nin Hadisçiliği", s. 69-83.

el-Munâvî, *el-Kevâkibu'd-Durriyye fî Terâcimi's-Sâdeti's-Sûfiyye*, 2/552-556.

Öngören, Reşat, "Miftâhu'l-Gayb", 30/16-17.

Özkürkçüler, Ayşe, *Şeyh Sadreddin Konevi'nin Hadisçiliği ve "Şerhu'l-Erbaîne Hadisen" Adlı Eseri*, 109 s.

es-Subkî, *Tabakâtu'ş-Şâfiiyyeti'l-Kübra*, 8/45.

eş-Şevkânî, Muhammed b. Ali, *el-Bedru't-Tâli"*, 2/299

Taşköprüzâde, *Miftâhu's-Saâde*, 2/342.

et-Teftâzânî, "et-Tarîkatu'l-Ekberiyye", s. 343-344.

Uysal, Muhittin, "Selçuklu Devri Sûfilerinde Hadis Yapısı ve Kullanımı", 1/173-190.

Yılmaz, H. Kâmil "Sadreddîn Konevî'nin Hadis Erbaîn Şerhi", s. 17-36.

ez-Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ'*, 23/231.

ez-Zehebi, *Tezkiretü'l-Huffaz*, 4/1491.

الزركلي، خيرالدين، الأعلام، ٣٠/٦.

السبكي ، طبقات الشافعية الكبرى، ٤٥/٨.

الشوكاني، البدر الطالع بمحاسن من بعد القرن السابع، ٢٩٩/٢.

طاش كبري زاده ، مفتاح السعادة، ٣٤٢/٢.

عبد الرحمن جامي، نفحات الأنس، ص ٦٣٢-٦٣٤.

كاتب جلبي، كشف الظنون، مواضع كثيرة.

المناوي، الكواكب الدرية في تراجم السادة الصوفية، ٥٥٢/٢-٥٥٦.

Ateş, Ahmed, "Anadolu Kütüphanelerinden Mühim Yazma Eserler (Amasya)", s. 141-174.

Ateş, Ahmed, "Konya Kütüphanelerinde Bulunan Bazı Mühim Yazmalar", s. 49-130.

Ateş, Ahmed, "Muhyi-d-dîn Arabî", 8/533-555.

Bayram, Mikail, *Sadru'd-din-i Konevi –Hayatı, Çevresi ve Eserleri-*, 203 s.

Demirli, Ekrem, *Nazari Tasavvufun Kurucusu Sadreddin Konevi -Hayatı, Eserleri, Düşünceleri-*, 168 s.

Demirli, Ekrem, "Sadreddin Konevi", 35/420-425.

Demirli, Ekrem, *Sadreddin Konevî-Hayatı, İlmî Şahsiyeti ve Eserleri-*, 112 s.

Ergin, Osman, "Sadraddîn al-Qunawî ve Eserleri", *Şarkiyat Mecmuası*, s. 63-90.

Koçkuzu, A. Osman, "Sadrettin Konevi'nin Hadisçiliği", s. 69-83.

Öngören, Reşat, "Miftâhu'l-Gayb", 30/16-17.

Özkürkçüler, Ayşe, *Şeyh Sadreddin Konevi'nin Hadisçiliği ve "Şerhu'l-Erbaîne Hadîsen" Adlı Eseri*, 109 s.

Uysal, Muhittin, "Selçuklu Devri Sûfilerinde Hadis Yapısı ve Kullanımı", 1/173-190.

Yılmaz, H. Kâmil "Sadreddîn Konevî'nin Hadîs Erbaîn Şerhi", s. 17-36.

Kırk Hadis Şerhi

Câmi Kelimelerden Çıkarılan Hikmet Cevherlerinin Örtülerinin Açılması

-Tercüme ve Tahkik-

شرح الأحاديث الأربعين

المسمى بـ

كشف أستار جواهر الحِكَم
المستخرجة من جوامع الكِلَم

-النص المحقق-

Kullanılan nüshaların kısaltmaları

A: Şehid Ali Paşa, 1369

B: Bağdatlı Vehbi, 259

C: Cârullah, 02061

M: Mersin İl Halk Kütüphanesi, 25 Hk 4487/1

N: Nuruosmaniye, 5010

S: Serez, 0387

Ş: Şehit Ali Paşa, 1394

Z: *Feyzu'l-Kadîr*, el-Munâvî

رموز النسخ التي اعتمدنا عليها في تثبيت النص وأشرنا إلى اختلافها في التعليق

ب: بغدادلي وهبي، رقم ٢٥٩

ج: جارالله، رقم ٢٠٦١

س: سرز، ٠٣٨٧

ش: شهيد علي باشا، ١٣٩٤

ض: فيض القدير للمناوي

ع: شهيد علي باشا، ٠١٣٦٩

م: المكتبة العمومية في محافظة مرسين، Hk ٢٥ ٤٤٨٧/١.

ن: نور عثمانية، ٥٠١٠

Bismillahirrahmanirrahîm

{1} Hanîf dininin göğünü şer'î hükümlerin, dinî emir ve nasihatlerin yıldızlarıyla süsleyen, göğsünü Müslümanlığa açtığı kimseleri bunlarla hidayete erdirip zulmânî şüphe ve perdelerin gailelerinden kurtaran, sonra diğerlerinin bâtınlarını iman nurlarının ışıklarıyla güzelleştiren, sonra ihsan mertebelerinin ehlini irşad etmek için bu göğün ufkunun doğuş yerlerinden hidayet aylarını ortaya çıkaran,

{2} sonra inayetinin doğuş yerlerinden, temiz nefis ve yüce himmet sahibi seçkin yaratıklarının gönülleri üzerine zevkî-yakînî marifet güneşlerini tulû' ettiren, sonra seçkin kullarının hülasasına mahabbetinin nurlarıyla ledünnî ilimlerinin sırlarını açıklayan,

{3} sonra bu hülasanın seçkinlerinden kendisine ayırdığı bir topluluk çıkarıp onlara, zatına –sübhâneh!- ve her şeye müteallik ilminin sûretinde tecelli eden ve onları bununla zâtî-ebedî bir şekilde aydınlatan/aydınlığa çıkaran[7] Allah'a hamdolsun! Bu ikramlara nail olanlar da bunun sonucu, başkalarına gizli kalan ilahî ve kevnî hakikatleri aydınlanmış buldular. "Onlar Allah'ın yanında olanlardır. İyi bilin ki Allah'ın yanında olanlar hep kurtulmuşlardır!"[8]

{4} Allah onların mürşidlerine, yöneticilerine, büyük kardeşlikte önde olanlarına, başkanlarına yani gayb anahtarlarının anahtarı, irşadının nurlarıyla kardeşliğine hazır kalblerden her türlü şüphe ve kuşkunun yankısını çıkarıcı efendimiz Muhammed'e, âline ve durumları yukarıda zikredilmiş, delilleri de kendi yanında ve Rabbinin katında açık olan kardeşlerine, ezelî hükümlerin kemâlâtını cem'eden ve bunlarla ebedî mertebelerde zuhur eden bir salâtla salât ve çok selâm eylesin.

{5} İmdi, ilk asırların âlimlerinden fazilet ve dinî gayret sahibi bir topluluk nezdinde, değişik tarîklerden gelen sahih senedlerle Hz. Peygamber'in –sallellahu aleyhi ve sellem-; "Kim ümmetime, dinlerinin işlerine dair kırk hadis mu-

---

7 "onları zâtî-ebedî bir donatışla donatan" (A, S, Ş).

8 el-Mücâdile sûresi, 22. ayet.

بسم الله الرحمن الرحيم

{١} الحمد لله الذي زَيَّن سماءَ الملة الحنيفية بنُجُوم الأحكام الشرعيةِ والأوامرِ والنَّصائح الدينيةِ وهَدَى بها مَنْ شَرَحَ صدرَه للإسلام وخلَّصه مِنْ غوائلِ الشُبَه والحُجُب الظلمانيةَ. ثم جَمَّل بَواطنَ آخَرين بأضواء الأنوار الإيمانية. ثم أَبْدى من مَطالع أُفق تلكَ السماءِ أقمارَ الرشاد لإرشادِ أهلِ المراتب الإحسانية.

{٢} ثم أَطْلَع من مَشارقِ عنايته على قلوب الصَفْوة من بَرِيَّته أصحابِ النفوس الزَّكِيَّة والهِمم السَّنِيَّة، شُموسَ المعارف الذوقية اليقينية. ثم جلَّى لخلاصة صفوته بأنوار محبته أسرارَ علومه اللَّدُنّية،

{٣} ثم اسْتَخلَص من صَفْوَة تلك الخلاصةِ قوماً اصْطَنَعهم لنفسه وتَجلَّى لهم في صورة علمه المتعلّق بذاته –سُبْحَانَهُ– وبكل شيءٍ وجلاَّهم به تَجْلِيَةً[٧] ذاتية أبدية فاستَجْلوا ما خَفِي عن سواهم من الحقائق والأسرار الإلهية والكونية. ﴿أُولَئِكَ حِزْبُ اللهِ أَلاَ إِنَّ حِزْبَ اللهِ هُمُ الْمُفْلِحُونَ﴾.[٨]

{٤} وصلى الله على مرشِدهم و سَؤُوسِهم ومقدَّمهم فى الأُخُوَّة الكبرى ورئيسِهم، مفتاح مفاتيح الغيب والْمُجَلِّي عن قلوب المستعِدّين لأُخوته بأنوار إرشاده صَدَى كل شكٍّ وريب، سيّدنا محمد وآله وإخوانه المذكورِ شأْنُهم، والواضح عنده وعند ربه برهانُهم صلوةً جامعة لكمالات الأحكام الأزلية ظاهرةً بها فى المراتب الأبدية، وسلّم تسليما كثيراً.

{٥} أما بعدُ فإنَّ جماعةً من المتقدمين من أهل الفضل والدين لماَّ ثبت عندهم بالأسانيد الصحيحة الواردة من طُرُقٍ شتَّى أنَّ النبي صلى الله عليه وسلم قال: «مَنْ

٧ "وحلاهم به تحلية" (س، ش، ع).

٨ سورة المجادلة، ٢٢.

hafaza ederse, Allah onu kıyamet günü fakîh ve âlim olarak haşreder/haşretsin!"[9] buyurduğu sâbit olunca muhtelif şekil ve nevilerde kırk hadis kitapları yazmayı arzu ettiler.

{6} Bunlardan İbn Ved'ân[10] gibi bazıları öğütler, özellikle de Hz. Peygamber'in hutbelerinde zikredilenlerini içeren hadisler seçtiler. Bazıları ahkâmı içeren hadisleri derlemeyi seçti. Bazıları mütakâbil/birbirinin karşısında duran hadisleri[11] derlemeyi seçti. Bazıları uzun hadisleri derlemeyi seçti. Bazıları başka hadisler seçti.

{7} Tevafukan tanıdık ve arkadaşlarımdan bir grup benim hadis ilmindeki birkimimin, Allah'ın lütfu keremiyle, bol ve sırlarını bilme konusunda alışverişimin kazançlı olduğunu, zarar etmediğini görüp tecribe edince benden, bazı ilk asır âlimlerini örnek alarak bir kısım hadisleri derleyip haklarında söz söylememi istediler.

{8} Ben bu hususta önce, hadis derlemeleri sadece hadisleri sıralamadan ibaret olan kimselere benzemeyi hoş bulmayarak duraksadım. Gerçi bazılarına derlemelerinde hadisler hakkında söz söylemeleri nasib olmuştur ama ya irapları yönünden yahut en alt seviyede Arapça bilgisi olan selîm fıtrat sahibi bir kimseye bile gizli kalmayacak zâhirî anlamları yönünden konuşmuşlardır. Bütün bunlarda ne büyük[12] bir fazilet ne de ilave bir fayda vardır. Asıl iş, Hz. Peygamber'in –sallellahu aleyhi ve sellem- maksadını bilmekte ve sözünün içerdiği hikmet ve sırları, -Şeriatın, Kur'an ve Sünnet asıllarının destekleyeceği, doğruluğuna nur-

9 Ebû Nuaym, *Hılyetu'l*-Evliyâ', 4/189; el-Beyhekî, *Şu'abu'l-Îmân*, 2/270; İbn Abdilber, *Câmiu Beyâni'l-İlm*, s. 50-51; el-Hatib, *Şerefu Ashâbi'l-Hadîs*, s. 19. Ondan fazla senedle rivayet edilen bu hadisin bütün senedleri, ed-Dârekutnî, el-Beyhekî, İbnu'l-Cevzî ve İbn Hacer'in dediği gibi, zaiftir. Bkz. İbnu'l-Cevzî, *el-Ilelu'l*-Mutenâhiye, 1/119; İbnu'l-Mulakkın, *el-Bedru'l-Munîr*, 7/278; İbn Hacer, *Telhîsu'l-Habîr*, 3/202.

10 Ebû Mansûr Muhammed b. Ali İbn Ved'ân el-Mavsılî (408-494) muhaddis ve kadıdır. Hadis uydurmakla itham edilmiştir. *el-Erbaûne'l-Ved'âniyye* isimli bir kitabı vardır. Bu kitabında Resûlullah'a –sallellahu aleyhi ve sellem- nisbet edilen bazı hutbeleri toplamıştır. Bu kitabın uydurma rivayetlerle dolu olduğu söylenir. Bununla beraber kitabı şerhedenler olmuş, kitap defalarca basılmış ve şerhiyle birlikte Türkçeye de tercüme edilmiştir. Bkz. ez-Zehebî, *Mîzânu'l-İ'tidâl*, 3/657; Âşıkkutlu, "İbn Ved'ân", 20/440.

11 Yani birbirinin zıddı manalar taşıyan ve araları uzlaştırılmaya çalışılan hadisleri bir araya getiren kırk hadis eserleri (Bkz. M nüshasının hamişi, vr. 2a). İbnu'l-Arabî'nin *el-Erbaûne'l-Mutekâbile* isimli bir eserinin olduğu nakledilmektedir. Ancak eldeki bilgilere göre günümüze ulaşmamıştır.

12 "çok (fazilet)" (A, B, M).

حَفظ على أمَّتي أربعين حديثا من أمر دينِها* حشره الله يوم القيامة فقيها عالماً»[9] تَشَوَّقوا لاستخراج الأربعينيات من الأحاديث على أنحاءٍ وأنواعٍ مختلفةٍ.

{٦} فمنهم مَن اخْتار الأحاديثَ الْمُتضمِّنَةَ للمواعظ وسِيَّما المذكورةَ في خُطبه صلى الله عليه وسلم، كابن وَدْعان[10] ومنهم مَن اختار استخراجَ الأحاديث الْمُتضمِّنة للأحكام، ومنهم من اختار استخراج الأحاديث المتقابِلة،[11] ومنهم من اختار استخراج الأحاديث الطِّوالِ، ومنهم من اختار استخراج غيرِ ذلك.

{٧} واتَّفق أن جماعة من مَعارفي وأصحابي لما رأوا وجرَّبوا أنّ بِضاعتي في علم الحديث بِفَضل الله وافرةٌ، وصَفْقَتي في معرفة أسراره رابحةٌ غيرُ خاسرةٍ رَغِبوا إليَّ في استخراج جملةٍ من الأحاديث النبوية والكلام عليها أسوةً لبعض المتقدمين.

{٨} فتوقفتُ في ذلك أَنَفَةً من مشاركة مَن كان حاصلُ استخراجه سردَ الأحاديث، وإن قُدِّر لبعضهم الكلامُ عليها. وإنما يتكلم عليها مِن حيثُ إعرابُها أو المفهومُ من ظاهرها مما لايَخفَى على مَن له أدنى مشاركةٍ في العربية ومَن له فطرةٌ سليمة وليس في كل ذلك كبيرٌ[12] فضيلة، ولا مزيدُ فائدة. وإنما الشأنُ في معرفةِ مقصوده صلى الله عليه وسلم وبيانِ ماتَضمَّنَه كلامُه من الحِكم والأسرارِ بياناً

* "دينهم" (ب، س)

٩ أبو نعيم، حلية الأولياء، ١٨٩/٤؛ البيهقي، شعب الإيمان، ٢ / ٢٧٠؛ ابن عبدالبر، جامع بيان العلم وفضله، ص. ٥٠-٥١؛ الخطيب البغدادي، شرف أصحاب الحديث، ص. ١٩. يُرْوَى هذا الحديث من أكثر من عشرة طرق وَكلُّها ضَعيفَة كما قَالَ الدَّارَقُطْنِيّ وَالْبَيْهَقِيّ وابن الجوزي وابن حجر. انظر: ابن الجوزي، العلل المتناهية، ١١٩/١؛ ابن الملقن، البدر المنير في تخريج كتاب الشرح الكبير للرافعي، ٢٧٨/٧ ؛ ابن حجر، تلخيص الحبير في تخريج أحاديث الرافعي الكبير، ٢٠٢/٣.

١٠ أبو منصور محمد بن علي ابن ودعان الموصلي (٤٠٨-٤٩٤) محدث وقاض. لكن متهم بالوضع. له الأربعون الودعانية. جمع فيه بعض الخطب المنسوبة إلى رسول الله صلى الله عليه و سلم. يقال إنه مليء بالأحاديث الموضوعة. مع ذلك شرح وطبع مرارا وترجم إلى اللغة التركية مع شرحه. ظ. الذهبي، ميزان الاعتدال، ٦٥٧/٣؛ أمين عاشق قوطلو، "ابن ودعان"، ٤٤٠/٢٠.

١١ يعني الأربعيننيات التي تحتوي الأحاديث "المعارضة بعضهم لبعض فذهبوا إلى التوفيق بينهما"(انظر: هامش نسخة م، رقم الورق:2a(. يعزى إلى ابن العربي كتاب عنوانه "الأربعون المتقابلة". لكن لم يصل إلنىا، فيما نعلم.

١٢ كثير (ب، م، ع).

landırılmış akl-i selîmlerin ve istikamette olan zahir fıtratın şahidlik edeceği bir şekilde- açıklamaktadır.[13]

{9} Sonra Cenâb-ı Hak, cevâmiu'l-kilem makamından sadır olan bir kısım ahâdîs-i nebeviyyeyi derlemem ve nefis hikmetler içeren sırlarını açığa çıkarmam için göğsümü açtı. Bu hadislerin hepsinin senedleri sabit olup zahir (ilimlerdeki) dirayetle âlî rivayeti birleştiren muttakî hocalardan sema yoluyla aldığım hadislerden derlenmişlerdir. Ancak ben, kısa tutmayı ve basiret sahiplerine kolaylaştırmayı tercih ederek senedleri sıralamaktan vazgeçtim. İstihareden sonra bu konuda ve sırlarını orada açığa çıkarma hususunda kararım kuvvetlendi. Anlatacağım şeylerde, yüce Allah dilerse, ifşa etme ve gizlemeyi birleştiren bir üslûb takip ederek bununla yüksek himmet, akl-i selîm ve fehm sahiplerinin dikkatlerini çekeceğim. Yardımı, desteği, zâtî tevfîkı ve doğru yolu göstermeyi sadece Allah'tan –sübhâneh!- dilerim. İşte başlama ve Hakk'la yola çıkma zamanı!

13 Krş. el-Münâvî, *Feyzu'l-Kadir*, 1/2.

يعضُده أصولُ الشريعة من الكتاب والسنة ويشهد بصحته العقولُ المنوَّرة السليمة والفطرة الظاهرة المستقيمة.[١٣]

{٩} ثم إنَّ الحقَّ شرح صدري لاستخراج جملة من الأحاديث النبوية الصادرة من مقام جَوامع الكِلَم وكشف أسرارها الْمُشتمِلة على نفائس الحِكَم. وأسانيدُ جميعها ثابتةٌ ومستخرَجةٌ من مسموعاتي على الشيوخ المتقين الجامعين بين الدراية الظاهرة وعلوِّ الرِّواية؛ غيرَ أني أعرضتُ عن سَرد الأسانيد إيثاراً للاختصار وتسهيلا لأهل الاستبصار. فتصمَّم عَزمي بعد الاستخارة على ذلك وكشف أسرارها هنالك سالكا فيما أذكره، إن شاء الله تعالى، أسلوباً جامعاً بين الإفشاء والكَتْم منبِّها به ذَوي الهِمَم العَلِيَّة وأربابِ العقول السليمة والفهم. ومن الله –سُبْحَانَهُ- أستَمِدُّ العونَ والتأييدَ والتوفيق الذاتيَّ والتسديد. وهذا حينُ أبتدي وبالحق أهتدي.

١٣ قارن بـ المناوي، فيض القدير، ٢/١.

Birinci Hadis

[Temizlik ve Pislik]*

{10} Resûlullah'a -sallellahu aleyhi ve sellem- muttasıl olarak varan bir senedle sabit oldu ki Resûlullah'a -sallellahu aleyhi ve sellem- sahabesinden biri fakirlik ve azlıktan şikâyette bulundu da Resûlullah -sallellahu aleyhi ve sellem- ona şöyle buyurdu: "Temizliğe devam et ki rızkın genişletilsin!"[14]

Bunun Sırrının Açığa Çıkarılması ve Manalarının Açıklanması

{11} Şunu bil ki bu hadis kısalığına rağmen az sözde çok mana taşıyan hadislerdendir. Bu sebeple birçok küllî mesele ve önemli, büyük sırlar içermektedir. Ancak bunların bilinmesi, Allah'ın muvaffak kılmasından sonra, sözün başında söylenmesi gereken bazı ön bilgilere dayanır. Zira bu ön bilgiler maksadın büyük kısmını ortaya çıkaracaktır. Ardından, Allah izin verirse, hadisin geri kalan manalarını açıklayacak şeyleri söyleyeceğim.

{12} Şimdi **Birinci Ön Bilginin** açıklaması hakkında şunu derim:

{13} Bil ki taharet ve necasetin her biri önce, bir nevi taksime göre iki kısma ayrılır. Birincisi gayr-ı mec'ûl: Yaratılmamış kısımdır. Bunun manası şudur: Bunda ne çalışmanın ve amel etme gayretinin bir etkisi vardır, ne de onunla donanmayı emretmek veya ona bulaşmaktan menetmek şeklinde tavsiye[15] ve teşvikin yahut temizlenmeye çalışma ile ona bulaşmaktan sakınmanın bir yararı vardır. İkinci kısım varlıkla alakalı mec'ûl: Yaratılmış taharet ve necasettir.

---

* Parantez içindeki bu başlıklar, okuyucuya kolaylık olsun diye tarafımızdan eklenmiştir.

14 el-Muttakî, *Kenzu'l-Ummâl*, 16/128-129 (Şemsuddîn İbnu'l-Kammâh'a (655-741) ait bir yazma mecmuadan naklen). Bu hadisi el-Munâvî de "Haberde şöyle gelmiştir." diyerek sened ve kaynak vermeden zikretmiştir. Bkz. *Feyzu'l-Kadîr*, 4/273. Burada kaydetmeliyiz ki İbnu'l-Kammâh, Konevî'den sonra yaşadığı gibi el-Munâvî de Konevî'nin bu eserinden çokça iktibaslarda bulunmaktadır. Bunlara inşallah ileride yeri geldikçe işaret olunacaktır. Söz konusu hadis daha sonraki eserlerde de görülmeye başlayacaktır. Mesela bkz. M. Esad Coşan, "Ahteri'nin Kırk Hadis Kitabı", *Akademik Makaleler*, İstanbul, 2011, s. 64.

15 "vasiyet" (A, B, S, Ş, M).

الحديث الأول

[الطهارة والنجاسة]*

{١٠} ثَبت بإسنادٍ مُتَّصِلٍ إلى رسول الله صلى الله عليه وسلم أنَّ بعض أصحابه شكى إليه الفقرَ والقِلَّة. فقال له صلى الله عليه وسلم : «دُمْ على الطَّهارة يُوَسَّعْ عليك الرِّزقُ».[١٤]

كشف سره وإيضاح معناه

{١١} اعلم أنَّ هذا الحديثَ مع إيجازه، هو من جوامع الكلم. فإنه يَتضمَّن مسائل كليةً كثيرة وأسرارا جليلةً خطيرة. لكن معرفتَها تَتوقَّف، بعدَ توفيق الله، على مقدمات يجب تصديرُ الكلام بها. لأنها تكشف جُلَّ المقصود. ثم أذكر ما يُوضِح بقيةَ معاني الحديث، إن شاء الله تعالى. فأقول في بيان

المقدمة الأولى

{١٢} اعلم أنّ كلَّ واحدة من الطهارة والنجاسة ينقسم أولاً بنحوٍ من القسمة إلى قسمين:

{١٣} قسمٌ غيرُ مجعولٍ بمعنى أنه ليس للكسبِ والتَعمُّلِ فيه مَدخلٌ. و لا فائدةَ للتوصية[١٥] والتحريض أمراً بالتَّحلِّي به أو نهياً عن التلَوُّث أو التَطهُّر والاحتراز عن التلبُّس بذلك. والقسم الثاني هو طهارةٌ ونجاسة وجوديَّة مجعولةٌ. وهو الذي يتعلق به

* هذه العناوين التي بين القوسين زيادة على الاصل زدناها تيسيرا للقارئ.

١٤ علي المتقي الهندي، كنز العمال، ١٢٨/١٦-١٢٩ نقلا عن مجموعة لشمس الدين ابن القمّاح (٦٥٥-٧٤١). وقد نقل المناوي هذا الحديث قائلا "وقد جاء في الخبر" بدون سند و مخرج ايضا. أنظر فيض القدير، ٢٧٣/٤. علماً بأن ابن القماح عاش بعد القونوي وأن المناوي ينقل من هذا الكتاب نصوصا كثيرة كما سنشير إليها فيما بعد إن شاء الله تعالى. وهذا الحديث سيرى في بعض الكتب التي ألفت فيما بعد. انظر مثلا: Esad Coşan, "Ahteri'nin Kırk Hadis Kitabı", s.64

١٥ للوصية (ب، س، ش، ع، م)

Emir ve yasağın ilgili oluğu kısım budur. Bunda tavsiye ve teşvik yararlı, çalışma ve çaba gösterme faydalı olur. İyi belle. Bunu ileride inşallah ayrıntılı olarak anlatacağım.

Diğer Ön Bilgi

{14} Şunu bil ki Hak –sübhaneh!- cimrilik yapmadan, bir karşılık beklemeden ve muayyen bir topluluğu, menetme ve engelleme yönüyle başkalarından ayırdığını zannettirecek şekilde ayrıcalıklı kılmadan bol nimetleriyle mutlak cömert ve sürekli feyiz dağıtıcıdır. Bütün yaratıklar, gayr-ı mec'ûl küllî istidatları ölçüsünde Allah'ın zatî ve esmaî bağışlarından alırlar. Nitekim başta varlığı da ondan, ilminde -sübhaneh!- şekillenirken/resmolunurken bu istidatlarıyla kabul etmişlerdi. Aynı şekilde onlar Hakk'ın bağışlarını, varlıkla ilgili mec'ûl tafsilî istidatlarıyla ve varlıkla ilgili bâtınî ve zâhirî taharetlerine göre alırlar.

{15} "Varlıkla ilgili/vücûdî" kaydını şunun için koydum: Hakk'tan varlığı tam olarak kabul etmeyi gerektiren küllî istidata has olan taharet; kabul edicinin hakîkatinin, imkân âleminin hükümlerinin çoğundan salim olmasından ve bu hakîkatin, -imkân âlemindeki bütün kabul edicilerin üzerine feyzin kendisinden yayıldığı- ilâhî vahdaniyyet makamıyla ilişkisinin kuvvetliliğinden ibarettir. Bu, gayr-ı mec'ûl dediğim ilk aslî taharettir.[16] Bunun karşısında yine gayr-ı mec'ûl olan necâset bulunur. Bu ise, ilâhî feyzin eksik olarak alınmasını ve onun, imkân âleminin hükümlerinin çokluğu ve vasıtaların özellikleri sebebiyle, üzerinde bulunduğu ilâhî taharetinin değiştirilmesini gerektirir.

{16} Mezkûr taharetin karşısında bulunan küllî necasetin ilk mertebesine gelince bu, yokluğa bitişik olan imkân âleminin iki cephesinin birinden ibarettir. Bu cephe, işaret edilen hükümlerin aslıdır. Bunun için dedik ki necasetin sebebi imkân âleminin hükümlerinin galebe çalması, çok olması ve var eden Hakk –sübhaneh!- ile onun feyzini kabul eden kimse arasında bulunan vasıta imkânların özellikleridir. Nitekim buna daha önce işaret edilmişti. Bunu iyi anla! İşte bu, mezkûr taharetin karşısında bulunan küllî necaset mertebesinin hükümlerindendir.

{17} Ayrıca bil ki vasıtaların ve imkân âlemine ait çokluk hükümlerinin azlığı tahareti ve ilâhî vahdaniyet makamı ile ilişkinin varlığını icab eder. Bu da daha önce geçtiği gibi, ilâhî bağışların tam olarak alınmasını gerektirir. Bundan

16 Krş. Krş. el-Münâvî, *Feyzu'l-Kadîr*, 4/479.

الأمرُ والنهي ويفيد فيه الوصيةُ والتحريض ويُجدِي فيه السعيُ والتعمل فافهم. وسأذكر ذلك مفصَّلا فيما بعدُ، إن شاء الله تعالى.

المقدمة الأخرى

{١٤} اعلم أن الحق –سُبْحَانَهُ- جَوَادٌ مطلق فيَّاضٌ على الدوام بسوابغ الإنعام دون بخلٍ ولا التماسِ عوضٍ ولا تخصيصِ طائفة بعينها تخصيصا يوهم منعاً وتحجيراً عن آخرين. والخلائق بأجمعهم يقبلون من عطاياهُ الذاتيةِ والأسمائية بمقدارِ استعداداتهم الكليةِ الغيرِ المجعولة التي بها قبلوا منه الوجود أولا حالَ ارْتسامِهم في علمه –سُبْحَانَهُ- ويقبلون أيضا من عطاياه باستعداداتهم التفصيلية الوجودية المجعولة بحسب طهارتهم الباطنة والظاهرة الوجودية.

{١٥} وإنما قلتُ "الوجودية" من أجل أنَّ الطهارة المختصَّة بالاستعداد الكليّ الموجِب قبولَ الوجود من الحق القبولَ التامَّ عبارةٌ عن سلامة حقيقةِ القابل مِن أكثر أحكام الإمكان وقوةِ مناسبةِ تلك الحقيقةِ للحضرة الوحدانية الإلهية التي منها يَنبسط الفيضُ على جميع القوابلِ المُمْكنةِ. وهي الطهارةُ الأصليةُ الأولى[١٦] التي قلتُ إنها غيرُ مجعولة. وتُقابلها النجاسةُ الغيرُ المجعولةِ أيضاً المقتضيةُ قبولَ الفيض الإلهيّ لا على الوجه التام وتغييرَه عما كان عليه من الطهارة الإلهيَّة بسبب كثرة الأحكامِ الإمكانيَّةِ وخواصّ الوسائطِ.

{١٦} وأمَّا مرتبةُ النجاسة الكلية الأولى التي هي في مقابلة الطهارة المذكورة فَعبارةٌ عن أحد وجهَي الإمكان الذي يَلِي العدمَ. وهو مَحْتِد الأحكام المشارِ إليها. لهذا قلنا إن سبب النجاسةَ غَلبةُ أحكام الإمكان وكثرتُها وخواصُّ إمكانَات الوسائط الثابتة بين الحق المُوجِد –سُبْحَانَهُ- وبين القابل لِفَيضه كما سبقت الإشارةُ إليه. فافهم. فهذا مِن أحكام مرتبةِ النجاسة الكليةِ التي هي في مقابلة الطهارة المذكورة.

{١٧} ثم اعلم أنه كما أن قلة الوسائطِ وأحكام الكثرة الإمكانية تُوجب الطهارةَ وثبوتَ المناسبة مع الحضرة الوحدانية الإلهية فيستلزِم قبولَ العطايا الإلهيةِ على وجهِ

---

١٦ قارن بـ المناوي، فيض القدير، ٤/٤٧٩.

dolayı mevcudat için gerekli manevi necasetler olan imkân âlemine ait hükümlerin çokluğu, kuvvetliliği ve vasıta imkânların özellikleri, eksik almayı ve alınan mukaddes feyzi, aslî kudsiyetinden çıkaracak şekilde değiştirmeyi icap eder.[17]

{18} Mevcudat için gerekli olan bu taharet ve necasetin her birinin değişik hükümleri vardır. Bunlar aralarında önce mertebeleri, sonra şeklî ve manevî varlık mazharları bakımından farklı karışımlar meydana getirir. Bu karışımlar arasında da -nitelenecek şeyi galip olan niteliğine göre nitelemenin, o şey hakkında bir hüküm vermeyi gerektiren- galiplik-mağlupluk (baskın nitelik-baskın olmayan nitelik) durumları hâsıl olur. Bu şeye şerîatta de böyle hüküm verilir.

{19} Bu husus açıklığa kavuşunca konumuza dönelim ve şöyle diyelim: Öyleyse O'nun -sübhaneh!- zatî ve esmaî bağışlarından bol ve eksik nasipler alma, alıcıların istidatlarının tamlığına ve eksikliğine bağlıdır. Her alıcının istidatının tamlığı ve eksikliğine gelince bu, yukarıda işaret edilen taharet ve necasetle ifade edilen şeydir, başka bir şey değil. İşte bu, tahkik ehli nezdinde ittifak edilen hususlardandır.

{20} Ben birçok eserimde bunu genişçe ele alıp anlattım. Allah dostlarının ve Allah'ın has kullarının büyüklerinden bazıları da kitaplarında bunu açıkça ifade etmişlerdir. Resûlullah'ın -sallellahu aleyhi ve sellem- bize Rabb'inden rivayet ettiği ilâhî hadiste hadisin sonundaki şu sözüyle buna işaret edilmiştir: "Artık kim bir hayır bulursa Allah'a hamd etsin. Kim de bundan başka bir şey bulursa o sadece kendi nefsini kınasın!".[18] Resûlullah'ın -aleyhi's-selâm!- Rabb'ine hitaben söylediği şu sözde de buna işaret vardır: "Hayrın hepsi senin ellerinledir. Şer ise sana ait değildir!"[19] Yüce Allah'ın şu ayeti bütün bunları desteklemektedir: "Sana gelen her iyilik Allah'tandır, sana gelen her kötülük de kendindendir!"[20] Kur'an ve Sünnet'te defalarca işaret edilen hususların yanında, nurlanmış akılların, doğru zevk sahiplerinin ve temiz ruhların hakîkatine erdiği bilgiler de söz konusu şeyleri teyit etmektedir.

---

17 Krş. el-Münâvî, *Feyzu'l-Kadîr*, 4/479.

18 Müslim, "Birr", 55(4/1995).

19 Müslim, "Musâfirîn", 201(1/535); Nesâî, "İftitâh", 17(2/130); Tirmizî, "Deavât", 32(5/486); Ebû Dâvûd, "Salât", 121(1/202). Hadisin metni bu kaynakların hepsinde "Hayrın hepsi senin ellerindedir..." şeklindendir. Fakat İbnu'l-Esîr'in *Câmiu'l-Usûl*'ünde (4/206) müellifin yukarıda zikrettiği şekildedir. Bu, müellifin bu hadisi bu kitaptan naklettiğini gösterir. Allahu a'lem!

20 en-Nisâ' sûresi, 79. Yukarıdaki metni krş. el-Münâvî, *Feyzu'l-Kadîr*, 4/479.

تامّ، كما مر. فلذلك كثرةُ الأحكام الإمكانية وقوتُها وخواصُّ إمكانات الوسائط التي هي النّجاساتُ المعنوية اللازمة للموجودات تُوجِب نقصَ القبول وتغييرَ الفيض المقدّس[17] المقبول تغييرًا يخرجه عن تقديسه الأصلي.

{١٨} ولِكل واحدةٍ من هذه الطهارة والنجاسة اللازمة للموجودات أحكامٌ شتّى يحصل بينها في مراتبها أوّلاً وفي مَظاهرها الوجوديةِ الصُّوريَّةِ والروحانيةِ ثانياً امتزاجاتٌ على أنحاءٍ ويحصل بينها غلبةٌ ومغلوبيَّةٌ يقتضي وصفُ الموصوف بالغالب منها فيه حكماً. وكذلك الحكمُ عليه في الشريعة.

{١٩} وإذا وضَح هذا فَلْنَرجِعْ ونقول: فوُفورُ الحظوظِ مِن عَطاياهُ –سُبْحَانَهُ– الذاتيةِ والأسمائيةِ ونقصانُها راجعٌ إلى كمال استعدادات القَوابلِ ونقصانِها. وكمالُ استعدادِ كلِّ قابلٍ ونقصانُه هو المعبَّر عنه بالطهارة والنجاسة المشارِ إليهما ليس غيرُ ذلك. وهذا من المتفقِ عليه عند المحققين.

{٢٠} وقد بَسطتُ القول في بيان ذلك وتقريره في غيرِ موضعٍ من تصانيفي. وقد صرّح به جماعةٌ من أكابرِ أهل الله وخاصّته في كتبهم. وإليه الإشارةُ في الحديث الإلهي الذي رواه لنا رسولُ الله صلى الله عليه وسلم عن ربه بقوله في آخر الحديث: «فمَن وجد خيرًا فلْيَحمدِ اللهَ. ومن وجد غيرَ ذلك فلا يَلُومَنَّ إلا نفسَه»،[18] وبقوله صلى الله عليه و سلم مُخاطبا ربَّه: «الخيرُ كلُّه بيديْك، والشَّرُّ ليس إليك».[19] ومؤيِّد ذلك كلِّه قولُه تعالى: ﴿ما أصابَكَ مِنْ حَسَنَةٍ فَمِنَ اللهِ وَما أصابَكَ مِنْ سَيِّئَةٍ فَمِنْ نَفْسِكَ﴾[20] ونحوُ ذلك مما تكرَّرتِ الإشارةُ إليه في الكتاب والسنة وتحقَّقت بمعرفته العقولُ المنوَّرَةُ وأربابُ الأذواقِ الصحيحة والأرواحِ الطاهرة. فاعلم ذلك.

---

١٧ قارن بـ المناوي، فيض القدير، ٤٧٩/٤.

١٨ مسلم، "البر"، ٥٥ (١٩٩٥/٤).

١٩ مسلم، "المسافرين" ٢٠١(٥٣٥/١) ؛ النسائي، "الافتتاح"، ١٧(١٣٠/٢)؛ الترمذي، "الدعوات"، ٣٢(٤٨٦/٥)؛ أبو داود، "الصلاة"، ١٢١(٢٠٢/١). لفظ الحديث في هذه المصادر كلها "الخير كله في يديك..". لكن اللفظ في جامع الأصول لابن الأثير (٢٠٦/٤) مثل ما ذكره المؤلف. هذا يدل على أن المؤلف نقله من هذا الكتاب. والله أعلم.

٢٠ سورة النساء، ٧٩. و قارن النص المذكور أعلاه بـ المناوي، فيض القدير، ٤٧٩/٤.

Diğer Ön Bilgi

{21} Ruhlar diğerlerinden öncedir. Şöyle ki aklen, şer'an ve keşfen ittifak edilen hususlardandır ki ruhlar âlemi var olmakta cisimler âleminden öncedir. Allah, cisimler âlemine ruhlar âlemi vasıtasıyla varlık vermiş ve onu, -varlığı Mevcûd-ı Hakk'tan kabul etmekte ona tâbi oluşu gibi-, nitelikler ve hükümlerde de ona tâbi kılmıştır. Şu hâlde o, bir yönden ruhlar âleminin gölgesi gibidir. Bunu iyi anla!

{22} Bu ön bilgileri anlattığım ve bunlardan birinci ön bilginin içine manevi taharet ve necasetin, çalışıp gayret etmenin hiçbir etkisinin bulunmadığı ilk mertebeleri ile hükümlerini zikretmeyi kattığım için şimdi burada taharet ve necasetin geri kalan mertebelerini, derecelerini, batınî ve zahirî mazharlarını, meşrû' (şerîat yoluyla bilinmiş) ve ma'kûl (akıl yoluyla bilinmiş) olanlarını, keşfen bilinenlerini ve sadece Hakk'ın tanıklık yaptıklarını anlatalım. Çünkü taharet ve necasetle bunların mazharları ve dereceleri bilinmedikçe taharetle nasıl donanılacağı, tahareti sürdürmenin şeklinin nasıl olduğu ve taharetle donandıktan sonra onun, zâhirî ve bâtınî necaset çeşitleriyle kirletilmekten nasıl muhafaza edileceği bilinemez. Bu durumda zâhirî ve bâtınî şekillerle var olan necasetlerin nasıl yok edileceği de bilinemez. İnsan, zikrettiklerimizi bilmeyince ne bu Nebevî tavsiyeden yararlanma, ne de onun gereğiyle amel etme imkânı bulabilir. Bunun için özetle şöyle derim:

{23} Günahların hepsi, her ne kadar bazısının batından zahire sirayet eden bazı özellikleri varsa da bâtınî necasetlerdir. Nitekim Resûlullah -sallellahu aleyhi ve sellem- şu sözüyle buna işaret etmişlerdir: "Hakîkaten kul, yapmış olduğu günah sebebiyle rızıktan kesinlikle mahrum kalır!"[21] Bu hadisin başka bir sırrı da vardır. Şöyle ki mahrumluk bazen manevi ve rûhânî rızka nisbetle olur. Mahrumluk bazen da zâhirî maddi rızıktan olur.[22]

{24} Ayrıca deriz ki taatlerin hepsi temizleyicidir. Bu bazen silmek sûretiyle olur. Yüce Allah'ın şu sözüyle buna işaret edilmiştir: "Şüphesiz iyilikler, kötülükleri giderir!"[23] Resûlullah'ın -aleyhi's-selâm- şu sözü de böyledir: "Kötülüğün ardından iyilik yap ki onu silsin!"[24] Temizleme bazen değiştirme sûretiyle olur. Yüce Allah'ın

21 Ahmed b. Hanbel, *Musned*, 37/95; İbn Mâce, "Fiten", 22(2/1334).

22 Krş. el-Münâvî, *Feyzu'l-Kadir*, 2/332.

23 Sûretu Hûd, 114.

24 Tirmizî, "Birr", 55(4/355); Dârimî, "Rikâk", 74(2/415); Ahmed b. Hanbel, *Musned*, 35/284, 319.

المقدمة الأخرى

{٢١} هي أنَّ مِن المتَّفَق عليه عقلاً وشرعاً وكشفاً أنَّ عالَم الأرواح متقدِّم بالوجود على عالم الأجسام وأنَّ عالمَ الأجسام أوجده اللهُ تعالى بواسطةِ عالم الأرواح وجَعلَه تابعا له في الصِّفات والأحكام كتبعِّيته له في قبول الوجودِ من الموجودِ الحقِّ. فهو من وجهٍ كالظلِّ لعالم الأرواح. فاَعلم ذلك.

{٢٢} وإذْ قد ذكرتُ هذه المقدماتِ وأدرجتُ في المقدمة الأولى منها ذكرَ أولِ مراتبِ الطهارة والنجاسة المعنويَّتين وأحكامِهما التي لا مدخلَ للكسب والاجتهاد فيها فلْنَذْكُرْ هنا بقيَّةَ مراتبِ الطهارة والنجاسة ودرجاتِهما ومَظاهِرهما الباطنةِ والظاهرة والمشروعةِ منها والمعقولةِ وما يُعطيهِ الكشفُ ويَشهَد له الحقُّ الصرفُ. فإنَّه مالم تُعلَم الطهارةُ والنجاسة ومظاهرهُما ودرجاتُهما لم تُعلَم كيفيَّةُ التحلِّي بالطَّهارة وصورةِ الدوَام عليها وصيانتِها بعد التحلِّي بها عن التلويث بأنواع النجاسات الظاهرة والباطنة. ولا يُعلَم أيضا كيفيةُ إزالة النجاسات القائمة بالصُّور الظاهرة والباطنة. وإذا لم يَعلَم الإنسانُ ما ذكرنا لم يُمْكِنْه الانتفاعُ بهذه الوصيةِ النبوية ولا العملُ بمُقتضاها. فأقولَ على سبيل الإجمال:

{٢٣} إن الذنوب كلَّها نجاساتٌ باطنة وإنْ كان لِبعضها خواصُّ تَتعدّى من الباطن إلى الظاهر، كما أشار إليه صلى الله عليه وسلم بقوله: «إنَّ العبد لَيُحْرَمُ الرِّزقَ بالذَّنب يُصيبُه».[٢١] ولهذا الحديث سرٌّ آخرُ أيضا وهو أنَّ الحِرمانَ قد يكون بالنسبة إلى الرزق المعنويِّ والروحانيِّ وقد يكون الحرمانُ من الرزق الظاهرِ المحسوسِ.[٢٢]

{٢٤} ثم نقول: والطاعاتُ كلُّها مطهِّراتٌ؛ فتارةً بطريق المحوِ المشارِ إليه بقوله تعالى: ﴿إِنَّ الْحَسَنَاتِ يُذْهِبْنَ السَّيِّئَاتِ﴾،[٢٣] وبقوله عليه الصلوةُ و السلامُ : «أَتْبِع السَّيِّئةَ الحسنةَ تَمْحُها».[٢٤] وتارةً بطريق التبديل المشارِ إليه بقوله تعالى: ﴿إِلَّا مَنْ تَابَ وَآمَنَ

٢١ أحمد، مسند، ٩٥/٣٧؛ ابن ماجة، "الفتن"، ٢٢(١٣٣٤/٢).

٢٢ قارن بـ المناوي، فيض القدير، ٣٣٢/٢.

٢٣ سورة هود، ١١٤.

٢٤ الترمذي، "البر"، ٥٥(٣٥٥/٤) ؛ الدارمي، "الرقاق"، ٧٤(٤١٥/٢) ؛أحمد، مسند، ٢٨٤/٣٥، ٣١٩.

şu sözüyle buna işaret edilmiştir: "Ancak tövbe edip iman eden ve salih amel işleyenler hariç. İşte Allah onların kötülüklerini iyiliklere çevirir!"[25] Zikredilen silme işi affetmenin hakîkatinden ibaret, değiştirme işi ise mağfiret makamından ibarettir. İşaret etiğim şeye dikkat edersen af ile mağfiret arasındaki farkı anlarsın.

{25} Ayrıca bil ki masiyet ve taatlerden her birinin, insanın zahirinden batınına geçen bazı özellikleri vardır. Geçiş bunun aksine de vaki olur. Çünkü bunlardan bazısı yok olmayı süratle kabul eder. Bazısı yok olmayı zorlukla birlikte yavaş kabul eder. Bazısının hükmü ölüme kadar devam eder ve berzahta yok olur. Bazısı ancak mahşerde yok olur. Bazısı ancak ateşe girdikten sonra yok olur. Bundan Allah'a sığınınız. Bu, durumu böyle olanın içinde tevhidin bulunması şartına bağlıdır. Şerîat bunların hepsine dikkat çekmiştir.[26] Sözü uzatma endişesi olmasaydı bunları, ilâhî ve nebevî haberlerde geldikleri gibi anlatmayı belirlerdim. Burada zikrettiklerime dikkat eden, sonra da şer'î haberleri araştıran kimse onlarda bu işaret edilen hususları bulacaktır.

{26} Ayrıca şunu bil ki taharet ve necaset, kendileriyle nitelenen yerler olan tezahür yerleri yönünden ve mertebeleri ile mertebelerinin hükümleri bakımından da çeşit çeşittir. İnşallah bunları zikredeceğim. Konuya taharetle başlayalım.

{27} Şunu söyleyeyim: Taharet, vücûbî-vücûdî vahdetle ilgili cem'in hükümlerinden, hasrı gerektiren her türlü kayıtlanmadan azade olmaktan, tahkik edilmiş ilimle vücûdî-şühûdî tevhitten ve Hakk'ın dışındakilerden yahut onun –sübhaneh!- sevdiği ve razı olduğu şeylerin dışındakilerden bâtınen hâlî olmaktan ortaya çıkar, meydana gelir. Taharetin, Şerîat tarafından bildirilen ve kalplerle ruhlara has olan derecelerinin ilki, iman ve ona has olan istihzârî/içselleştirilmiş/hep hatırda tutulan tevhidle[27] bunların gerekleri -yani imanın gerekleriyle tevhidinin gerekleridir. İnsanın donandığı taharetin en üstün mertebesi ise Hakk'ın bilgisini ve onu müşahedeyi, -kendisinden sonra hiçbir perdenin olmadığı, berisinde de kâmil kullar için duracak yerin bulunmadığı- zâtî tecelli sayesinde sürekli gerçekleştirmektir. Taharetin geriye kalan çeşitleri ve dereceleri anılan bu iki tarafın[28] arasında belirir.

25 el-Furkân sûresi, 70.

26 Krş. el-Münâvî, *Feyzu'l-Kadir*, 1/406.

27 "İstihzârî tevhid"le, Hz. Peygamber'in –aleyhi's-selâm- ihsânı açıklarken buyurduğu; "Allah'a, O'nu görüyormuşsun gibi kulluk yapmandır!" sözünü kastediyorum" (A nüshasının kenarında).

28 "yani taharet mertebelerinin ilki olan istihzârî tevhitle taharet mertebelerinin en üstünü olan, zâtî tecellî vasıtası ile ma'rifet-i Hakk'ı ve şuhûd-i Hakk'ı sürekli gerçekleştirme" (A nüshasının kenarında).

وَعَمِلَ عَمَلاً صَالِحاً فَأُولَئِكَ يُبَدِّلُ اللهُ سَيِّئَاتِهِمْ حَسَنَاتٍ﴾.[٢٥] فالمحوُ المذكور عبارةٌ عن حقيقة العفوِ والتبديلُ عبارةٌ عن مقام المغفرة. وإنْ تنبَّهْتَ لِماَ أشَرتُ إليه عرفتَ الفرق بين العفو والمغفرة.

{٢٥} ثم اعلم أنَّ لكلِّ واحدةٍ من المعاصي والطاعاتِ خواصَّ تَتَعَدَّى من ظاهر الإنسان إلى باطنه، وبالعكس وقع التَّعَدِّي. فإنَّ منها ما يَقبَل الزوالَ بِسُرعةٍ، ومنها ما لا يقبل الزوالَ إلاَّ ببُطْوءٍ مع كُلفَةٍ، ومنها ما يَسْتمرُّ حكمُه إلى الموت ويزولُ في البَرزخِ، ومنها ما لا يَزُول إلاَّ في المحشر ومنها ما لا يزول إلاَّ بعدَ دخولِ النارِ، نَعُوذُ بالله منهَا. وهذا بشرطِ ثبوتِ التوحيد في باطنِ مَنْ هذا شَأْنُه. وقد نَبَّهتِ الشريعةُ على جميع ذلك.[٢٦] ولو لا خوفُ التطويل لعيَّنتُ ذِكرَها كما وَرَدَتْ بها الإِخْباراتُ الإلهيةُ والنبويةُ. ومَن تَنبَّه لِما ذكرتُه هنا ثمَّ تَتبَّع الإخباراتِ الشرعيَّةَ وَجد فيها ما سَبقتِ الإشارةُ إليه.

{٢٦} ثم اعْلَمْ أنَّ الطَّهارةَ والنَّجاسة مِنْ حيثُ مَظاهرُهما التي هي الْمَحَالُّ الموصوفةُ بهما ومِنْ حيثُ مراتبُهما وأحكامُ مراتِبِهما أيضاً على أنواعٍ أذكُرُها إن شاء الله تعالى. ولْنَبْدَأْ بالطهارة،

{٢٧} فأقول: الطهارةُ تَظهر وتحصُل من أحكام الجمع الوَحدانيِّ الوجوبيِّ الوجوديِّ والإطلاقِ عن كل تقييدٍ يَقضي بالحَصْر وبالعلم الْمُحَقَّقِ والتوحيدِ الشُهوديِّ الوجوديِّ والخُلُوِّ باطنا عمَّا سِوَى الحقِّ أو عما سوى ما يُحبُّه -سُبْحَانَهُ- ويَرضاهُ. وأوَّلُ درجاتها المشروعةِ الْمُخْتَصَّة بالقلوب والأرواح الإيمانُ والتوحيدُ الإسْتِحْضاريُّ[٢٧] الخصيصُ به ولَوازمُهما أيضا - أَعْني لوازمَ الإيمان ولَوازمَ توحيدِه-. وأعلى مراتبِ الطهارة التى يتحَلَّى بها الإنسانُ دوامُ التحقُّقِ بمعرفة الحق وشهودِه بالتجلِّي الذاتيِّ الذي لا حجابَ بعدَه ولا مُستقَرَّ للكُمَّل دونَه. وباقِي أنواعِها ودرجاتِها يَتعيَّن بينَ هذيْنِ الطرفين المذكورين.[٢٨]

---

٢٥ سورة الفرقان، ٧٠.

٢٦ قارن بـ المناوي، فيض القدير، ١/٤٠٦.

٢٧ "أُريد بـ" التوحيد الاستحضاري "قولُه عليه السلام في شرح الإحْسان: «أنْ تَعبُد الله كأنك تَراهُ»" (بهامش ع، ش).

٢٨ "أيْ أوَّل مراتب الطَّهارة أَعْني التوحيدَ الإستحضاريَّ وأعلَى مراتبِ الطهارة أعني دوامَ التحقيقِ بمعرفة الحق و شهودِه بالتَّجلِّي الذاتيِّ" (بهامش ع).

{28} Kendisinden temizlenilmesi, temizlendikten sonra da -hükümleriyle mahallerin boyanması sûretiyle- kendisiyle kirlenmekten sakınılması istenilen necasetin çeşitlerine gelince bunlar cehaletten, şirkten ve özel bir inançta sınırlanmayı icab eden kayıt hükümlerinden ortaya çıkıp meydana gelirler. Bu özel inanç da bozuk tevil ve düşüncelerden, kötü âdetlerden, rûhânî güçlere galip gelen ve şer'î ve aklî kayıtlardan serbest kalma vasfına düşkünlük gerektiren şehvetlerden doğar. Necasetin çeşitlerinden diğer bazılar da cem'in mukabilinde bulunan tefrika ile -yokluğa ait[29] ilgiler yönünden- imkân âleminin kesret hükümleridir. Nitekim bu son hususa daha önce işaret edilmişti.

{29} Ayrıca bil ki taharet ve necasetten her biri, bunlarla nitelenen mahaller bakımından da üç kısma ayrılır: Zahir kısım, batın kısım, müşterek kısım.

{30} Bâtınî taharet mertebesi ruhlar âlemine, temiz nefislere ve bunlara izafe edilen vasıflara hastır. Bu vasıflar onlara zatları cihetinden ve -cezbedip beraberlerinde bulundurdukları- latif sûretler yönünden izafe edilmişlerdir ki bu latif sûretleri de onlar yönetmekteydiler.[30]

{31} Zahir taharetin tezahür yerlerine gelince bu, -kendilerine hayvani atıklardan herhangi bir şey bulaşmadığı sürece- unsurlardan türeyen bazı madenlerle nebatlara hastır. Ben zahir tahareti türetilenlerin/muvelledatın sûretlerine has kıldım ve bunları (zahir ve batın tahareti) kapsayan tam taharetle nitelemedim. Çünkü türetilenlerin sûretlerinden her bir sûretin bâtınî bazı güç ve özellikleri vardır. Bu güç ve özelliklerin bazısı insana uygun düşer ve Allah'ın izniyle sülûk ve olgunlaşma konusunda onun nefsine yararlı olur. Bazısı ise -ona bitişmiş olmasa da- sadece yakın ve komşu olma sebebiyle ona zarar verir ve nefsine uygun düşmez. Bu şekilde olan sûretler zahir yönüyle tahir/temiz olurlar. Özellikleri yönüyle ise bilen için kaçınılması gereken bâtınî bir necasetle necis sayılırlar. Etlerinin yenilmesi helal olan hayvanlar da böyledir. Bunlar da sûretleri bakımından, -kendilerine bazı hayvanların atıklarından herhangi bir şey bulaşmadığı sürece- daha önce geçtiği gibi, tahirdirler. Zikrettiğim sûretlerin dışındakiler ise zahiren ve batınen tahirdirler. Bunlara, -daha önce işaret edilen kötü özellikleri taşımayan- ulvi âlemin, unsurların, madenlerin ve bitkilerin sûretleri örnek verilebilir.

29 "kadîmlikle ilgili" (S).

30 Krş. el-Münâvî, *Feyzu'l-Kadir*, 4/271-272.

{٢٨} وأمَّا أنواعُ النجاسةِ التي يُرادُ التَّطَهُّرُ منها والاحترازُ بعدَ التطهرِ من التَّلَوُّثِ بها بانْصباغِ الْمَحالِّ بأحكامها، فإنها تَظهر وتَنتشيءُ من الجهل والشرك وأحكامِ القُيود القَاضيةِ الحصرَ في عقيدةٍ مخصوصةٍ ناشئةٍ من التأويلاتِ والآراءِ الفاسدةِ والعاداتِ الرَّديَّة والشهواتِ القاهرةِ للقُوَى الروحانيَّة والمقتضيةِ للإنهماكِ بصفةِ الإطلاقِ عنِ الضَّوابط الشرعيةِ والعقلية. ومِن أنواع النجاسةِ التَفْرقةُ المقابِلةُ للجَمْعيَّة وأحكامُ الكثرةِ الإمكانية مِنْ حيثُ نِسَبُها العَدَمِيَّة[٢٩] كما سَبقتِ الإشارةُ إليه.

{٢٩} ثم اعْلَمْ أنَّ كلَّ واحدةٍ من الطهارة والنجاسة يَنْقسم من حيثُ الْمَحالُّ الموصوفةُ بها أيضا إلى ثلاثةِ أقسام: قسمٌ ظاهرٌ وقسمٌ باطنٌ وقسم مشتركٌ.

{٣٠} فمرتبةُ الطهارة الباطنة تَخْتَصُّ بعالم الأرواح والنفوسِ الزَّكيَّةِ والصفاتِ المضافةِ إليها مِن حيثُ ذواتُها ومن حيثُ ما تَجتَذِبُه وتَسْتَصْحِبُه مِن لَطائفِ الصُّورِ التي كانت تُدبِّرُها.[٣٠]

{٣١} وأمَّا مَظاهرُ الطهارة الظاهرة فَتَختصُّ ببعض المعادن و النباتات المتولِّدة من العَناصر ما لم يَقترِنْ بها شيءٌ من فَضَلاتِ الحيوانات. وإ نما خَصَّصتُ الطهارةَ الظاهرة بصُوَر المولَّداتِ ولم أَصِفْها بالطهارة التامَّةِ الجامعة من أجْلِ أنَّ لكلِّ صورةٍ من صُوَرِ المولدات قُوًى وخَواصَّ باطنةً بعضُها يُلايم الإنسانَ وينفع نفْسَه بإذْنِ الله في باب السلوك والاستكمال، وبعضُها يَضُرُّه و لا يُلايم نفسَه وإنْ لم يَتَّصِل به، بل بمجرَّد القُرْب والْمُجاورة. فمِثلُ هذه الصور مِن حيثُ ظاهرُها يكون طاهرةً ومن حيث خواصُّها نجسةً نجاسةً باطنة يَجب الاحترازُ عنها لِمَن عرَفَها. وكذلك الحيواناتُ التى يَحِلُّ أكلُها. فإنها من حيثُ صورُها طاهرةٌ مالم يَقْتَرن بها شيءٌ من فَضَلات بعضِ الحيواناتِ كما مرَّ. وما سِوَى ما ذَكَرْتُ مَنَ الصُورِ كصور العالم العُلويّ والعناصرِ والمعادنِ والنباتات الخاليةِ من الخواصِّ الرديَّةِ التي سَبقتِ الإشارةُ إليها فطاهرةٌ طهارةً ظاهرةً وباطنةً.

---

٢٩ ''القدمية'' (س).

٣٠ قارن بـ المناوي، فيض القدير، ٤/٢٧١-٢٧٢.

{32} Bunu anlayınca bil ki helal olma, taharetin gereklerindendir. Haramlık ise necaseti takip eder. Helal ve haramdan her biri de -durumları daha önce zikredilmiş olan taharet ve necasetin ayrılması gibi- üç kısma ayrılır:

{33} Tahir olan tam helal, -bu peygamberî tavsiyeye ve benzerlerine muhatap olan mümin insana nisbetle- karışımı yönünden kendisinde hiçbir zarar bulunmayan şeydir. Ona hiç kimsenin, nefsinin ona yönelmesini gerektirecek bir hakkı da taalluk etmez. Çünkü nefislerin eşyaya bu şekilde yönelmelerinin bazı kötü özellikleri vardır. Bunlar o şeye, yeme, içme, kalma veya başka işlemler bakımından haksız olarak dokunan insanın bedenine sirayet eder.[31] Bunların hepsi de manevi necasetler taşır.

{34} Taharette birinci kısmın altında olan diğer helal ise -mezkûr gerektiricilerden bir gerektiriciden dolayı- nefislerin hükümlerinin ve özelliklerinin kendisiyle ilişiğinin olmasından salim olarak dokunulan ve kullanılan her yeme, içme ve diğer şeylerdir. Bununla beraber o kendi varlığında, -karışımı yönünden ve aynı şekilde ruhaniyeti bakımından- insanların çoğuna uygun düşmeyen bazı kötü özelliklerden hâlî de olmaz. Bunun gibi olanlar tam helallik ve taharet makamında değillerdir. Buna -yiyecekler konusunda- büyük keler, tarla sıçanı ve bir kısım haşerat örnek verilebilir. Giysilerde de durum böyledir. Kötü bir vakitte biçilip ve dikildiklerinde onlara bazı kötü özellikler bulaşır. Şerîatta, -kadının, atın ve evin uğursuzluğu gibi- haklarında uyarı yapılanlar ve doğruluğuna mükerrer tecrübelerin tanıklık yaptığı şeyler de böyledir. Zira bunların hepsinin, insanların çoğunun içlerinde -hatta aynı şekilde dışlarında- bazı zararlı özellikleri vardır. Bunlar; yiyen, dokunan ve beraber bulunan kimsenin bedeninden nefsine, ahlakına ve sıfatlarına geçer. Sonra bunlardan dolayı kalplerde ve ruhlarda, necasetlerin kısımlarından olan bazı bulaşıklıklar ortaya çıkar.[32] Şerîat da bunların haramlıklarına değil mekruhluklarına dikkat çekmiştir.

{35} Diğer kısım, şeklen tahir, haram olması yönüyle manen necis olan şeydir. Buna gasp edilmiş yiyecek ile giyecek, içecek, mesken, kokular ve daha önce bahsi geçen benzeri şeyler örnek verilebilir.

{36} Zahiren ve batınen necisliği tam olan şeye gelince bu, yapısından/aynından dolayı haram kılınan her şeydir. Kan, leş, domuz eti, azı dişli bütün yırtıcılar, pençeli bütün kuşlar, köpek ile içeceklerden şarap buna örnek verilebilir. Bunla-

31 Krş. el-Münâvî, *el-Kevâkibu'd-Durriyye*, 2/554.

32 Krş. el-Münâvî, *el-Kevâkibu'd-Durriyye*, 2/554.

{٣٢} وإذا عرفتَ هذا فَاعْلَمْ أنَّ الحِلَّ من لَوازمِ الطهارةِ والحرمةَ تَتْبَعُ النجاسةَ. وكلُّ واحدٍ من الحلال و الحرام يَنْقَسم إلى ثلاثةِ أقسامٍ كانْقسامِ الطهارةِ والنجاسةِ المذكورةِ شأْنُهما.

{٣٣} فالحلالُ التَّامُّ الطاهرُ هو كلُّ ما لا ضررَ فيه من حيثُ مزاجُه بالنسبة إلى الإنسان المؤمنِ المأمورِ بهذه الوَصيَّةِ النبوية وأمثاله، ولا يَتَعلَّقُ به حقٌّ لأحدٍ يَستَلْزم توجُّهَ نفسِه إليه. فإنَّ توجُّهاتِ النُفوسِ إلى الأشياءِ على هذا الوجهِ تَسْتَلْزِمُ خَواصَّ رديَّةً تَسري في بَدن الإنسان المباشِرِ لذلكَ الشيءِ دونَ حقٍّ له فيه أكلاً كان أو لباساً أو مسكناً أو غيرَ ذلك من التصرفاتِ.[٣١] وكلُّها حاملةٌ بنجاساتٍ معنويةٍ.

{٣٤} والقسمُ الآخَرُ من الحلال الذي هو دُونَ القسم الأولِ في الطهارة هو كلُّ مباشَرٍ ومستعمَلٍ من الْمَآكلِ والْمَشاربِ وغيرِهما يكونَ سليماً من تَعلُّقاتِ أحكامِ النفوس وخواصِّها لِمُوجِبٍ من الموجباتِ المذكورة. غيرَ أنه لا يَخلو في نفسه من حيثُ مزاجُه ومن حيث روحانيَّتُه أيضاً مِنْ خواصَّ رديَّةٍ لا تُلايم أكثرَ الناس. فأمثالُ هذهِ ليستْ في مقام الحِلِّ التامّ والطهارة، كالضِّبابِ واليَرْبُوع وجملةٍ من الحَشَراتِ. هذا في باب الْمَآكلِ. وهكذا الأمرُ في الْمَلابِسِ إذا فُصِّلتْ وخِيطَتْ في وقتٍ رَديٍّ اتَّصلَ بها خواصُّ رديَّةٌ. وكذلك ما وَرَد التنبيهُ عليه في الشريعة من شُوم المرأةِ والفَرَسِ والدار وشَهِدَتْ بصحته التَّجارِبُ الْمُكَرَّرةُ. فإنَّ لِجَميع هذه في بَواطِنِ أكثرِ الناس بل في ظَواهِرهم أيضاً خواصَّ مُضرَّةً تَتَعَدَّى من بَدن الْمُتَغذِّي والمباشِرِ والمصاحِبِ إلى نفسه وأخلاقه وصفاته. فيَحْدُثُ بسببها للقلوب والأرواح تلويثاتٌ هي من أقسام النجاسات.[٣٢] وقد نبَّهتِ الشريعةُ على كراهتها دونَ الحكم عليها بالحُرمة.

{٣٥} والقسم الآخَرُ و هو الطاهرُ صورةً، النجسُ معنًى من حيثُ إنَّه حرامٌ كالطعام المغصوبِ واللباسِ والشراب والْمَسكن وكالْمَشمومات ونحوِ ذلك مِمَّا مَرَّ حديثُه.

{٣٦} وأمَّا التامُّ النجاسةِ ظاهراً وباطناً، فَهو كلُّ ما حُرِّم لِعَيْنه كالدم والْمَيْتة ولَحْم الخِنْزير وكلِّ ذي نابٍ من السِّباعِ وكلِّ ذي مِخْلَبٍ من الطَّيْر والكلبِ

---

٣١ قارن بـ الكواكب الدرية للمناوي، ٢/٥٥٤.

٣٢ قارن بـ الكواكب الدرية للمناوي، ٢/٥٥٤.

rın hepsi necistir ve haram kılınmışlardır. Çünkü bunlar, yaratılış temellerinde bulunan özellikler ve nitelikler yönünden insan için zararlıdırlar, varlıklarında bulunan zararları onları kullanana geçer. Şu hâlde bunlardaki haramlık, kendileri için gerekli olan nitelikten dolayıdır. Gasp edilmiş şeylerle ilgili olarak yukarıda anılanlardan zarar görmek ise ancak harici bir gerektiriciden meydana gelir.

{37} Bunu anladıysan bil ki taharetin, necasetin, helallığın ve haramlığın hükümlerinin muhtelif şekillerde karışımları, baskınlık/galibiyyet ve düşüklük/mağlubiyyet durumları vardır. Bunlar bazı hükümlerin gücüne ve bunların -gücün tamlığından veya çokluğundan yahut her ikisinden dolayı- aralarında karışımlar gerçekleşen diğer hükümlerden üstün oluşlarına göre ortaya çıkarlar. İşte bu, müşterek kısımdır. Zira karışımlarda, akledilebilen[33] ve karışıma ait çokluğun birleşim yeri olan şekillerin/hey'etlerin[34] meydana gelmesi gerekir. Bu şekiller, o hükümlere nisbet edilen neticelerin aslıdır. İsimlendirme, niteleme ve hüküm verme, baskınlık ve düşüklük durumlarına bakarak bu karışımlara göre yapılır. Bu özelliklerin güçleri ile hükümleri arasında eşitlik veya eşitliğe yakınlık akletmek, işte bu, şerîatta Hz. Peygamber'in -aleyhi's-salâtü ve's-selâm- aşağıdaki sözüyle işaret edilen mekruhun ve müteşabihin/şüphelinin mertebesidir: "Helal açıktır, haram da açıktır. Bunların arasında müteşabih şeyler[35] vardır. Kim dinini (tehlikelerden) uzak tutmak isterse müteşabihden kaçınır..."[36] Böylece şerîat, olası bir zarara karşı dikkatli olunması amacıyla bu kısımdan kaçınmaya çağırmıştır.[37]

{38} Bu husus açıklığa kavuşunca bilesin ki insanın içinin yani kalbinin ve ruhunun tahareti; sevgi bağlılıkları ve -Hakk'la olan ilişki dışındaki- ilişkilerin azlığı yahut yokluğu sebebiyle; çokluk/kesret özellikleri ve imkân âlemine ait niteliklerin, özellikle de vasıta imkânların hükümlerinin azlığı sebebiyle; bir de, -daha önce dikkat çekilen ve zikredilen şeylerin içine konan- hüküm ve özelliklerin zararından güvende olmakla oluşur, meydana gelir. Kalp ve ruh bulanıklığı

33 "kendisine taalluk eden" (A, S, Ş, Z).

34 "sıfatların" (Ş).

35 "muştebih şeyler" (Ş).

36 Hadis kaynaklarında bu hadisin bu lafızla sadece ilk kısmı bulunmktadır. Hadis İbnu'l-Esîr'in *Câmiu'l-Usûl*ünde (10/179) burada olduğu gibi nakledilmiştir. İbnu'l-Esîr hadisi Nesâî'ye nisbet etmekteyse de Nesâî'deki lafız da bu lafza uymamaktadır. Müellifin hadisi mana ile rivayet ettiği anlaşılmaktadır. Hadisin aslı ise sahih ve meşhûrdur. Bkz. Buhârî, "Îmân", 39(1/20); Müslim, "Musâkât", 107(3/1219); Nesâî, "Buyû", 2(7/242).

37 Krş. el-Münâvî, *Feyzu'l-Kadîr*, 3/425-426.

وكالخَمْر من الْمَشْروبات. فإنَّ هذه كلَّها نجسةٌ ومُحَرَّمة، لأنها مُضِرَّةٌ للإنسان مِن حيثُ الخواصُّ والصفاتُ التي جُبِلَتْ عليها لِتَعَدِّي ضررِها الذاتيّ إلى الْمَتَناوِل، فالحرمةُ فيها لِلصفة اللازمةِ لِذاتها وما مَرَّ ذِكْرُه من الأُمورِ الْمَغْصُوبة فالتَّضرُّرُ بها إنَّما يحصُلُ من مُوجِبٍ خارجيّ.

{٣٧} وإذا عَرَفْتَ هذا فاعْلَمْ أنَّ لِأحكام الطهارةِ والنجاسةِ والحِلِّ والحُرمةِ امتزاجاتٍ على أنحاءٍ وغلبةٍ ومَغلوبِيَّةٍ بحسبِ قوةِ بعضِ الأحكام ورُجحانِها لِكمال القُوّةِ أوِ الكثرةِ أوْ لَهُما مَعاً على غيرها من الأحكام التي يَقَعُ بينها الْمُمازَجَة. وهذا هو القسمُ الْمُشترَكُ، فإنه لابدَّ في الإمْتزاجاتِ مِن حُصولِ هَيْئاتٍ[٣٣] مُتعقَّلة[٣٤] مُتَوَحِّدَةِ الكثرةِ لِمزاجٍ هي مَحْتِدُ الآثارِ الْمَنسوبة إلى تِلكَ الأحكام .والتَّسْمِيَةُ والوصفُ والحكمُ يَترَتَّبُ علىٰ تلكَ الامتزاجاتِ بِحسب الغلبةِ والمغلوبية. وتَعقُّلُ الْمُساواةِ بين قُوَى تلكَ الخواصّ وأحكامِها أو القربِ من الْمُساواة هو مرتبةُ المكروهِ والمتشابِهِ الْمُشارِ إليه في الشريعة بقوله عليه الصلوةُ و السلامُ «الحلالُ بيّنٌ والحرام بين وبَيْنَهُما أمورٌ مُتشابِهاتٌ،[٣٥] فمَنِ اسْتبرأ لدِينِه اجْتَنَب المتشابِهَ»[٣٦] الحديثَ فندَبَتِ الشريعةُ إلى التَّوَرُّعِ في هذا القسمِ احْتِرازاً من ضررٍ مُتوقَّعٍ.[٣٧]

{٣٨} وإذا تَقَرَّر هذا فَلْتَعْلَمْ أنَّ طهارةَ باطنِ الإنسان أَعني قلبَه وروحَه تَكُونُ وتَحصُلُ بسببِ قِلَّةِ التَّعَشُّقاتِ والتَّعلُّقاتِ أو ذَهابِهما ما خَلاَ تَعلُّقَهُ بالحق وبسبب قلة خواصّ الكثرة والصفاتِ الإمكانية، وخصوصاً أحكامَ إمكاناتِ الوَسائطِ والسلامةَ من ضَرَرِ الأحكام والخَواصّ المنبَّه عليها مِنْ قِبَلِ الْمُودَعةِ فى الأشياءِ المذكورةِ. وكُدُورَةُ القلبِ والروحِ والحُرمةُ والحِرمانُ والمنعُ والحَجْبُ ونحوُ ذلك يكون بالصفات المتقابِلةِ

---

٣٣ "صفات" (ش).

٣٤ "متعلقة بها" (ض، س، ش، ع).

٣٥ "مشتبهات" (ش).

٣٦ لا يوجد هذا الحديث بهذا اللفظ في المصادر الحديثية إلا الجزء الأول منه. لكن روي في جامع الأصول لابن الأثير (١٠/١٧٩) كما هنا. علما بأن ابن الأثير عزاه إلى النسائي. لكن ما في النسائي لا يوافق هذا اللفظ. فيبدو أن المؤلف رواه بالمعنى. وأصل الحديث صحيح مشهور. انظر: البخاري، "الإيمان"، ٣٩(١/٢٠)؛ مسلم، "المساقاة"، ١٠٧(٣/١٢١٩)؛ النسائي، "البيوع"، ٢ (٧/٢٤٢).

٣٧ قارن بـ المناوي، فيض القدير، ٣/٤٢٥-٤٢٦.

haramlık, mahrumiyet, men'/engelleme, hacb/perdeleme ve benzeri durumlar; bunların mukabilindeki; imkân âlemine ait hükümlerin çokluğu, vasıta imkânların özellikleri, ilişkilerin çokluğu ve necasetin tezahür yerleri olan şeylere konulmuş zararlı özellik ve hükümlerle boyanma gibi niteliklerle oluşur.

{39} Ruhların ve kalplerin, zikrettiğim şeylerden temizlenmesi, manevi rızkın artmasını ve ilâhî lütufları gerektiği gibi kabul etmeyi ve bunlardan bol nasip almayı gerektirdiği gibi aynı şekilde zahirî sûrî/şekli taharet,[38] duyularla algılanan/hissî rızkın artmasının lüzumunu gerektirir. Çünkü, "Ön Bilgiler"de söylediğim gibi, zahirî cismanî şekiller âlemi, varlıkta, hükümlerde ve niteliklerde ruhlar âlemine tabidir. Bu iki temizliği bir araya getiren kimse iki rızkı kazanmış olur.[39] İki rızık arasında farklılığın ortaya çıkmasını ise sadece, -genişlik, özlülük ve ilişki gücü ile- bâtının taharetinin zahirî taharete baskınlığının ve de ona üstünlüğünün ortaya çıkması icap eder. Bunun tersi de böyledir. Bunu iyi belle.

{40} Şer'î ve aklî taharet ve necasetin hükümlerinin küllî esaslarını ve onların, insanın çaba ve çalışmasının etkili olmadığı zatî tezahür yerleri ile -(kötü nitelikleri) tahliye/boşaltma, (iyi niteliklerle) tahliye/donatma bakımlarından- çalışma ve çaba göstermenin etkili olduğu zatî tezahür yerlerini zikrettiğimiz için şimdi bunlara, -özel gelişmesi ve halis ruhaniyeti cihetinden- insana has olan şeyler yönünden dikkat çekelim. Zira anılan şeylerin ekserisi, her ne kadar genel hükümlü ise de onlar bir yönden insanın dışındadır. Şimdi söyleyeceklerimiz ise ona hastır. O hâlde şöyle diyelim:

{41} İnsan bedeninin tahareti, kirlerden ve pisliklerden olur. Duyu organlarının tahareti, ihtiyaç duymayacağı anlayışlara dalmaktan, uzuvların tahareti ise -aklî ölçütlere, şer'î hükümlere, nasihatlere ve uyarılara dair- bilinen itidal dairesinden dışarı çıkan hareketlere dalmaktan olur. Uzuvların taharetinde özellikle dili zikretmek gerekir. Çünkü insanın dilinin iki tahareti vardır: İlgili ve yararlı olan şeylerin dışında susmayla öne çıkan taharet ile hakkında açıklama yaptığı işlerde adaleti gözetmeye has olan taharet. Dolayısıyla dilin eksik açıklama yapması veya bir şeyi kendisinde bulunmayan, özünün de/zatının da gerektirmediği bir nitelikle nitelemesi caiz değildir. Bu bir zulümdür. Zira bu, yalan şahitlik kabilinden bir şeydir.

{42} Şimdi insanın içine/bâtınına has olan şeyleri açıklamaya dönüp deriz ki; İnsanın hayalinin tahareti bozuk inançlardan, düşük hayallerden, bek-

---

38 Krş. el-Münâvî, *Feyzu'l-Kadir*, 2/144, 4/402.

39 Krş. el-Münâvî, *Feyzu'l-Kadir*, 2/144; a.mlf., *el-Kevâkibu'd-Durriyye*, 2/554.

لِهذه ككثرةِ الأحكام الإمكانية وخواصّ إمكانات الوسايطِ وكثرةِ التَّعلُّقاتِ والإنْصباغ بالخواصّ والأحكام الْمُضِرَّةِ الْمُودَعةِ في الأشياء الَّتي هي مَظاهرُ النجاسةِ.

{٣٩} وكما أنَّ طهارةَ الأرواح والقلوب ممَّا ذَكَرْتُ تُوجب مَزيدَ الرزقِ المعنويّ وقبولَ العَطايا الإلهيَّةِ على ما يَنْبَغي ووُفُورَ الحَظِّ منها فكذلك الطهارةُ الظاهرةُ الصُّوريَّةُ[٣٨] يَجبُ أن تَسْتَلْزِم مزيدَ الرزق الحِسّيّ، لِما أسلَفتُ في المقدِّمات من تَبَعيَّةِ عالم الصُّوَرِ الظاهرةِ الجسمانيةِ لِعالمِ الأرواحِ في الوجود والأحكام والصفات. ومَنْ جمعَ بين الطهارتَيْنِ فاز بالرِّزقَيْنِ.[٣٩] فظُهورُ التَّفاوُتِ بينَ الرزقين إنما يُوجِبُه ظهورُ غَلبةِ طهارةِ الباطن ورُجْحانِها أيضاً بالسَّعَة والجوهريَّة وقوةِ المناسَبة على الطهارة الظاهرة وبِالْعَكْسِ فاعْلَمْ ذلك.

{٤٠} وإذْ قد ذَكَرْنا كُلّيّاتِ أحكامِ الطهارة والنجاسة الشرعيَّتَيْنِ والعقليتين ومَظاهِرَهما الذَّاتِيَّتَيْنِ اللَّتينِ لا تَعَمُّلَ لإنسانٍ فيهما ولا كَسْبَ واللَّتين يُفيد فيهما الكسبُ والتعملُ تَخْليَةً وتَحْليَةً فَلْنُنَبِّهْ عليها مِن حيثُ ما يَختصُّ بالإنسان من جهة نَشْأته الخاصَّةِ وروحانِيَّته الخالصةِ. فإنَّ أكثر ما تَقَدَّم ذكرُه مع كَونِه عامَّ الحكمِ هو مِنْ وجهٍ خارجٌ عن الإنسان. وما نَذْكُره الآنَ مخصوصٌ به. فنقول:

{٤١} طهارةُ بَدن الإنسانِ من الأَدْناسِ والقاذُوراتِ وطهارةُ حَواسّه مِن إطلاقها فيما لا يَحْتاجُ إليه من الإدراكاتِ وطهارةُ الأعضاءِ من إطلاقها فى التصرُّفات الخارجةِ عن دايِرَةِ الاعتدالات المعلومةِ من الْمَوازينِ العقليَّةِ والأحكام الشرعية والنصائحِ والتنبيهاتِ وخُصُوصًا اللسانَ. فإنَّ لِلسانِ الإنسانِ طهارتَيْنِ: طهارةً تَخْتَصُّ بالصَّمْت إلاَّ عَمَّا يَغْني ويُفيد، وطهارةً تختصُّ بِمُراعاةِ العدل فيما يُعبِّر عنه من الأمور، فلا يجوز عليها بنَقْصِ بيانِه أو وصفِ شيءٍ بما ليس فيه و لايَقْتضيه ذاتُه، فإنَّ ذلك ظُلْمٌ، لأنَّهُ مِن قَبيل شهادةِ الزُّور.

{٤٢} ثم نَرْجِع إلى بيان ما يَخْتصُّ بباطِنِ الإنسان فنَقول: طهارةُ خيالِه من

٣٨ قارن بـ المناوي، فيض القدير، ٢/١٤٤، ٤/٤٠٢.
٣٩ قارن بـ المناوي، فيض القدير، ٢/١٤٤؛ نفس المؤلف، الكواكب الدرية، ٢/٥٥٤.

lenti ve arzular alanında dolaşmaktan vb. şeylerden olur. Zihninin tahareti, kötü fikirlerden, gerçekleşmemiş ve yararsız şeyleri hatıra getirmelerden/ istihzârlardan olur.

{43} Aklının tahareti, Hakk'ın bilinmesi ve onun, -mümkinler âleminin üzerine yayılan feyziyle birlikte bulunan- garib hasseler, ilimler ve sırlar konusunda fikirlerin sonuçlarına bağlı kalmaktan olur. Kalbin tahareti, himmetlerin parçalanmasını, gayretlerin dağılmasını gerektiren ilişkiler sebebiyle ayrışmayı takip eden değişimlerden olur. Nefsin tahareti, isteklerinden hatta bizzat kendisinden olur. Çünkü o, beklenti ve arzuların, eşyayı aşırı sevmenin ve zihin ve hayallerin neticelerinden ibaret olan değişik isteklerin çokluğunun kaynağıdır. Ruhun tahareti, Hakk'tan umulan yüksek hazlardan olur. Bu hazlara O'nu bilmek, O'na yakın olmak, O'nu müşahedeyle nasiplenmek ve elde edilmeleri için teşviklerin yapıldığı, basiret nuruyla da beklenilen diğer rûhânî nimetler örnek verilebilir.

{44} İnsani hakîkatin tahareti ise cem' olmaktaki şeylerin yokluğundan ve Hakk'ın kendisine vâsıl olduğu şeyin sûretini, -ezelde Hakk'ın ilminde taayyünü ve şekillenmesi esnasında üzerinde bulunduğu- şeklinden değiştirmekten olur. Ezelde Hakk'ın ilminde taayyün ve şekillenme/irtisâm, bu ilmin Hakk'ın bir niteliği olması yönüyledir, Hakk'ın Zeyd ve Amr'ın eksik bilgisini bilmesi yönüyle değil. Çünkü bu da Hakk'ın ilmindendir ama Zeyd'in ve Amr'ın bir niteliği olması yönüyledir, Hakk'ın bir niteliği olması yönüyle değil. Böylece her şey onda, artma ve eksilme olmaksızın, nefsinde olduğu şekil üzere zuhur edecek hâle gelir.

{45} Bunu belle ve bu taharetlerden her birine karşılık gelen necis şeyleri göz önünde bulundur. Bunları sıralamaya gerek yoktur. Aynı şekilde şu da bilinsin ki insanın tahareti ancak kendisinden yaratıldığı şeyle hâsıl olur. Dolayısıyla bedeninin tahareti, bedenin kendisinden yaratıldığı şeyden olur.

{46} Ruhun tahareti, kudsi destek ve hususi külli rûhânî yardımlar sayesinde olur. Buna Kitab-ı Azîz'de Yüce Allah -sübhaneh!- şu ayet-i kerîmede meleklerin büyüklerinden naklen ve onların yardımlarını ifade babında işaret buyurmuştur. Melekler şöyle derler: "Rabbimiz! Sen her şeyi rahmet ve ilim ile kuşatmışsındır. Artık tövbe edip senin yoluna uyanları bağışla ve onları cehennem azabından koru! Rabbimiz, onları ve babalarından, eşlerinden, soylarından iyi olan kimseleri kendilerine söz verdiğin Adn cennetlerine girdir. Şüphesiz azîz, hüküm ve hikmet sâhibi olan sensin, sen! Onları kötülüklerden koru. Sen kimi kötülüklerden korursan o gün muhakkak ki ona rahmet etmişsindir. İşte o büyük başarı, budur!"[40]

40 el-Mü'min sûresi, 7-9.

الإعتِقاداتِ الفاسدة والتَّخَيُّلاتِ الرَّديَّةِ وجَوَلانه في ميدان الآمال والأماني ونحوِ ذلك. وطهارةُ ذهنه من الأفكار الرديَّة والاسْتِحضاراتِ الغيرِ الواقعةِ والمفيدةِ.

{٤٣} وطهارةُ عقله من التَّقيُّد بنَتايج الأفكارِ فيما يَخْتصُّ بمعرفة الحق وما يُصاحِب فيضَه الْمُنْبسِطَ على الممكنات من غَرائب الخَواصّ والعلوم والأسرارِ. وطهارةُ القلب من التقليب التابع للتَّشعُّب بسبب التعلُّقات الْمُوجِبةِ لتَوزيع الهِمَم وتشتيتِ العَزَمات. وطهارةُ النفس مِن أغراضها بل من عَيْنِها، فإنها خَميرَةُ الآمالِ والأماني والتَّعشُّقِ بالأشياء، وكثرةِ التَّشوُّقات الْمُختَلِفة التي هي نَتايجُ الأذهانِ والتَّخيُّلات. وطهارةُ الروح من الحُظُوظ الشريفة الْمَرْجُوَّة من الحق كمعرفته والقُربِ منه والاحْتِظاء بمُشاهَدته وسائرِ أنواعِ النَّعيم الروحانِيّ الْمُرَغَّبِ فيه والْمُسْتَشْرَفِ بنورِ البَصيرة عليه.

{٤٤} وطهارةُ الحقيقة الإنسانيَّة من عَوْز ما في الجَمعيَّة ومن تغيير صورةِ ما يصلُ إليه الحقُّ عمَّا كان عليه حالَ تعيُّنه وارْتِسامه في علم الحقّ أزلاً من حيثُ إنَّ ذلك العلمَ صفةٌ للحق لا من حيثُ علمُ الحقّ بعلم زيدٍ وعَمرو الناقصِ، فإنَّ ذلكَ مِنْ علم الحقِ أيضاً لَكنْ مِنْ حيثُ إنَّه صفةٌ لزيدٍ وعمرِو لا مِنْ حيثُ إنَّه صفةٌ للحقّ حتَّى يَصِيَر بِحَيْثُ يَظهر كُلُّ شيءٍ فيه على ما هو عليه في نفسِه مِنْ غيرِ زيادةٍ ولا نقصانٍ.

{٤٥} فَاعْلَمْ ذلك وَاعْتَبِرْ مِنْ كل طهارةٍ من هذه الطهاراتِ ما يُقابِلها من النجاسات، فلا حاجةَ إلى سَرْدها وأيضا فَلْيُعْلَمْ أنَّ طهارةَ الإنسان إنَّما تَحْصُل بِما خُلِق منه، فطهارةُ بدنِه مما خُلق منه البدنُ.

{٤٦} وطهارةُ روحه بالتأْييدِ القُدْسيّ والإمداداتِ الروحانيَّةِ الكُلِّيَّةِ الاخْتِصاصيَّةِ الْمُشارِ إليها في الكتابِ العزيز بقوله -سُبْحَانَهُ- حكايةً عن أكابرِ ملائكته وكنايةً عن إمدادهمْ حَيْثُ يقولون: ﴿ رَبَّنَا وَسِعْتَ كُلَّ شَيْءٍ رَحْمَةً وَعِلْماً فَاغْفِرْ لِلَّذِينَ تَابُوا وَاتَّبَعُوا سَبِيلَكَ وَ قِهِمْ عَذَابَ الْجَحِيمِ رَبَّنَا وَ أَدْخِلْهُمْ جَنَّاتِ عَدْنٍ الَّتِي وَعَدْتَهُمْ وَمَنْ صَلَحَ مِنْ آبَائِهِمْ وَأَزْوَاجِهِمْ وَذُرِّيَّاتِهِمْ إِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ وَقِهِمُ السَّيِّئَاتِ وَمَنْ تَقِ السَّيِّئَاتِ يَوْمَئِذٍ فَقَدْ رَحِمْتَهُ وَذَلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ﴾.[٤٠]

---

[٤٠] سورة المؤمن، ٧-٩.

{47} Bunların hepsinin bu dünyada semeresi, ruha, -tabiî mizacıyla birlikte bulunmasından ve yönetim bağlantısı esnasında kendisine bitişen zararlı hasselerden dolayı- bulaşan şeylerden temizlenmektir.

{48} İnsanın sırrının –Ki bu, sadece Mutlak Hakk'a dayanan ve sır adı verilen hisse yönünden ona bağlı olan mutlak cem'î tecelliden kendine düşen hissesinden ibarettir.- taharetine gelince o, mutlak câmi olan Hakk'a ittisali ve ayn-i sâbite ile birlikte bulunma sebebiyle ortaya çıkan bağlayıcı/takyîdî hükümlerin yok olmasıyla olur. Bu ayn-ı sâbite ise bu tecellinin mukabili ve takyid edicisi olan tecelli yeridir/mecladir. Çünkü her tecellininin hükümleri ve sıfatları, aynası olan tecelli yerine tâbidir. Bu da Hakk'ın –sübhânehu ve teâlâ!- Sünnetlerindendir. "Sen Allah'ın Sünnet'inde hiçbir değişiklik bulamazsın!"[41]

{49} Ayrıca bil ki mevcûdâtın tahareti umûmî taharet –ki, bu kendisine ortak olunandır- ve husûsî taharet –ki, bu her mevcûdun kendisine has olması sebebiyle başkasından ayrı kaldığı şeydir- şeklinde kısımlara ayrıldığı gibi insandaki durum da böyledir. Nitekim bunun bir tarafina daha önce işaret olunmuştu.

{50} İnsanın umûmî tahareti Hakk'ın makamından/hazretinden ve âlemin hakîkatlerinden bir nüsha olması ile bu ikisinin hükümlerini cem'edici bulunmasındandır. Şu hâlde âlemin hakîkatleriyle hükümlerini ve ilahî makamın/hazretin hükümlerini -(onlarla) donanma ve hüküm bakımından- bilfiil daha çok cami' olan kimse, umûmî tahareti kendinde gerçekleştirme bakımından daha tamdır. Bunun altında olan kimsenin tahareti ise söz konusu cem'etme konusundaki nasibi ölçüsünde olur.

{51} İnsanın; bedeninin, ruhunun ve sırrının tahareti konusunda yukarıda anlattıklarımızı aşmasından sonra husûsî taharetine gelince bu, Hakk'la tahkike ermesi ve zatî tecelliden nasib alması ölçüsünde olur. Söz konusu zatî tecelliden sonra hiçbir perde olmadığı gibi berisinde de kâmillerin karar bulması mümkün değildir. Bunun yanında tam ve daimi huzûr ile gayb ve şehadet âlemine ve bunların kapsadıklarına yayılan zati birliktelik/ma'iyyet de vardır. Artık sen, Âlimu'l-Gayb ve onun en mukaddes, en yüce ilmiyle buluşması yeni olan bu şerefli bölümden kulağına çalan ve anlayışının güzel bulduğu şeyleri iyice düşün de içine Muhammedî kemâlden –Salâtların en üstünü, selâmların en temizi bu kemâlin sahibine olsun!- bir şimşek çaksın! İşte bu, onun –aleyhi's-salâtü ve's-selâm- "Temizliğe devam et ki rızkın genişletilsin!" sözünün sırrıdır!

---

41 el-Ahzâb sûresi, 62, el-Feth sûresi, 23.

{٤٧} وثَمرةُ ذلك كلّه في هذه الدّارِ الطهارةُ ممّا تَلوَّث به الروحُ من صُحبة مِزاجِه الطبيعيّ وما اتَّصَلَ به مِنْ خَواصِّه الْمُضِرَّةِ زمانَ الارْتباطِ التدبيريّ.

{٤٨} وأمَّا طهارةُ سِرّه الذي هو عبارةٌ عن حِصَّته من مُطْلَقِ التَّجَلّي الجَمْعِيّ الذي إنما يَسْتَند إلى الحق المطلقِ، ويَرْتَبط به مِنْ حَيثيَّةِ تلكَ الحِصَّة أعْني الْمُسَمَّاةَ بالسِّرِّ هو باتّصاله بالحق المطلقِ الجامع وزَوالِ الأحكام التقييديَّةِ التي عَرَضَتْ له بسبب الْمَعِيَّةِ مع العينِ الثابتةِ التي هي الْمَجْلَى الْمُقابِلة لذلك التجلّي والْمُقَيِّدةُ إيَّاه. فإنَّ أحكام كلِّ تَجلٍّ وصفاته تابعةٌ للمَجْلَى الذي هو مرآتُه وذلك من سُنة الحقِّ -سُبْحانَه وتعالى- ﴿ وَلَنْ تَجِدَ لِسُنَّةِ اللهِ تَبْدِيلاً ﴾.[٤١]

{٤٩} ثم اعْلَمْ أنه كما أنَّ طهارةَ الموجودات تَنْقَسم إلى طهارةٍ عامَّةٍ، وهي ما يُشْتَرَك فيه، وإلى طهارةٍ خاصَّةٍ وهي ما يَنْفرد به كلُّ موجودٍ عن سِواهُ لِاخْتِصاصه به، فكذلك هو الأمرُ في الإنسان كما سَبَقَ التلويحُ بطَرَفٍ منه.

{٥٠} فطهارتُه العامَّةُ هي مِنْ كونِه نُسخةً من حضرةِ الحق وحقايقِ العالم وجامعاً لأحكامِهما، فالأجمعُ لحقايقِ العالم وأحكامِها وأحكام الحضرة الإلهيَّةِ بالفعلِ تَحْلِيَةً وحُكماً هو الأتَمُّ تَحقُّقاً بالطهارة العامَّةِ ومَنْ دَونَه فبِمقدارِ حَظّه من الجَمعيَّةِ المذكورةِ.

{٥١} وأمَّا طهارتُه الخاصَّةُ بعدَ تَجاوُزه ما ذَكَرْنا مِنْ طهارة بدنه وروحه وسره فبِمقدار تَحقُّقِه بالحق واحْتِظائه بالتَّجَلّي الذاتِيّ الذي لا حجابَ بعدَه ولامُستَقَرَّ لِلْكُمَّلِ دُونَه مع الحضور التامِّ الدَّائم والْمَعِيَّةِ الذاتيَّةِ الْمُنْبَسطةِ على عالم الغيب والشهادة ومَا اشْتَمَلا عليه. فَتَدَبَّرْ ما يَقْرَع سَمْعَك ويَسْتَحْليه فهمُك مِنْ هذا الفَصلِ الشريفِ الحديثِ العَهْدِ بعالَمِ الغيب و علمه الأقْدسِ الأَعْلَى تَلُحْ لك بارِقَةٌ من الكمال المحمديّ على صاحِبِه أَفْضَلُ الصلواتِ وأَزْكَى التسليم. فهذا سِرُّ قولِه عليه الصلوةُ والسلامُ: «دُمْ على الطهارة يُوَسَّعْ عليك الرزقُ».

٤١ سورة الأحزاب، ٦٢؛ سورة الفتح، ٢٣.

{52} Bu hadisin şerhi hakkında anlattıklarımı dikkatle inceleyip kafa yoran kimse, şeriatın; helallık, haramlık, zahirî-bâtınî taharet ve necaset, taharet ve necasetin sebepleri, gidericileri gibi bir kısım sırlarına vâkıf olur; nasıl temizlenileceğin, taharetle donandıktan sonra onu lekeleyecek kirlenmeden nasıl kaçınacağını bilir ve ayrıca manevî ve hissî/maddî rızk elde etmenin yolunu, bu rızıkların, bilinen kazanç elde etme yönünden değil bilakis[42] Allah'ın koyduğu, Resûlünün -sallellahu aleyhi ve sellem- de dikkat çektiği esaslarla artma ve eksilme sebebini kavrar.

{53} Ayrıca anlar ki Cenâb-ı Hakk'tan, Resûlü -aleyhi's-salâtü ve's-selâm- vasıtasıyla gelen helâl ve harâm kılmalar, onun sırf kullarına acımasından dolayıdır. Yine anlar ki bu; kalpleri, ruhları, ahlakları, sıfatları, hatta sebep-sonuç ilişkisi/tebeiyyet yoluyla şekilleri için de ilâhî bir tıbbdır.[43]

{54} Ayrıca Hz. Peygamber'in -aleyhi's-salâtü ve's-selâm- şu sözünün sırrını anlar: "Kim kırk sabah Allah için ihlâslı davranırsa hikmet pınarları kalbinden lisanına çıkar!"[44] Bununla beraber bu hadiste başka bir sır var ki ona dikkat çekmek gerekir. Bu da insanın ihlâsının, hikmet pınarlarının kalbinden lisanına çıkmasını elde etme amacıyla olmasından sakınmasıdır. Zira o zaman Allah için ihlâslı davranmamış olur.[45]

{55} Ayrıca o, Yüce Allah'ın şu kudsî sözünün sırrını kavrar: "Beni ne arzım ne semâm kapsamadı! Beni mümin, muttakî ve tertemiz kulumun kalbi kapsadı!"[46] Ayrıca ümmî/öğrenimsiz/doğuştan olan fethin sırrını ve -sahibinin içinin taharetinin tam olması sebebiyle- diğer feth çeşitlerine üstünlüğünü, Yüce Allah'ın Peygamberine -aleyhi's-salâtü ve's-selâm- söylediği "Sen kitab nedir, iman nedir, bilmiyordun!"[47] sözü ile "Sen ondan önce kitab okuyup eliyle yazan

---

42 Krş. el-Munâvî, *Feyzu'l-Kadir*, 4/273.

43 Krş. el-Munâvî, *Feyzu'l-Kadir*, 4/273.

44 Abdullah b. el-Mubârek, *Kitâbu'z*-Zühd, s. 359; Hennâd, *Kitâbu'z*-Zühd, 2/357; Ebû Nuaym, *Hılyetu'l-Evliyâ'*, 5/189; el-Kudâ'î, *Musnedu'ş*-Şihâb, 1/285; İbnu'l-Esîr, *Câmiu'l*-Usûl, 11/557 (İbnu'l-Esîr bu hadisi Rezîn'e nisbet etmiştir. Ama hadis kütüb-i sittede bulunmamaktadır). İbnu'l-Cevzî ve es-Sağânî onun mevzû' olduğunu söylemiştir. Bkz. İbnu'l-Cevzî, *Kitâbu'l-Mevzûât*, 3/144; İbn Arrâk, *Tenzihu'ş-Şeria*, 2/305 (İkinci Fasılda zikredilmiş); el-Aclûnî, *Keşfu'l-Hafâ'*, 2/224.

45 Krş. el-Münâvî, *Feyzu'l-Kadir*, 6/44.

46 el-Irâkî aslını bulamamıştır (Bkz. el-Gazâlî, *İhyâ'*, 3/14). ez-Zerkeşî'nin de; bazı âlimlerin, bu hadisin bâtıl olduğunu ve onu mülhidlerin uydurduğunu söylediği nakledilir. Bkz. el-Aclûnî, *Keşfu'l-Hafâ'*, 2/195.

47 eş-Şûra sûresi, 52.

{٥٢} ومَن أَمْعَنَ النظرَ فيما ذكرتُه في شرح هذا الحديثِ وتَدَبَّره اسْتَشْرَفَ على جملةٍ من أسرارِ الشريعة كالحَل والحُرمة والطهارة والنجاسة الظاهرتَيْن والباطنتين وأسبابِهما ومُزيلاتِهما وعَرَف كيفيَّةَ التَّطَهُّرِ والاحْتراز بعدَ التَّحَلِّي بالطهارة من التلَوُّث بما يَشِينها وعرف أيضا الطَّرِيقَ إِلَى اسْتِجْلاب الرزقِ المعنويِّ والحِسِّيِّ وسببِ زيادتِهما ونقصانِهما لا مِنْ جِهة الكسبِ الْمَعْهُود بل بما شَرَعَهُ اللهُ ونَبَّه عليه رسولُه[٤٢] صلى الله عليه وسلم.

{٥٣} وعرف أيضا أَنَّ التحليلَ والتحريم من الحق بواسطةِ رسولِه عليه الصلاةُ والسلامُ هو لِمَحْض إشْفاقه على عِبَاده، وأَنَّه طِبٌّ إلهيٌّ لقلوبهم وأرواحِهم وأخلاقِهم وصفاتهم بل ولِصُوَرِهم أيضا بِطريق التَّبَعِيَّةِ.[٤٣]

{٥٤} وعرف أيضا سِرَّ قولِه عليه الصلاةُ والسلامُ «مَنْ أخلصَ لله أَرْبَعِينَ صَباحاً ظَهَرَتْ يَنابِيعُ الحكمةِ من قلبه على لسانه»[٤٤] غيرَ أَنَّ في هذا الحديثِ سرًّا آخَرَ يَجِبُ التنبيهُ عليه وهو احْترازُ الإنسانِ أَنْ يكونَ إخلاصُه هذا طَلَباً لظهورِ ينابيعِ الحكمةِ مِنْ قلبه على لسانه. فإنَّه حينئذٍ لم يكنْ أَخْلَصَ لله تعالى.[٤٥]

{٥٥} ويَعرِفُ أيضاً سرَّ قولِه تعالى: «ما وَسِعَني أرضي ولا سمائِي ووسِعني قلبُ عبدِي المؤمنِ التَّقِيِّ النَّقِيِّ ».[٤٦] ويعرف أيضاً سر الفتح الأُمِّيِّ ورُجحانه على أنواعِ الفتح لكمالِ طهارة باطنِ صاحبِه وسرَّ قولِه تعالى لِنَبِيِّه عليه الصلاةُ والسلامُ ﴿

٤٢ قارن بـ فيض القدير للمناوي، ٢٧٣/٤.

٤٣ قارن بـ فيض القدير للمناوي، ٢٧٣/٤.

٤٤ عبد الله بن المبارك، كتاب الزهد، ٣٥٩؛ هناد، كتاب الزهد، ٣٥٧/٢؛ أبو نعيم، حلية الأولياء، ١٨٩/٥؛ القضاعي، مسند الشهاب، ٢٨٥/١؛ ابن الأثير، جامع الأصول، ٥٥٧/١١ (عزاه إلى رزين. والحديث لا يوجد في الكتب الستة). قال ابن الجوزي والصغاني إنه موضوع. انظر: ابن الجوزي، كتاب الموضوعات، ١٤٤/٣؛ ابن عراق، تنزيه الشريعة، ٣٠٥/٢(ذكره في الفصل الثاني)؛ العجلوني، كشف الخفاء، ٢/ ٢٢٤.

٤٥ قارن بـ المناوي، فيض القدير، ٤٤/٦.

٤٦ لم يجد له العراقي أصلا (انظر: الغزالي، إحياء علوم الدين، ١٤/٣). ويُنقل عن الزركشي أيضا أنه قال إن بعض العلماء قال إنه باطل وإنه من وضع الملاحدة. انظر: العجلوني، كشف الخفاء، ١٩٥/٢.

biri değildin!"[48] sözünün sırrını anlar. Ayrıca vahdetin, kesretin, kesbî olan ve kesbî olmayan taharetin, aynı şekilde necasetin sırrını bilir.

[56] Yine mec'ûl ve gayr-ı mec'ûl isti'datları anlar, bunlardan başka, anlatılması uzun sürecek olan ve kısa tutmak için dikkat çekmediğim diğer sırları kavrar. Allah sadece hakkı söyler ve dilediğini sırat-ı mustakîme hidayet eder![49]

48 el-Ankebût sûresi, 48.

49 Bu iki cümle iki farklı ayetten iktibas edilmiştir. Bkz. el-Ahzâb sûresi, 4; Yûnus sûresi, 25.

مَا كُنْتَ تَدْرِي مَا الْكِتَابُ وَلَا الإِيمَانُ﴾[٤٧] وقوله: ﴿وَمَا كُنْتَ تَتْلُو مِنْ قَبْلِهِ مِنْ كِتَابٍ وَلاَ تَخُطُّهُ بِيَمِينِكَ﴾[٤٨] ويعرف أيضاً سرَّ الوَحدةِ والكثرةِ والطهارةِ الْمُكْتَسَبَةِ وغيرِ المكتسبةِ وكذلكَ النَّجاسةِ.

{٥٦} ويعرف الاسْتِعداداتِ الْمَجْعُولةَ وغيرَ المجعولةِ ويعرف أسراراً أُخَرَ غيرَ هَذه يَطول ذِكْرُها تركتُ التنبيهَ عليها طَلَباً للاخْتِصار. واللهُ يقول الحقَّ ويَهْدي مَنْ يشاءُ إلى صراطٍ مُستقيم.[٤٩]

٤٧ سورة الشورى، ٥٢.

٤٨ سورة العنكبوت، ٤٨.

٤٩ هاتان الجملتان مقتبستان من آيتين مختلفتين. انظر: سورة الأحزاب، ٤؛ سورة يونس، ٢٥.

İkinci Hadis
[İniş ve Çıkışlarda Tesbîh ve Tekbîr]

{57} *Câmiu'l-Usûl*'de[50] ve Ebû Dâvûd'un[51] -Yüce Allah ondan razı olsun- rivayetinde (yer aldığına göre İbn Ömer) şöyle demiş: Resûlullah –sallellahu aleyhi ve sellem- ve orduları tepelere yükseldiklerinde tekbir getirir/Allahu Ekber derler, aşağı indiklerinde tesbihte bulunur/Sübhanelleh derlerdi. İşte namazlar buna göre düzenlendi.[52]

Bunun Sırrının Açığa Çıkarılması ve Manalarının Açıklanması

{58} Şunu bil ki yükseklik ve yükselme, üste çıkmadır ve bu kibirlenmeden sayılır. Eğer üste çıkma/isti'lâ dıştan olursa bu kibirlenme şekillerinden bir şekildir. Eğer içte olursa işte bu kibirlenmenin (asıl) manasıdır. Büyüklük/kibriyâ' sadece yüce Allah'a mahsus olduğu, tepelerin üzerine çıkmada da bir çeşit üste çıkma manası bulunduğu ve ona benzediği için tepelere çıkmada tekbir getirmek Sünnet kılındı. Yani, her ne kadar ortaklığı vehmettiren bir hâl şekliyle ortaya çıkmışsak da Allah, büyüklüğüne ortak olunmaktan ulu ve yücedir, demektir.

{59} İnişte tesbihte bulunma emrine gelince bu da Yüce Allah'ın; "O nerede olursanız olun, sizinle beraberdir!"[53] sözüyle işaret edilen maiyet/birlikte olma sırrından dolayıdır. Onun, nerede olursak olalım, bizimle beraber olduğuna

50 Bu kitab, İbnu'l-Esîr el-Cezerî'ye (ö. 606) ait olup tam ismi şöyledir: *Câmiu'l-Usûl fî Ahâdîsi'r-Resûl.* Kitab, 6. kitabı İmam Mâlik'in *Muvatta*'ı olmak üzere kütüb-i sitteyi bir araya getirmiştir. Tahkîkli ve tahkîksiz olarak defalarca basılmıştır. Yukarıda zikredilen hadis Abdulkâdir el-Arnâût'un tahkik ettiği baskıda 2/571'de bulunmaktadır.

51 Hafiz Ebû Dâvûd Süleyman b. el-Eş'as b. Şeddâd es-Sicistânî, 202 yılında doğdu. İlim merkezlerini dolaştı ve döneminin büyük âlimlerinden ilim tahsilinde bulundu. Zekâ, anlayış, titizlik, ibadet, zühd ve takva bakımlarından İslam'ın büyük âlimlerinden biri idi. Birçok eser yazdı. En meşhuru kütüb-i sitte içinde yar alan *Sünen*'idir. Eserlerinde kendilerinden nakilde bulunduğu hocalarının sayısı 300 kişi kadardır. 275 yılında vefat etmiştir.

52 Ebû Dâvûd, "Cihâd", 72(3/33); Abdurrezzâk, Musannaf, 5/160. Hadis, İbn Hacer'in incelemesine göre mu'daldır. Bkz. İbnu'l-Esîr , *Câmiu'l-Usûl*, 2/571, muhakkıkın dipnotu.

53 el-Hadîd sûresi, 4.

الحديث الثاني

[التكبير والتسبيح عند العلو والهبوط]

{٥٧} مِنْ جامع الأصول[٥٠] روايةُ أبي داود[٥١] رضى الله تعالى عنه قال: «كان رسولُ اللهِ صلى الله عليه وسلم و جُيُوشُه إذاعَلَوُا الثَّنايا كَبَّرُوا، وإذا هَبَطُوا سَبَّحُوا». فوُضِعتِ الصلاةُ على ذلك.[٥٢]

كشف سره وإيضاح معناه

{٥٨} اعلم أنَّ الرِّفْعة والارتِفاع اسْتِعلاءٌ وأنَّه من التكَبُّر. فإنْ كان الاستعلاءُ ظاهرا فهو صورةٌ من صُوَر التكبرِ. وإنْ كان باطنا فهو مَعْنى التكبرِ. ولما كان الكِبْرِياءُ لله تعالى وَحْدَهُ وكان في الصُّعُود على الثَّنايا ضربٌ مِن الاستعلاء موجودٌ وشَبيةٌ به أيضاً لذلك سُنَّ التكبيرُ فيه، أيْ إنَّ اللهَ أكبرُ وأعْلَى مِنْ أنْ يُشارَكَ في كِبريائه وإنْ ظَهَرْنا بصورةِ حالٍ يُوهِم الاشتراكَ.

{٥٩} وأمَّا الأمرُ بالتسبيح في الهُبوط، فهو مِن أجْلِ سِرِّ الْمَعِيَّة المشارِ إليها، بقوله تعالى: ﴿وَهُوَ مَعَكُمْ أَيْنَمَا كُنتُمْ﴾.[٥٣] فإذا آمنَّا أنَّه معنا أيْنما كُنَّا، فحالُ كونِنا في هُبوطٍ

٥٠ هذا الكتاب لابن الأثير الجزري (ت. ٦٠٦) وعنوانه التام جامع الأصول في أحاديث الرسول. والكتاب يجمع بين الكتب الستة (علما بأن سادسها موطأ مالك) وطبع مرارا محققا وغير محقق. والحديث المذكور أعلاه في تحقيق عبدالقادر الأرناؤوط، في ٥٧١/٢.

٥١ أبو داود سليمان بن الأشعث بن شداد السجستاني الحافظ ولد سنة ٢٠٢ ورحل إلى البلاد وروى عن خلائق من العراقيين والخراسانيين والشاميين والمصريين والحجازيين كان أحد حفاظ الإسلام فقها وعلما وحفظا ونسكا وورعا وإتقانا جمع وصنف وأشهر مصنفه السنن الذي أحد الكتب الستة وشيوخه في السنن وغيرها نحو من ثلاثمائة نفس مات سنة خمس وسبعين ومائتين.

٥٢ أبو داود، ''الجهاد''، ٧٢(٣٣/٣)؛ عبدالرزاق، مصنف، ١٦٠/٥. والحديث معضل على ما حققه ابن حجر. انظر: ابن الأثير، جامع الأصول، ٥٧١/٢، تعليق المحقق.

٥٣ سورة الحديد، ٤.

inandığımızda, o, inişte bulunduğumuz hâlde de bizimle beraber olur. Halbuki o, altta olmaktan ve inmekten münezzehdir. Çünkü o –sübhâneh!-, üstün üstünde olduğu gibi altın da üstündendir. Bütün yönlerin ona nisbet edilmesi, yönlerle sınırlanmaktan münezzeh olduğu ve onları kuşattığı için, birdir. İşte bundan dolayı, dikkat çekildiği gibi, yükseğe çıkarken tekbir getirme, aşağı inerken tesbihte bulunma kuralı konmuştur. Bunu iyi anla!

يكون معنا، وهو يَتَنَزَّه مِنَ التَّحتِ والهبوطِ. لأنه -سُبْحَانَهُ- فَوْقَ التحت كما أنه فوقَ الفوقِ. ونِسْبَةُ الجِهاتِ إليه على السَّواءِ لِنُزْهَته عن التَّقَيُّد بالجهات وإحاطَته بها. فلِهذا شُرِع التكبيرُ في الصعود والتسبيحُ في الهبوطِ على الوجْهِ الْمُنَبَّهِ عليه فَافْهَمْ.

Üçüncü Hadis

[Kelimelerin Ruhları]

{60} Rifâ'a b. Râfi'den[54] şöyle dediği rivayet edilir: Biz Resûlullah –sallellahu aleyhi ve sellem- ile birlikte namaz kılıyorduk. Başını rükû'dan kaldırdığında; "Semi'allahu li-men hamideh: Allah kendisine hamdedeni muhakkak işitmiştir!" demişti de arkasındaki bir adam; "Rabbimiz! Halisane ve mübarek bir hamdle hamdederim sana!" demişti. Namazını bitirince; "Az önce konuşan kimdi?" deyince o adam; "Ben!" demiş, (o zaman Hz. Peygamber) şöyle buyurmuştu: "Andolsun ki ben otuz küsur melek gördüm, onu hangisi önce yazacak diye ona doğru koşuşuyorlardı!"[55]

Bunun Sırrının Açığa Çıkarılması ve Manalarının Açıklanması

{61} Şunu bil ki her sûretin/şeklin ruhunun olduğu, şerîat ve keşif[56] yoluyla sabit olmuştur! Bazen ruhun izleri, insanların çoğuna nisbetle sûretin içinde gizli kalır. Bazen onlar, bu sûretin ruhunun, başka bir ruhtan ulaşan bir yardımla desteklenmesi şartıyla ortaya çıkarlar. Kitap ve Sünnet'te buna dair şer'î nasslar defalarca yer almıştır.

{62} Bunu anlayınca bil ki amellerin ve sözlerin sûretleri arazdır. Bunlar, ancak kendileriyle beraber bulunan ve amel sahiplerinin ruhlarıyla niyetlerinin yanında, ilimlerine ve işin esasına uygun düşen sahih inançlarına tâbi himmetlerinin ilişkili olduğu şeylerle desteklenen ruhlarıyla yükselir ve kalıcı olurlar. Harflerin ve kelimelerin ise maddeleri ve terkibleri yönünden bazı özellikleri vardır. Bu özellikler, telaffuz edilme ve yazılma şeklinde sûretlerinin vasıtasıyla ruhlarından ortaya çıkarlar. Bu durumun doğruluğuna peygamberler ve veliler, kesin müşahedeler ve mükerrer tecrübelerle şahitlik etmişlerdir.[57]

---

54 Rifâ'a b. Râfi' b. Mâlik, büyük bir sahabidir. Akabe biatına ve bütün savaşlara katılmıştır. Babası Râfi' de 12 nakîbden birisi idi. Rifâ'a, Muâviye b. Süfyân'ın halifeliğinin başlarında vefat etmişti. Bkz. İbn Sa'd, *Tabakât*, 3/596; İbnu'l-Esîr, *Usdu'l-Ğâbe*, 2/225-226.

55 el-Buhârî, "Ezân", 126(1/159); Mâlik, "Kur'ân", 25(1/212); Ahmed b. Hanbel, *Musned*, 31/332.

56 "şerîat, akıl ve keşif" (A, Ş).

57 Krş. el-Münâvî, *Feyzu'l-Kadir*, 2/64.

الحديث الثالث

[أرواح الكلمات]

{٦٠} عن رِفاعَةَ بْنِ رافع[٥٤] قال: كُنَّا نُصَلِّي مع رسول الله صلى الله عليه وسلم. فلمَّا رَفع رأسَه من الرُّكُوع قالَ: سَمع اللهُ لِمَنْ حمِدَه. فقال رجلٌ وراءَه: ربَّنا لك الحمدُ حمداً كثيرا طَيِّباً مُبارَكاً فيه. فلمَّا انْصرَف قال: مَنِ الْمُتكلِّمُ آنِفاً. قال الرَّجلُ: أنا. قال: لَقَد رأيتُ بِضْعَةً وثلاثين مَلَكا يَبْتَدِرُونها أيُّهم يكتُبها أوّلُ.[٥٥]

كشف سره وإيضاح معناه

{٦١} اعلم أنَّه قد ثبت شرعا وكشفا،[٥٦] أنَّه ما ثَمَّ صورةٌ إلاَّ ولها رُوحٌ. فتارَةً يَخفَى آثارُ الروح في الصورة بالنسبة إلى أكثرِ الناس. وتارة: تَظهر بِشَرطِ تأَيُّدِ روحِ تلكَ الصورةِ بِمَدَدٍ يَتَّصِل مِنْ روحٍ آخَرَ. وقد وَردت النُّصُوصُ الشرعيَّةُ مُكَرَّرَةً بذلك في الكتاب والسنَّة.

{٦٢} وإذا عرفتَ هذا فاعْلَمْ أنَّ صُوَرَ الأعمالِ والأقوال أعراضٌ لا تَرْتفع ولاتَبْقَى إلاَّ بأرواحِها الْمُصاحِبَةِ لها والْمُتأَيِّدةِ أيضاً بأرواح العُمَّالِ ونيَّاتِهم ومُتعلَّقات هِمَمِهم التابعةِ لعلومهم واعتقاداتِهم الصحيحةِ الْمُطابِقة لِمَا هو الأمرُ عليه. ولِلحروف والكلماتِ مِنْ حيثُ مَوادُّها ومن حيثُ تَراكيبُها خَواصُّ تَظْهَر من أرواحها بواسطةِ صُوَرِها تَلَفُّظا وكتابةً، شَهِدَت بِصحة ذلك الأنبياءُ والأَولياءُ عن شهودٍ مُحَقَّقٍ وتَجْرِبَةٍ مكررةٍ.[٥٧]

---

٥٤ رفاعة بن رافع بن مالك صحابى جليل. شهد العقبة والمشاهد كلها. وكان أبوه رافع بن مالك أحد النقباء . مات رفاعة في أول خلافة معاوية بن أبي سفيان. انظر: ابن سعد، الطبقات الكبرى، ٣/٥٩٦؛ ابن الأثير، أسد الغابة، ٢/٢٢٥-٢٢٦.

٥٥ البخاري، "الأذان"، ١٢٦(١/١٥٩)؛ مالك ، "القرآن"، ٢٥(١/٢١٢)؛ أحمد، مسند، ٣١/٣٣٢.

٥٦ "شرعا وعقلا وكشفا" (ع، ش).

٥٧ قارن بـ المناوي، فيض القدير، ٢/٦٤.

{63} Bu husus açıklığa kavuşunca bil ki Hz. Peygamber'in –aleyhi's-salâtü ve's-selâm- bu hadisteki; "Andolsun ki ben otuz küsur melek gördüm, ona doğru koşuşuyorlardı!" sözünün sırrı şudur: Adamın Hz. Peygamber'in –sallellahu aleyhi ve sellem- arkasında söylediği o sözün harflerinin toplamı otuz üç harftir. Her bir harfin ruhu vardır. O harfi gerçekleştiren ve konuşmanın kendisiyle yapıldığı sûreti kalıcı yapan, odur. Şu hâlde sûretler ruhlarla kalıcı olur, -amel sahiplerinin niyetleriyle, nefislerinin yönelişleriyle, ilimleri ve inançlarına tâbi himmetlerinin ilişkili olduğu şeylerle- amel sahibinin himmetinin ulaştığı yere yükselir ve sonuç verirler. Anla! İşte bu, Hz. Peygamber'in "Ben otuz küsur melek gördüm, ona doğru koşuşuyorlardı!" sözünün sırrıdır. "Küsur"un sûretlerinin ilki üç, sonuncusu dokuzdur. Artık iyi düşün, inşallah doğru yolu bulursun!

{٦٣} وإذا تَقَرَّر هذا فَاعْلَمْ أنَّ سرَّ قوله عليه الصلاةُ والسلامُ في هذا الحديثِ: «لقد رأيتُ بِضعةً وثلاثِين ملَكا يَبْتدرونها» هو أنَّ مجموعَ حروف هذا الكلام الذي ذَكَره الرجلُ وراءَ النبي صلى الله عليه وسلم ثلاثٌ وثلاثون حرفاً. لكل حرفٍ روحٌ هو الْمُثْبِتُ له والْمُبْقِي لِصورةِ ما وَقَع النطقُ به. فَبِالأرواح الصورُ تَبْقَى وبِنيَّاتِ العُمَّالِ وتَوَجُّهاتِ نفوسِهم ومُتعَلَّقات هِمَمِهم التابعةِ لعلومِهم واعتقاداتِهم تَرتفع حيثُ مُنْتَهَى همَّةِ العاملِ وتُنْتج، فَافْهَمْ. فَهذا سرُّ قوله «لقد رأيتُ بضعةً وثلاثِين ملكا يَبْتدرونها» وأولُ صُوَرِ البِضْعِ الثلاثةُ وآخرُها التسعةُ. فتَدَبَّرْ تَرْشُدْ إنْ شاء اللهُ تعالى.٦

Dördüncü Hadis

[Harflerin Ruhları]

{64} O şöyle demiş:[58] Resûlullah –sallellahu aleyhi ve sellem- namaz kılıyordu. Derken nefes nefese kalan bir adam geldi ve; "Allahu ekber! Halisane, mübarek ve çok hamdler olsun Allah'a!" dedi. Resûlullah –sallellahu aleyhi ve sellem- namazını bitirince; "O kelimeleri söyleyen hanginiz?" buyurdu. Oradaki topluluk sustu, bir şey söylemedi. O zaman Hz. Peygamber; "O sakıncalı bir şey söylemedi!" buyurdu. Bunun üzerine o adam; "Onu, yâ Resûlellah, ben söyledim." dedi. Hz. Peygamber –sallellahu aleyhi ve sellem- de şöyle buyurdu: "Andolsun ki on iki melek gördüm, o (kelimeleri) hangileri (Allah'ın katına) yükseltecek diye koşuşuyorlardı!"[59]

Bunun Sırrının Açığa Çıkarılması ve Manalarının Açıklanması

{65} Bu hadis, önceki hadis gibidir. Bununla beraber aralarında ince bir fark vardır. Şöyle ki Hz. Peygamber –sallellahu aleyhi ve sellem- birinci hadiste bu kelimelerin toplamını göz önüne aldı. İşaret buyurduğu ve harflerle kelimelerin ruhları olan meleklerin sayısıyla alakalı müşahedesinde olduğu gibi bunlar otuz üç tane idi. Bu hadiste ise mükerrer harfleri göz önüne almadı. Bunlar ise tekrarsız on iki harf idi. Artık iyi düşün, doğru yolu bulursun!

{66} Burada dikkat çekilmesi gereken başka bir nükte daha vardır. Bu da şudur: Harf ilmini bilen muhakkik âlimler ittifak etmişlerdir ki elif tam bir harf değildir. Çünkü o, harflerin çıkış yerlerinin birindeki bir kesikte/makta'da belirlenmeden nefesin uzamasından ibarettir. Dolayısıyla o, bütün harflerin aslıdır. Tam, belirli bir harf değildir. Zira tam harf, konuşmanın ve yazmanın ikisinde de bir sûreti belirlenmiş olan harftir. Elif ise böyle değildir. Çünkü onun sûreti, -hemzenin aksine- konuşmada değil yazıda ortaya çıkar. Hemzenin sûreti ise yazıda değil konuşmada ortaya

58 "Enes'in rivayetinden geldi ki o şöyle demiş" (M).

59 Müslim, "Mesâcid", 149(1/419); Nesâî, "İftitâh", 19(2/132); Ahmed b. Hanbel, *Musned*, 21/235.

الحديث الرابع

[أرواح الحروف]

{٦٤} قال:[٥٨] كان رسولُ اللهِ صلى الله عليه وسلم يصلي إذْ جاء رجلٌ وقد حَفَره النَّفَسُ فقال: اللهُ أكبرُ الحمدُ للهِ حمداً كثِيرا طيّبا مُباركاً فيه. فلمَّا قَضى رسولُ الله صلى الله عليه وسلم صلاتَه قال: «أيُّكمُ الْمُتكَلِّمُ بِالكلمات». فأرَمَّ القومُ فقال: «إنه لم يَقُلْ بأساً». قال الرجل: أنا يارسولَ الله قُلْتُها. فقال النبي صلى الله عليه وسلم: «لقد رأيتُ اِثْنَيْ عَشَرَ ملكا يَبْتَدِرونها أيُّهُم يَرْفعُها».[٥٩]

كشف سره و إيضاح معناه

{٦٥} هو كالذي قبلَه غيرَ أنَّ بينَهُما فَرقاً لطيفاً وهو أنَّ النبيَّ صلى الله عليه وسلم اعْتَبَر في الحديث الأوَّل مجموعَ حروفِ تلك الكلماتِ وكانت ثلاثا وثلاثين كما أشار إليه وكما شاهد مِنْ عدد الملائكةِ الَّتِي هى أرواحُ الحروفِ والكلمات. وفي هذا الحديث لم يَعْتبر الحروفَ المكرَّرة فكانتِ إثْنَيْ عشَر حرفا غيرَ مكرَّرة. فتَدَبَّرْ تَرْشُدْ.

{٦٦} وهنا نُكتةٌ أُخرَى يَجبُ التنبيهُ عليها وهو أنَّ الْمُحَقِّقينَ العارفين بِعِلْم الحروفِ مُتَّفِقون على أَنَّ الألَفَ ليس بحرفٍ تامّ. لأنه عبارةٌ عنِ امْتِداد النفَس دُونَ تَعَيُّنِه بِمَقْطَعٍ في مَخْرَجٍ من مَخارِجِ الحروف. فهُو مادَّةُ جميع الحروف لا إنَّه حرفٌ تامٌّ مُعَيَّنٌ. فإنَّ الحرفَ التام هو الذي يَتَعيَّن له صورةٌ في النطق والكتابةِ معاً، والألفُ ليس كذلك. فإنَّ صورته تَظْهر في الخَطِّ لا في النطق عَكْسَ الهمزةِ. فإن الهمزة تَظْهر

٥٨ "من رواية أنس قال" (م).

٥٩ مسلم، "المساجد"، ١٤٩ (١/٤١٩) ؛ النسائي، "الإفتتاح"، ١٩(٢/١٣٢)؛ أحمد، مسند، ٢٣٥/٢١.

çıkar. Bu konunun âlimlerine göre hemze ve elifin toplamı bir harftir. Bunun için şöyle derler: Elif tek başına hemzenin aşağısındadır. Bu sebeple tam bir harf değildir. Hadisteki bu kelimelerin harflerinden mükerrerleri düşürür ve -açıklaması geçtiği gibi- elif sayıya katılmazsa bu harfler, başka değil on iki harf olur. Bunun için Hz. Peygamber –sallellahu aleyhi ve sellem- melekleri on iki (tane) görmüştür. Bunu anla ve bu hadisin açıklaması sadedinde söylediklerimi önceki hadis hakkında söylediklerime ekle ve ikisini iyice düşün, inşallah, doğruyu bulursun!

{67} Şayet "Sen elifin ve aynı şekilde hemzenin tam harf olmadığını açıkladın. Peki içinde otuz küsur meleğin zikredildiği ilk hadiste elifler göz önüne alındı ve bunlarla anılan sayı tamamlandı da içinde on iki meleğin zikredildiği bu hadiste niçin hesaba katılmadı?" dersen şöyle cevap veririm: Bu nebevî kemâlâtı ve Peygamber'imize –sallellahu aleyhi ve sellem- cevâmiu'l-kelim/az sözde çok manalar taşıyan ifadeler verildiğini gösteren şeyler cümlesindendir. Çünkü o, birinci hadiste genel anlayış ve uzlaşmaya göre zâhirî hükmü gözetmiş, ikinci hadiste ise çoğunluğun anlayışını gözetmeksizin tahkikin ve tam ilmin hükmüne riayet etmiştir. Birincisi avamma yol göstermek, ikincisi havassa uyarıda bulunmaktır. Anla! Bu iki hadisin şerhinde harflerin sırlarına dair göstermeye çalıştığım şeyleri destekleyen hususlardan birisi, Hz. Peygamber'in -aleyhi's-salâtü ve's-selâm-, Müslim'in Ebû Umâme'nin rivayeti olarak kitabına aldığı hadisteki sözüdür. Ebû Umâme[60] şöyle demiştir: Ben Resûlullah'ı -sallellahu aleyhi ve sellem- şöyle buyururken işittim: "Kur'an'ı okuyun! Çünkü o kıyamet günü okuyanlarına şefaatçi olarak gelecektir. Zehrâvân'ı yani Bakara ve Âlu İmrân sûrelerini de okuyun. Zira bunlar kıyamet günü, sanki iki bulut –veya iki gölgelik- imişler gibi, yahut okuyanlarını savunacak sıra sıra kuşlardan oluşan iki bölük kuş imişler gibi geleceklerdir...[61] Hadisin bir rivayetine göre son cümle şöyledir: "Sanki onlar okuyanları adına mücadele edecek olan sıralanmış kuşlardan oluşan iki bölük kuş imişler gibi..."[62] İşte Hz. Peygamber'in -aleyhi's-salâtü

---

60 Ebû Umâme el-Bâhilî'nin ismi Sudayy b. Aclân'dır. Önce Mısır'a yerleşmiş, sonra oradan Humus'a geçmiş ve orada doksan bir yaşındayken 81 yılında vefat etmişti. 86 yılında öldüğü de söylenir. Bazı âlimlerin dediğine göre Şam'da en son vefat eden sahabi o idi. Çok hadis rivayet edenlerden biri idi. Bkz. İbnu'l-Esîr, *Usdu'l-Ğâbe*, 3/16, 6/16; İbn Hacer, *el-İsâbe*, 3/241.

61 Müslim, "Müsâfirîn", 252(1/553); Ahmed b. Hanbel, *Musned*, 36/462, 531; et-Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, 8/139.

62 et-Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, 8/350. Bu hadis, Nevvâs b. Sem'ân ve Bureyde'den de rivayet edilmiştir. Bkz. et-Tirmizî, "Fezâilu'l-Kur'an", 5(5/160); Ahmed b. Hanbel, *Musned*, 38/41, 75, 155; ed-Dârimî, "Fezâilu'l-Kur'an", 15(2/543); el-Beyhekî, *Şu'abu'l-İmân*, 2/344.

صورتُها في النطق، لا في الخط. فمجموعُ الهمزة والألف عندهم حرفٌ واحد. فلهذا يقولون: الألف بِمُفْرده دونَ الهمزة فَلَيس بحرفٍ تامّ. وإذا أُسقِطتْ ا المكرَّرَةُ من حروف هذه الكلمات ولم يُعتدَّ بالألف كما مرَّ بيانُه كانت هذه الحروفُ اثْنَيْ عشَرَ حرفا، لا غيرُ. فلهذا رأى النبي صلى الله عليه وسلم الملائكةَ اثني عشر. فافْهَم و ضُمَّ ما ذكرتُه في شرح هذا الحديثِ إلى ماذكرتُه في الحديث المتقدِّم وتَدَبَّرْهما تُصِبْ إنْ شاء الله تعالى.

{٦٧} فإنْ قيل قد قرَّرْتَ أنَّ الألفَ ليس بحرف تام وكذلك الهمزةُ، فكيف اعْتُبِر في الحديث الأول المذكورِ فيه بضعٌ وثلاثون ملكا الألِفاتُ وبها تَمَّ العددُ المذكور ولم يُعْتَدَّ بها في هذا الحديث المذكور فيه اثني عشر ملكا. قلتُ: هذا من جُملة الدلائلِ على الكمالات النبويةِ وأنَّ نبيَّنا صلى الله عليه وسلم أُوتِيَ جَوامعَ الكَلِم. فإنه راعَى في الحديث الأول حكمَ الظاهر بِحسب عموم الفهم والتَّواطُئ وراعى في الحديث الثاني حُكمَ التحقيق والعلم التامّ دونَ مُراعاةِ فهم الجمهور. فالأوَّلُ إرشادٌ للعموم والثاني تنبيهٌ للخُصوص. فافْهَم. ومِمَّا يُؤيِّد ما لَوَّحتُ به في شرح هذَيْن الحديثَين من أسرار الحروف قولُه عليه الصلوة و السلام في حديثِ مسلم عن رواية أبي أُمامَةَ [٦٠] قال: سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول: «اقْرَؤا القرآنَ. فإنَّه يأتِي يومَ القيامة شفيعاً لأصحابه. وَاقْرؤا الزَّهْراوَيْن البقرةَ وسورةَ آل عِمرانَ. فإنَّهما يأتيانِ يومَ القيامة كأنَّهما غَمامَتانِ أو غَيابَتانِ أو كَأنَّهما فِرْقان من طَيْر صَوافَّ يُحاجَّان عنْ أصحابهما» [٦١] الحديثَ. وفي روايةٍ: «كأنهما فرقان من طير صوافٍّ يُجادِلان عن أصحابِهما». [٦٢] فقولُه

٦٠ أبو أمامة الباهلي واسمه صُدَيُّ بن عجلان. سكن مصر ثم انتقل منها فسكن حمص ومات بها سنة إحدى وثمانين وهو ابن إحدى وتسعين سنة وقيل: سنة ست وثمانين وهو آخر من مات بالشام من أصحاب النبي صلى الله عليه و سلم فيما قاله بعضهم. وكان من المكثرين في الرواية. انظر: ابن الأثير، أسد الغابة، ١٦/٣، ١٦/٦؛ ابن حجر، الإصابة، ٢٤١/٣

٦١ مسلم، "المسافرين" ٢٥٢(٥٥٣/١)؛ أحمد، مسند، ٤٦٢/٣٦، ٥٣١؛ الطبراني، المعجم الكبير، ١٣٩/٨.

٦٢ الطبراني، المعجم الكبير، ٣٥٠/٨. وروي أيضا من مسند نواس بن سمعان و بريدة. انظر: الترمذي، "فضائل القرآن"، ٥(١٦٠/٥)؛ أحمد، مسند، ٤١/٣٨، ٧٥، ١٥٥؛ الدارمي، "فضائل القرآن"، ١٥(٥٤٣/٢)؛ البيهقي، شعب الإيمان، ٣٤٤/٢.

ve's-selâm-; "Sanki onlar sıralanmış kuşlardan oluşan iki bölük kuş imişler gibi" sözü harflerin ve kelimelerin sûretlerinin ruhlarını ifade etmektedir.[63]

(68) "İki bulut" veya "iki gölgelik" ise o iki sûreden her birinin ahadiyyet-i ceminin sûretleridir. Bunu bil ve iyi düşün, inşallah doğru yolu bulursun! Bu konuda kural, şunu bilmendir: Durum üç kısımla sınırlanmıştır. Birinci kısımda Hz. Peygamber -aleyhi's-salâtü ve's-selâm-, tekrarları düşürmeksizin konuşulmaları yönüyle duanın harflerinin toplamının ruhlarını göz önüne almıştı. İkinci kısımda duanın harflerini tekrarları düşürdükten sonra göz önüne almıştı. Üçüncü kısımda ise harflerin sayısına değil kelimelerin sayısına itibar etmişti. Dikkat çektiğim hususları iyi düşün, durumun sana anlattığım kısımlarla sınırlı olduğunu anlarsın! Bunu nebevî işaretlerde araştırdığında, hükmünün sürekli böyle olduğunu, hiç bozulmadığını görürsün. Doğru yolu gösteren Allah'tır!

63 Krş. el-Münâvî, *Feyzu'l-Kadîr*, 2/64.

عليه الصلوة و السلام «كأنهما فرقان من طير صوافّ» كنايةٌ عن أرواحِ صُوَر الحروفِ والكلمات.[٦٣]

{٦٨} والغَماماتان والغَيابتان صورةُ أحَدِيَّةِ جمع كلِّ سورةٍ منهما. فَاعْلَمْ ذلك وتَدَبَّرْه تَرْشُدْ إن شاء الله تعالى. والضابطُ في هذا البابَ أنْ تَعْلم أنَّ الأمر محصورٌ في ثلاثة أقسام: القسم الواحدُ اعْتَبَر فيه عليه الصلوةُ و السلامُ أرواحَ مجموعِ حروفِ الذِّكرِ مِنْ حيثُ إنَّها منطوقٌ بها دونَ إسقاطِ المكرَّر. والقسم الآخرُ اعتبر فيهِ حروفَ الذِّكر بعدَ الإسقاط المكرر. والقسم الثالثُ اعتبر فيه عددَ الكلمات لاعددَ الحروفِ. فتَدَبَّرْ ما نَبَّهتُ عليه تَعْلَمْ أنَّ الأمر محصورٌ فيما ذَكَرْتُه لك. وإذا اسْتَقْرَيْتَه في الإشارات النبوية تَلْقاه مُطَّرِدَ الحكم غيرَ مُنْخرِمٍ. واللهُ الْمُرْشِدُ.

٦٣ قارن بـ المناوي، فيض القدير، ٢/٦٤.

Beşinci Hadis

[Tövbe Kapısı]

{69} Resûlullah'dan –sallellahu aleyhi ve sellem– sabit oldu ki şöyle buyurmuş: "Gerçekten tövbenin, eni yetmiş yıllık bir mesafe olan kapısı vardır ve o, güneş batış yerinden doğuncaya kadar kapatılmayacaktır!"[64]

Bunun Sırrının Açığa Çıkarılması ve Manalarının Açıklanması

{70} "Tövbenin kapısı", müminlerin ömrünü ifade etmektedir. Bunun yetmiş seneyle sınırlanması, Hz. Peygamber'in –sallellahu aleyhi ve sellem– başka bir hadisinde zikretmiş olduğu şeye işaret etmektedir. O da şu sözüdür: "Ümmetimin ömürleri altmış ile yetmiş arasındadır!"[65] Uzunluğu zikretmediği hâlde eni zikretmiş olmasının sırrına gelince bu, enin uzunluktan daima az oluşundan dolayıdır. İnsanın ise Hak Teâlâ bildirdiği gibi, iki eceli vardır: Sonu olan ecel –ki, bu, onun bu yaratılıştaki ve bu dünyadaki ömrünün miktarıdır– ve diğer ecel –ki, bu, rûhânîdir, onu Hak Teâlâ bilir, cehennemdeki veya cennetteki uhrevî yaratılışa hastır ve süresinin sonu yoktur. Yüce Allah'ın; "Ve onun katında belirli (başka) bir ecel vardır!"[66] sözüyle buna işaret edilmiştir. Muhakkiklerin büyükleri buna muttali olmuşlardır. Bunu için şöyle derler: "Âlemin uzunluğu ve eni vardır. Eni, cisimler âlemi, uzunluğu ruhlar âlemidir."

{71} (Tövbe) kapısının kapatılmasının sırrına gelince bu, ömrün sona ermesini ifade etmektedir. Hz. Peygamber'in –sallellahu aleyhi ve sellem–; "Şüphe yok ki Allah, kulunun tövbesini canı boğazına gelinceye kadar kabul eder!"[67] sözüyle buna işaret edilmiştir.

64 et-Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebir*, 8/65.

65 et-Tirmizî, "Zühd", 23(4/566); İbn Mâce, "Zühd", 27(2/1415).

66 el-Enâm sûresi, 2.

67 et-Tirmizî, "Deavât", 99(5/547); İbn Mâce, "Zühd", 30(2/1420); Ahmed b. Hanbel, *Musned*, 10/300, 461.

الحديث الخامس

[باب التوبة]

{٦٩} ثَبَت عن رسول اللهِ صلى الله عليه وسلم أنَّه قال: «إنَّ لِلتَّوبة باباً عَرْضُه مَسِيرةُ سَبْعينَ سنةً، وإنَّه لا يُغْلَقُ حتَّى تَطْلُعَ الشَّمسُ مِنْ مَغْرِبها».[٦٤]

كشف سره وإيضاح معناه

{٧٠} اعْلَمْ أنَّ باب التوبة كنايةٌ عن عُمر المؤمنين واخْتِصاصَه بِسبعينَ سنةً إشارةٌ إلى ماذكره صلى الله عليه وسلم في الحديث الآخَر، وهو قوله: «أعمارُ أمَّتي ما بَيْنَ السِتَّينَ إلى السبعينَ».[٦٥] وأما سرُّ كونِه ذَكَر العَرْض ولم يَذكُر الطُّول، فذلك من أجْلِ أنَّ العرضَ دائما أقلُّ من الطول. ولِلإنسان كما أخبر الحقُّ أجَلان: أجلٌ مُتَناهٍ وهو مِقدارُ عمرِه في هذه النشأةِ والدارِ، و أجلٌ آخَرُ وهو روحانيٌّ يَعلمه الحقُّ مخصوصٌ بالنشأة الأُخْرَوِيَّة في نار أو جنة غيرُ مُتَناهِي الْمُدَّةِ. و إليه الإشارةُ بقوله تعالى: ﴿وَأَجَلٌ مُسَمًّى عِنْدَهُ﴾[٦٦] وأَكابِرُ الْمُحقِّقين قَد اطَّلَعُوا على هذا. ولهذا يقولون: للعالَم طولٌ وعرضٌ. فعرضُه عالم الأجسامِ وطولُه عالم الأرواح.

{٧١} وأمَّا سرُّ غَلْق الباب، فكنايةٌ عنِ انْتِهاء العمر. وإليه الإشارةُ بقوله عليه الصلاة والسلام: «إنَّ الله يَقْبَل توبةَ عبدِه ما لَمْ يُغَرْغِرْ».[٦٧]

٦٤ الطبراني، المعجم الكبير، ٨/٦٥.

٦٥ الترمذي، "الزهد"، ٢٣ (٤/٥٦٦)؛ ابن ماجة، "الزهد"، ٢٧(٢/١٤١٥).

٦٦ سورة الأنعام، ٢.

٦٧ الترمذي، "الدعوات" ٩٩(٥/٥٤٧) ؛ ابن ماجة، "الزهد" ٣٠(٢/١٤٢٠)؛ أحمد، مسند، ٣٠٠/١٠، ٤٦١.

{72} İnsanî yaratılışa nisbetle güneşin batış yerinden doğmasına gelince bu, ruhun bedenden ayrılmasını ifade eder. Çünkü ruh, bedenle ilişkili olduğu ve onu yönettiği zamanda onun içine girer ve hükümleriyle boyanır, nitelikleriyle kayıtlanır. Ölüm gelince ise batmış olduğu yerden doğar. Ben bu hadisin bundan başka manası yoktur, demiyorum. Bilakis şunu diyorum: İnsanın yaratılışı, şu âlemin yaratılışından bir nüsha olunca ve şeriat, âlemde ölüme kabiliyetli olan şeylerin ölmesinden kinaye olan kıyametin yaklaşması sırasında güneşin batış yerinden doğacağını haber verince ve güneş, âlemin cisimlerine nisbetle, insanın cismine nisbetle hayvanî ruh gibi olunca insanın dışındaki âlemde bulunan her niteliğin ve hükmün, nüsha-i insaniyede aynısının ve denginin bulunması gerekli olmuştur.[68] Bunun için insanî yaratılışa mahsus mezkûr nükteye dikkat çektim. Çünkü mühim olan, insana has olan şeyi bilmektir, insanın dışında kalan şeyi değil. Çünkü bu, ekseri açıdan ne mühimdir ne de zaruridir. Bunu bil!

68 Krş. el-Münâvi, *Feyzu'l-Kadîr*, 2/497.

{٧٢} وأمَّا طلوعُ الشمس مِن مَغربها بالنسبة إلى النَّشأة الإنسانية، فكنايةٌ عن مُفارَقة الروحِ البدنَ. فإنَّ الروح زمانَ تَعلُّقه بالبدن وتدبيرِه إيَّاهُ آفلٌ فيه ومُنْصَبِغٌ بأحكامه، ومُقيَّدٌ بصفاتَه. فإذا جاء الموتُ طَلَع مِنْ حيثُ غَرَب. ولستُ أقول: لا معنَى لهذا الحديث غيرَ هذا، بل أقول: لما كانت نشأةُ الإنسان نسخةً من نشأة العالم وأخبرت الشريعةُ أنَّ الشمس تَطْلُع من مغربها عندَ اقْتِرابِ الساعةِ الَّتي هي كنايةٌ عن موتِ مايَقبَل الموتَ من العالم وكانت الشمسُ بالنسبة إلى أجسام العالم كالروح الحيواني بالنسبة إلى جسم الإنسان وَجب أنْ لا يَثْبُت في العالم الخَارج عن الإنسان وصفٌ ولاحكمٌ إلاَّ ولا بُدَّ أنْ يكونَ فى النسخة الإنسانية له مثلٌ ونَظيرٌ.[٦٨] ولهذا نبَّهتُ على النُّكتة المذكورةِ الخَصيصةِ بالنشأةِ الإنسانية. إذْ معرفةُ ما يَخْتَصُّ بالإنسان هو الْمُهمُّ بخلاف ماخَرَج عنه. فإنه مِن أكثرِ الوُجوه غيرُ مهمّ ولا ضروريّ. فاعلمْ ذلك واللهُ الْمُرْشِدُ.

---

٦٨ قارن بـ المناوي، فيض القدير، ٢/٤٩٧.

Altıncı Hadis

[Yalan Rüya]

{73} Resûlullah'dan –sallellahu aleyhi ve sellem- sabit oldu ki şöyle buyurmuş: "Kim rüyada görmediği şeyi[69] –diğer bir rivayete göre ise; "Kim görmediği bir rüyayı"- gördüğünü söylerse[70] o, kıyamet günü iki arpayı –bir rivayete göre 'ateşten yapılmış iki arpayı'[71] düğüm yapmakla yükümlü tutulacak ama bu düğümü yapamayacaktır!"[72]

Bunun Sırrının Açığa Çıkarılması ve Manalarının Açıklanması

{74} Şunu bil ki bu mükâfatlandırma ve cezalandırma adalet makamından sadır olacaktır. Bu da şöyledir: Âlem sûret ve manada -veya "cisim ve ruhta" da diyebilirsin- sınırlanmıştır. Misâl âlemi ise iki tarafı birleştiren ara yerdir/berzahtır. İnsanın hayali de misâl âleminden bir parçadır. Şimdi hayalinde hissî ve manevî maddelerden görmediği bir sûreti kasten terkip eden sonra onu, kasıtsız bir şekilde haberdar olduğu bir sûret olarak haber veren kimse yalan söylemiş ve işitenlere Hak Teâlâ'nın onu bundan haberdar kıldığını vehmettirmiş olur. O hâlde şüphe yok ki onun için mana âlemi bir arpada/ "şaîre"de, sûret âlemi (başka) bir arpada/ "şaîre"de –"şaîre"nin, manevî idrâk ile hissî idrâk olan "şuûr"dan olması dolayısıyla- temsil edilir ve o bu iki arpayı, Hak Teâlâ'nın -sübhâneh!- iki âlemin birini diğerine bağlaması gibi doğru bir şekilde düğüm yapmakla yükümlü tutulur. Ama o, fiiline uygun bir karşılık olmak üzere yalanından dolayı Allah'ın bir cezası ve aciz bırakması olarak bunu yapamayacaktır.[73] İyi anla! Hidayete ulaştıran Allah'tır.

---

69 Bu rivayetin şahidi için bkz. et-Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebir*, 11/249; İbn Hıbbân, *Sahih*, 13/421.

70 Metinde yer alan "احتلم: Rüya gördü." kelimesi kaynaklarda, "تحلم: Rüya gördüğünü iddia etti/ söyledi." şeklindedir. Çeviri de buna göre yapılmıştır.

71 Bu rivayetin mahfûz olmadığı söylenmektedir. Bkz. el-Kâdî Iyâd, *Meşâriku'l-Envâr*, 2/256. Nitekim biz de onu hadis kaynaklarında bulamadık.

72 el-Buhârî, "Ta'bîr", 45(9/42); Ebû Dâvûd, "Edeb", 88(4/306); et-Tirmizî, "Rü'ya", 8(4/538); İbn Mâce, "Rü'ya", 8(2/1289); Ahmed b. Hanbel, *Musned*, 3/373.

73 Krş. el-Munâvî, *Feyzu'l-Kadir*, 6/59-60.

الحديث السادس

[الرؤيا الكاذبة]

{٧٣} ثَبَت عن رسول الله صلى الله عليه وسلم أنّه قال: «مَنِ احْتَلم[٦٩] ما لم يَرَ[٧٠] -وفي روايةٍ- من احتلم حُلماً لم يَرَه كُلِّف يومَ القيامة أنْ يَعْقِد بين شَعِيرَتَيْن وليس بعاقِدٍ.[٧١] وفي روايةٍ: بين شعيرتين من نارٍ».[٧٢]

كشف سره وإيضاح معناه

{٧٤} اعلم أنَّ هذه الْمُجازاةَ والعقوبةَ صادرةٌ عن مقام العدل. وذلك أنَّ العالم محصورٌ في صورةٍ ومَعْنًى أو قُلْ في جسم وروح. وعالَمُ المثال بَرْزَخٌ جامعٌ بين الطَّرَفَين. وخيالُ الإنسان جزءٌ من عالم المثال. فالمركَّبُ في خياله من الَموادِّ الحِسِّيَّة والمعنوية بتَعَمُّلٍ صورةً لم يَرَها ثم يُخبِر عنها بصورةٍ أنَّه اطَّلَعَ عليها دُونَ تَعَمُّلٍ فقد كَذَب وأوهَم السامعين أنَّ الحقَّ أطْلَعه على ذلك. فلاَ جَرَمَ مُثِّل له عالَمُ المعنى في شعيرةٍ وعالم الصورةِ في شعيرة مِن الشُّعُور الذي هو الإدراكُ المعنويُّ والإدراكُ الحسِّيُّ، وكُلِّف أنْ يَعقِد بينهما العقدَ الصحيح على نحوِ ما رَبَط الحقُّ -سُبْحَانَهُ- أحدَهما بالآخَرِ. فلا يَقْدِرُ على ذلك عقوبةً من الله -سُبْحَانَهُ- على كذبه وتَعْجيزاً له جزاءً وِفاقاً.[٧٣] فَافْهَمْ، واللهُ الهادي.

---

٦٩ وردت هذه الكلمة في مصادر هذا الحديث كلها هكذا: تَحَلَّمَ. إذاً هنا سبقُ قلم من المؤلف أو من المستنسخ.

٧٠ انظر لشاهد هذه الرواية: الطبراني، المعجم الكبير، ٢٤٩/١١؛ ابن حبان، صحيح، ٤٢١/١٣.

٧١ البخاري "التعبير"، ٤٥(٤٢/٩)؛ أبو داود، "الأدب"، ٨٨(٣٠٦/٤)؛ الترمذي، "الرؤيا" ٨(٥٣٨/٤)؛ ابن ماجة، "الرؤيا"، ٨(١٢٨٩/٢)؛ أحمد، مسند، ٣٧٣/٣

٧٢ يذكر أن هذه الرواية غير محفوظة. انظر: القاضي عياض، مشارق الأنوار، ٢٥٦/٢. ولم نجده في المصادر الحديثية.

٧٣ قارن بـ المناوي، فيض القدير، ٥٩/٦-٦٠.

Yedinci Hadis

[Sadık Rüya]

{75} Resûlullah'dan –sallellahu aleyhi ve sellem- sabit oldu ki şöyle buyurmuş: "Rüyaların en doğrusu, seherde görülenidir!"[74]

Bunun Sırrının Açığa Çıkarılması ve Manalarının Açıklanması

{76} Bil ki seher, gecenin sonlarının ve gündüzün evvelini karşılamanın zamanıdır. Gece, gayb ve zulmetin ortaya çıkış zaman ve zeminidir/mazharıdır. Gündüz ise açığa çıkma ve vuzuha kavuşma zamanı ile, -önce ilâhî âlemdeki,[75] sonra manalar ve ruhlar âlemindeki- muğayyebât ve gaybî mukadderât yolculuğunun son noktasıdır. Seher vakti, tam açığa çıkmaya ve hakîkate ermeye başlama zamanının temeli olduğu için o vakitte görülen şeyin ortaya çıkışının ve gerçekleşmesinin yakın olması gerekmiştir. Yûsuf –Bizim peygamberimize ve ona selâm olsun!- babasına –Ona selam olsun!- söylediği aşağıdaki sözle buna işaret etmişti: "Bu daha önceki rüyamın yorumudur. Rabbim onu gerçek kıldı!"[76] Yani rüyanın hakîkati ancak duyular âleminde zuhûr etmesiyle kemale erdi. Çünkü onda, bu temsîlî sûretlerin maksadı ortaya çıkmış ve meyveleri olgunlaşmıştır.[77] Bunu iyi belle!

---

74 Bu hadisi bu lafızla hadis kaynaklarında bulamadık. Anvak "En sadık rüya, seherlerde (görülen) dir!" şeklinde bir şahidi bulunmaktadır. Bkz. et-Tirmizî, "Rü'ya", 3(4/534); ed-Dârimî, "Rü'ya", 9(2/169); Ahmed b. Hanbel, *Musned*, 17/341, 18/193.

75 "ilimdeki" (Z).

76 Yûsuf sûresi, 100.

77 Krş. el-Munâvî, *Feyzu'l-Kadir*, 1/530.

الحديث السابع

[الرؤيا الصادقة]

{٧٥} ثَبَت عن رسول اللهِ صلى الله عليه وسلم أنَّه قال: «أَصْدَقُ الْمَنامات ما رُئِيَ في السَّحَر».[٧٤]

كشف سره وإيضاح معناه

{٧٦} اعلم أنَّ السَّحر هو زمانُ أواخرِ الليلِ واستقبالِ أوَّل النهار. والليلُ مَظْهَرٌ للغيب والظلمةِ والنهارُ هو زمانُ الكشف والوُضوح ومُنْتَهى سَفرِ الْمُغَيَّبات والْمُقَدَّرات الغَيْبيَّةِ في العالم[٧٥] الإلهيّ، ثم في عالم الْمَعاني والأرواح. ولَمَّا كان زمانُ السَّحر هو مَبْدَأ زمانِ استقبالِ كَمالِ الانْكشافِ والتَّحقُّقِ لَزِمَ أنَّ الذي إذْ ذاك أنْ يكونَ قريبَ الظُّهورِ والتحقق. وإلى ذلك أشار يوسفُ على نبيِّنا وعليه السلامُ بقوله لِأبيه عليه السلامُ: ﴿هَذَا تَأْوِيلُ رُؤْيَايَ مِنْ قَبْلُ قَدْ جَعَلَهَا رَبِّي حَقًّا﴾[٧٦] أيْ ما كَمَلت حقيقةُ الرؤيا إلاَّ بِظهورها في الحسّ. فإنَّ فيه ظَهر المقصودُ مِن تلك الصُّوَر الْمُمَثَّلةِ ، وأَيْنَعَتْ ثمراتُها.[٧٧] فاعلم ذلك.

---

٧٤ لم نجد هذا الحديث بهذا اللفظ في المصادر الحديثية. وله شاهد بلفظ "أصدق الرؤيا بالأسحار". انظر: الترمذي، "الرؤيا"، ٣(٥٣٤/٤)؛ الدارمي، "الرؤيا" ٩(١٦٩/٢)؛ أحمد، مسند، ٣٤١/١٧، ١٩٣/١٨.

٧٥ "العلم" (ض).

٧٦ سورة يوسف، ١٠٠.

٧٧ قارن بـ المناوي، فيض القدير، ٥٣٠/١.

Sekizinci Hadis

[Duadan Sonra Elleri Yüze Sürmek]

{77} Enes'den[78] –Allah ondan razı olsun!- rivayet olunduğuna göre Resûlullah –sallellahu aleyhi ve sellem- dua edip ellerini yukarı kaldırdığında ellerini yüzüne sürerdi.[79] Başka bir rivayette son cümle şöyledir: "... Ellerini yüzüne sürmeden onları indirmezdi!"[80] Diğer bazı rivayetlerde ise sahabilerine bunu emrettiği ve onları buna teşvik ettiği bildirilmektedir.[81]

Bunun Sırrının Açığa Çıkarılması ve Manalarının Açıklanması

{78} Bil ki insan Rabbine yaptığı duada ona zahiri ve bâtınıyla yönelir. Bunun için duada huzûr-i kalbin bulunması şart koşulur. Hz. Peygamber –aleyhi's-selâm-; "Şüphesiz Allah gafilin duasını –bir rivayete göre; "gafil kalbden yapılan duayı"[82]- kabul etmez!" buyurmuştur.[83] Hatta o –aleyhi's-selâm- isteme hâlinde Cenâb-ı Hak'dan istenilen şeyin zihinde doğru hatırlanmasını da şart koşmuş ve bunun için Ali'ye -radıyellahu anh-; "Allah'ım! Bana hidayet ve isabet ver!" duasını öğretmiş sonra şöyle demişti: "Hidayetinle yol hidayetini/doğru yola ile-

78 Enes b. Mâlik b. en-Nadr Ebû Hamza el-Ensârî el-Hazrecî, Resûlullah'ın –sallellahu aleyhi ve sellem- hizmetçisi ve çok hadis rivayet edenlerden biridir. Çocukken, Hz. Peygamber'e hizmet etmek üzere Bedir savaşına gitmiş ama savaşçı yaşında olmadığı için Bedir Sahabileri arasında zikredilmemiştir. Hz. Peygamber'le 8 savaşa katılmıştır. Hz. Peygamber'in vefatından sonra Medîne'de ikamet etmiş, sonra fetihlere katılmış ve nihayet Basra'ya yerleşmiş ve orada vefat etmişti. Ali b. el-Medînî, Basra'da en son vefat eden sahabi olduğunu kaydeder. Ölüm tarihi hakkında ihtilaf edilmiş ve 90 veya 91 veya 93 yılında yüz yaşını aşmışken öldüğü söylenmiştir. Allah kendisinden razı olsun! Bkz. İbnu'l-Esîr, *Usdu'l-Ğâbe*, 1/151; İbn Hacer, *el-İsâbe*, 1/71.

79 Bu hadisi Enes'in rivayeti olarak bulamadık. Ancak onun şahidleri bulunmaktadır. Bkz. Ebû Dâvûd, "Vitr", 23(2/79); Ahmed b. Hanbel, *Musned*, 29/462.

80 et-Tirmizî, "Duâ", 11(5/463-464); el-Hâkim, *el-Mustedrek*, 1/536. İkisi de Hz. Ömer'in rivayetidir.

81 Bkz. Ebû Dâvûd, "Vitr", 23(2/78); İbn Mâce, "İkâme", 119(1/373), "Duâ", 13(2/1272); el-Hâkim, *el-Mustedrek*, 1/536.

82 et-Tirmizî, "Da'avât", 66(5/517); Ahmed b. Hanbel, *Musned*, 11/235.

83 Bu lafzı hadis kaynaklarında bulamadık. Ancak mütâbii vardır. Bkz. İbn Asâkir, *Mu'cemu'ş-Şuyûh*, 1/438. Ayrıca önceki dipnotunda zikredilen kaynaklara bkz.

الحديث الثامن

[مسح الوجه باليدين بعد الدعاء]

{٧٧} عن أنسٍ[٧٨] رضي الله عنه أنَّ رسول الله صلى الله عليه وسلم كان إذا دعا فَرَفَعَ يَدَيْه مَسَح وجهَه بيدَيْه.[٧٩] وجاء في روايةٍ: لَمْ يَضَعْهما حتّى يَمْسح بهِما وجهَه.[٨٠] وجاء في رواياتٍ أخرى أنَّه كان يَأْمر أصحابَه بذلك و يُحَرِّضُ عليه.[٨١]

كشف سره وإيضاح معناه

{٧٨} اِعْلم أنَّ الإنسان في دعائه ربَّه مُتَوَجِّهٌ إليه بظاهره وباطنه. ولهذا يُشْتَرَط حضورُ القلب في الدعاء كما قال عليه السلام: «إنَّ الله لا يَقْبل دعاءَ الغافل[٨٢] وفي روايةٍ: دعاءً من قلبٍ غافلٍ».[٨٣] بل وَاشْتَرط أيضا عليه السلام صِحَّةَ الاسْتِحضار للأمر المطلوبِ من الحقِّ حالَ الطلبِ. ولهذا قال لعليّ رضي الله عنه لَمَّا علَّمه هذا الدعاءَ وهو «اللّهمّ

٧٨ أنس بن مالك بن النضر أبو حمزة الأنصاري الخزرجي خادم رسول الله صلى الله عليه و سلم وأحد المكثرين من الرواية عنه. خرج مع رسول الله صلى الله عليه و سلم إلى بدر وهو غلام يخدمه لكن لم يذكروه في البدريين لأنه لم يكن في سن من يقاتل. شهد مع النبي صلى الله عليه و سلم ثماني غزوات. وكانت إقامته بعد النبي صلى الله عليه و سلم بالمدينة ثم شهد الفتوح ثم توطن البصرة ومات بها قال علي بن المديني كان آخر الصحابة موتا بالبصرة. اختلف في سنة موته فقيل سنة تسعين أو سنة إحدى وتسعين أو سنة ثلاث وتسعين وله أكثرمن مائة سنة. رضي الله عنه. انظر: أسد الغابة، ؛اللإصابة، .

٧٩ لم نجد هذا الحديث من حديث أنس. لكن له شواهد. انظر: أبو داود، "الوتر"، ٢٣(٢/٧٩)؛ أحمد، مسند، ٤٦٢/٢٩.

٨٠ الترمذي، "الدعاء"، ١١(٥/٤٦٤)؛ الحاكم، المستدرك، ٥٣٦/١. كلاهما من مسند عمر بن الخطاب.

٨١ انظر: أبو داود، "الوتر"، ٢٣(٢/٧٨)؛ ابن ماجة، "الإقامة"، ١١٩(١/٣٧٣)، الدعاء، ١٣(٢/١٢٧٢)؛ الحاكم، المستدرك، ٥٣٦/١.

٨٢ لم نجده بهذا اللفظ في المصادر الحديثية. لكن له متابع. انظر: ابن عساكر، معجم الشيوخ، ٤٣٨/١. وانظر أيضا المصادر المذكورة في التعليق التالي.

٨٣ الترمذي. "الدعوات"، ٦٦ (٥/٥١٧)؛ أحمد، مسند، ٢٣٥/١١.

tilmeyi, isabetle de (atacağın) okun isabetini düşün!"[84] Çünkü duanın kabul edilmesi tasavvura bağlıdır. Hak tasavvuru en doğru olanın duaları makbul olur. Tasavvurun doğruluğu da hakîkatine erilmiş bilgiye ve doğru müşahedeye bağlıdır. Bunun için Hz. Peygamber –aleyhi's-selâm- şöyle buyurmuştur: "Allah'ı hakkıyla bilseniz duanızla dağlar yok olurdu!"[85] Görmez misin ki Hz. Peygamber'in –aleyhi's-selâm- marifet ve müşahedesi tam olduğu için dualarının çoğu makbul olmuştu. Marifette ona yakın olan peygamberler de böyle idi. İşte bunlar kendilerine, Yüce Allah'ın; "Bana dua edin, duanızı kabul edeyim!"[86] sözüyle işaret edilen duayı ettiklerinde dualarının kabul edileceği sözü verilen kimselerdir. Öyleyse marifet sahibi olmayan ve dua hâlinde doğru hatırlama çeşitlerinden biriyle hatırlamada/istihzârda bulunmayan kimse Hakk'a dua etmemiş demektir. Bunun için de duasını kabul etmemiş olur.[87]

{79} Bunu anladınsa bil ki (duada) bir el, dua edenin zahiri yönünden yönelişini ifade eder. Diğer el onun batınıyla yönelişini anlatır. Lisan ise bütününü açıklar. (Elleri) yüze/veche sürmek ise teberrük ve ruh ile bedeni cem'eden hakîkate dönmeye dikkat çekmek içindir. Yüz/vech de Cenâb-ı Hakk'ın ilminde ezeli ve ebedi olarak sabit olan "ayn"ından/ayn-i sâbitesinden kinâyedir. Çünkü bir şeyin yüzü/vechi hakîkati demektir. Bu yüz, o hakîkatin mazharıdır. Sana Yüce Allah'ın; "Her şey helâk olacaktır, vechi/yüzü hariç,!"[88] sözünün sırrı açılsa bundan daha garib bir sırra muttali olurdun ki bu sırrın ehlinden başkasına ifşası imkânsızdır.[89] Bu, akıl/lübb sahipleri için bir dikkat çekmedir. Hidayet eden ise ancak Allah'tır. Bil!

84 Müslim, "Zikr", 78(4/2090); Ebû Dâvûd, "Hâtem", 4(4/90); Ahmed b. Hanbel, *Musned*, 2/345, 440.

85 el-Mervezî, *Kitâbu Ta'zimi Kadri's-Salat*, 2/808; el-Hakim et-Tirmizî, *Nevâdiru'l-Usûl*, 1/508; el-Beyheki, *Kitâbu'z-Zühdi'l-Kebir*, s. 357 (Mürsel olarak).

86 el-Mü'min sûresi, 60.

87 Krş. el-Munâvî, *Feyzu'l-Kadir*, 4/524.

88 el-Kasas sûresi, 88.

89 Krş. el-Munâvî, *Feyzu'l-Kadir*, 5/133.

اهْدِني وسَدِّدْني. ثم قال له: واذْكُرْ بهدايتك هدايةَ الطريق وبالسَّداد سدادَ السَّهم».[84] فإنَّ الإجابةَ تابعةٌ للتَّصَوُّر. فالأصحُّ تصوراً للحقِّ يكون أدعيتُه مستجابةً. وصحةُ التصورِ تابعةٌ للعلم الْمُحقَّق والشُّهود الصحيح. ولهذا قال عليه الصلاةُ والسلامُ: «لَوْ عَرَفْتُمُ اللهَ حقَّ معرفتِه لزالَتْ بِدعائكم الجبالُ».[85] ألاَ تَرَى أنَّ النبي صلى الله عليه وسلم لما كان تامَّ المعرفة و الشهودِ كانت أكثرُ أدْعِيته مُستجابةً. وهكذا مَنْ داناهُ في المعرفة من الأنبياء والأولياء. وهؤُلاء هُمُ الْمَوْعُودون بالإجابة مَتَى دَعَوْا بالدعاء الْمُشارِ إليه بقوله تعالى: ﴿ٱدْعُونِي أَسْتَجِبْ لَكُمْ﴾.[86] فمَنْ لم يَعرف ولم يَسْتَحْضِرْ حالَ الدعاء بِضَرْبٍ ما مِنْ ضُرُوب الاستِحضارات الصحيحة لم يَدْعُ الحقَّ، ولذلك لم يَسْتَجِب له.[87]

{٧٩} واذا عرفتَ هذا فاعلم أنَّ اليدَ الواحدةَ تُتَرْجِم عن توجُّه الداعي مِنْ حيثُ ظاهرُه، واليدَ الأخرى تترجم عن توجُّهه بباطنه، واللسانَ يُترجم عن جُملته ومسحَ الوجه هو للتَّبرُّك والتنبيهِ على الرجوع إلى الحقيقة الجامعة بين الروح والبدن، وهو كنايةٌ عن عَيْنِه الثابتةِ في علم الحقِّ أزلاً وأبداً فإنَّ وجهَ الشيء حقيقتُه، وهذا الوجهُ مَظْهَرُ تلك الحقيقةِ و إنْ كُشف لك عن سرِّ قوله تعالى ﴿كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ إِلَّا وَجْهَهُ﴾[88] اسْتَشْرَفتَ على سرِّ آخرَ أغْرَبَ مِنْ هذا يَتَعذَّرُ إفشاؤُه١إلاَّ لأهله.[89] وهذا تنبيهٌ لأولي الألبابِ. واللهُ الهادي، فاعلم.

---

٨٤ رواه مسلم، "الذكر"، ٧٨(٤/٢٠٩٠) ؛ أبو داو د،" الخاتم"، ٤(٤/٩٠)؛ أحمد، مسند، ٢/٣٤٥، ٤٤٠.

٨٥ المروزي، كتاب تعظيم قدر الصلاة، ٢/٨٠٨؛ حكيم الترمذي، نوادر الأصول، ١/٥٠٨؛ البيهقي،كتاب الزهد الكبير، ص.٣٥٧ (مرسلا).

٨٦ سورة المؤمن،٦٠.

٨٧ قارن بـ المناوي، فيض القدير، ٤/٥٢٤.

٨٨ سورة القصص ، ٨٨.

٨٩ قارن بـ فيض القدير، ٥/١٣٣.

Dokuzuncu Hadis

[Yalan, Zina ve Kibir]

{80} Resûlullah'dan –sallellahu aleyhi ve sellem- sabit oldu ki şöyle buyurmuş: "Üç (çeşit insan) var ki Allah kıyamet günü ne onlara konuşacak ne onlara bakacak ne de onları (günah kirlerinden) temizleyecektir. Onlar için elem verici bir azab olacaktır: Yalancı hükümdar, zinacı ihtiyar ve kibirli yoksul!.[90]

Bunun Sırrının Açığa Çıkarılması ve Manalarının Açıklanması

{81} Şunu bil ki yalan, bir çeşit ayrıma göre, iki kısma ayrılır: Zâtî kısım ve sıfâtî kısım. Sıfâtî yalan sadece iki gerektiriciden kaynaklanır. Bunlardan biri arzu etme, diğeri korkmadır.

{82} Hükümdar zahiren arzu edilme ve korkulma mahallidir. Onun halkla ilişkisi, yalan söylemeye başvurmayı gerektiren, onlardan korkma veya onlarda bulunan şeyi arzu etme şeklinde olmaz. Hükümdar yalancı olunca bunu sadece kişiliğinin adiliği gerektirmiştir. Bu da onun zatî bir vasfıdır. Yaratılışla ilgili zatî vasıflar da kendilerine uygun düşecek sonuçları zorunlu kılarlar.[91] Artık anla!

{83} Zinacı yaşlıya gelince bundaki sır şudur: Gencin zina etmesinin bir çeşit özrü olabilir. Çünkü tabiatı onunla çekişir ve onu şehvetini yerine getirmeye zorlar. Şu hâlde genç bunda mazurdur. Onun bunu yapmamış olması, asıl şaşılacak olan budur.[92] Bunun için Hz. Peygamber -sallellahu aleyhi ve sellem- şöyle buyurmuştur: "Rabbiniz gençlik taşkınlığı bulunmayan gençten hoşlanır!"[93] Yaşlı kimseye gelince onun şehveti, (maddi) güçleri azalmıştır. Dolayısıyla o zinacı olunca bu ancak, kişiliği icabı bozuk biri olmasındandır. Yani o bozuk bir tabiatta yaratılmıştır. İşte bu onun zatî bir vasfıdır. Bu da biraz önce hükümdar meselesinde söylediğim gibi, kötü neticeleri zorunlu kılar.

---

90 Müslim, "Îmân", 172(1/102-103); en-Nesâî, *es-Sünenu'l-Kübra*, "Recm", 1(4/269); Ahmed b. Hanbel, *Musned*, 16/168; Ebû Avâne, *Musned*, 1/47.

91 Krş. el-Munâvî, *Feyzu'l-Kadir*, 3/331.

92 Krş. el-Munâvî, *Feyzu'l-Kadir*, 2/263.

93 Ahmed b. Hanbel, *Musned*, 28/600; et-Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebir*, 17/309; el-Kudâî, *Musnedu'ş-Şihâb*, 1/336.

الحديث التاسع

[الكذب والزنا والكبر]

{٨٠} ثبت عن رسول الله صلى الله عليه وسلم أنَّه قال: «ثَلاثةٌ لا يُكَلِّمهم الله ولا يَنْظُر إليهم يومَ القيامة ولا يُزَكِّيهم، ولهم عذابٌ أليمٌ: ملِك كذَّابٌ وشيخٌ زانٍ وعائلٌ مُسْتَكبِرٌ».[٩٠]

كشف سره وإيضاح معناه

{٨١} اعلم أنّ الكَذِب يَنْقسم بنحوٍ من القِسمة إلى قسمين: قسمٍ ذاتيّ وقسمٍ صفاتيّ. فالصفاتيُّ محصورٌ في مُوجِبيْن. أحدُهما الرَّغْبةُ والآخَرُ الرَّهْبةُ.

{٨٢} والمِلكُ في الظاهر مَحَلُّ الرغبةِ والرهبةِ. وليس حكمُه مع الرعيةِ بصورةِ رهبةٍ منهم أو رغبةٍ فيما عندَهم يُوجِب الإقدامَ على الكَذِب. فإذا كان المَلِكُ كذّاباً فلاموجِبَ له إلاّ لأَمَةُ الطبعِ. فهو وصفٌ ذاتيٌّ له. والأوصافُ الذاتيَّةُ الجِبِلّيَّة تَستلزم نتايجَ تُناسِبُها.[٩١] فافهم.

{٨٣} وأمَّا الشيخُ الزاني فالسرُّ فيه أنَّ الزنا من الشابِّ له فيه عُذْرٌ ما. فإنَّ الطبيعة تُنازِعُه وتَتَقاضاه إمضاءَ الشهوة. فهو معذورٌ فيه. وعدمُ صدورِ مِثلِ هذا منه هو العَجبُ.[٩٢] لهذا قال صلى الله عليه وسلم: «يَعْجَب ربُّكم من الشَّابِّ ليستْ له صبوةٌ».[٩٣] وأمَّا الشيخُ فشهوتُه وقُواه مُنْحَطَّةٌ. فإذا كان زانياً فليس ذلك إلاّ لكونه مُفْسِدا بالطبع. فهو مجبولٌ على الفساد. فذلك وصفٌ ذاتيٌّ له، فيَستلزم النتايجَ الردِيَّةَ كما ذكرتُ آنفاً في قضيَّة الملك.

---

٩٠ مسلم، "الإيمان"، ١٧٢(١/١٠٣-١٠٢)؛ النسائي، السنن الكبرى، "الرجم"، ١(٢٦٩/٤)؛ أحمد، مسند، ١٦٨/١٦؛ أبو عوانة، مسند، ٤٧/١.

٩١ قارن بـ المناوي، فيض القدير، ٣٣١/٣.

٩٢ قارن بـ المناوي، فيض القدير، ٢٦٣/٢.

٩٣ أحمد، مسند، ٦٠٠/٢٨؛ الطبراني، المعجم الكبير، ٣٠٩/١٧؛ القضاعي، مسند الشهاب، ٣٣٦/١.

{84} Kibirli yoksula gelince "yoksul", "fakir" demektir. Hadisteki "kibirli: müstekbir" kelimesi "büyüklenmeye çabalıyor" manasına gelir. Bu da -yani büyüklenme de- zatî ve sıfâtî şeklinde iki kısma ayrılır. Sıfâtî büyüklenme sadece iki gerektiriciden kaynaklanır: Mal ve makam. İnsanlara karşı büyüklenme, her ne kadar aklen ve şer'an çirkin olsa da mal ve makam sahiplerinin bunda bir nevi mazeretleri vardır. Malı ve makamı olmayan fakir büyüklenince onun hiçbir şekilde mazereti olmaz. Şu hâlde büyüklenme onun zatî bir sıfatıdır. Bu da, Hz. Peygamber'in -sallellahu aleyhi ve sellem- buyurduğu gibi, şüphesiz kötü bir netice doğurur.[94] Bu sırları anla ve onları iyi düşün, inşallah doğruya ulaşırsın.

94 Krş. el-Munâvi, *Feyzu'l-Kadîr*, 3/332

{٨٤} وأمّا العايلُ المتكبّر، فالعايلُ هو الفقيرُ. وقوله مُستكبرٌ أيْ يَتَعانى التّكبُّر. فهذا أيضاً يَنقسم أَغني التّكبُّرَ إلى قسمين: ذاتيّ وصفاتيّ. فالتكبرُ الصفاتيُّ محصورٌ في مُوجِبيْن: المالِ والجاه. فالتكبرُ من الناس وانْ كان قبيحاً عقلاً و شرعاً فإنَّ لأصحابِ المال و الجاهِ فيه عُذْراً ما. وأما الفقيرُ العديمُ المالِ والجاهِ إذا تَكبَّر فلاعذرَ له بِوَجْهٍ ما. فالتكبُّرُ إذَنْ صفةٌ ذاتيَّةٌ له. فلاجَرَمَ يُنْتج نتيجةً رَديَّةً[94] كما أشار إليه صلى الله عليه وسلم. فافْهَمْ هذه الأسرارَ وتَدَبَّرْها تَرْشُدْ إنْ شاء الله.

٩٤ قارن بـ المناوي، فيض القدير، ٣/٣٣٢.

Onuncu Hadis

[Bina Yapımı]

{85} Sahîh hadisler arasında Resûlullah'dan –sallellahu aleyhi ve sellem– sabit oldu ki şöyle buyurmuş: "Âdemoğluna bütün harcamalarında sevap verilir, suya ve çamura yaptığı hariç!"[95]

Bunun Sırrının Açığa Çıkarılması ve Manalarının Açıklanması

{86} Bil ki amellerin sûretleri; cevherleri, amel sahiplerinin maksatları, ilimleri, inançları ve himmetlerinin ilişkili olduğu şeyler olan arazlardır.[96] Bu hadis, kalıp bakımından mutlak ise de hâller ve karineler onu hususileştirir. Şöyle ki mescitler, ribatlar ve ibadet yerleri inşa edenlere bundan dolayı sevap verilir. Bunda ihtilaf yoktur. Yukarıda zikredilenlerden maksat, sahibinin sadece (toplumdan) uzaklaşma, dinlenme ve rahatlamayı amaçladığı yahut riya ve şöhret için yaptığı binalardır. Böyle olunca bina yapanın himmetinin ve maksadının çıkacağı nokta bu âlemi aşamaz. Dolayısıyla binasının ahirette bir semeresi ve neticesi olmaz. Çünkü o, yaptığı şeyle bu dünyanın ötesinde bir iş hedeflememiştir. İşte onun fiilleri yok olucu arazlardır, onların buradan ahirete geçmesini gerektiren bir şey yoktur. O hâlde onların ne semereleri olacaktır ne sevabı![97] Anla! Allah daha iyi bilir!

95 Hadis bu lafızla bulunamamıştır. Ancak bazı şahitleri vardır. Bkz. el-Buhârî, "Merda", 19(7/121); et-Tirmizî, "Kıyâme", 40(4/651); İbn Mâce, "Zühd", 13(2/1394); Ahmed b. Hanbel, Musned, 34/548; el-Gazzâlî, İhyâ, 4/231. İhyâ dışında zikredilen bu yerlerde metinde "su" maddesi geçmemektedir. Ayrıca bkz. el-Beyhekî, *Şu'abu'l-Îmân*, 7/394; el-Muttakî, *Kenzu'l-Ummâl,*, 3/444.

96 Krş. el-Münâvî, *el-Kevâkibu'd-Durriyye*, 2/554.

97 Krş. el-Munâvî, *Feyzu'l-Kadîr*, 6/97.

الحديث العاشر

[بناء البنيان]

{٨٥} ثبت في الصّحيح عن رسول الله صلى الله عليه وسلم أنَّه قال: «يُؤْجَرُ ابْنُ آدمَ في نفقتِه كلِّها إلاّ شيئاً وضَعَه في الماء والطِّين».[٩٥]

كشف سره وإيضاح معناه

{٨٦} اعلم أنَّ صُوَر الأعمالِ أَعْراضٌ، جواهرُها مقاصدُ العُمَّالِ وعلومُهم واعتقاداتُهم ومُتَعَلَّقاتُ هِمَمِهم.[٩٦] وهذا الحديثُ وإنْ كان مِنْ حيثُ الصيغةُ مُطلقاً فالأحوالُ والقراينُ تُخَصِّصه. وذلك أنَّ بناء المساجد والرِّباطاتِ ومواضع العبادات يُؤْجَرُ الباني لها عليها بِلاخلافٍ. فالمرادُ بالذكرِ هنا إنما هو البناءُ الذي لم يَقْصُد صاحبُه إلاَّ التَّنَزُّهَ والانْفِساحَ والاسْتِراحةَ أوِ الرياءَ والسُّمْعَةَ. وإذا كان كذلك فمَطْمَحُ هِمَّةِ الباني ومقصدُه لا يَتجاوز هذا العالَمَ، فلا يكون لبنائه ثَمرةٌ ونتيجةٌ في الآخرة. لأنَّه لم يَقصُد بما فعله أمراً وراءَ هذه الدارِ. فأفعالُه أعراضٌ زايلةٌ لا مُوجِبَ لِتَعَدِّيها من هُنا إلى الآخرة. فلا أثمارَ لها فلا أجرَ.[٩٧] فافهم. واللهُ أعلمُ.

---

٩٥ لم نجد هذا الحديث بهذا اللفظ. لكن له شاهد في البخاري، ''المرضى''، ١٩(١٢١/٧)؛ الترمذي، ''القيامة''، ٤٠(٦٥١/٤)؛ ابن ماجة، ''الزهد''، ١٣(١٣٩٤/٢)؛ أحمد، مسند، ٥٤٨/٣٤؛ الغزالي، إحياء علوم الدين، ٢٣١/٤. في روايات الحديث هذه كلمة ''الماء'' غير موجودة إلا في رواية إحياء علوم الدين. وانظر أيضا: البيهقي، شعب الإيمان، ٣٩٤/٧؛ المتقي، كنز العمال، ٤٤٤/٣.

٩٦ قارن بـ الكواكب الدرية للمناوي، ٥٥٤/٢.

٩٧ قارن بـ المناوي، فيض القدير، ٩٧/٦.

On Birinci Hadis

[Gökler, Kürsî, Arş, A'râf]

{87} Sahîh hadisler arasında sabit oldu ki Resûlullah –sallellahu aleyhi ve sellem– bir ara sahabilerinin arasında oturuyorken şöyle buyurmuş: "Benim –bardak/çanak gibi bir şeye işaret ederek– şunun gibi olan bir kurşunum gökten gönderilmiş olsa geceden önce yeryüzüne ulaşırdı. Şayet o zincirin[98] başından gönderilmiş –Hz. Peygamber yahut 'atılmış' demişti– olsaydı, köküne –Hz. Peygamber yahut 'dibine' demişti– ulaşıncaya kadar gece-gündüz kırk yıl geçerdi".[99] Başka bir hadiste "dibi"nden maksadın "Cehennenin dibi" olduğuna dikkat çekmişti.[100]

Bunun Sırrının Açığa Çıkarılması ve Manalarının Açıklanması

{88} Bil ki bu hadisin sırrını bilmek, şer'an ve keşfen sabit olan bir ön bilgi üzerine bina edilir. Bu da yedi göğün, olmaya ve bozulmaya kabiliyetli unsurlara bağlı bir tabiat olduğu ve akıp "erimiş yağ gibi kıpkırmızı bir güle"[101] dönüşeceğidir.

{89} "Gökten yere..." sözüyle buradan (yani arzdan başlayarak sayıldığında) birinci göğü kastediyor ki o da ayın feleğidir. Zincirin başına gelince onun başlangıcı Kürsî'nin dibindendir. Çünkü Kürsî, Cennetin arzının ta kendisidir. Cennetin tavanı ise Arş'dır.[102]

{90} Gökler dönüşüp Cehennemin bütünü kapsamından olunca, Cennet ile (Cehennem) ateşi arasında sur olduğu söylenen A'râf, Kürsî'nin gövdesinin aynı olacaktır. Bu A'râf/sur, "iç tarafında -yani yüzeyinde- rahmet -yani Cennet-, dış

98 el-Hâkka sûresi, 32. ayette geçen zincir kastedilmektedir.

99 et-Tirmizî, "Cehennem", (4/709. Burada "رصاصة: kurşun" kelimesi yerine "رضاضة: taş ufantısı" kelimesi bulunmaktadır); Ahmed b. Hanbel, *Musned*, 11/443.

100 Bkz. el-Hâkim, *el-Mustedrek*, 2/439.

101 er-Rahmân sûresi, 37. ayete işaret edilmektedir.

102 Krş. el-Münâvî, *el-Kevâkibu'd-Durriyye*, 2/555.

الحديث الحادي عشر

[السموات والكرسي والعرش والأعراف]

{٨٧} ثبت في الصَّحيح أنَّ رسولَ اللهِ صلى الله عليه وسلم بَيْنَما هو جالسٌ بين أصحابه قال: «لو أنَّ لي رَصاصةً مِثْلَ هذه -وأشار إلى مثلِ الجُمْجُمَة- أُرسِلت من السَّماءِ لَبَلَغَتِ الأرضَ قبلَ اللَّيلِ. ولو أنَّها أُرسلت أو قال: أُلقيت من رأس السِّلسِلة[٩٨] لسارتْ أربعينَ خَرِيفاً اللَّيلَ والنَّهارَ حتَّى يبلُغ أصلَها، أو قال: قَعْرَها».[٩٩] ونبَّه في حديث آخر أنَّ المراد بِقعرها قعرُ جهنَّمَ.[١٠٠]

كشف سره وإيضاح معناه

{٨٨} اعلم أن معرفة سرّ هذا الحديث تُبْنَى على مقدمةٍ ثابتةٍ شرعاً وكشفاً. وهو أنَّ السمواتِ السبعَ طبيعيةٌ عُنصُريَّةٌ قابلةٌ للكون والفساد وأنَّها تَسِيلُ وتَصير﴿وَرْدَةً كَالدِّهَانِ﴾.[١٠١]

{٨٩} فقولُه "من السَّماء إلي الأرض" يريد السماءَ الأُولَى مِنْ هنا الذي هو فلكُ القمر. وأما رأسُ السِّلسلة فمَبْدَأُه من مُقَعَّر الكرسي. لأنَّ الكرسيَّ هو أرضُ الجنة وسَقْفَها العرشُ.[١٠٢]

{٩٠} وإذا كانت السمواتُ تَستحيل وتَصيرُ مِنْ جملة جهنَمَ، فالأعرافُ المذكورُ أنه سُورٌ بين الجنَّة والنارِ يكون نفسَ جِرْمِ الكرسيِّ، وهو ﴿بَاطِنُهُ -يعني مُسَطَّحه*- فِيهِ

---

٩٨ يعني السلسلة المذكورة في سورة الحاقة، ٣٢.

٩٩ رواه الترمذي ، "جهنم"، ٦(٧٠٩/٤. ورد هنا لفظ "رضاضة" بدل "رصاصة" والرضاضة الفتاتة والكسارة)؛ أحمد، مسند، ٤٤٣/١١.

١٠٠ انظر: الحاكم، المستدرك، ٤٣٩/٢.

١٠١ سورة الرحمن، ٣٧.

١٠٢ قارن بـ الكواكب الدرية للمناوي، ٥٥٥/٢.

* "سطحه" (ع).

tarafında -yani göklerle yere bitişik olan yüzü tarafında- azap bulunan"[103] şeydir. İşte o zincirin başının başlangıcı, Kürsî'nin A'râf olan dibindendir.

{91} Şu hâlde Hz. Peygamber'in –sallellahu aleyhi ve sellem- zikrettiği şeylerden maksadı, alanın farklılığını açıklamaktır. Yani birinci gökle yerin arasındaki mesafe, Kürsî'nin dibi ile yerin arasındaki mesafeye oranla azdır. Ayrıca bu iki mesafe arasındaki farklılık, Hz. Peygamber'in –sallellahu aleyhi ve sellem- belirlediği ve anlattığı sınır kadardır. Bunu bil. Doğruya ulaştıran Allah'tır.

103 Bkz. el-Hadîd sûresi, 13.

الرَّحْمَةُ -يَعني الجنةَ- وَظَاهِرُهُ -يعني الوجهَ الذي يَلِي السمواتِ السبعَ والأرضَ- مِنْ قِبَلِهِ الْعَذَابُ﴾.[١٠٣] فرأسُ السلسلةِ مَبْدأُه مِنْ مُقعَّر الكرسيِّ الذي هو الأعرا فُ .

{٩١} فمرادُه صلى الله عليه وسلم مما ذُكِرَ بيانُ تفاوتِ الْمَساحَةِ بمعنَى أنَّ مسافةَ ما بينَ السماءِ الأُولَى إلى الأرض يسيرةٌ بالنسبةِ إلى المسافة التى بين مُقَعَّر الكرسي إلى الأرض، وأنَّ التفاوت بين المسافتين بمقدار ما حَدَّه صلى الله عليه وسلم ومَثَّل به. فاعلم ذلك واللهُ الْمُرشدُ.

---

١٠٣ سورة الحديد، ١٣.

On İkinci Hadis

[Peygamberin Mertebesi]

{92} Resûlullah'dan –sallellahu aleyhi ve sellem- sabit oldu ki şöyle buyurmuş: "İnsanların en kötüsü, bir peygamber öldüren veya bir peygamberin öldürdüğü insandır!"[104]

Bunun Sırrının Açığa Çıkarılması ve Manalarının Açıklanması

{93} Bil ki kin, düşmanlık ve nefret, birbirine düşman olan iki kişinin birbirinden ayrılmasına sebep olan şeylerin hükümlerindendir. Nitekim muhabbeti gerektiren şey de -mugayeretin/kişiler arasında ayrılığın-gayrılığın olmadığına hükmedici birlikteliğe sebep olan şeyin hükmünün baskınlığı gereği-, birbirini seven iki kişi arasındaki münasebetin gücüdür.

{94} Bu husus açıklığa kavuşunca bil ki peygamberlerin yüksek ve aydınlık makamları vardır. Onların dûnundaki ileri gelen insanların dereceleri, yükseklik ve aşağılıkta, peygamberlerin derecelerine yakınlık ve uzaklıklarına göre farklılık gösterirler. Yakın vardır, daha yakın vardır. Uzak vardır, daha uzak vardır. Öyleyse en aşağı derecedeki insan, (peygamberin meretebesinin tam) karşısında olandır. Çünkü tam yükseklik sahibi kimsenin karşısında en aşağı derecede olan kimse bulunur. Karşı taraftaki yeri belirlenince yüksekte olan ciddi olarak düşmanlık gösterir. Zıtlaşma kemâle erince de öldürme vuku bulur. Zira zıt, zıddının yok edilmesini ister.[105] İşte peygamber katilinin durumu budur.

{95} Bir peygamberin öldürdüğü kimsedeki sırra gelince bu da şundandır: Peygamberler Hakk'ın vekilleri ve rahmetinin mazharlarıdırlar. Onların peygamber olarak gönderilmelerinin sebebi de mahlûkata rahmettir. Bunun için onların içi mahlûkata şefkatle doludur. Onlara mahlûkata doğru yolu gösterme ve onları küfür, cehalet ve şüphe karanlıklarından kurtarma emri verilmiştir. Onlar mahlukatın hidayete ermelerine en düşkün insanlardır. Onlar –aleyhimü's-selâm!- tam basiret sahibidirler. Dolayısıyla bir kimseyi öldürmeye ancak kurtu-

104 Hadis bu lafızla bulunamamıştır. Ancak şahidi vardır. Bkz. el-Buhâri, "Meğâzi", 24(5/101); Ahmed b. Hanbel, *Musend*, 6/413.

105 Krş. el-Münâvî, *el-Kevâkibu'd-Durriyye*, 2/555.

الحديث الثاني عشر

[مرتبة النبي]

{٩٢} ثبت عن رسول الله صلى الله عليه وسلم، أنَّه قال: «شرُّ النَّاس رجلٌ قَتَل نبيًّا أو قَتَله نبيٌّ».[١٠٤]

كشف سره وإيضاح معناه

{٩٣} اعلم أنَّ البُغض والعداوة والنفرة مِن أحكام ما به يَمْتاز كلُّ واحد مِن الْمُتَنافرَيْن عن الآخر، كما أنَّ الْمُوجب للمَحبَّة قوةُ المناسبة بين الْمُتحابَّيْن بِمُقْتضى غَلَبة حكم ما به الاتِّحادُ القاضي بِعَدم المغايرة.

{٩٤} وإذا تَقرَّر هذا فاعْلَمْ أن الأنبياء عليهمُ السلامُ لَهُم الشرفُ الرفيعُ الْمَنار. ودرجاتُ مَنْ دُونَهم مِنْ جمهورِ الناس تَتَفاوَتُ في العُلُوِّ والنزولِ بحسَب القُرْب مِن درجات الأنبياء و بُعْدها عنها، فقريبٌ وأقربُ، وبعيدٌ وأبعدُ. فأنزَلُ الناسِ درجةً هو الْمُقابِل. لأنه لا يقابِلُ صاحبَ العُلُوِّ التامِّ إلاَّ مَنْ هو في أنزَلِ الدرجاتِ. وإذا تَعيَّنت منزلتُه في مقام الْمُقابلةِ عادى العاليَ جداً. وإذا كَمَلتِ الْمُضادَدَةُ وقع القتلُ. لأن الضدَّ يطلب إزالةَ ضدِّه.[١٠٥] هذه صفةُ قاتِلِ النبي.

{٩٥} وأما السرُّ فيمَنْ قتله نبيٌّ فهو مِنْ أجْلِ أنَّ الأنبياء نُوَّابُ الحقِّ ومَظاهرُ رحمتِه. وسببُ بِعْثتهمُ الرَّحمةُ بالخلق. فهُم مَجْبولون على الشَّفَقة على الخلق ومأمورون بإرشادهم وتخليصهم من ظُلُمات الكفر والجهلِ والشُّكوك، وأشدُّ الناسِ حِرصاً على اهْتِدائهم. ولَهُم عليهمُ السلامُ البَصيرةُ التامَّةُ فلا يَقْدِمون على قتل أحدٍ إلاَّ بعدَ اليأسِ

١٠٤ لم نجده بهذا اللفظ. لكن له شاهد في البخاري، "المغازي"، ٢٤(٥/١٠١)؛ أحمد، مسند، ٦/٤١٣.
١٠٥ قارن بـ الكواكب الدرية للمناوي، ٢/٥٥٥.

luşundan ümitleri kesilince, yaşamasının, şekavetinin çoğalmasına sebeb olacağına ve zararının, saadet basamaklarında yükselme kabiliyeti olan kimselere sirayet edeceğine kani olunca yönelirler. Şu hâlde öldürdüklerini öldürmeleri de rahmet hükümlerindendir.

{96} Her resûl peygamber bazı rahmet hükümlerinin mazharı olduğu için onun risaleti mukayyed olup belli bir topluluğa mahsustur. Bizim peygamberimiz –sallellahu aleyhi ve sellem– rahmetin hakîkatinin mazharı olduğundan dolayı peygamberliği umûmî olmuş ve hakkında; "Biz seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik!"[106] buyurulmuştur. Onun rahmâniyetinin hükmünün zuhuru şefaatle tamamlanmıştır. Bu şefaatle bütün insanlara üstünlüğü ortaya çıkmıştır. Hatta şefaat etme derecesi bulunan melekler, peygamberler, veliler ve müminler de ancak ondan sonra şefaat edeceklerdir. Anla ve cevâmiu'l-kelimin sırrıyla Hz. Peygamber'in –sallellahu aleyhi ve sellem– veciz lafızlı bu hadise dercettiği sırları ve nefsî faydaları iyi düşün ki kemalatından bazısını anlayasın da ona karşı olan saygın artsın. Başarıya ulaştıran ancak Allah'tır.

106 el-Enbiyâ' sûresi, 107.

مِنْ فلاحه والتَّيقُّن بأنَّ حياتَه سببٌ لِمَزيد شَقائه وتَعَدِّي ضرره إلى مَنْ له أهلِيَّةُ التَّرَقِّي في درجاتِ السعادة. فقَتْلُهم مَنْ قَتَلوا مِنْ أحكام الرحمة أيضاً.

{٩٦} ولَمَّا كان كلُّ نبيّ مُرسلٍ مَظهرا لبعض أحكام الرحمة كانتْ رسالتُه مُقَيَّدةً ومَقصورةً على طائفةٍ مخصوصةٍ، ولما كان نبيُّنا صلى الله عليه وسلم مَظهَر حقيقةِ الرحمة كانت بعْثتُه عامَّةً وقيل فيه: ﴿ وَماَ أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا رَحْمَةً لِلْعاَلَمِينَ ﴾[١٠٦] وتَمَّ ظهورُ حكم رحمانيَّتِه بالشفاعة التي بها يَظهر سِيادتُه على جميع الناس حتَّى إنَّ مَنْ يكون له درجةُ الشفاعة من الملائكة والأنبياء والأولياء والمؤمنين لايَشْفعون إلاَّ بعدَه. فافْهَمْ وتَدَبَّرْ سرَّ جَوامع الكَلِم وما أَدْرج صلى الله عليه وسلم في هذا الحديثِ الوجيزِ اللفظ مِن الأسرار والفَوايدا النَّفسيَّةِ تَتَنَبَّهْ لبعض كَمالاته فيَنْمُو تعظيمُك إيَّاه. والْمُوفِّقُ هو اللهُ..

---

١٠٦ سورة الأنبياء، ١٠٧.

On Üçüncü Hadis

Abdest, Hamd, Tesbih, Namaz, Sadaka, Sabır, Kur'an, İnsanın] [Faaliyeti

{97} Müslim'in *Sahîh*'inde Ebû Mâlik el-Eş'arî'den[107] rivayet rivayet edilir ki Resûlullah –sallellahu aleyhi ve sellem- şöyle buyurdu: "Temizlik imanın yarısıdır –Bir rivayette bu cümle şöyledir: 'Abdest imanın yarısıdır!'.[108] el-Hamdü lillah mizanı doldurur. Sübhânellahi ve'l-hamdü lillah göklerle yerin arasını doldurur –veya 'doldururlar'-. Namaz nurdur. Sadaka/zekât delildir. Sabır ışıktır/ zıyâdır. Kur'an lehine veya aleyhine delildir. Her insan sabah yola çıkar ve nefsini satar. Sonunda ya onu özgürlüğüne kavuşturur ya helak eder!"[109]

Bunun Sırrının Açığa Çıkarılması ve Manalarının Açıklanması

{98} Bil ki imanın sûreti ve ruhu vardır. Sûret ve ruhdan her birinin iki niteliği ve her niteliğin de iki hükmü vardır. İmanın sûretinin iki niteliği, âlimlerin; "İman dille ikrar, erkân ile amel etmektir!" sözleriyle ifade edilen şeylerdir. İmanın iki manevi şartı vardır ki ikrar ve amelin sıhhati bunlara bağlıdır. Bunlar da niyet ve ameli Allah'a -sübhâneh!- halis kılmadır. Zira hakiki inkıyâd ve mümin ile münafığı birbirinden ayırma ancak bunlarla gerçekleşir. Bu iki şartın da iki hükmü vardır. Bunlardan biri zamanla ilgili, diğeri mekânla ilgilidir. Zamanla ilgili olanı; namazların vakitleri, oruç ve haccın mevsimi ve bunun benzeri gibi şeylerdir. Mekânla ilgili olanı ise; kıbleye dönme, içine sûret yapılmış kiliselerle necis yerlerde namaz kılmaktan kaçınma ve bunun benzeri gibi şeylerdir. Hacda zaman ve mekân hükümleri birleşmektedir. Anla!

---

107 Bu sahabinin ismi hakkında çok ihtilaf edilmiştir. Hz. Peygamber'le –sallellahu aleyhi ve sellem- bazı savaşlara katılmış ve Hz. Ömer'in halifeliği zamanında ölmüştür. Bkz. İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 4/358; İbn Hacer, *Tehzibu't-Tehzib*, 4/580.

108 et-Tirmizî, "Deavât", 86(5/535).

109 Müslim, "Tahâret", 1(1/203); en-Nesâî, "Zekât", 1(5/5); ed-Dârimî, "Tahâret", 2(1/174); Ahmed b. Hanbel, *Musned*, 37/536.

الحديث الثالث عشر

[الوضوء والحمد والتسبيح والصلاة والصدقة والصبر والقرآن وعمل الانسان]

{٩٧} من صحيح مسلم عن أبِي مالِكٍ الأشعريِّ[١٠٧] أنَّ رسول اللهِ صلى الله عليه وسلم قال: «الطُّهور شَطْرُ اَلإيمان -وفى روايةِ الوُضوءُ شطرُ الإيمان-.[١٠٨] والحمدُ للهِ يَمْلأُ الميزانَ. وسبحانَ اللهِ والحمدُ لله يَمْلآنِ أو يملأُ ما بينَ السَّمواتِ والأرضِ. والصَّلاةُ نورٌ والصَّدقةُ بُرهانٌ والصَّبرُ ضِياءٌ والقرآنُ حُجَّةٌ لك أو عليك. كُلُّ النّاس يَغْدو فبايِعٌ نفسَه فمُعْتِقُها أو مُوبِقُها».[١٠٩]

كشف سره وإيضاح معناه

{٩٨} اعلم أنَّ للإيمان صورةً وروحاً. ولِكل واحدٍ من الصورة والروح صفتانِ، لكل صفةٍ حُكمان، فَصِفَتَا صورةِ الإيمان هما الْمُعَبَّر عنهما بقولهم: الإيمانُ إقرارٌ باللسان وعملٌ بالأركان. وله شرطانِ معنويَّان عليهما يَتوقَّف صِحَّةُ الإقرارِ والعمل. وهما النيةُ والإخلاص لله -سُبْحَانَهُ- إذْ بِهما يَثْبُت الانقيادُ المحقَّقُ والتمييزُ بين المؤمن والمنافق. ولِهذيْنِ الشَّرطيْن حُكمان. أحدُهما زمانيٌّ والآخَرَ مكانيٌّ. فالزمانيُّ كأَوْقات الصلَوات ومَوْسم الصوم والحجّ ونحوِ ذلك. والمكانيُّ كاسْتِقبال القبلة ووُجوب اجْتِناب الصلاة في البِيَع اَلْمُصَوَّرَة والمواضعِ النَّجِسة ونحوِ ذلك. وفي الحج يَجتمع أحكامُ الزمان والمكان. فافهم.

---

١٠٧ أختلف في اسم هذا الصحابي اختلافا شديدا. غزا مع النبي صلى الله عليه وسلم ورى عنه. وتوفي في خلافة عمر. انظر: ابن سعد، الطبقات، ٣٥٨/٤؛ ابن حجر، تهذيب التهذيب، ٥٨٠/٤.

١٠٨ الترمذي، "الدعوات"، ٨٦(٥٣٥/٥).

١٠٩ مسلم، "الطهارة"، ١(٢٠٣/١)؛ النسائي، "الزكاة"، ١(٥/٥)؛ الدارمي، "الطهارة"، ٢(١٧٤/١)؛ أحمد، مسند، ٥٣٦/٣٧.

{99} Şimdi imanın ruhu olan tasdikin geriye kalan hükümlerine ve gereklerine dönüp şöyle diyelim: İmanî tasdik iki kısma ayrılır. (Birincisi) toplu/cumlî/icmâlî tasdîktir. Bu, muhbir-i sâdıkı küllî bir şekilde tasdîk etmek demektir. Bu da ya haricî bir sebeb olmaksızın kendi nefsinde bulacağı bir durum dolayısıyla olur yahut bunu gerektiren bir ayet veya mucize olur.

{100} Diğer kısım tafsîlî tasdiktir. Bunun hükmü muhbir-i sâdık-ı musaddakın tek tek verdiği haberlere ve bunların, gerçekleşeceklerine hükmedilmiş olan işlerle ilgili muhtevalarına yayılmıştır. Bunu, muhbir-i sadıkın haberlerine eklediği va'd ve vaîdin tafsilatını hatıra getirmeyi/istihzârı gerektiren istek/rağbet veya çekinme/rehbet takip eder. Bu hatıra getirmenin muhtelif dereceleri vardır.[110] Hicâbî iman makamında en üstün derecesi hadiste geçen Hârise'nin[111] Hz. Peygamber'le –sallellahu aleyhi ve sellem- olan kıssasıdır. Bu, imanın hakkının ötesinde bulunan imanın hakîkati makamıdır. Bu derecenin üstünde muhtelif mertebe ve dereceleriyle ıyân makamı vardır. İstek/rağbet ve çekinmeden/rehbetten her biri de bu bakımlardan, tasdîkden sonra müminin iki niteliği olan havf ve recânın ortaya çıkardığı iki kısma ayrılır.[112] Burada da rağbet ve rehbet vardır ki bunları; hakîkatine erilmiş ilim, muhbir-i sadıkın haber verdiği şeyleri gözle görme ile rağbet ve rehbeti gerektiren şeyleri elde etme keyfiyetinde onunla birlikte olma durumları zorunlu kılar.

{101} Neticede durumu böyle olanın isteği/rağbeti, ümit etme isteği/rağbeti olmaz. Bu istek/rağbet ancak neticesi zorunlu ve kesin bir şeyi elde edip başarmaya çalışmaktan ibarettir. Çekinmesi/rehbeti de sırf korku/havf değil, saygı gereği korku/haşyet hâline gelir. Çünkü sırf korku/havf, kendisine anlatılan şeyin meydana gelmesinin mümkün olmasına hükmetme gerekçesiyle sakınan kimsenin niteliğidir. Bu, doktorluğu bilmeyen hastanın, doğruluğuna ve tıptaki uzmanlığının mükemmelliğine inandığı doktorla olan durumuna benzer. Saygı gereği korku/haşyet ise gıdalarla içeceklerin zararlarını, yararlarını ve benzeri şeyleri bilen doktorun niteliğidir. Yüce Allah'ın; "Kulları içinde Allah'tan ancak âlimler saygıyla korkarlar!"[113] sözüyle bu makama işaret edilmiştir.

110 Krş. el-Munâvî, *Feyzu'l-Kadir*, 3/188.

111 el-Hâris b. Mâlik'in isminin el-Hârise olduğu da söylenir. Ensârlı sahabedendir. Hz. Peygamber'le iman konusundaki bir konuşmasıyla anılmaktadır. Rivayete göre bazı insanlar Medîne'in hayvanlarına saldırmış, Haris de çıkıp onlardan 8 kişiyi öldürmüş, sonra kendisi öldürlümüştü. Bkz. İbnu'l-Esîr, *Usdu'l-Ğâbe*, 1/414; İbn Hacer, *el-İsâbe*, 1/303.

112 Son cümle M ve S'de var.

113 Fâtır sûresi, 28.

{٩٩} ثم نَرجع إلى تفصيل بقيَّة أحكامِ التصديق الذي هو روحُ الإيمان ولَوازِمه. فنقول: التصديقُ الإيمانيُّ يَنْقسم إلى قسمين: تصديقٌ جُمْليٌّ وهو تصديقُ الْمُخبِر الصادقِ على وجهٍ كُلّيٍّ، إمَّا بأمرٍ يَجِدُه في نفسه دونَ سببٍ خارجيٍّ أو يكون الموجِبُ له آيةً أو معجزةً.

{١٠٠} والقسم الآخَر تصديقٌ تفصيليٌّ مُنْسَحِبُ الحكم على أفرادِ إخبارات المخبِر الصادقِ الْمُصدَّقِ وما يَتضمَّنه من الأمور المحكوم بوقوعها. ويَتْبَع ذلك رغبةٌ أو رهبةٌ تُوجِبان استحضارَ ما قَرَن المخبِرُ الصادق بإخباراته من تفاصيلِ الوعد والوعيد. ولهذا الاستحضار درجاتٌ.[١١٠] أعلاها في مقام الإيمان الحجابيّ قصةُ حارثةَ[١١١] مع النَّبي صلى الله عليه وسلم، الواردةُ في الحديث. وهو مقام حقيقة الإيمان الذي هو وراءَ حقِّه. وفوقَه مقامُ العِيان على اختلافِ مَراتبه ودرجاتِه. وكلٌّ واحد من الرغبة والرهبة يَنقسم إلى قسمين رغبةً و رهبةً يُنْتجهما بعدَ التصديق خوفٌ و رجاءٌ هما صِفتَا المؤمنِ.[١١٢] وثَمَّةَ رغبةٌ ورهبةٌ يُوجبهما علمٌ محقَّقٌ ومشاركةٌ للمخبر الصادق في مُعاينةِ ما أَخبر عنه وكيفيَّةِ تحصيلِه أعني موجِباتِ الرغبةِ والرهبة.

{١٠١} فتَصيرُ رغبةُ مَنْ هذا شَأْنُه ليست رغبةَ رجاءٍ، إنما هي سعيٌ في الظفر والفوز بأمرٍ محققٍ واجبِ الحصولِ. وتصير رهبتُه أيضاً خشيةً لاخوفاً. فإن الخوف صفةُ الْمُحْتَرِز بِمُوجَب حكمه بإمكانِ وقوعِ ما ذُكِر له كحال المريض الذي لا يَعرف الطبَّ مع الطبيب الذي يَعتقد صدقَه وكمالَ خِبرَته بالطب والخشيةَ صفةُ الطبيب العارف بمَضارِّ الأغذيةِ والأَشْربة ومَنافِعهما، ونحوِ ذلك. وإلى هذا المقام الإشارةُ بقوله تعالى: ﴿إِنَّمَا يَخْشَى اللهَ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمَاءُ﴾.[١١٣]

---

١١٠ قارن بـ فيض القدير للمناوي، ١٨٨/٣.

١١١ الحارث بن مالك. ويقال له الحارثة أيضا. من الصحابة الأنصار. يذكر بمحادثته مع رسول الله صلى الله عليه سلم في الإيمان. يروى أن بعض النتاس أغاروا على سرح المدينة فخرج الحارث فقتل من المغيرين ثمانية ثم قتل. انظر: ابن الأثير، أسد الغابة، ٤١٤/١؛ ابن حجر، الاصابة، ٣٠٣/١.

١١٢ الجملة الأخيرة في (س) و(ع).

١١٣ سورة فاطر، ٢٨.

{102} Söylediklerimi hakkıyla düşündüğünde anlarsın ki korku/havf ve takvayla nitelenen kimselerin bu niteliklerinin dereceleri, peygamberî haberleri ve onun bunlara eklediği va'd ve vaîdleri tek tek hatıra getirme gücüne göre farklı farklı olur. (Dine) aykırı şeylere girişenin tafsîlî değil icmâlî tasdiki vardır. Hz. Peygamber'in -sallellahu aleyhi ve sellem-; "Zina eden kimse, mümin olduğu hâlde zina etmez!"[114] sözüyle buna işaret edilmiştir. Bu hadiste "imanı tam mümin" kastedilmiştir. Bu, şu demektir: Tasdikin tamlığı icmalî ve tafsîlî tasdîki birleştirmeye dayanır. Şu hâlde emirlere muhalefet eden kimse her fiile eklenen cezaları hatırına getirse/istihzâr etse ve bunların kesin olarak meydana geleceklerine inansaydı muhalefet etmeye girişmezdi. Nitekim mahir doktor da zehirli şeyleri, çok zararlı olan yiyecek ve içecekleri kullanmaya girişmez. İşte emirlere muhalefet eden kimse de buna ancak, tasdikin tamlığında bir eksiklik olduğunda veya affedilmeyi, tövbe etmeyi ve ileride telafi etmeyi hatırına getirdiğinde teşebbüs eder.

{103} Hz. Peygamber'in, imanın ruhuna has olan diğer kısma işaretine gelince bu, Hz. Peygamber -sallellahu aleyhi ve sellem- Hârise'ye; "Nasıl sabahladın, Hârise?" diye sorduğunda onun söylediği sözdür. O şöyle cevap vermişti: "Hakkıyla mümin olarak sabahladım!" Hz. Peygamber -sallellahu aleyhi ve sellem-; "Doğrusu her hakkın bir hakîkatı vardır. Peki senin imanının hakîkatı nedir?" buyurdu. Böylece Hz. Peygamber, imanın ruhu olan manasını hak ve hakîkat kısımlarına ayırdı. Hârise; "Nefsim şu dünyayı tanıdı[115] da bana göre altını, taşı, çamuru bir oldu. Sanki ben Rabbimin Arşı karşımda ona bakmaktayım. Sanki cennetlikler Cennette nimetlendirilmekteler, cehennemlikler Cehennemde işkence edilmekteler!" O zaman Hz. Peygamber -sallellahu aleyhi ve sellem- ona; "Anlamışsın! Böyle kal!" buyurdu.[116] Yani anladın ki tasdikin tam olmasının şartı, ilâhî ve nebevî haberlerde belirlenmiş olarak gelen hususları hatıra getirmektir/istihzâr etmektir.

{104} Bu hadis ve şerhi hakkında dikkat çektiğim hususları anladığında bilirsin ki; "Sanki ben Rabbimin Arşına bakmaktayım." cümlesinden sonrası iman mertebesinin üstündedir. Çünkü bu tam ilim, hakîkatine erilmiş müşahede ve gözle görmedir. Emîrulmüminin Ali -Allah ondan razı olsun!-; "Örtü

114 el-Buhârî, "Eşribe", 1(7/104); Müslim, "Îmân", 100(1/76); Ahmed b. Hanbel, *Musned*, 16/161.

115 Bu cümle hadisin verilen kaynaklarında عزفت نفسي عن الدنيا "Nefsim dünyadan yüz çevirdi, dünyayı terk etti." şeklindedir.

116 Abdurrezzâk, *el-Musannaf*, 11/129; Abdullah b. el-Mubârek, *Kitâbu'z-Zühd*, s. 106; et-Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebir*, 3/302; *el*-Beyhekî, *Şu'abu'l-Îmân*, 7/363.

{١٠٢} فاذا تأمّلتَ فيما ذكرتُه حقَّ التأمُّلِ عرفتَ أن الخوف والتقوَى يَتفاوت درجاتُهما في الْمُتَّصِف بهما بحسَب قوَّة اسْتحضارِه لأفراد الإخبارات النبويةِ وما قُرِن بها من الوعدِ والوعيدِ. فالْمُقْدِمُ على الْمُخالَفات له التصديقُ الجُمْليُّ دونَ التفصيليّ. وإليه الإشارة بقوله صلى الله عليه وسلم: «لايَزْني الزَّاني حين يزني وهو مؤمنٌ»[١١٤] أيْ تامُّ الإيمانِ بمعنى أنَّ كمالَ التصديق مُتوَقِّف على الجمع بين التصديق الإجماليّ والتفصيلي. فلو اسْتَحضر المخالِفُ ما قُرِن بكلِّ فعلٍ من العقوبة وجَزَم بوقوعها لم يُقْدِم على المخالفة كالطبيب الماهرِ لا يُقْدم على تناول المسمُومات والْمَآكلِ والمشاربِ الشديدةِ الضررِ. فالمخالفُ إنما أقدمَ على المخالفة لخَلَلٍ واقعٍ في كمال التصديق أو استحضارِ رجاءِ العفو والتوبة والاستدراكِ.

{١٠٣} وأما إشارتُه إلى القسم الآخَر الْمُختَصّ بروح الإيمان فهو ماذكره حارثةُ حينَ سأله صلى الله عليه وسلم «كيف أصبحتَ يا حارثةُ؟ قال: أصبحتُ مؤمنا حقًّا. فقال صلى الله عليه وسلم: إنَّ لكلِّ حقٍّ حقيقةً. فما حقيقةُ إيمانك؟ فقَسم معنى الإيمان الذي هو روحُه إلى حقٍّ وحقيقةٍ. فلمَّا قال حارثة: عرَفَتْ[١١٥] نفسي الدُّنيا فتَساوَى عندي ذهبُها وحَجرُها ومَدَرُها. وكأنّي أنظر إلى عرش ربي بارزا وكَأَنَّ أهلَ الجنّة في الجنَّة يُنعَّمون وأهلَ النَّار في النَّار يُعَذَّبون. فقال له صلى الله عليه وسلم: عرَفتَ. فالْزَمْ»[١١٦] أيْ عرفتَ أنَّ الشرط في كمال التصديق استحضارُ ما وردتْ به الإخباراتُ الإلهيةُ والنبوية على التعيين.

{١٠٤} وإذا فهمتَ ما نبَّهتُ عليه في هذا الحديث وشرحه عرفتَ أنَّ ما بعدَ "كأني أنظر إلى عرش ربي" إنما هو فوقَ مرتبة الإيمان. لأنه علمٌ تامٌّ وشهودٌ محقَّقٌ ومعاينةٌ. وإليه أشار أميرُ المؤمنين علي رضي الله عنه بقوله "لو كُشِف الغِطاءُ ما

---

١١٤ البخاري، "الأشربة"، ١(٧/١٠٤)؛ مسلم، "الإيمان"، ١٠٠(١/٧٦)؛ أحمد، مسند، ١٦/١٦١.

١١٥ وردت هذه الكلمة في المصادر المذكورة في التعليق التالي هكذا "عزفت" أي انصرفت وزهدت.

١١٦ عبد الرزاق، المصنف، ١١/١٢٩؛ عبد الله بن المبارك، كتاب الزهد، ص.١٠٦؛ الطبراني، المعجم الكبير، ٣/٣٠٢؛ البيهقي، شعب الايمان، ٧/٣٦٣.

açılsa yakînim artmaz!"[117] sözüyle buna işaret etmiştir. Yani halkın gözleri ile basîretlerinin üzerine sarkıtılan perde kaldırılsa yakînim artmaz! Çünkü bu perde benden şimdi de kaldırılmıştır, demektir. Şu hâlde "Sanki ben bakmaktayım." makamı tasdîk-ı icmâlî ile keşf-i ıyânî ve ilm-i şuhûdî arasında bir berzahtır. Zira o, dediğimiz gibi, tasdik edilen muhbirin tasdik edilen haberlerinin parçalarının hatıra getirilmesi/istihzârı ile onlara eklenen va'd, vaîd ve bu ikisinin az önce zikredilen gereklerinin temsîlinden ibarettir. Anla!

{105} Bu husus açıklığa kavuşunca sözüme şöyle devam ederim: Hz. Peygamber –sallellahu aleyhi ve sellem–; "Abdest imanın yarısıdır." sözüyle imanın, işaret ettiğim sûreti yönünden yarısını kastediyor. Çünkü o, bir yönden amel, bir yönden hükmî şarttır.

{106} "el-Hamdu lillah mizanı doldurur." sözüyle nazarî mizanı kastediyor. Zira Hakk'ı övmenin çeşitleri iki esasta sınırlanmıştır. Bunlar selb/inkâr ve isbâttır. Tenzîhle ilgili şeyler inkârı ifade eder. Çünkü bunlar, subûtî sıfatların aksine vücûdî işler değillerdir ki bir şeyi doldursunlar. Dolayısıyla "hamd", subûtî bir vasıfla övmek demektir. Bunun için aklî mizanı doldurur. Burhan ve tarif de onunla tamamlanır.

{107} Hz. Peygamber'in –sallellahu aleyhi ve sellem–; "Sübhânellahi ve'l-hamdü lillah göklerle yerin arasını doldururlar." sözünün sebebi şudur: Bu iki söz; tesirleri göklerde, yerde ve bunların arasında zahir olan zâtî ve fiilî sıfatlarla tam övmeyi ve tanıtmayı kapsamaktadır.

{108} Hz. Peygamber'in –sallellahu aleyhi ve sellem–; "Namaz nurdur." sözüne gelince bundaki sır şudur: Namaz kılan kimse Rabbine münacat eder ve ona yönelir. Hz. Peygamber –aleyhi's-selâm–; "Şüphesiz kul namaz kılmaya kalktığında Allah yüzünü onun tarafına diker!" buyurmuştur.[118] Allah nurdur. Kulun hakîkatı ise zulmâniyyetdir. Zulmetli zât, aydınlık zatla yüz yüze gelip doğru hizalarda karşılaştığında, güneşe nisbetle ayda olduğu gibi,[119] aydınlık zatın nurlarından kazanır. Görmez misin ki zâtı itibariyle zulmetli, kesîf ve cilalı siyah bir cisim olan ay, karşı karşıya gelme suretiyle güneşten nasıl nur elde

117 Bu söz, tâbiûnun zahidlerinden Âmir b. Abdillah'a (ö. 55) da nisbet edilmektedir. Ancak Hz. Ali'nin –kerremellahu vecheh!- sözü olarak meşhurdur. Bkz. el-Kuşeyrî, *er-Risâle*, s. 181 ; Aliyyu'l-Kârî, *el-Masnû'*, s. 149.

118 Hadisi bu lafızla bulamadık. Ancak şahidi vardır. Bkz. et-Tirmizî, "Emsâl", 3(5/148); Ahmed b. Hanbel, *Musned*, 28/405, 29/335.

119 A ve C nüshalarında.

ازْدَدتُ يقيناً"[117] يْ لو رُفع الحجابُ الْمُسدَل على أبصار الجمهور وبَصايِرِهم ما ازددتُ يقينا. لأن ذلك الحجابَ مرفوعٌ عني الآنَ. فمَقام "كأنيّ أنظر" بَرْزخٌ بين التصديق الجُملي وبين الكشف العِياني والعلم الشُهوديّ. لأنَّه كما قُلنا عبارةٌ عن استحضارِ أفراد الإخبارات الْمُصدَّق بها لقول المخبِر المصدَّق وتمثيلِ ماقُرِن بها من الوعد والوعيد ولَوازِمهما المذكورةِ آنفاً. فافهم.

{١٠٥} وإذا تقرَّر هذا فأقول: قولُه صلى الله عليه وسلم «الوضوءُ شطرُ الإيمان» يُريد شطرَ الإيمان مِنْ حيثُ صورتُه التي أشرتُ إليه. لأنّه عملٌ من وجهٍ وشرطٌ حُكْمِيٌّ من وجهٍ.

{١٠٦} و قولُه "الحمدُ لله يَملأ الميزان"، يريد الميزانَ النظريَّ. لأن أنواع الثناء على الحق محصورةٌ في أصلين. وهما السَّلْب والإثباتُ. فالتنزيهاتُ إنما تُفيد النفيَ. لأنها ليست أمورا وجوديَّةً فتَمْلأَ شيئاً بخلافِ الصفات الثبوتية. فالحمدُ ثناءٌ بوصفٍ ثبوتيّ فيملأ الميزانَ العقليَّ. وبه يَتمُّ البرهانُ والتعريف.

{١٠٧} وقولُه صلى الله عليه وسلم: "وسبحانَ اللهِ والحمدُ للهِ يملآن ما بين السَّمواتِ والأرضِ"، لاشْتمالِ هاتَيْنِ الكلمتين على كمال الثناء والتعريف بالصفات الذاتيَّةِ والفعلية الظاهرةِ الآثارِ في السموات والأرض وما بَيْنَهُما.

{١٠٨} وأما قولُه صلى الله عليه وسلم «والصلاةُ نورٌ» فالسرُّ فيه هو أنَّ المصليَ يُناجي ربَّه ويَتَوجَّه إليه. وقد قال عليه السلام: «إنَّ العبدَ إذا قام يُصلّي فإنَّ الله يَنصب له وجهَه تلْقاءَه».[118] واللهُ نورٌ وحقيقةُ العبد ظُلْمانيَّةٌ. فالذات الْمُظْلِمة إذا واجهتِ الذاتَ النَّيِّرَةَ وقابَلَتها بمُحاذاةٍ صحيحةٍ فإنها تَكْتسب من أنوار الذات النيرة كما في القمرِ بالنسبة إلى الشمس.[119] ألا تَرَى أنَّ القمر الذي هو في ذاته جسمٌ أسودُ مُظْلِمٌ كثيفٌ صَقيلٌ كيف يَكتسب النورَ من الشمس بالمقابَلة، وكيف تَتفاوَت

---

١١٧ يعزى هذا القول أيضا إلى عامر بن عبد الله الزاهد التابعي (ت. ٥٥). لكنه مشهور من كلام علي كرم الله وجهه. انظر: القشيري، الرسالة، ص ١٨١ ؛ علي القاري، المصنوع، ص. ١٤٩

١١٨ لم نجده بهذا اللفظ. لكن له شاهد. انظر: الترمذي، "أمثال"، ٣(١٤٨/٥)؛ أحمد، مسند، ٤٠٥/٢٨، ٣٣٥/٢٩.

١١٩ في (ج) و(ع).

etmekte; nur elde etmesi ise aynı hizada bulunmada ve karşı karşıya gelmede ortaya çıkan farklılıklara göre nasıl değişiklik göstermektedir? Şu hâlde karşı karşıya kalma tam ve hizalanma doğru olduğunda nur elde etme tam olur.

{109} Dikkatini çektiğim şeyleri anlamaya çalışırsan namaz kılanların namazlarında Rablerinden elde ettikleri nasiplerinin farklılığını kavrar ve Hz. Peygamber'in –sallellahu aleyhi ve sellem–; "Gözümün aydınlığı namazda kılındı!"[120] sözünün sırrının bir tarafını öğrenmiş olursun. Ayrıca Hz. Peygamber'in –aleyhi's-selâm–; sahabilerine safları düzeltmelerini emrettiğinde söylediği; "Ben sizi önümden gördüğüm gibi sırtımın arkasından da görürüm!"[121] sözüne ve bu hâli namaz kılmaya tahsis etmesine dercedilen sırra aşina olursun. Hz. Peygamber gerçekten arkadakileri görmeyi namaza tahsis etmişti. Çünkü o bu hâlin kendisinde devamlı bulunduğunu kastetmemişti. Aksine onu namaz durumunda zikretmişti. Dikkat et!

{110} İşte bu, Hakk'ın nurunun tamamı için bütün yönlerini gerekli kılan tam yüz yüze gelme ve kâmil hizalanmanın bereketindendir.[122] Sana anlatılan şeylere dikkat kesilmenin ve (iyi bir) anlayışın ardından hakiki bir keşfle rızıklandırılırsan Yüce Allah'ın; "Allah göklerin ve yerin nurudur."[123] sözünün sırrı ile, "Göklerde ve yerde ululuk ona mahsustur. Azîz hakîm odur."[124] sözünün sırrını kavrarsın. Anla ve basiret sahibi ol!

{111} Hz. Peygamber'in –sallellahu aleyhi ve sellem–; "Sadaka/zekât delildir." sözüne gelince bundaki sır şudur: Sadaka/zekât, sadaka verenin ahiretin varlığına ve içerdiği mükâfatlara kesin olarak inandığına delilidir. Çünkü mal, tabiî özelliklerle boyanmış nefislerin sevdiği bir şeydir. Bunun için nefisler -verdiklerinin semerelerinden daha sonra yararlanacağını, yerine geçecek bir şeyle onlara kavuşacağını yahut bir kimsenin, cezalandırmaya yol açacağını haber verdiği, sadakanın da onun kötülüğünü defedeceğini bildirdiği bir fiil nedeniyle muhtemel bir zarardan kurtulmayı sağlayacağını tasdik etmedikçe- malını vermeye girişmez.[125] Sadakanın bazı kötülükleri defedeceğini bildiren hadislere

120 en-Nesâî, "Işretu'n-Nisâ", 1(7/71); Ahmed b. Hanbel, *Musned*, 21/433. Krş. el-Munâvî, *Feyzu'l-Kadir*, 2/335.

121 en-Nesâî, "İmâmet", 27(2/91); Ahmed b. Hanbel, *Musned*, 21/334, 442. Hadisin şahidi de vardır. Mesela bkz. el-Buhârî, "Salât", 40(1/91); Ahmed b. Hanbel, *Musned*, 3/394.

122 Krş. el-Munâvî, *Feyzu'l-Kadir*, 2/76.

123 en-Nûr sûresi, 35.

124 el-Câsiye sûresi, 37.

125 Krş. Krş. el-Munâvî, *Feyzu'l-Kadir*, 4/291.

اكتسابُه للنور بحسَب التفاوت الحاصل في المحاذاة والمقابلة. فإذا تَمّتِ المقابَلةُ وصَحّت المحاذاةُ كمَل اكتسابُ النور.

{١٠٩} وإن تَفَطَّنتَ لِمَا نبَّهتُك عليه عرفتَ تَفاوُتَ خطوظ المصلِّين من ربهم في صلاتهم وعرفتَ طَرَفاً من سرّ قوله صلى الله عليه وسلم «وجُعِلت قُرَّةُ عيني في الصَّلاةِ»[١٢٠] وتَنَبَّهتَ للسرّ الْمُدْرَج في قوله عليه السلام عندَ أمره الصحابةَ بتَسْوِيَة الصفوف: «إني أراكم مِنْ وراء ظَهري مِثلَما أنظر مِنْ بينِ يديَّ»[١٢١] وتَخصيصِه عليه الصلوة والسلام هذا الحالَ في الصلاة. فإنه لم يُرد أنَّ هذا الحالَ كان مُستصحَباً بل إنما ذَكره حالَ الصلوة فتَنَبَّهْ.

{١١٠} فذلك من بركة صحة المواجهةِ التامة والمحاذاةِ الكاملة الْمُستلزِمة لعموم نور الحق جميعَ جهاتِه.[١٢٢] وإن رُزقتَ بعدَ التيقُّظ بما ذُكر لك والفهم كشفاً محققا عرفتَ سرَّ قوله تعالى: ﴿اللهُ نُورُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾[١٢٣] ﴿وَلَهُ الْكِبْرِيَاءُ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ﴾.[١٢٤] فافهمْ واستَبصِرْ.

{١١١} وأما قولُه صلى الله عليه وسلم «والصَّدقةُ برهان» فسرُّه أن الصدقة برهانٌ على جَزْم الْمُتَصدِّق بوجودِ الآخرة وما يَتضمَّنه من الْمُجازاة. لأن المال محبوبُ النفوس الْمُنْصبِغة بالخواصّ الطَّبيعيَّة فلا تُقْدِم على بَذْل المال مالم تُصدِّق بانْتِفاعِها فيما بعدُ بثَمَرات ما تَبْذُله وفَوْزِها بالعِوَض أو حصولِ السلامة من ضررٍ مُتَوقَّع بسببِ فعلٍ قُرِنت به عقوبةٌ أخبر بها أحدٌ وأخبر أن الصدقةَ تَدفَع شرَّ ذلك الفعل[١٢٥] كقوله

١٢٠ النسائي، "عشرة النساء"، ١(٧١/٧)؛ أحمد، مسند، ٤٣٣/٢١. و قارن بـ المناوي، فيض القدير، ٣٣٥/٢.

١٢١ النسائي، "الإمامة"، ٢٧(٩١/٢)؛ أحمد، مسند، ٣٣٤/٢١، ٤٤٢. وله شاهد. انظر مثلا: البخاري، "الصلاة"، ٤٠(٩١/١)؛ أحمد، مسند، ٣٩٤/١٣.

١٢٢ قارن بـ المناوي، فيض القدير، ٧٦/٢.

١٢٣ سورة النور، ٣٥.

١٢٤ سورة الجاثية، ٣٧.

١٢٥ قارن بـ فيض القدير للمناوي، ٢٩١/٤.

şunlar örnek verilebilir: "Gizlice verilen sadaka, Rabb'in gazabını söndürür!.."[126] "Yarım hurmayla da olsa Cehennem ateşinden korununuz!"[127] Bunlara benzer birçok hadis bulunmaktadır.

{112} Hz. Peygamber'in –aleyhi's-selâm–; "Sabır ışıktır/zıyâdır." sözüne gelince bunun sırrı şudur: Sabır nefsi şikâyetlenmekten alıkoymaktır. Şüphe yok ki nefsi şikâyetlenmekten alıkoymak nefse elem verici bir iştir. Muhakkiklere göre mükerrer tecrübe ve hakiki bilgiden dolayı hiçbir şüphe yoktur ki nefsani elemler tabiî güçlerin ateşini söndürür, bâtının aydınlanmasını gerektiren rûhânî güçleri canlandırır. Bundan dolayı sabır, nur ile zulmetin karışımı olan ışık/zıya sonucunu doğuran şey kılınmıştır.[128] Nitekim ben bunu *et-Tefsîr*'de,[129] *Kitâbu'n-Nefehât*'ta[130] ve *Fekku Hutûmi'l-Fusûs*'ta[131] açıklamıştım. Hz. Peygamber'in –aleyhi's-selâm– nur olduğunu söylediği namaz; -karşı karşıya bulunma, yüz yüze gelme ile güneş ve ayla örneklendirme sırrına dair dikkat çektiğim hususlardan dolayı- böyle değildir. Zira ayın özünde güneşle karışımının neticesi ışık/zıya olacak bir şey yoktur. Bundan dolayı Hakk Teâlâ aya nur adını vermiştir. Kandile benzetilen güneşe bu ismi vermemiştir.[132] Çünkü o, cihetlerinin olmadığı söylenen mübarek ağaçtan[133] yardım almış olup esma ve sıfatları toplayan hazrettir/makamdır (hazret-i câmiadır). Sabrın durumu hakkında söylenen şey ise şudur: O, tabiî güçlerle rûhânî güç ve sıfatların karışımından ve bunların arasında vukua gelen galiplik ve mağlupluktan hâsıl olup ortaya çıkan bir nurlanmadır.[134]

{113} Hz. Peygamber'in –sallellahu aleyhi ve sellem–; "Kur'an lehine veya aleyhine delildir." sözüne gelince, "delil: huccet", iddianın doğruluğunu gös-

126 et-Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, 19/421; el-Beyhekî, *Şu'abu'l-Îmân*, 3/245, 6/255.

127 el-Buhârî, "Zekât", 9(2/110); Müslim, "Zekât", 68(2/704); Ahmed b. Hanbel, *Musned*, 30/190.

128 Krş. el-Münâvî, *el-Kevâkibu'd-Durriyye*, 2/555.

129 Müellif herhalde Fâtiha sûresinin tefsiri olan *İ'câzu'l-Beyân fî Tefsîri Ümmi'l-Kur'an* isimli eserini kastediyor. Bu eseri Ekrem Demirli *Fâtiha Suresi Tefsiri* (İstanbuli 2002) başlığıyla Türkçeye tercüme etmiştir.

130 Bu kitabın başlığı şöyledir: *en-Nefehâtu'l-İlâhiyye*. Ekrem Demirli bu eseri de *İlahi Nefhalar* (İstanbul, 2002) başlığıyla tercüme etmiştir.

131 Bu kitap İbnu'l-Arabî'nin *Fusûsu'l-Hıkem* isimli eserinin bir şerhidir. Bu şerh *el-Fukûk fî Esrarı Mustenedâti Hıkemi'l-Fusûs* adıyla da anılır. Ekrem demirli bu eseri de *Fusûsu'l-Hıkem'in Sırları* (İstanbul, 2002) adıyla tercüme etmiştir.

132 Bkz. Nûh sûresi, 16.

133 en-Nûr sûresi'nin 35. ayetine işaret edilmektedir.

134 Krş. el-Munâvî, *Feyzu'l-Kadir*, 4/291.

«صدقةُ السِّرِّ تُطْفيء غضبَ الرَّبِّ»[١٢٦] وقوله «اتَّقُوا النَّارَ ولو بِشِقِّ تَمْرَةٍ»[١٢٧] ونحوِ ذلك مما تَكرَّر ذكرُه.

{١١٢} وأما قولُه عليه السلامُ «والصبرُ ضياء» فسِرُّه هو أن الصبر حبسُ النفس عنِ الشكوى. ولا شَكَّ أنَّ حبس النفس عن الشكوى أمرٌ مُؤْلِم للنفس. ولا ريبَ عند المحققين بالتجربة المكررة والعلم المحقق أن الآلام النفسانية تُخْمِد وَهَج القُوَى الطبيعيةِ وتُنْعِش القوى الروحانيةَ الْمُوجِبة لتَنْوير الباطن. فلهذا جُعل الصبرُ مُثْمرا للضياء[١٢٨] الذي هو امْتِزاج النور بالظلمة كما بيَّنتُ ذلك في التفسير[١٢٩] و في كتاب النفحات[١٣٠] وفي فَكِّ خُتُوم الفُصوص[١٣١] بخلاف الحال في الصلاة التي قال عنها عليه الصلوة والسلام «إنَّها نور» من أجل ما نبَّهتُك عليه من سرِّ المقابَلة وَالْمُسامتة والتمثيلِ بالشمس والقمر. فإنه ليس فى ذات القمر ما يَمْتزج بالشمس حتى يسمَّى الناتجُ بينهما ضياءً. ولهذا سمى الحقُّ القمرَ نورا دُونَ الشمس الْمُشبَّهة بالسِّراج[١٣٢] لكونِه ممدُوداً من الشجرة المباركةِ الْمَنفيِّ عنها الجهاتُ[١٣٣] وأنها الحضرةُ الجامعة للأسماء والصفات. والمذكور في شأن الصبر هو تَنَوُّرٌ مُتحصِّلٌ وناتجٌ من امتزاجٍ واقعٍ بين القُوَى الطبيعيةِ وبين القوى والصفات الروحانية وغلبةٍ ومغلوبيةٍ واقعةٍ بينهما.[١٣٤]

{١١٣} وأما قوله صلى الله عليه وسلم «والقرآنُ حجَّة لك أو عليك» فالحجةُ

---

١٢٦ الطبراني، المعجم الكبير، ٤٢١/١٩؛ البيهقي، شعب الإيمان، ٢٤٥/٣، ٢٥٥/٦.
١٢٧ البخاري، "الزكاة"، ٩(١١٠/٢)؛ مسلم، "الزكاة"، ٦٨(٧٠٤/٢)؛ أحمد، مسند، ١٩٠/٣٠.
١٢٨ قارن بـ الكواكب الدرية للمناوي، ٥٥٥/٢.
١٢٩ لعل المؤلف يعني كتابه المتعلق بتفسير سورة الفاتحة والمسمى بـ إعجاز البيان في تفسير أم القرآن. ترجم أكرم دميرلي هذا الكتاب إلى اللغة التركية بعنوان Fâtiha Suresi Tefsiri, (إستانبول، ٢٠٠٢).
١٣٠ عنوان هذا الكتاب النفحات الإلهية وترجمه أيضا أكرم دميرلي إلى اللغة التركية بعنوان lâhî Nefhalar (إستانبول، ٢٠٠٢).
١٣١ هذا الكتاب شرح لفصوص الحكم لابن العربي. ويذكر أيضا بعنوان الفكوك في أسرار مستندات حكم الفصوص. وترجمه أيضا أكرم دميرلي إلى اللغة التركية بعنوان Fusûsu'l-Hıkem'in Sırları (إستانبول، ٢٠٠٢).
١٣٢ انظر: سورة نوح، ١٦.
١٣٣ انظر: سورة النور، ٣٥.
١٣٤ قارن بـ المناوي، فيض القدير، ٢٩١/٤.

terten "kanıt/burhan" demektir. Onun Allah'ın kelâmı olduğuna, katından indirildiğine, mahlukatın, nezd-i ilahîsinde –sübhâneh!- taayyünü yönüyle durumlarını açıklamayı içermesi bakımından ilminin bir mazharı olduğuna, aynı şekilde mahlukat hakkındaki ve mahlukat nezdindeki işlerinin bir açıklaması ve ayrıca mahlukatın bazısının bazısıyla olan hâllerinin bir beyanı olduğuna inanan, muttali olamadığı sırlarının tevilini de Rabbine havale eden, ihtiva ettiği emir ve nehiylerine; adabıyla edeplenerek, ahlakıyla ahlaklanarak, tereddüt etmeden, şüpheye düşmeden ve kısa aklına dayanarak keyfî yorumlara zorlamayla girişmeden boyun eğen kimse için delil ve tanık olur. Böyle olmayanın ise aleyhine delil olur.[135]

{114} Hz. Peygamber'in –sallellahu aleyhi ve sellem-; "Her insan sabah yola çıkar ve nefsini satar. Sonunda ya onu özgürlüğüne kavuşturur ya helak eder!" sözüne gelince bunda bazı yüce sırlar vardır. Bunlardan birisi şudur: Hz. Peygamber –sallellahu aleyhi ve sellem-, Yüce Allah'ın; "Herkesin yöneldiği bir yön vardır!"[136] ayetinin tefsiri gibi olan bir sırra dikkat çekmiştir. Çünkü o; "Her insan sabah yola çıkar." buyurmuş ve doğru söylemiştir. Zira hakiki bilgi/ittılâ-ı muhakkak bize de ifade etmiştir ki varlıkta hiç kimsenin duraksaması yoktur. Aksine her insan Hakk Teâlâ'nın, kendisinin hedefi olduğunu takdir ettiği mertebeye doğru seyr etmektedir. Bu mertebe, ya noksanlık ve şekavet mertebelerinden veya saadet mertebelerindendir[137] ki bunlar da ya nisbî kemâlât veya hakîkî kemâl ile sonrasında hiçbir perdenin/hicâbın olmadığı, berisinde ise kâmiller için istikrarın bulunmağı tecellî-i zâtî-i ebedîyi elde etmektir. Hz. Peygamber'in –aleyhi's-salâtü ve's-selâm-; "Cennet ehlinden bir sınıf vardır ki Rab onlardan ne saklanır, ne perdelenir!"[138] sözüyle işaret ettiği kimse budur. O –aleyhi's-selâm- onu duasında da zikreder ve şöyle derdi: "Ve senden, -zarar verici bir sıkıntı yahut saptırıcı bir fitne olmaksızın- ebedi, daimi ve sürekli olarak kerîm vechine bakma lezzetini isterim!"[139]

---

135 Krş. el-Munâvî, *Feyzu'l-Kadir*, 4/291-292.

136 el-Bakara sûresi, 148.

137 Krş. el-Münâvî, *el-Kevâkibu'd-Durriyye*, 2/555.

138 Hadis kitaplarında bu hadisi bulamadık. Hadisi sûfî müfessir İsmail Hakkı *Rûhu'l-Beyân* isimli tefsirinde senedsiz ve kaynaksız olarak zikretmiştir. Bkz. a.g.e., 3/1212 (el-Kıyâme sûresinin tefsirinde). el-Hakîm et-Tirmizî ise bu hadisin benzerini Muâz b. Cebel'in sözü yani mevkûf olarak nakletmiştir. Bkz. *Nevâdiru'l-Usûl*, 1/52.

139 Bkz. en-Nesâî, "Sehv", 62(3/55); Ahmed b. Hanbel, *Musned*, 35/520.

البرهان الشاهدُ بصحة الدعوى. فمن آمن به أنه كلامُ الله و مُنزلٌ مِنْ عندِه ومَظهرٌ لعلمه مِنْ حيثُ اشتِمالِه على التَّرجَمة عن أحوال الخلق من حيثُ تَعَيُّنُها لَدَيْه - سُبْحَانَهُ- وترجمةٌ أيضا عن صُوَر شُؤونه فيهم وعندهم وترجمةٌ عن أحوال بعضهم مع بعضٍ ورَدَّ تأويلَ مالم يَطَّلعْ عليه من أسراره إلى ربه وانْقادَ لِمَا تَضمَّنه من الأوامرِ والنواهي مع التأدُّب بآدابه والتخلُّق بأخلاقه دونَ تردُّدٍ وارْتيابٍ وتسلُّطٍ بتأويلٍ متحكِّم نتيجةَ نظرِه القاصرِ كان حجةً وشاهدا له ومن لم يكن كذلك كان حجةً عليه.[١٣٥]

{١١٤} وأما قوله صلى الله عليه وسلم «كلُّ النَّاس يَغْدو فبايعٌ نفسَه فمُعتِقها أو مُوبِقها» ففيه أسرارٌ شريفة. منها أنه نبَّه صلى الله عليه وسلم على سرٍّ هو كالتفسير لقوله تعالى ﴿وَلِكُلٍّ وِجْهَةٌ هُوَ مُوَلِّيهَا﴾.[١٣٦] لأنه قال: «كلُّ النَّاس يغدو» وصدق. لأن الاطلاعَ المحققَ أفادنا ايضا أنْ ليس في الوجود لأحد وقفةٌ. بل كلُّ إنسان سائرٌ إلى المرتبة التي قَدَّر الحقُّ أنَّها غايَتُه من مراتبِ النقص والشَّقاوةِ أو مراتبِ السعادة[١٣٧] التي هي الكمالاتُ النسبيةُ أو الكمالُ الحقيقي والفوزُ بالتجلِّي الذاتيِّ الأبدي الذي لا حجابَ بعده ولا مُستَقَرَّ للكُمَّل دونه. وهو الذي أشار إليه عليه الصلوة والسلام بقوله «صِنفٌ من أهل الجنة لا يَستتر الربُّ عنهم ولا يَحتَجِبُ».[١٣٨] وكان يذكره أيضا عليه السلام فى دعائه ويقول «وأَسْأَلُك لذَّة النَّظر إلى وجهك الكريمِ أبدا دائما سَرْمدا دون ضرَّاءَ مُضِرَّةٍ ولافتنةٍ مُضِلَّة».[١٣٩]

---

١٣٥ قارن بـ المناوي، فيض القدير، ٢٩١/٤-٢٩٢.

١٣٦ سورة البقرة، ١٤٨.

١٣٧ قارن بـ الكواكب الدرية للمناوي، ٥٥٠/٢.

١٣٨ لم نجده في المصادر الحديثية. نقله المفسر الصوفي إسماعيل حقي في تفسيره روح البيان (١٢١٢/٣، في تفسير سورة القيامة) بدون سند ومرجع أيضا. وروى الحكيم الترمذي نحوه عن معاذ بن جبل موقوفا. انظر: نوادر الأصول، ٥٢/١.

١٣٩ النسائي، "السهو"، ٦٢(٥٥/٣)؛ أحمد، مسند، ٥٢٠/٣٥.

{115} Hadiste geçen "zarar verici sıkıntı", tecelliden[140] sonra perdenin veya perde indirilmesini gerektirecek bir nitelikle tecellinin[141] meydana gelmesi, "saptırıcı fitne" ise ilim ve müşahedede bozukluk veya eksiklik gerektirecek olan her şüphe demektir.[142]

{116} "Nefsini satar." sözünün manası ise şudur: Hedefe doğru seyrinde meydana gelen şey; ruhunun kuvvetleri ile -gelişimindeki/neş'etindeki zamanının, hâllerinin, sıfatlarının, fiillerinin ve değişimlerinin- neticesinden hâsıl olan şeydir. Böylece bir fayda elde eder ve saadetin bazı derecelerinde nisbî kemâle ulaşırsa veya dikkat çekilen hakiki kemâle varırsa kendini, helâk edici uçurumlardan, imkân âlemine ait bağların hapislerinden ve zulmânî perdelerden kurtarmış, böylece de uygun gelecek hayırları doğuracak olan hakiki ilim ve salih amelle nurlanmış olur. Eğer zikrettiklerimizden yoksun kalırsa kendini mahvetmiş yani helak etmiş, ömrünü ve amelini zayi etmiş ve böylece kaybedip hüsrana düşmüş olur. Allah'tan kendimiz için ve bütün kardeşlerimiz için af ve afiyet dileriz.[143]

{117} İşte bu kapsayıcı hadisin manası budur. Onu iyi düşün ve ona tekrar tekrar kafa yor ki -yüce Allah dilerse-, içerdiği ilim, sır ve nasihatlerin genel kurallarını görüp, garîb ilimler elde edesin!

140 "Yani sıfâtî tecelliden sonra. Zâtî tecelliden sonra hicâb yoktur. Müşahede bir vakit yok olsa bile, ondan hasıl olan tahkiki ilim ebedi ve daimidir." (N nüshasının kenarında).

141 "donanmanın" (S).

142 Krş. el-Munâvî, *Feyzu'l-Kadir*, 2/147.

143 Krş. el-Munâvî, *Feyzu'l-Kadir*, 4/292.

{١١٥} فالضَّرَّاءُ المضرَّة حصولُ الحجاب بعد التجلِّي[١٤٠] أو التجلِّي[١٤١] بصفةٍ تَستلزِم سَدْل الحُجُب. والفتنةُ المضلة كلُّ شبهة توجِب خَلَلاً أو نقصا في العلم والشهود.[١٤٢]

{١١٦} وقوله «فبايعٌ نفسه» أيْ الذي يَحصُل في سيره إلى الغاية هو حاصلُ قُوى روحِه ونتيجةِ زمانه وأحوالِه وصفاتِه وأفعاله وتَطوُّراته في نشأته. فإن حَصَل على طايلٍ وانْتَهى إلى كمالٍ نسبيّ في بعض درجات السعادة أو انتهى إلى الكمال الحقيقي الْمُنَبِّه عليه فقد أَعْتَق نفسَه عن الوَرْطات الْمُهلِكة وحُبوسِ القُيود الإمكانية والحُجُب الظُّلْمانية فتَنَوَّر بالعلم المحقق والعمل الصالح الْمُنتج للخيرات الْمُلايِمَة. وإن حُرِم ما ذكرنا أَوْبق نفسَه أيْ أهلكها وأضاع عمرَه وعمَله فخاب وخسِر. نسأل اللهَ العفوَ والعافيةَ لنا ولإخواننا أجمعين.[١٤٣]

{١١٧} فهذا معنى هذا الحديث الجامع. فتَدَبَّرْه، وكرِّر التأمل فيه تَلْمَحْ ما تَضمَّنه من كليَّات العلوم والأسرار والنصايح تَفُزْ بالعلوم الغريبة إن شاء الله تعالى.

---

١٤٠ "أي بعد التجلي الصفاتي ولا حجاب بعد التجلي الذاتي وإن زال الشهود بوقت لم يزل العلم المحقق الحاصل منها أبدا دايما" (بهامش ن).

١٤١ "التحلي" (س).

١٤٢ قارن بـ المناوي، فيض القدير، ١٤٧/٢.

١٤٣ قارن بـ المناوي، فيض القدير، ٢٩٢/٤.

On Dördüncü Hadis

[Ganimet, Sevap ve İnsan]

{118} Rivayet edildi ki Resûlullah –sallellahu aleyhi ve sellem– şöyle buyurdu: "Allah yolunda savaşıp da sağ-salim dönen ve (bir şey) elde eden[144] –bir rivayete göre "ve ganimet elde eden"– hiçbir topluluk veya askeri birlik yoktur ki sevaplarının üçte ikisini peşin almış olmasınlar! Başarısız olan, korkuya maruz bırakılan ve kendilerinden (bir şey) elde edilen/musîbete uğrayan hiçbir topluluk veya askeri birlik de yoktur ki sevapları tam olmasın!"[145]

Bunun Sırrının Açığa Çıkarılması ve Manalarının Açıklanması

{119} Bil ki genel tanımıyla insan; tabiî cisminin, hayvânî nefsinin ve bünyesini yöneten mücerred ruhunun toplamından ibarettir. Dolayısıyla ondan çıkan her fiil bu zikredilen bütünü yönündendir. Çünkü bu üç şeyden her birinin bu fiilde bir girdisi ve payı vardır.[146] İşte Allah yolunda cihad eden kimse ganimet elde ettiği ve sağ-salim geri döndüğünde tabiî sûretinin payını elde etmiş olur. Bu pay da yararlandığı yiyecek, içecek, giyecek ve benzeri ganimet mallarıdır.

{120} Hayvanî nefsi de; düşmana üstün gelmek, onu yenmek, ona karşı olan kızgınlığını gideren şeylere ulaşmak, ondan intikamını almak ve benzeri hayvanî hazlar dolayısıyla tattığı lezzeti elde etmiştir. Şu hâlde geriye sadece bedeninden ayrı ve üstün olan ruhuna has şeyler kalmıştır. Bunlar da, imanına ve -Allah'ın rızasını elde etmeyi isteme, sözünü yüceltmeyi arzu etme, düşmanlarını kahretme ve emirlerine uyma amacıyla katlandığı meşakkatlerdeki- azminin ve maksadının doğruluğuna karşılık olan şeylerdir. İşte savaştan sağ çıktığında ve ganimet elde ettiğinde cihadından, mümtaz ruhunun payı olmaya elverişli bir şey gerçekleşmiş olmaz. Sadece Cenâb-ı Hakk'ın bildirilen va'dinin doğruluğuna dair hatırına getirdiği şey hâsıl olur. Bu da özü-sözü doğru her müminde bulunan şeydir.

---

144 Müslim, "İmâret", 154(3/1515).

145 Müslim, "İmâret", 153(3/1515); en-Nesâî, "Cihâd", 15(6/17); Ebû Dâvûd, "Cihâd", 13(2/316); Ahmed b. Hanbel, *Musned*, 11/142.

146 Krş. el-Münâvî, *el-Kevâkibu'd-Durriyye*, 2/555.

الحديث الرابع عشر

[الغنيمة والأجر والانسان]

{١١٨} رُوي أنَّ رسول اللهِ صلى الله عليه وسلم قال: «ما من غازيةٍ أو سريَّةٍ تَغزو في سبيل اللهِ فيَسلَمون ويُصيبون،[١٤٤] وفي رواية: ويصيبون الغنيمةَ إلاَّ تَعَجَّلوا ثُلُثَيْ أجرِهم. وما من غازيةٍ أوسرية تُخْفِق و تُخَوَّف وتُصاب إلاَّ تَمَّ لهم أجرُهم».[١٤٥]

كشف سره وإيضاح معناه

{١١٩} اعلم أن مُسمَّى الإنسان بالتعريف العامّ عبارةٌ عن مجموعِ جِسمِه الطبيعي ونفسِه الحيوانية وروحِه المجرَّد المدبِّر لِهَيْكَله. فكلُّ فعل يصدُر منه من حيثُ جملتُه المذكورةُ فإنَّ لكل واحدٍ من هذه الثلاثة في ذلك الفعلِ مَدْخلا ونصيبا.[١٤٦] فالمجاهدُ في سبيل الله متى غَنِم وسَلِم فقد حصل نصيبَ صورته الطبيعيةِ و هو ما يَنْتفع به من الغنيمة من مأكول ومشروب وملبوس ونحوِ ذلك.

{١٢٠} وقد فازت نفسُه الحيوانيةُ أيضا بما حَصَل لها من اللذة بالاستيلاء على العدو وقهرِه إيَّاه والتَّشَفِّي والانتقام منه ونحوِ ذلك من حُظوظِ حيوانيَّته. فلم يَبْقَ له إلا ما يَخُصُّ روحَه المفارِقَ الْمُمْتازَ عن بدنه فى مقابلة إيمانه وصِدق عزيمته وقصدِه بما أقدمَ عليه من الْمَشاقِ التي ارْتَكبها طلباً لرضاء الله ورغبةً في إعلاء كلمته وقَمْعا لأعدائه وامْتثالا لأمره. فمتى سلِم وغنِم لم يَحصل له من جهاده ما يصلُح أن يكون نصيبَ روحه الممتاز المجرد إلا ما يَستحضره من صِدْق وعدِ الحقِّ المخبَر عنه. وذلك أمرٌ مُستَصحَب لكل مؤمن صديق.

---

١٤٤ مسلم، "الإمارة"، ١٥٤(١٥١٥/٣).

١٤٥ مسلم، "الإمارة"، ١٥٣(١٥١٥/٣)؛ النسائي، "الجهاد"، ١٥(١٧/٦)؛ أبو داود، "الجهاد"، ١٣(٣١٦/٢)؛ أحمد، مسند، ١٤٢/١١.

١٤٦ قارن بـ الكواكب الدرية للمناوي، ٥٥٥/٢.

{121} Söylediklerimle her basiret sahibi insana vazıh olmuştur ki mücahitlerin sevabı, Hz. Peygamber –aleyhi's-salâtü ve's-selâm- işaret buyurduğu gibi, üç kısma ayrılır ve onlardan sağ-salim dönen ve ganimet elde edenler sevaplarının üçte ikisini yani üç kısımdan ikisini peşin almışlardır. Peşin aldıkları iki şey, tabiatlarının ve hayvani nefislerinin paylarıdır. Geriye ruhlarının, onlar için ahirete bırakılan payı kalmıştır. Başarısız olan, korkuya maruz bırakılan ve kendilerinden (bir şey) elde edilen/ musîbete uğrayan askeri birlik böyle değildir. Bundan dolayı Hz. Peygamber –aleyhi's-salâtü ve's-selâm- onların sevabının tam olduğunu beyan etmiştir.

{122} Şimdi sen bu nebevî işaretlere tevdi edilen sırlara dikkat et, anlarsın ki o –aleyhi's-salâtü ve's-selâm- "Hevadan konuşmuyor.",[147] onun işaretleri ilimlerin özünü içermektedir ve Allah'ın bu öze muttalı kılmadığı kimseler onun mirasçılarından da şerîatının âlimlerinden de değillerdir. Bu kimseler bilakis sadece onun şerîatının zahirinin bazı hükümlerinin sûretlerini ezberleyip nakledenlerdir. Bunlar bu hükümlerden kastedilen şeyleri, konuluşlarının sırrını ve içerdikleri ilim ve hikmetleri anlamamışlardır.[148] Anla, basiret sahibi ol ve Allah'a hamdet!

147 en-Necm sûresi, 3.

148 Krş. el-Munâvî, *Feyzu'l-Kadir*, 5/492.

{١٢١} فوضَح بما ذكرتُ لكل مُستبصِر أنَّ أجر المجاهدين ينقسم كما أشار إليه عليه الصلوة والسلام ثلاثة أقسام وأنَّ السالمين الغانمين منهم قد تعجَّلوا ثلثى أجرهم أَعني القسمين من الثلاثة، وهُما حظُّ طبيعتهم وحظُّ نفوسِهم الحيوانيةِ. وبقِي لهم حظ أرواحهم المدَّخرُ لهم في الآخرة بخلاف السريَّة التي تُخْفِق وتُخَوَّف وتُصاب. فلذلك قال عنهم عليه الصلوة والسلام إنه تَمَّ لهم أجرُهم.

{١٢٢} فتَنَبَّهْ للأسرار الْمُودَعة في الإشارات النبوية تَعرِفْ أنه عليه الصلوة والسلام ﴿مَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوَى﴾،[147] وأنَّ إشاراته مُشتمِلةٌ على زُبْدَة العلوم وأنَّ من لم يُطْلعه اللهُ عليها فليس من وَرَثَته ولا من العالمين بشريعته. بل إنما هو حافظُ وناقلُ صُوَرِ بعض أحكام ظاهر شريعته دُونَ معرفة المرادِ منها وسرِّ وضعِها وما تَضمَّنَته من العلوم والحِكَم.[148] فافْهَمْ واسْتَبْصِرْ واحْمَدِ الله.

---

١٤٧ سورة النجم، ٣.

١٤٨ قارن بـ فيض القدير للمناوي، ٤٩٢/٥.

On Beşinci Hadis

[Sağ El ve Sol El]

{123} Enes b. Mâlik'den, onun da Hz. Peygamber'den –sallellahu aleyhi ve sellem- rivayet ettiğine göre, o şöyle buyurmuş: "Allah yeri yarattığında yer sallanmaya başlamış. Bunun üzerine dağları yaratmış ve onları yerin üzerine koymuş da yer sabitleşmiş. O zaman melekler dağların gücüne şaşırmış ve "Ya Rabbi, dağlardan daha kuvvetli yaratığın var mı?" demişler. "Evet (var). Demir!" buyurmuş. "Ya Rabbi, demirden daha kuvvetli yaratığın var mı?" demişler. "Evet (var). Ateş!" buyurmuş. "Ya Rabbi, peki ateşten daha kuvvetli yaratığın var mı?" demişler. "Evet (var). Su!" buyurmuş. "Ya Rabbi, peki sudan daha kuvvetli yaratığın var mı?" demişler. "Evet (var). Rüzgâr!" buyurmuş. "Ya Rabbi, peki rüzgârdan daha kuvvetli yaratığın var mı?" demişler. "Evet (var). Sol elinden gizleyerek sağ eliyle sadaka veren Âdemoğlu!" buyurmuş.[149] Bir rivayette son cümle şöyledir: "Sağ eliyle sadaka veren ve bunu sol elinden gizleyen Âdemoğlu!"[150]

Bunun Sırrının Açığa Çıkarılması ve Manalarının Açıklanması

{124} Bil ki demirin dağlardan güçlü oluşu açıktır. Ateşin gücü de böyledir. Çünkü o onu eritir ve sertliğini ve gücünü giderir. Suyun ateşe karşı gücü de böyledir. Zira onu söndürür. Rüzgârın gücü de böyledir. Çünkü o, suyu dalgalandırır, hızlandırır ve dağıtır. Halkın ekseriyetinin farkında olmadığı sır ise insanın gücünün rüzgârın gücüne karşı olan üstünlüğünün sebebini ve Cenâb-ı Hakk'ın meleklere bu soruyu sormayı ilham etmesinin hikmetini bilmektir. Bunun için şöyle derim:

{125} Gerçek şu ki insanın zâhirî sağı ve solu vardır. Bunlar sûretinin elleridir. Onun bir de bâtınî sağı ve solu vardır. Bunlar da onun ruhaniyeti ve tabiatıdır. Şerîat da bunu göz önünde bulundurmuştur. Yüce Allah'ın; "Yer, kıyamet günü onun avucundadır. Gökler ise sağ (eliyle/elinde) dürülmüşlerdir!"[151] sözüyle

149 et-Tirmizî, "Tefsîru'l-Kur'an", 96(5/454); Ahmed b. Hanbel, *Musned*, 19/277; el-Beyhekî, *Şuabu'l-Îmân*, 3/244.

150 İbnu'l-Esîr, *Câmiu'l-Usûl*, 6/445. İbnu'l-Esîr hadisi burada et-Tirmizî'ye nisbet etmiştir. Ama rivayet, et-Tirmizî'nin matbû nüshasında önceki rivayet gibidir.

151 ez-Zümer sûresi, 67.

الحديث الخامس عشر

[اليمين والشمال]

{١٢٣} عن أنس بن مالك عن النَّبيّ صلى الله عليه وسلم قال: «لَمَّا خلق اللهُ الأرض جَعلت تَميد فخلق الجبالَ. فقال بها علَيها فاستقرَّت. فعَجب الملائكة من شدَّة الجبال فقالوا: يا ربِّ هل مِنْ خَلْقك أشدُّ من الجبال؟ قال: نعم، الحديد. فقالوا: يا ربِّ هل من خلقك أشدُّ من الحديد؟ قال: نعم، النَّار. فقالوا: يا ربِّ فهل من خلقك شيئٌ أشدُّ من النَّار؟ قال: نعم، الماء. فقالوا: يا ربِّ فهل من خلقك شيئ أشدُّ من الماء؟ قال: نعم، الريح. فقالوا: يا ربِّ فهل من خلقك شيئ أشدُّ من الرِّيح؟ قال نعم، ابنُ آدمَ تَصَدَّق بِصدقة بِيمينِه يُخْفِيها عن شمالِه.[١٤٩] وفي راوية: فأخفاها عن شمالِه».[١٥٠]

كشف سره وإيضاح معناه

{١٢٤} اعلم أن رُجْحان شدة الحديد على الجبال واضح. وكذلك شدةُ النار على الحديد. لأنها تذيبه وتذهب صلابته وشدته. وكذلك رجحانُ شدة الماء على النار. لأنه يُطْفِئها. وكذلك شدة الريح، فإنه يُموِّج الماء ويَبدُره، ويُفرِّقه. وإنما السرُّ الخفي الذي لا يَتنبَّه له أكثرُ الخلق هو معرفةُ سببِ رجحانِ قوة الإنسان على قوة الريح وحكمةِ إلهام الحق الملائكةَ لهذا السؤال. فأقول:

{١٢٥} إنَّ للإنسان يمينا ويسارا ظاهرتين. و هما يدا صورتِه. وله يمينٌ ويسار باطنتان. وهما روحانيتُه وطبيعته. وقد اعْتَبرت الشريعةُ ذلك. وإليه الإشارةُ بقوله تعالى﴿وَالْأَرْضُ جَمِيعًا قَبْضَتُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَالسَّمَاوَاتُ مَطْوِيَّاتٌ بِيَمِينِهِ﴾.[١٥١] فإنَّ السمواتِ لما كانت محلًّ

١٤٩ الترمذي، "تفسير القرآن"، ٩٦(٥/٤٥٤)؛ أحمد، مسند، ٢٧٧/١٩؛ البيهقي، شعب الإيمان، ٢٤٤/٣.

١٥٠ ابن الأثير، جامع الأصول، ٤٤٥/٦ (علما بأن ابن الأثير عزاها إلى الترمذي. لكن الرواية في نسخة الترمذي المطبوعة مثل الرواية السابقة).

١٥١ سورة الزمر، ٦٧.

buna işaret edilmiştir. Çünkü gökler ruhların mahalli ve onlar vasıtasıyla Cenâb-ı Hak'dan zahir oldukları için göklerin ruhlar âlemine nisbet edilmesi daha kuvvetli olmuştur. Bu nedenle Yüce Allah –sübhâneh!- onları sağ (eline) nisbet etmiş, yer ile içindeki tabiî sûretleri diğer eline izafe etmiş ve bunu avuç/kabza ile ifade etmiştir. *Câmiu'l-Usûl*deki sahih bir hadiste sol kelimesi açıkça kullanılmakta ve onun, anılan manada Cenâb-ı Hakk'a nisbeti de bulunmaktadır.[152]

{126} Bu husus açıklığa kavuşunca bil ki Hz. Peygamber'in –sallellahu aleyhi ve sellem-, Rabb'inden –azze ve celle– rivayetle söylediği; "Sağ eliyle sadaka verdi ve bunu sol elinden gizledi." sözünün sırrı, onu sadaka vermeye sevk eden şeyin, bir bütün olarak tabiî hükümlerden hâlî rûhânî ve rabbânî bir amil olmasıdır. Zira bu, gerçekten zordur. Zorluk yönü de şudur: İnsan, rûhânî sıfatlarla tabiî sıfatların bir toplamıdır ve bunlar arasında karışımlar meydana gelmektedir. İşte kimin ruhaniyeti kuvvetlenir, tabiî güç ve sıfatları da ruhaniyeti içinde, tabiatının hiçbir dahli bulunmaksızın ruhuyla hareket edecek şekilde tükenirse o, son derece güçlü ve kuvvetli olur. Hatta bununla çoğu melekten üstün hâle gelir. Zira meleklerin fiillerinin tabiî sıfatlardan hâlî olması, meleğin yaratılışındandır. Dolayısıyla onlarınki ne garip karşılanır ne büyük sayılır. Çünkü orada hiçbir çekişme imkânı bulunmamaktadır.

{127} Buraya gelince, çekişme tabiî güç ve sıfatlardan[153] ortaya çıkmaktadır. Tabiatın hakimiyeti ise çok kuvvetlidir. Nasıl olmasın ki? İnsanın ruhu ancak tabiî mizaçtan sonra ve ona göre taayyün eder. Dolayısıyla ruhun hakimiyeti ile insanın manevi sağına nisbet edilen sıfatları; sol tarafın sahibi olan tabiî mizacının hakimiyetine, -rûhânî ve tabiî sıfatlar arasında meydana gelen irtibat ve karışımlar devam etmekle beraber-, rûhânî fiillerinden[154] bir kısmı tabiatının lekelemesinden ve hükümlerinden kurtulacak şekilde ancak rabbânî bir destek, büyük bir güç ve kuvvetle galebe çalabilir.[155] Nitekim buna daha önce işaret edilmişti. Anla, inşallahu teâlâ doğruya ulaşırsın!

---

152 Müellif herhalde Müslim'in tahric ettiği, İbnu'l-Esîrin de ondan naklettiği şu hadisi kasdetmektedir: Abdullah b. Ömer'den şöyle dediği rivayet edilir: Resûlullah –sallellahu aleyhi ve sellem- şöyle buyurdu: "Azîz ve celîl olan Allah kıyamet günü gökleri dürecek, sonra onları sağ eliyle alacak ve şöyle diyecek: "Melik benim! Cebbârlar nerede? Mütekebbirler nerede? Ardından sol eliyle yerleri dürecek ve şöyle diyecek: Melik benim! Cebbârlar nerede? Mütekebbirler nerede?". Bkz. Müslim, "Musâfirîn", 24(4/2148); İbnu'l-Esîr, *Câmiu'l-Usûl*, 2/339.

153 "tabiî güç ve sıfatlar arasında" (B).

154 "bütün fiilleri" (Z).

155 Krş. el-Munâvî, *Feyzu'l-Kadir*, 4/89.

الأرواح فظاهرةً عن الحق بواسطتها كانت نسبتُها إلى عالم الأرواح أقوى. فنَسَبها – سُبْحَانَهُ– إلى يمينه وأضاف الأرضَ وما فيها من الصُّور الطبيعيَّة إلى اليد الأخرى. وكَنا عنها بالقبضة. وجاء في جامع الأصول أيضا في حديثٍ صحيحِ التصريحُ بلفظ الشمال ونسبتُه إلى الحق في هذا المعنى المذكورِ.[١٥٢]

{١٢٦} وإذا تَقرَّر هذا فاعْلَمْ أن سرَّ قولِه صلى الله عليه وسلم روايةً عن ربه عز وجل: «تَصَدَّق بصدقةٍ بيمينِه فاخفاها عن شمالِه» هو أن يكون الباعثُ له على الصدقة باعثًا روحانيا ربَّانيًا خاليًا عن أحكام طبيعيةٍ جملةً واحدةً. فإن هذا صعبٌ جدًا. ووجهُ صُعوبتِه أن الإنسان مجموعٌ من الصفات الروحانية والصفات الطبيعية. والممازجةُ بينهما واقعةٌ. فمَنْ قَويت روحانيتُه حتى اسْتُهْلِكت قُواه وصفاتُه الطبيعية في روحانيته بِحَيْثُ يَتَمكَّن من التصرف بروحه تصرُّفاً لا مَدْخَلَ لطبيعته فيه. فإنه يكون فى غاية القوة والشدة. بل يَرْجَح بذلك على كثير من الملائكة. لأن خُلُوَّ أفعال الملك من الصفات الطبيعية جِبِلِّيَّةٌ للملك، فلا يُستَغرب ولا يُستَعظم. لأنه لا مُنازِع هناك.

{١٢٧} وأما هنا فالنزاعُ واقعٌ من[١٥٣] القوى والصفاتِ الطبيعية. وسلطانُ الطبيعة قويٌّ جدًّا. وكيف لا، وروحُ الإنسان إنما يَتَعَيَّن بعدَ المزاج الطبيعي وبِحسَبه. فلا تَغلِب سَلطنةُ الروح وصفاتُه المضافةُ إلى يمين الإنسان المعنويِّ على سلطنةِ مزاجه الطبيعي الذي له جهةُ الشمال بِحَيْثُ تَخلُص جملةٌ من أفعاله[١٥٤] الروحانية عن شَوْب طبيعته وأحكامِها مع بقاءِ الارتباطِ والامتزاج الواقع بين الصفات الروحانية والطبيعة إلا بتأييدٍ ربانيٍّ وقوةٍ وشدةٍ عظيمة[١٥٥] كما سَبَقَتِ الإشارةُ إليه. فافْهَمْ تَرْشُدْ إن شاء الله تعالى.

---

١٥٢ يظن أن المؤلف يعني الحديث الذي أخرجه مسلم ونقله ابن الأثير عنه ولفظه هكذا: عن عبد الله بن عمر قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم يطوي الله عز وجل السماوات يوم القيامة ثم يأخذهن بيده اليمنى ثم يقول أنا الملك أين الجبارون أين المتكبرون ثم يطوي الأرضين بشماله ثم يقول أنا الملك أين الجبارون أين المتكبرون. انظر: مسلم، "المنافقين"، ٢٤(٢١٤٨/٤)؛ ابن الأثير، جامع الأصول، ٣٣٩/٢.

١٥٣ "بين" (ب).

١٥٤ "جميع أفعاله" (ض).

١٥٥ قارن بـ فيض القدير للمناوي، ٨٩/٤.

On Altıncı Hadis

[Faizin Haramlığı]

{128} Müslim, Ebû Saîd'den[156] rivayet etti ki o şöyle demiş: Resûlullah –sallellahu aleyhi ve sellem– şöyle buyurdu: "Altın altınla, gümüş gümüşle, buğday buğdayla, arpa arpayla, hurma hurmayla, tuz tuzla misli misliyle elden ele (değiştirilebilir). Kim artırırsa veya artırılmasını isterse faiz yapmış olur. Bu konuda alan ve veren birdir!"[157]

Faizin Sırrının Açığa Çıkarılması ve Haram Kılınma Sebebinin Açıklanması

{129} Bil ki riba işi iki esasa dayanır. Bunlar vasıflar ve zamanlardır. Ben Allah'ın yardımı ve dilemesiyle, önce vasıfların sonra zamanların sırrını anlatmayla başlayarak her ikisinin sırrını da açıklayacağım. Bunun için söze şöyle başlayayım: Hiç şüphe yok ki tartıda ve ölçüde/veznde ve keylde bir fazlalık olmaksızın eşitliğe riayet edilmesi şart koşulan "faizle ilgili/ribevî" eşya, kendilerine arazların eklendiği murekkeb cisimlerdir. Cevherlerin mertebesinin arazların mertebesinden üstün olduğu konusunda ise, arazlar varlıkta cevherlere tâbi olduklarından dolayı, hiçbir şüphe bulunmamaktadır. Bu ribevî şeyler, zatları yönünden birbirine benzer, sıfatları yönünden ise farklıdırlar. Dolayısıyla alışverişte aralarında eşitlik şart koşulmadığında zatî fazlalık arazî bir vasfın karşılığında olur. Mesela, esmer veya küçük taneli buğdaydan iki müdd[158] mukabilinde beyaz veya büyük taneli buğdaydan bir müdd satın alan kimsenin fazladan verdiği

156 Ebû Saîd el-Hudrî, Sa'd b. Mâlik b. Sinan el-Ensârî el-Hazrecî, künyesiyle meşhurdur. Babası Uhud savaşında şehid olmuştu. Kendisi bu savaşa, yaşı küçük görüldüğü için katılamamış ama daha sonraki savaşlara katılmıştı. Hz. Peygamber'den –sallellahu aleyhi ve sellem– çok hadis rivayet etmiştir. Genç sahabilerin en fakihlerinden bir idi. Ölüm tarihi hakkında farklı görüşler vardır. 74, 63 veya 65 yılında vefat ettiği söylenir (İbn Hacer, *el-İsâbe*, 3/78).

157 Müslim, "Musâkât", 82(3/1211); en-Nesâî, "Buyû", 44(7/276); Ahmed b. Hanbel, *Musned*, 18/46, 179.

158 Müdd, 544 gr. ağırlığına veya 0.688 lt.ye tekabül eden bir ağırlık ve hacım birimidir.

الحديث السادس عشر

[حرمة الربا]

{١٢٨} عن مسلم عن أبي سعيد[١٥٦] قال: قال رسول اللهِ صلى الله عليه وسلم: «الذَّهب بالذَّهب والفِضَّة بالفضَّة والبُرُّ بِالبرّ والشَّعير بالشَّعير والتَّمر بالتَّمر والمِلْح بالمِلح مِثْلاً بِمثْلٍ يداً بِيدٍ. فمَنِ زاد أو اسْتَزاد فقد أرْبى. الآخذ والمعطي فيه سواء».[١٥٧]

كشف سر الربا وبيان سبب تحريمه

{١٢٩} اعلم أن مَدار أمرِ الربا على أصلين. وهما الأوصاف والأزمان. وأنا أوضِح سرَّهما بعون الله تعالى ومشيئته مُبتدِئا بِذكر سرِّ الأوصاف ثم الأزمان. فأقول: لا شَكَّ أن الأشياء الرِّبَوِيَّة التي أشتُرِط فيها مراعاةُ المساواة في الوزن والكَيْل مِن غيرِ زيادة، هي أجسامٌ مُرَكَّبة مِن جَواهرَ تَلْحقها أعراضٌ. ولا ريب في عُلوِّ مرتبة الجواهر على مرتبة الأعراض لِتَبَعيَّتها في الوجود للجواهر. فهذه الأشياء الرِّبوية مِن حيثُ ذواتُها متماثِلةٌ ومن حيثُ صفاتُها مختلفةٌ. فمتى لم يُشتَرط المساواةُ بينها في المبايعة كانت الزيادةُ الذاتية في مقابَلة وصفٍ عَرَضِيّ كَمَن اشترى مُدًّا[١٥٨] من الحِنْطة البيضاء أو الكبيرةِ الحَبِّ بِمُدَّيْن من الحنطة السَّمراء أو الصغيرةِ الحَب، فيكون المدُّ الثاني الزايد ثَمَناً للبياض. وذلك ظُلْمٌ مَحْضٌ. لأنه ساوى في الشرف والحكم بين الجواهر والأعراض وهو ليس بصحيح. فافهم و قِسْ على هذا بقيةَ الأشياء الرِّبويةِ كالشعير والملح والتمر. فإنه لا يَرْجَح شيءٌ منها على مثله إلا بالنُّبْل أو الطَّعْم أو اللون. وكلُّها أعراضٌ. والتسويةُ بين الذوات والأعراض لا تَصِحُّ. فلهذا كان الربوا مُحرَّماً. وهكذا الأمرُ في الذهب

١٥٦ أبو سعيد الخدري سعد بن مالك بن سنان الأنصاري الخزرجي، مشهور بكنيته. استصغر يوم أحد واستشهد أبوه بها وغزا هو ما بعدها. روى عن النبي صلى الله عليه و سلم الكثير. كان من أفقه أحداث الصحابة. اختلف في سنة وفاته فقيل سنة أربع وسبعين وقيل ثلاث وستين وقيل خمس وستين (ابن حجر، الإصابة، ٧٨/٣).

١٥٧ مسلم، "المساقاة"، ٨٢(١٢١١/٣)؛ النسائي، "البيوع"، ٤٤(٢٧٦/٧)؛ أحمد، مسند، ٤٦/١٨، ١٧٩، ٤١٥.

١٥٨ المد من الوحدات الوزنية والكيلية يعادل ٥٤٤ جرام أو ٠,٦٨٨ لتر.

ikinci müdd, beyazlığın bedeli olur. Bu da apaçık bir haksızlık olur. Zira bu adam üstünlük/şeref ve hükümde cevherlerle arazları eşit saymıştır. Bu da doğru değildir. Bunu anla ve arpa, tuz, hurma gibi geriye kalan diğer ribevî şeyleri buna kıyas et. Çünkü bunlardan hiçbiri benzerine yücelik/nubl veya tat yahut renk dışında bir şeyle üstün gelemez. Bunların hepsi arazdır. Zatlarla arazları eşit saymak da doğru olmaz. Bundan dolayı faiz haram kılınmıştır. Altın ve gümüşte de durum böyledir. Çünkü fazlalık ve üstün gelme ancak şekil verme veya şekil değiştirme sebebiyledir. Bu da arazdır. Bunu bil!

{130} Ribanın zaman yönünden haram kılınmasının sırrına gelince, mesela yüz dinarı bir seneliğine yüz yirmi dinar karşılığında borç veren kimse yirmi dinarı zaman mukabilinde almıştır. Sanki o, bir yıllık zamanı yirmi dinar karşılığında satmıştır. Belirlenen zaman ne elan vardır ne de borç verenin mülkündedir ki onu satması kendisine caiz olsun. Zira zaman Allah'a aittir ve Allah'ın hükmüne bağlıdır. Ondan başkasının onun üzerinde hükmetme hakkı yoktur.

{131} Alışverişte eşitlik durumuna riayet eden kimse hakkında şart koşulan diğer şey ise bunun elden ele/peşin olmasıdır. Bu, satılan şeylerin niceliğinde eşitliği sağlamada olduğu gibi zamanda da eşitliği sağlamak içindir. Zira böyle olmazsa veresiye verme ve geciktirmede müsamaha göstermek, zamana karşı mühlet veren bir çeşit keyfi hareket edişi ifade eder. Bu da, borç verme ve zaman karşılığında belirli bir kâr elde etme konusunda daha önce anlatılan şey kabilinden olur.[159]

{132} Bunu bil ve iyi düşün. Bunu hakkıyla düşündüğünde ve özellikle ona taharet ve necasetin hükümlerini ihtiva eden ilk hadiste söylediklerimi eklersen haram ve helal kılmanın sırlarının çoğunu anlar ve görürsün ki; şer'î hükümler, vücûdî esaslarla ilâhî ve kevnî hükümlere göre cereyan etmektedirler.

159 Krş. el-Munâvî, *Feyzu'l-Kadir*, 3/571.

والفضة. فإن الزيادة والتَّرَجُّح لا يكون إلا بسبب الصِّياغة أو تغييرِ الشكل. وذلك أيضا عَرَضٌ. فاعْلَمْ ذلك.

{١٣٠} وأمّا سرّ تحريم الربا من حيثُ الزمانُ، فإن الْمُقرِض مائةَ دينارٍ مَثلاً إلى سنة بمائة وعشرين دينارا إنما جَعل العشرين في مقابلة الزمان. فكأنَّه باع سنةً من الزمان بعشرين دينارا. والزمانُ الْمُعَيَّن ليس موجودا بعدُ ولا مَملوكا للمقرِض فيَجوزَ له بيعُه. لأن الزمان لله وبحكم الله، لا حُكْمَ لغيره عليه.

{١٣١} والاشتراط الآخَر في حقِّ مَنْ راعى أمرَ المساواة في المبايعة أن يكون ذلك يداً بيدٍ، هو مِن أجْلِ كمالِ المساواة لتَحصُل المساواةُ في الزمان كحصولها في كَمِّيَّة الْمَبيع. لأنه لو لم يَكُنْ كذلك لكانت المسامحةُ في النسيئة والتأخر مُؤْذِنةً بتَحَكم ما من الْمُمَهِّل على الزمان. فيكون مِن قبيلِ ما تقدَّم[١٥٩] ذكرُه في القَرْض والرِّبْح الْمُعَيَّن في مقابِل الزمان.

{١٣٢} فاعْلَمْ ذلك وتَدَبَّرْه. فإنك إنْ تَدَبَّرْتَه حقَّ التدبُّرِ وسِيَّما إنْ ضممتَ إليه ما ذكرتُه في الحديث الأول المتضمِّن شرحَ أحكام الطهارة والنجاسة تَعرِفْ مُعْظَم أسرارِ التحريم والتحليل وتَرَى أن الأحكام المشروعة جاريةٌ على الأصول الوجوديَّة والأحكامِ الإلهية والكونية.

---

١٥٩ قارن بـ المناوي، فيض القدير، ٥٧١/٣.

On Yedinci Hadis

[Allah'ın En Büyük İsmi]

{133} *Câmiu'l*-Usûl'de Esmâ bint Yezîd'den[160] rivayet edilir ki Resûlullah -sallellahu aleyhi ve sellem- şöyle buyurdu: Allah'ın en büyük ismi şu iki ayettedir: "Ve ilahınız tek bir ilahtır. O rahman rahîmden başka hiçbir ilah yoktur."[161] Diğeri Âlu İmrân sûresinin girişindeki şu ayettir: "Elif, Lâm, Mîm! Allah ki ondan başka ilah yoktur, hayy ve kayyûmdur o!"[162] Diğer bir rivayette şöyle buyrulur: "Şüphesiz Allah'ın en büyük ismi, Âlu İmrân'ın baş tarafı ile ile Hadîd sûresinin baş tarafındadır."[163]

{134} Bureyde'den[164] rivaet edilir ki Resûlullah –sallellahu aleyhi ve sellem- bir adamı şöyle derken işitti: "Ya Allah! Ben senden şu tanıklığım adına istiyorum: Allah sensin sen. Senden başka tanrı yoktur. Birdir, sameddir. Doğurmamıştır, doğrulmamıştır. Hiçbir şey de ona denk olmamıştır!" Bunun üzerine şöyle buyurdu: "Canım elinde olan zata yemin olsun ki bu adam Allah'tan en büyük ismiyle istemiştir. Allah'a bu ismiyle dua edildiğinde duasını kabul eder. Bir şey bununla istenildiğinde onu verir!"[165]

160 Esmâ' bint Yezîd b. es-Seken el-Ensâriyye el-Hazreciyye, Muâz b. Cebel'in halasının veya amcasının kızıdır. Künyesi Ümmü Seleme idi. Kendisine "kadınların hatibi" denirdi. Resûlullah'dan –sallellahu aleyhi ve sellem- bazı hadisler rivayet etmiştir. 13 yılında Yermûk savaşına katılmış ve o gün çadırının direğiyle 9 Rum'u öldürmüştü. Bundan sonra bir müddet daha yaşadı ve h. 30 yılına doğru öldü. Bkz. İbn Hacer, *el-İsâbe*, 8/2; ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, 1/306.

161 el-Bakara sûresi, 163. Hadis ise şu eserlerde geçmektedir: Ebû Dâvûd, *"Vitr"*, 26(2/80); et-Tirmizî, "Deavât", 65(5/517); İbn Mâce,"Edeb", 9(2/1217); ed-Dârimî, "Fedâilu'l-Kur'an", 15(2/542); Ahmed b. Hanbel, *Musned*, 45/584.

162 Âlu İmrân sûresi, 1-2.

163 Kaynaklarda bu lafızla bulamadık.

164 Bureyde b. el-Husayb b. Abdillah el-Eslemî, büyük bir sahabi olup haberleri çok, menkıbeleri meşhurdur. Resûlullah'ın –sallellahu aleyhi ve sellem- yanına Uhud savaşından sonra gelmiş ve sonraki şavaşlara katılmıştı. Önceleri Medîne sakinlerindendi. Sonra Basra'ya geçmiş ve orada ev edinmişti. Ardından Hz. Osman zamanında Horâsân'a savaşa gitmiş, sonra Merv'e geçmiş ve 63 yılında ölümüne kadar orada kalıp oraya defnedilmişti. Çocukları da orada kalmıştı. Bkz. İbn Hacer, *el-İsâbe*, 1/151; İbnu'l-Esîr, *Usdu'l-Gâbe*, 1/209.

165 Ebû Dâvûd, "Vitr", 23(2/79); et-Tirmizî, "Deavât", 64(5/515); İbn Mâce,"Edeb", 9(2/1217); Ahmed b. Hanbel, *Musned*, 38/45.

الحديث السابع عشر

[اسم الله الأعظم]

{١٣٣} في جامع الأصول عن أسماءَ بنتِ يَزيدَ[١٦٠] أنَّ رسول الله صلى الله عليه وسلم، قال : «اسمُ اللهِ الأعظمُ في هاتين الآيتين ﴿وَإِلَهُكُمْ إِلَهٌ وَاحِدٌ لاَ إِلَهَ إِلاَّ هُوَ الرَّحْمَنُ الرَّحِيمُ﴾[١٦١] وفاتحةِ سورة آلِ عِمْرانَ ﴿الم اَللهُ لاَ إِلَهَ إِلاَّ هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ﴾.[١٦٢] وفي رواية أُخْرى «إنَّ اسْمَ اللهِ الأعظمَ في أوَّل آل عمران وأولِ سورة الحديد».[١٦٣]

{١٣٤} عن بُرَيدةَ[١٦٤] أنَّ رسول اللهِ صلى الله عليه وسلم سمع رجلا يقول: اللّهمَّ إنِّي أسألك بِأنِّي أَشْهد أنَّك أنت اللهُ، لا إله إلاَّ أنت، الأحدُ الصَّمد الذي لم يَلِدْ ولم يولد ولم يكن له كفوا أحد. فقال: «والَّذي نفسي بيده لقد سأل الله باسمه الأعظمِ الَّذي إذادُعِيَ بِه أجاب، وإذا سُئِل بِه أعطى».[١٦٥]

---

١٦٠ أسماء بنت يزيد بن السكن الأنصارية الأوسية هي بنت عمة أو عم معاذ بن جبل وكانت تكنى أم سلمة وكانت يقال له خطيبة النساء. روت عن رسول الله صلى الله عليه و سلم عدة أحاديث شهدت وقعة اليرموك سنة ١٣ وقتلت يومئذ تسعة من الروم بعمود فسطاطها وعاشت بعد ذلك دهرا وقيل توفيت نحو سنة ثلاثين من الهجرة. انظر: ابن حجر، الإصابة، ١٢/٨ ؛ الزركلي، الأعلام، ٣٠٦/١.

١٦١ سورة البقرة، ١٦٣.

١٦٢ سورة آل عمران، ١-٢. والحديث في أبي داود، "الوتر"، ٢٦(٨٠/٢)؛ الترمذي، "الدعوات"، ٦٥(٥١٧/٥)؛ ابن ماجة، "الأدب"، ٩(١٢١٧/٢)؛ الدارمي، "فضائل القرآن"، ١٥(٥٤٢/٢)؛ أحمد، مسند، ٥٨٤/٤٥.

١٦٣ لم نجده في المصادر بهذا اللفظ.

١٦٤ بُرَيدة بن الحُصَيب بن عبد الله الأسلمي، صحالي جليل وأخباره كثيرة ومناقبه مشهورة. قدم على رسول الله صلى الله عليه و سلم بعد أحد فشهد معه مشاهده وكان من ساكني المدينة ثم تحول إلى البصرة وابتنى بها دارا ثم غزا خراسان في زمن عثمان ثم تحول إلى مرو فسكنها إلى أن مات ودفن بها سنة ثلاث وستين وبقي ولده بها. انظر: ابن حجر، الإصابة، ١٥١/١؛ ابن الأثير، أسد الغابة، ٢٠٩/١.

١٦٥ أبو داود، "الوتر"، ٢٣(٧٩/٢)؛ الترمذي، "الدعوات"، ٦٤(٥١٥/٥)؛ ابن ماجة، "الأدب"، ٩(١٢١٧/٢)؛ أحمد، مسند، ٤٥/٣٨.

{135} Enes'in rivayet ettiği bir hadise göre bir adam camide namaz kılıyormuş. Sonra dua edip şöyle demiş: "Ya Allah! Ben senden şunun adına istiyorum: Hamd sanadır. Senden başka tanrı yoktur. Mennânsın, göklerin ve yerin yoktan yaradıcısısın. Celâl ve ikram sahibisin. Ey hayy, ey kayyûm!" Hz. Peygamber -aleyhi's-selâm- bunun üzerine ashabına, önceki hadiste söylediklerinin benzerini söylemiş ve "Canım (elinde) olana yemin olsun ki..." sözüyle yemin de etmişti.[166]

Bu Hadislerin Sırlarının Açığa Çıkarılması ve Manalarının Açıklanması

{136} Bil ki bu hadislerin şerhine ve içerdikleri sırların açıklamasına girişmeden önce kapsamlı bir ön bilgi sunmak gerekir. Bu ön bilgi, daha sonra anlatılacak şeylerin anlaşılması için bir temel ve anahtar olmanın yanında ilâhî isimlerin; fiillere, sıfatlara, nisbetlere ve izâfetlere göre mertebelerine ve derecelerinin farklılığına muttali olmaya yardımcı olacaktır. Bunun için şöyle derim:

{137} En tam ve en üstün müşahedelerin ve hakikatine erilmiş büyük bilginin, sırf zâtı yönüyle Cenâb-ı Hakk'ın durumu hakkında ifade ettiği şudur ki Zâtı üzerinde; mutlaklığı itibariyle, ondan bir şey almak/selb yahut ona bir şey katmak/isbât ya da selb ve isbatı birleştirmek veya bu birleştirmeye ve bunun dışında, -yaratmanın veya başlangıcın yahut başka şeylerin gerekliliğini akletme gibi- diğer niteliklere sınırlama getirmek asla belirmez/taayyün etmez (Lâ taayyün). Çünkü onun zâtının durumu bunlardan veya bunların dışındakilerden bir şeye munhasır olmaz. Aksine, nitelendirildiği her şeyin sabit olması durumunda bu hüküm ve sıfatların, aynı zamanda zıtlarının tamamının gerçekleştirilmesi ve bizzat kabul edilmesi ona aittir.

{138} Bunların hepsi tek bir ayndan ve bir taayyün yönünden bütün taayyünleri/belirişleri, isimleri, sıfatları, nisbetleri, izâfetleri, müteaddit cihetleri ve i'tibarları kapsar. Tekliğin ve çokluğun bu taayyüne nisbeti eşittir. Zira bilinen teklik ve çokluk ondan çıkmışlardır. Şu hâlde ne sınırlama ne kayıtlama ne de herhangi bir yönden sınırlama ve kayıtlamadan tenzih vardır. Bütün oradadır. (Ama) orada ne bütün, ne cüz, ne de "orada" vardır!

{139} Yüce Allah -sübhâneh!- bu esasa Kitabının bazı yerlerinde dikkat çekmiştir. Buna "Ve o, nerede olursanız olun sizinle beraberdir!"[167] ayeti ile "Bilin ki o şüphesiz her şeyi kuşatmıştır!"[168] ayeti örnek verilebilir. Böylece o, her zerrenin ve

166 Ahmed b. Hanbel, *Musned*, 19/238.

167 el-Hadîd sûresi, 4.

168 Fussilet sûresi, 54.

{١٣٥} وفي حديث أنس أنَّ رجلا كان يصلِّي في المَسجد. ثمَّ دعا فقال: اللَّهمَّ إنِّي أسألك بأنَّ لك الحمد، لا إله إلاَّ أنت الْمَنَّانُ بديعُ السموات والأرض ذو الجلال والإكرام. ياحيُّ يا قيُّومُ. فقال عليه السَّلام لأصحابه نحوا ممَّا قال في الحديث المتقدِّم، وأَقْسَمَ أيضاً بِقوله والَّذِي نفسي.[١٦٦]

كشف أسرار هذه الأحاديث وإيضاح معانيها

{١٣٦} اعلم أنه لابدَّ قبلَ الشروعِ في شرح هذه الأحاديث وبيانِ ماتَضَمَّنه من الأسرار مِنْ تقديم مقدمةٍ كليةٍ تكون أُسًّا ومِفتاحا لِفهم ما يُذْكر بعدُ، وعَوْناً أيضا على الاطِّلاع على مراتبِ الأسماء الإلهية وتفاوتِ درجاتِها بحسَب الأفعالِ والصفات والنِّسَب والإضافات. فأقول:

{١٣٧} إنَّ الذي أفاده الشهود الأَتَمُّ الأعلى والمعرفةُ المحقَّقةُ الكُبْرَى في شأن الحق من حيثُ محضُ ذاتِه هو أنها باعتبارِ إطلاقها لا يَتَعَيَّن عليها حُكْمٌ بسَلْب شيءٍ عنها أو إثباتِه لها أو الجمعِ بين السلب والإثبات أو الحصرِ في ذلك الجمع وغيره من الأوصاف كتعقُّل اقتضاءِ إيجادٍ أو مبدئيةٍ او غيرِهما. لأنه لايَنْحَصر شأنُها في شيء من ذلك وسِواهُ. بل لها التحقُّقُ والقبولُ بالذات جميعَ ذلك وأضدادَها أيضا من الأحكام والأوصاف حالَ ثبوتِ كلِّ ماوُصِفتْ به لها.

{١٣٨} وكلُّ ذلك من عينٍ واحدة ومن حيثية تعينٍ مشتملٌ على جميع التعينات والأسماء والصفات والنِّسَب والإضافات والجهات المتعدِّدة والاعتبارات. ونسبةُ الوحدة والكثرة إلى ذلك التعين على السواء. لأن الوحدة والكثرة المعلومتين تَفرَّعتا منه، فلا حصرَ ولا ضبطَ ولاتنزيهَ أيضا عن الحصر من وجهٍ والضبط. فالكلُّ ثَمَّ وما ثَمَّ كلٌّ ولا جزءٌ ولا ثَمَّ.

{١٣٩} وقد نبَّه –سُبْحَانَهُ- على هذا الأصل في مواضعَ من كتابه العزيز مِثلَ قوله ﴿وَهُوَ مَعَكُمْ أَيْنَمَا كُنتُمْ﴾،[١٦٧] وقوله ﴿أَلَا إِنَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ مُحِيطٌ﴾.[١٦٨] فنبَّه على أنه محيطٌ بالذات

١٦٦ أحمد، مسند، ٢٣٨/١٩.

١٦٧ سورة الحديد، ٤.

١٦٨ سورة فصلت، ٥٤.

ondan daha küçük olan şeylerin zahirini, aynı şekilde batınını bizzat kuşattığına dikkat çekmiştir. Bununla beraber her şey ona göredir. Şüphe yoktur ki beraber bulunulan kimse bir zâtı kayıtlayıcı olduğu zaman, beraber bulunan kimse onunla kayıtlı bir şekilde bulunur. Bunun için "Nerede olursanız olun." buyurmuştur. Şu kadar var ki o, ne onunla ne başkasıyla sınırlı olur.

{140} Bunun için derim ki Cenâb-ı Hak taayyün eden her şeyde (hem) muteayyin ve (hem) mutlak gayr-ı muteayyindir. Bundan dolayı o –sübhâneh!- şöyle buyurmuştur: "Üç kişi gizli konuşsa mutlaka dördüncüleri odur. Beş kişi gizli konuşsa mutlaka altıncıları odur"[169] İşte altıncılık lâ-taayyün itibariyle sabittir. Beşinciliğin beraberliğiyle sınırlanma, yukarıda geçtiği gibi, onlara göredir. Bu yönden künhünü tam olarak bilmek imkânsız olmuş ve şöyle buyurmuştur: "Onlar ise onu bilgi bakımından kuşatamazlar".[170] Böylece o kendisinin bilinmesini reddetmemiştir. Zira o, taayyünü yönünden ma'lûm ve meşhûddur. (İlimce) kuşatılmasını reddetmiştir. Kuşatılmasının imkânsızlığı ise mutlaklığı ve bir şeyle taayyün etmemesi yönündendir. Şöyle ki o bu yönden bilindiğinde tam olarak bilinmiş olacaktır. İşte imkânsız olan budur, başkası değil. Allah'ı bilme bakımından mahlukatın en mükemmeli olan Peygamberimiz –sallellahu aleyhi ve sellem- duasında ve münâcatında isteklerinin ve övgülerinin sonundaki; "Sana övgüyü (hakkıyla) yapamam! Sendeki her şeye ulaşamam!"[171] sözüyle buna işaret etmiştir.

{141} Böylece o kuşatmayı reddetmiş, marifeti reddetmemiştir. Basiret sahibi olana gizli kalmaz ki durumu böyle olan bir zâta; verilecek isimle, vasıf veya hüküm yahut mertebe ya da itibâr nevinden zâid bir mana içermeden mahz-ı zatından başkasının anlaşılmaması için mahz-ı hakîkatına tamamen mutabık olarak delalet edecek şekilde bir isim koymak imkânsızdır. İşte muhal olan budur.

{142} Aynı şekilde bilmen gerekir ki lafizların/ibârelerin içerdiği manalar, her ne kadar bunların alanı/feleği bu ibâreden daha geniş ise de, ibarelerin sûretlerine olan irtibatları yönünden mukayyeddirler. Bu mukayyetlik, manaların, birbirinden ayrılmalarına imkân veren akledilebilir taayyünlerine ilave bir husustur. Şu hâlde ibare ancak taayyün edenden olur. Hakk'ın mutlaklığı ise lâ-taayyün yönündendir. Dolayısıyla orada ne isim ne sıfat ne hüküm ne de başka bir şey vardır!

---

169 el-Mücâdile sûresi, 7.

170 Tâhâ sûresi, 110.

171 et-Tahâvî, *Şerhu Meâni'l-Âsâr*, 1/234. Bu hadisin şahidi de vardır. Bkz. Abdurrezzâk, *Musannaf*, 2/157. Hadisin ilk kısmı ise meşhurdur. Bkz. Müslim, "Salât", 222(1/352); en-Nesâî, "Tahâret", 120(1/102); Ahmed b. Hanbel, *Musned*, 2/147.

بظاهرِ كل ذرةٍ فما فوقَها في الصِّغَر، وكذلك بباطنها مع أنه كلُّ شيء بحسَبه. ولاريبَ في أنَّ المصحوبَ متى كان مقيّداً لذاتٍ، فإن المصاحِب يَصْحبه بالتقييد. ولهذا قال ﴿أَيْنَمَا كُنتُمْ﴾ غيرَ أنه لا يَنْحصر فيه ولافي غيره.

{١٤٠} ولهذا أقول: إنَّ الحق في كل متعيّنٍ متعينٌ ومطلقٌ غيرُ متعينٍ. ولهذا قال -سُبْحَانَهُ- ﴿مَا يَكُونُ مِنْ نَجْوَى ثَلَاثَةٍ إِلَّا هُوَ رَابِعُهُمْ وَلَا خَمْسَةٍ إِلَّا هُوَ سَادِسُهُمْ﴾.[١٦٩] فالسادسةُ ثابتةٌ باعتبار اللَّاتَعَيُّن. وعَدمُ الحصر في مصاحبة الخَمْسِيَّة بحسَبهم كما مرَّ. ومن هذا الوجه تَعذَّرت معرفةُ كُنْهه تماما فقال: ﴿وَلَا يُحِيطُونَ بِهِ عِلْماً﴾.[١٧٠] فما نَفَى العلمَ به، فإنه معلوم مِنْ حيثُ تعيُّنه ومشهودٌ. وإنما نفى الإحاطةَ به. وتَعذُّرُ الإحاطة هو من حيثُ إطلاقه وعدمُ تعينه بأمرٍ حيث إنه متى عُرِف من ذلك الوجه عُرِف معرفةً تامةً. هذا هو المتعذِّرُ لا غيرُ. وإلى هذا أشار نبيُّنا الذي هو أكملُ الخلق معرفةً بالله في دعائه ومُناجاته صلى الله عليه وسلم يقوله في آخرِ ما دعا وأثنى: «لا أُحْصِي ثناءً عليك لا أبلُغ كلَّ ما فيك».[١٧١]

{١٤١} فنَفى الإحاطةَ ولم يَنْفِ المعرفة. ولا يَخْفَى على الْمُستبصِر أنَّ ذاتاً هذا شأنُها يَتعذَّر وضعُ اسم لها بِحَيْثُ يدُلُّ ذلك الاسمُ على مَحْض حقيقتها دلالةً مطابِقةً تامةً، حتى لا يُفْهم من ذلك الاسم غيرُ مَحْض الذات دُونَ تَضمُّنه معنىً زايداً عليها من وَصْفٍ أو حكمٍ أو مرتبةٍ أو اعتبارٍ، هذا هو الْمُحالُ.

{١٤٢} وأيضا فينبغي لك أن تعلم أن المعانيَ التي تَتضمَّنُها العباراتُ وإن كان فلَكُها أوسعَ من ذلك العبارةِ، فإنها من حيثُ ارتباطُها بصُوَر العباراتِ مقيَّدَةٌ تقيُّداً زايداً على تَعيُّناتها الْمُتَعقَّلة التي من حيثيَّتِها يمتاز بعضُ المعاني عن البعض. فلا عبارةَ إلاَّ عن متعيّنٍ، وإطلاق الحق هو من حيثُ اللاتَعيُّن. فلا اسمَ هناك، ولا صفةَ ولا حكمَ و لا غيرَ ذلك.

---

١٦٩ سورة المجادلة، ٧.

١٧٠ سورة طه، ١١٠.

١٧١ الطحاوي، شرح معاني الآثار، ٢٣٤/١. وله شاهد. انظر: عبدالرزاق، مصنف، ١٥٧/٢. والجزء الأول منه مشهور. انظر: مسلم، الصلاة، ٢٢٢(٣٥٢/١)؛ النسائي، "الطهارة"، ١٢٠(١٠٢/١)؛ أحمد، مسند، ١٤٧/٢.

{143} Ayrıca bil ki bütün manaların mefhumunu toplayan maneviliğin bu manalara nisbeti, cinsin nevi ve şahıslara nisbeti gibidir. Burada başka bir yüce sır vardır. Bu da, ariflerden her bir kimseye nisbetle her şeyin maneviyeti, o arifin bu şeye dair bilgisinin vardığı ve -hissettiği bir acizlikten yahut o şeye dair bilginin sonuna ulaştığını zannetmesinden dolayı- yanında durduğu şeydir. Şu hâlde, açıkladığımız üzere, manalar kayıtlamalardan kurtulamayınca ve taayyünlerin sûretlerini aşamayınca, o zaman ibare/lafız âlemi evleviyetle böyledir. Zira onun alanı/feleki daha dar ve kayıtları daha çoktur.

{144} O hâlde akıl sahibi birinin Allah'ın en büyük olan bir isminin olduğunu araştırması nasıl mümkün olur? Kaydedelim ki burada isminin en büyüklüğü, bu ismin mahz-ı zâta yukarıda anılan şekilde tam mutabık olarak delalet etmesi sebebiyle sabit olması manasındadır. Bununla beraber bilmen gerekir ki Allah'ın bunun gibi bir isminin olması imkânsız olsa da onun; fiillerin, sıfatların, nisbetlerin/izâfetlerin mertebelerinde ve ulûhiyyetin, i'tibârât diye ifade edilen hükümlerinde büyük isimleri vardır ki nebevî haberlerde anlatılmak istenen bunlardır. Nitekim ben bunların bazı sırlarını sana inşallah açıklayacağım. Bunun için şöyle derim:

{145} İlahî isimler, bir çeşit taksimle beş kısma ayrılırlar: Telaffuz etme ve yazmanın hiçbir dahlinin olmadığı bir kısım. Ben bu kısma, dört kısmı açıkladıktan sonra işaret edeceğim. Dört kısmın ilki, mefâtîhu'l-gayb/gaybın anahtarlarıdır ki bunlara Azîz Kitab'da yüce Allah'ın; "Mefâtîhu'l-gayb onun katındadır. Onları ancak o bilir!"[172] sözüyle işaret edilmiştir. Bunların da beş mertebesi vardır. Bunlar şöyledir: Hazret-i gayb -ki, Hakk'ın ilmimdeki a'yân ve hakâyık nevinden mücerred manaları ve şeylerin sûretlerini içerir-. Bunun karşısında Hazret-i şehâdet vardır. Bu ikisinin arasında mutlak âlem-i misâl vardır. Bunun vasatı/ortası vardır. Hazret-i ervâh, vasatla gayb arasındandır. Zira hazret-i ervâhın gayba nisbeti daha kuvvetlidir ve vasat ile 'âlem-i şehâdet arasında bulunan mukayyed âlem-i misâl vardır. Çünkü bunun âlem-i şehâdete nisbeti daha kuvvetlidir. Bunların dışındaki her mertebe, bunlara bağlı ve bu beş küllî mertebenin alt bölümlerinden bir alt bölümdür. Anla!

{146} Yüce Allah'ın; "Onları ancak o bilir!" sözüne gelince bu şu şekilde yorumlanır: Bunları zatıyla ve zâtından ancak o bilir. Fakat bunlar bazan Allah'ın tanıtması ve bildirmesiyle bilinebilir.[173] Çünkü Allah'ın kulları arasında Allah'ın bunlara muttali kıldığı kimseler vardır. Bunu birçok ehlullahda görmüşüzdür. Nitekim ne zaman öleceklerini, nerede öleceklerini bilen, kadının rahmindekileri

172 el-En'âm sûresi, 59.

173 Krş. el-Münâvî, *el-Kevâkibu'd-Durriyye*, 2/555.

{١٤٣} ثم اعلم أنَّ المعنوية الجامعةَ لمفهوم المعاني كلِّها نِسبتُها إلى المعاني نسبةُ الجنس إلى الأنواع والأشخاص. وهنا سِرٌّ آخَرُ شريفٌ. وهو أن معنوية كلِّ شيء بالنسبة إلى كل أحد من العارفين هو ما يَنْتهى إليه معرفتُه من ذلك الشيءِ ويَقِفُ عنده إمَّا لِعَجْزٍ يَشْعُر به أو ظَنٍّ منه أنه قد بلغ الغايةَ من معرفة ذلك الشيءِ. فالمعاني إذا لم تَخْلُص من التقيدات ولا يَتجاوز صُوَرَ التعينات كما بَيَّنَّا، فعالم العبارة بطريق الأولى، لأنه أضيقُ فلكاً وأكثرُ تقييداً.

{١٤٤} فكيف يمكن أن يَستَخْبِر عاقلٌ أنَّ ثَمَّةَ لله -سُبْحَانَهُ- اسماً أعظمَ بمعنى أن أعظميتَه ثابتةٌ بسبب دلالته على محض الذات دلالةً مطابِقةً على الوجه المذكور غيرَ أنه ينبغى لك أنْ تَعلم أنه وإنْ تَعذَّر أنْ يكون لله مثلُ هذا الاسم، فإنَّ له أسماءَ عظاماً في مراتب الأفعال والصفات والنِّسَب والإضافات وأحكام الألوهية الْمُعَبَّرِ عنها بالاعتبارات هي المرادةُ بالذكر في الأخبار النبوية على ما سأُوضِحُ لك من أسرارها إن شاء الله. فأقول:

{١٤٥} الأسماءُ الإلهية تنقسم بنحوٍ من القِسمة إلى خمسةِ أقسام. قسمٌ لا مَدخلَ له في التلفظ والكتابة مع أَنِي سأشير إليه بعدَ ذكري الأقسامَ الأربعةَ. فأوّلُ الأقسام من الأربعة مفاتيحُ الغيب المشارُ اليها في الكتاب العزيز بقوله تعالى ﴿وَعِنْدَهُ مَفَاتِحُ الْغَيْبِ لاَ يَعْلَمُهَا إلاَّ هُوَ﴾[١٧٢] ولها خمسُ مَراتِبَ أيضاً. وهي حضرةُ الغيب المشتملةُ على المعاني الْمُجَرَّدة من الأعيان والحقائق وصورِ الأشياء في علم الحق ويُقابِلُها حضرةُ الشهادة. وبَيْنَهُما عالمُ المثال المطلَق. وله الوسَط. وحضرةُ الأرواح بين الوسط والغيب. لأن نسبتَه إلى الغيب أقوى. وعالمِ المثال المقيَّد الذي بين الوسطِ وعالم الشهادة. لأن نسبته إلى عالم الشهادة أقوى. وكلٌ مرتبةٍ سوى هذه فتَبَعٌ وفرعٌ من فُروع هذه الخمسة الكلِّيَّة فافهم.

{١٤٦} وأما قوله ﴿لاَ يَعْلَمُهَا إلاَّ هُوَ﴾ فإنه مُفسَّر بأنَّه لا يعلمها أحدٌ بذاته ومن ذاته إلاَّ هو. لكنْ قد يُعلم بتعريف الله وإعلامه.[١٧٣] فإنَّ ثَمَّةَ من عباد الله مَنْ يُطْلِعه اللهُ عليها. وقد وجدنا ذلك لغيرِ واحدٍ من أهل الله كما رأينا جماعةً يعلمون متى يموتون وأين يموتون

١٧٢ سورة الأنعام، ٥٩.

١٧٣ قارن بـ الكواكب الدرية للمناوي، ٥٥٥/٢.

kadının gebeliği esnasında hatta vallahi gebelikten önce bilen bazı kimseler gördük. Halbuki Hz. Peygamber –sallellahu aleyhi ve sellem– kıyametle ilgili hadiste kıyametten sorulduğunda; "Bu, sadece Allah'ın bildiği beş gaybın içindendir." buyurmuş, ardından; "Şüphesiz (kıyâmet) saatinin bilgisi Allah katındadır."[174] ayetini sûrenin sonuna kadar okumuştu.

{147} İşte bunların bazısına veya çoğuna dair bilgi hâsıl olunca bilinir ki bu ayetle daha önce zikretmiş olduğumuz; gaybın anahtarlarının onun katında olduğuna dair ayet anlattığımız şekilde yorumlanırlar. Zira kastedilen şey, işaret ettiğim şey olmasaydı, (gaypla ilgili) bilginin elde edilmesinden sonra bu bilgiyle iki ayet ve hadisten anlaşılan şeyin arasını uzlaştırmak mümkün olmazdı. Çünkü bilgiyi elde eden kimsenin, Cenâb-ı Hakk'ın kendisini haberdar ettiği ve bilgisiyle hakîkatine erdirdiği şeyi kendisinden defetmesi mümkün olmaz. Onun, hadisle iki ayeti inkâr etmesi de mümkün değildir. O hâlde kastedilen şeyin, zikrettiğimiz şey olması gerekir. Anla!

{148} Ayrıca şöyle derim: Aynı şekilde anahtarların hakîkatleri de anahtarlılıklarının akledilebilir oluşuyla farklılık gösterirler. Onların anahtarlılıkları ve nasıl açtıkları bazen mechul olabilir. Halbuki, anahtarlılık ve açmadan sarf-ı nazarla hakîkatleri mechul olamaz. Nasıl olamaz? İlk açma, gerçekleşmiş ve geçmiştir. Çünkü o, yaratmanın ilkliğinden ibarettir. Şimdi müşahede eden kimse, Cenâb-ı Hak onu anahtara ve açmaya muttali kılmış olsa bile, ancak ilk açmanın benzeri bir açma müşahede eder, ilk açmayı müşahede etmez. Çünkü o, oldu ve geçti.

{149} Bu da açıklığa kavuşunca bil ki işaret edilen anahtarlar, Zât'ın isimleridirler ve onlar her ne kadar Zât'a, daha önce anlattığımız şeylerden dolayı, her yönden mutabakat edecek şekilde delâlet etmezlerse de onların Zât'a, diğer kısımlara[175] nisbetle daha çok ve daha tam yönlerden delaletleri vardır. Bundan beşinci kısım müstesnadır ki bunun hakkında uyarı yapılacağına daha önce söz verilmiş idi. İşaret edilen anahtarları ayrıca yalnız Allah'ın kâmil kulları bilir ve onları hiç kimseye anlatmazlar. Onlar bu anahtarlarla sadece, başka hususlarda değil kendileriyle Allah arasındaki hususlarda Allah'a yönelirler.

{150} Hakk'ın mebdeiyyetinin ve varlık vermeyle ilgili tesirinin evveliyyetinin sırrı bu isimler yönünden zuhur etmiştir. İtibarlar, mertebeler, nisbetler ve izafetler bunlardan ve bunlarla kısımlara ayrılmıştır. Zât'ın bu isimler yönünden ilk mertebesi, ulûhiyettir. Ulûhiyyet, Zât hazreti için gölge gibidir. Hayy, Âlim,

174 Lokmân sûresi, 34. İşaret edilen hadis için bkz. Müslim, "İman", 7(1/40); Ahmed b. Hanbel, *Musned*, 5/95.

175 "isimlere" (B, M).

ويعلمون ما في الأرحام حالَ حملِ المرأة. بل واللهِ وقبلَ الحملِ. هذا مع أن النبيَّ صلى الله عليه وسلم قال في حديث الساعة لَمَّا سُئِل عنها إنها في خمسٍ من الغيب لايَعلمُهنَّ إلاَّ الله. ثم تَلا ﴿إِنَّ اللهَ عِنْدَهُ عِلْمُ السَّاعَةِ﴾[١٧٤] إلى آخرِ السورة.

{١٤٧} فلَمَّا حصل العلمُ ببعض ذلك أو أكثرِه عُلم أن هذه لآيةَ والتي قَدَّمنا ذكرَها وهي عنده مَفاتيح الغيب مفسَّرَتان بما ذكرنا. فإنه لو لم يكن المرادُ ما أشرتُ إليه لم يمكن الجمعُ بعدَ وِجْدان العلم بينَ العلم وبين المفهوم من الآيتين والحديثِ. فإن الواحد لايمكنه أنْ يَدفع عن نفسه ما أَطْلَعه الحقُّ عليه و حقَّقه بمعرفتة ولا يمكنه إنكارُ الحديثِ ولا الآيتين. فتعين أنْ يكون المرادُ ماذكرناه فافهم.

{١٤٨} ثم أقول: وأيضاً فإن حقايقَ المفاتيح ممتازةٌ عن معقوليَّة مِفْتاحيَّتها. فقد يُجهَل مفتاحيتُها وكيفيَّة فتحها ولا يجهل حقيقتُها مع قطْعِ النظر عن المفتاحية والفتح. وكيف لا والفتحُ الأولُ قد وقع ومضى. فإنه عبارةٌ عن مَبْدَئيَّة الإيجاد. فالْمُشاهِد الآنَ وإن أطلعه الحقُّ على المفاتح والفتح فإنه إنما يعلم ويشهد فتحاً مثلَ الفتح الأولِ و لا يَشهد الفتحَ الأولَ، فإنه قد كان ومضى.

{١٤٩} وإذا تقرر هذا أيضا فاعلم أن المفاتيحَ الْمُشارَ اليها هي أسماءُ الذات وأنها وإنْ لم تَدُلَّ عليها دلالةً مطابِقةً من كل وجهٍ لِمَا ذكرناه مِنْ قبلُ، فإنَّ لها الدلالةَ على الذات مِن أكثرِ الوجوه وأتمِّها بالنسبة إلى باقي الأقسام[١٧٥] ماعدا القسمَ الخامسَ الذي سبق الوعدُ بالتنبيه عليه، ولايعرفها إلا الكُمَّلُ من عباد الله ولايذكرونها لأحد وإنما يَتَوجهون بها إلى الله فيما بينهم وبين الله لاغيرُ.

{١٥٠} ومِنْ حَيْثيَّةِ هذه الأسماءِ ظَهَر سرُّ مَبدَئيَّةِ الحق وأوليةِ التأثير الإيجاديِّ. ومنها وبها تَفرَّعت الاعتبارات والمراتبُ والنِّسَب والإضافات. وأوّلُ مراتب الذات من حيثية هذه الأسماء هي الألوهيةُ. فالألوهيةُ كالظِّلِّ لحضرة الذات. وأمَّهاتُ

١٧٤ سورة لقمان، ٣٤. وللحديث المشار إليه انظر: مسلم، "الإيمان"، ٧(١/٤٠)؛ أحمد، مسند، ٩٥/٥.

١٧٥ ''الأسماء'' (ب، م).

Murîd, Kâdir'den ibaret olan ulûhiyet isimlerinin asılları/ümmehâtı, işaret edilen Zât isimlerinin gölgelikleri gibidirler. İşte ulûhiyet hakîkatının isimlerinin en büyüğü Allah ismidir. Ümmehât isimlerinin en büyüğü ise Hayy ismidir.

{151} Cenâb-ı Hakk'ın, Zât'ının söz konusu isim veya sıfatı yönünden bilinmesi için, kendisiyle isimlendiği ve Cenâb-ı Hakk'ı tanımada bir miktar nasibi olan birinin onu kendisiyle tanıttığı her isim, Gaybın Anahtarları/Mefâtîhu'l-Gayb tabir edilen Zât isimlerine tabidir. Aynı şekilde diğer ulûhiyet isimleri de mezkûr dört ismine tabidirler. Ulûhiyyetin hakîkatini tanıtmak için konulan Allah ismi ise ulûhiyyetin ahadiyyet-i cem'i yönündendir.

{152} Zât'ın isimlerine, ulûhiyet hakîkatinin ismine, onun, daha sonra anılan isimlerine nisbetle en büyük olduğuna dikkatini çektikten ve ulûhiyet isimlerinin ümmehâtını, tanıtma bakımından bunların en büyüğünün Hayy olduğunu sana anlattıktan sonra bil ki Cenâb-ı Hakk bunları Azîz Kitab'ında üç kısma ayırıp Zât mertebesinin tanıtımında önce Allah ismini zikretmiş, sonra bu mertebeyi ortaklıktan ve ortaktan tenzih edip; "O, kendisinden başka hiçbir tanrının olmadığı Allah'tır. Gaybı da bilir şehâdeti de. O rahmândır, rahîmdir!"[176] buyurmuştur.

{153} Bu ayette zikredilenler, Cenâb-ı Hakk'ın, var olan ve var kılan/mevcûd ve mûcid bir tanrı olduğundan dolayı zâtına izafe edilen isimlerdir. Yüce Allah sonra bu isimlerin ardından ulûhiyet sıfatlarının birkaç ismini zikretti ve şöyle buyurdu: "O, kendisinden başka hiçbir tanrı bulunmayan Allah'tır. Melik O'dur, Kuddûs O..."[177] Bu ayet (Yüce Allah'ın) selb ve isbât sıfatlarını bir araya getirmiştir. Allah sonra fiil isimlerinden birkaçını zikretmiştir.

{154} Sana, zât isimleriyle sıfât isimlerinden sonra ulûhiyyet mertebesindeki büyük isimleri tanıtmamın ardından bil ki fiillerin mertebesinde en büyük isim Kâdir ve Kadîr ismidir. Zira Hâlik, Bâri', Musavvir, Kâbiz, Bâsit ve benzeri isimler, Kâdir ismi için hizmetçi gibidirler. Bundan dolayı Hayy, Âlim, Murîd ve Kâdir'den ibaret dört isim hakkında onların Cenâb-ı Hakk'a ulûhiyet yönünden izâfe edilen isim ve sıfatların asılları/ümmehâtı olduklarını söyledim. Çünkü bu isimlerin dışındaki isimler onlara raci ve tâbidirler.

176 el-Haşr sûresi, 22.
177 el-Haşr sûresi, 23.

أسماء الألوهية التي هي الحيُّ والعالمُ والمريدُ والقادرُ كالظُّلاَّت لأسماء الذات المشارِ اليها. فأعظمُ أسماء حقيقةِ الألوهية الاسمُ الله، وأعظمُ أسمائها من الأمَّهات الاسمُ الحيُّ.

{١٥١} وكما أنَّ كل اسم تَسَمَّى به الحقُ لتُعرِّف ذاتَه من حيثية ذلك الاسم أو نعتِه، وعرَفه به مَنْ له نصيبٌ ما مِنْ معرفته تابعٌ لأسماء الذات الْمُعَبَّرِ عنها بمفاتيح الغيب. وكذلك سايرُ أسماء الألوهيةِ تابعةٌ لأسمائها الأربعةِ المذكورة. والاسمُ اللهُ الموضوعُ لتعريف حقيقةِ الألوهية مِنْ حيثُ أحديَّةُ جمعها.

{١٥٢} وبعدَ أن نبّهتُك على أسماء الذات واسم حقيقة الألوهية وأنه الأعظمُ بالنسبة لما يُذْكر بعدَه من أسمائها وعرَّفْتُك بأمهات أسماء الألوهية وأن الحيَّ أعظمُها في التعريف فَاعْلَمْ أنَّ الحقَّ -سُبْحَانَهُ- جعلها فى كتابه العزيز ثلاثةَ أقسام فَقَدَّم الاسمَ اللهَ في تعريف مرتبة الذات ثم نَزَّه المرتبةَ عن الشرك والشريك فقال: ﴿هُوَ اللهُ الَّذِي لاَ إِلَهَ إِلَّا هُوَ عَالِمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ هُوَ الرَّحْمَنُ الرَّحِيمُ﴾.[١٧٦]

{١٥٣} فهذه أسماءٌ مضافةٌ إلى ذات الحق من كونه إلهاً موجودا مُوجِداً ثم أرْدف هذه الأسماءَ بعِدَّة من أسماءِ صفات الألوهية فقال: ﴿ هُوَ اللهُ الَّذِي لاَ إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْمَلِكُ الْقُدُّوسُ﴾[١٧٧] الآيةَ. وجَمَع هذه الآيةُ صفاتِ السلبِ والإثباتِ ثم ذكر عِدَّةً من أسماء الأفعال.

{١٥٤} وبعدَ أنْ عرَّفتُك الأسماءَ العِظامَ في مرتبة الألوهية بعدَ أسماء الذات وأسماء الصفات فاعلم أن الاسمَ الأعظمَ في مرتبة الأفعال الاسمُ القادر والقدير. لأن الخالق والبارئَ والمصوِّر والقابض والباسط وأمثالَها كالسَّدَنة للاسم القادر. ولذلك قلتُ في الأسماء الأربعة التي هي الحيُّ العالمُ المريد القادر إنها أمَّهاتُ الأسماء والصفات الْمُضافةِ إلى الحق مِنْ حيثُ الألوهيةُ لرُجوع ماعداها مِنَ الأسماء إليها وتَبَعيَّتِها لها.

---

١٧٦ سورة الحشر، ٢٢.

١٧٧ سورة الحشر، ٢٣.

{155} Fiil isimlerinin Kâdir ismine tâbi ve Kâdir isminin onların en büyüğü olduğunu sana bildirdiğim gibi, diğer üçünde de durum böyledir. Şöyle ki Raûf, Vedûd, Atûf ve benzeri isimler Mürîd ismine tabidirler. Hasîb, Rakîb, Şehîd ve benzeri isimler Alîm ismine tabidirler. Bu hükümler Hayy isminde birleşirler. Hatta onlar bu isimden dallara ayrılırlar. Bu onun toplayıcılığındandır. Çünkü hakkıyla idrak eden/derrâk ve asıl iş yapan/fa"âl Hayy'dır. Ayrıca Hayy ismi, bütün isimlerin sâbit ve Cenâb-ı Hakk'a izâfetlerinin sahîh olmasında bir şarttır. İmâm-ı Ekmel Şeyhimiz[178] –Allah ondan razı olsun!- söylemiştir ki Hayy Kayyûm hakîkatte iki isimden oluşturulan bir isimdir ve etkisi umûmî olan ism-i a'zamın bazı parçalarındandır. Aynı şekilde elif, dâl, zâl, râ', zâ' ve vâv da bu ismin cüzlerindendir.

{156} Ben de şöyle derim: Bilesin ki bu harfler Hayy Kayyûm ve ismin geri kalan parçalarıyla birlikte kudret manası için tam ayna ve (ismi olduğu) şeye mutabakat yoluyla delalet eden isim gibidirler. Bunun için kendisiyle yönelinen her şeye etki yapar. Bundan dolayı hakkında, tesir edici diğer isimlerden daha büyük olduğu söylenmiştir. Çünkü ortada tesirleri bulunan bazı isimler varsa da bunlar sadece; kuşlar, yırtıcı hayvanlar veya deniz canlıları gibi mevcûdâtın özel bir nevi gibi bazı şeylere etki yapar yahut havaya değil suya, ateşe, cinlere veya benzeri şeylere etki yapar. İşaret edilen bu isim bunun aksinedir. Çünkü onun bütün nevi ve şahıslara genel etkisi vardır. Bunun sırrı, onun dışındaki isimlerin, Hakk'a sadece söz konusu ismin açıkladığı yönden dayanan nevi'de etkili olmalarıdır. Bunun için söz konusu nevi' Hakk'ı sadece o yönden tanır. Hüdhüd'e bakmaz mısın? Onun en mükemmel niteliği derinlere inen suyun yerlerini bilmek ve bazı böceklerin yer altındaki hareketini duymak olduğundan dolayı Hakk'ı sadece bu yönden tanıtıp ta'zim etmiştir. Bunun için Hz. Süleyman'a –aleyhi's-selâm- şöyle demişti: "Göklerde ve yerde gizli olan her şeyi açığa çıkaran, gizlediklerinizi de açığa vurduklarınızı da bilen Allah'a secde etmeleri gerekmez mi?"[179]

{157} Aynı şekilde Hz. Âdem'e secde etmekle emrolunan melekler Cenâb-ı Hakk'ı ancak şu sözleriyle zikretmişlerdi: "Oysa biz hamdinle tesbih ediyor ve seni takdîs ediyoruz!"[180] Hz. Âdem'e ise özel olarak; "O, Âdem'e bütün isimleri öğretti."[181] sözüyle işaret edilen cem'iyyet makamı verilmişti.

178 Üstadı Muhyiddîn İbnu'l-Arabî'yi (ö. 638/1240) kastediyor.
179 en-Neml sûresi, 25.
180 el-Bakara sûresi, 30.
181 el-Bakara sûresi, 31.

{١٥٥} وكما أخبرتُك عن تبعية أسماءِ الأفعال للاسم القادر وأنه أعظمُها فذلك هو الأمرُ في الثلاثة الأخرى. فالاسمُ الرؤوفُ والوَدود والعَطوف وأمثالُها تابعةٌ للاسم المريدِ، والحسيبُ والرقيب والشهيد وأمثالُها تابعةٌ للاسم العليم. وفي الاسم الحيّ يَجْتَمع هذه الأحكامُ بل منه يَتفرّع. وذلك لجمعيّته، فإنَّ الحيَّ هو الدَّرَّاك الفعَّالُ ولكونه أيضاً شرطاً في ثبوت جميع الأسماء وصحةِ إضافتها إلى الحق. وذكر شيخنا الإمام الأكمل[١٧٨] رضي الله عنه أن الحي القيوم في التحقيق اسمٌ مركب من اسمين وأنه من بعض أجزاء الاسم الأعظم العامّ الأثرِ. وكذلك الألفُ والدال والذال والراء والزاء والواو من أجزاء الاسم. وأنا أقولَ:

{١٥٦} لِتَعْلَمْ أن هذه الحروفَ مع الحي القيوم وبقيةِ أجزاء الاسم كالمرآة التامةِ لِمَعْنَى القدرة وكالاسم الدالّ على الشيء على سبيل المطابَقة. فلهذا يُؤثّر في كل شيء يُتوجَّه به إليه. ولذلك قيل فيه إنه أعظمُ من غيره من الاسماء المؤثِّرَة. فإنه وإنْ كان ثَمَّةَ أسماءٌ لها آثارٌ فإنها إنما تؤثر في بعض الأشياء مثلَ نوعٍ خاصٍّ من الموجودات كالطَّير أو كالسِّباع أو حَيَوانات البحرِ أو تُؤثر في الماء دونَ الهواءً أو في النار أو في الجن أو نحوِ ذلك بخلاف هذا الاسم المشارِ إليه. فإنه عامُّ الأثرِ في جميع الأنواع والأشخاص. وسرُّ ذلك أنَّ ماسِواهُ من الأسماء إنما يؤثر في النوع الذي يستند إلى الحق من الحيثية التي يُتَرْجِم عنها ذلك الاسمُ. ولهذا لايَعرف الحق إلا من ذلك الوجه. ألا تَرَى إلى الهُدْهُدِ لما كان أكملُ صفاته معرفةَ أماكِنِ الماء الغايرَة والإحْساس بدَبيب بعض الحَشَرات تحتَ الأرض لم يَعرفِ الحقَّ ولم يُعَظِّمه إلا من ذلك الوجه. فلذلك قال لسليمان عليه السلامُ ﴿أَلَّا يَسْجُدُوا لِلَّهِ الَّذِي يُخْرِجُ الْخَبْءَ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَيَعْلَمُ مَا تُخْفُونَ وَمَا تُعْلِنُونَ﴾.[١٧٩]

{١٥٧} وهكذا الملائكةُ المأمورون بالسُّجود لآدمَ ما ذكروا الحقَّ إلاَّ بقولهم ﴿وَنَحْنُ نُسَبِّحُ بِحَمْدِكَ وَنُقَدِّسُ لَكَ﴾[١٨٠] واختُصَّ آدمُ بالجمعية المشارِ إليها بقوله ﴿وَعَلَّمَ آدَمَ الْأَسْمَاءَ كُلَّهَا﴾.[١٨١]

---

١٧٨ يعني أستاذه محيي الدين ابن العربي المتوفى سنة ٦٣٨/١٢٤٠.

١٧٩ سورة النمل، ٢٥.

١٨٠ سورة البقرة، ٣٠.

١٨١ سورة البقرة، ٣١.

{158} Bundan dolayı Cenâb-ı Hakk ona Ka'be'yi tavaf etmeyi emredip Ka'be'yi kendisinden önce şu kadar milyon meleğin tavaf ettiğini haber verdiğinde meleklere sorup; "Bu Beyt'i tavaf ederken ne diyordunuz?" dedi. Onlar da; "Sübhânellahi ve'l-hamdü lillahi ve lâ ilâhe illellahu ve'llahu ekber, diyorduk." dediler. Bunun üzerine; "Ben sizin sözlerinize "Ve lâ havle ve lâ kuvvete illâ billah'ı ekleyeceğim." dedi.[182] (İlave edilen) bu havkale halifeliğin lisanıdır. Çünkü o, Hakk'la beraber olmayı içermektedir. Bu da ancak halife yapılan vekil için doğru olur. Bu "Sadece senden yardım isteriz."[183] ayetinin benzeridir. Bunun için Hz. Peygamber –sallellahu aleyhi ve sellem- bize haber verdi ki Cenâb-ı Hakk –sübhâneh!-, kul; "Sadece sana kulluk eder ve sadece senden yardım isteriz." dediğinde, "Bu benimle kulum arasındadır." buyurur.[184] Böylece (Hz. Peygamber) havkaledeki durumda olduğu gibi beraber olmanın sabitliğini açıkça ifade etmiştir.

{159} Bu bölümü anla ve iyi düşün. Onu iyi düşünür ve anlarsan, büyük isimlerin ve diğerlerinin sırlarının çoğunu anlarsın. Yine anlarsın ki her mevcûda nisbetle ism-i a'zam, söz konusu mevcûdun Hakk'a dayandığı ve Hakk'a -sübhâneh!- dair bilgisinin vardığı son yer olan cihetten, manasını açıklayan ismin sûretinden ibarettir. Söz konusu mevcûdun insanlardan, cinlerden, meleklerden veya bunların dışındakilerden olması fark etmez. Ayrıca anlarsın ki Hz. Peygamber'in –sallellahu aleyhi ve sellem-, Allah'ı zikrederken ve ondan bir şeyler isterken işittiği ve Allah'tan isteklerini; kendisiyle dua edildiğinde duaları kabul ettiği, bir şey istendiğinde de onu verdiği ism-i a'zamla istediklerini haber verdiği kimseler, insanlarda ism-i a'zamın tek bir isim olduğu anlayışı yerleştikten sonra bu dualarında farklı isimler zikretmekteydiler. O zaman bu farklı anlayışlarla onlardan her birinin ism-i a'zamı zikretmiş olduğuna dair haberleri uzlaştırmak nasıl mümkün olur?

{160} İşte bu göstermiştir ki Hz. Peygamber'in –aleyhi's-selâm- sözünün ve tanıtımının sırrı, Hz. Peygamber'in, onların Allah'ı bilmede ulaştıkları yeri tam bildiğinden dolayı ve onların Cenâb-ı Hakk'ı niteledikleri şeylerden sonuç çıkarması sûretiyle olmuştu. Bu haberlerden ve bu tanıtımdan kastedilen şey, zik-

182 Bu haberin benzeri İbn Abbâs ile Mücâhid'den nakledilir. Onlar bunu Hz. Peygamber'e –sallellahu aleyhi ve sellem- nisbet etmezler. Bkz. İbn Asâkir, *Târihu Medîneti Dımeşk*, 7/429; es-Suyûtî, *ed-Durru'l-Mensûr fi't-Tefsîr bi'l-Me'sûr*, 1/687, 689.

183 el-Fâtiha sûresi, 5.

184 Mâlik, "Salât", 39(1/84); Müslim, "Salât", 38(1/296); en-Nesâî, "İftitâh", 23(2/135); Ahmed b. Hanbel, *Musned*, 12/239.

{١٥٨} ولذلك لَمَّا أمره الحقُّ بالطواف بالكعبة وأخبره أنه قد طاف بالبيت قَبْلَه كذا وكذا أَلْفُ ألف ملَك سأل الملائكةَ فقال: ما كُنْتم تقولون في طوافكم بهذا البيت؟ فقالوا: كُنَّا نقول: سبحانَ الله والحمدُ لله ولا إلهَ الاَّ اللهُ واللهُ أكبرُ. فقال: وأنا أَزيدُكم "وَلا حولَ ولاقوةَ إلاَّ بالله". [١٨٢] وهذه الحَوْقَلَةُ لسانُ الخلافة لتَضمُّنها الاشتراكَ مع الحقِّ. ولا يَصِحُّ ذلك إلا للنايبِ الْمُستَخْلَف. وهذا مثالُ ﴿إِيَّاكَ نَسْتَعِينُ﴾. [١٨٣] ولهذا أخبرَنا النبيُّ صلى الله عليه وسلم أنَّ الحقَّ –سُبْحَانَهُ- يقول عند قول العبد﴿إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ﴾ هذا بيني وبين عبدي. [١٨٤] فصرَّح بثبوتِ الاشتراك كالأمر في الحوقلة.

{١٥٩} فافْهَمْ هذا الفصلَ وتَدَبَّرْه. فإنك إن تَدَبَّرتَه وفهِمتَه عرَفتَ أكثرَ أسرارِ الأسماء العِظام وغيرِها وعرفتَ أن الاسم الأعظمَ بالنسبة إلى كل موجودٍ عبارةٌ عن صورة الاسم الْمُترجِم عنْ معنى الحيثية التي مِنْ جهتها يَستند ذلك الموجودُ إلى الحق وأنها مُنْتَهى معرفتِه منه –سُبْحَانَهُ- وسواءٌ كان الموجودُ من الأناسِيِّ أو الجنّ أو الملك أو غيرِهم، وتَعرف أن الذين سمعهم النبيُّ صلى الله عليه وسلم يَذْكُرون الله ويَسْئَلونه وأخبر أنهم سألوا اللهَ باسمه الأعظم الذي إذا دُعِيَ به أجاب وإذا سُئِل به أعطى مع اختلافِ الأسماء التي كانوا يذكرون الله بها فى دعائهم هذا بعدَ الاستقرار في أفهام الناس أن الاسم الأعظم اسمٌ واحد. فكيف يمكن الجمعُ بين هذه المفهومات المختلِفة وبين الأخبار عن ذكر كلٍّ منهم أنه الاسمُ الأعظم.

{١٦٠} فدل أنَّ سرَّ قوله عليه السلام وتعريفِه ذلك إنما كان لكمال علمه بمُنْتَهَى معرفتهم بالله واستدلالِه أيضا بما وَصَفُوا به الحقَّ. ولولا أنَّ المراد من الأخبار

---

١٨٢ يروى عن ابن عباس و مجاهد نحو هذا الخبر. لكنهما ما يرويانه مرفوعا. انظر:ابن عساكر، تاريخ مدينة دمشق، ٤٢٩/٧؛ السيوطي، الدر المنثور في التفسير بالمأثور، ٦٨٧/١، ٦٨٩.

١٨٣ سورة الفاتحة، ٥.

١٨٤ مالك، "الصلاة"، ٣٩(٨٤/١) ؛ مسلم، "الصلاة"، ٣٨ (٢٩٦/١)؛ النسائي، "الافتتاح"، ٢٣(١٣٥/٢)؛ أحمد، مسند، ٢٣٩/١٢.

rettiğimiz husus olmasaydı burada bir nevi çelişkinin olduğu vehmettirilecekti. Çünkü sahabilerin dualarında zikrettikleriyle Hz. Peygamber'in –aleyhi's-selâm- sözünün, ism-i a'zam birden fazla değildir[185] şeklindeki manasından anlaşılanın arasını uzlaştırmak imkânsızdır.[186] Şu hâlde bu yönden başka uzlaştırma imkânı yoktur.[187]

{161} Ayrıca bil ki isimlerin en büyüklüğünün, tanıtmaya has olan başka bir mertebesi de vardır. Çünkü "isim", alâmet manasına gelen "sime"den türediği için isim müsemma için, medlûle delâlet eden delîl gibi, bir tanıtıcı olur. Öyleyse hangi isim, başka isimlerin tanıtımından daha tam bir tanıtım içerirse o, eksik tanıtıma sahip isme nisbetle daha büyüktür. Bu esası hatırına getir, Hz. Peygamber'in –aleyhi's-salâtü ve's-selâm-; "İsm-i a'zam, Yüce Allah'ın, "Ve ilahınız tek bir ilahtır. O rahman rahîmden başka hiçbir ilah yoktur"[188] sözüyle "Âlu İmrân sûresinin girişinde ve Hadîd sûresinin baş tarafındadır."[189] şeklindeki sözlerinin sırrını anlarsın ki bu ayetlerde en büyüklük, mahcûbların anlayışlarında yer etmiş olduğu üzere tesir yönünden değil, tanıtım yönünden sabittir. Tesirde en büyüklük ise daha önce işaret edilmiş olan husustur.

{162} Ebû Yezîd'e[190] –Allah'ın rahmeti üzerine olsun!- ism-i a'zam sorulmuş da o şöyle cevap vermişti: "Bana en küçüğü gösterin, ben de size en büyüğü göstereyim! Allah'ın isimlerinin hepsi büyüktür. Doğruyu söyle ve hangi ismi istersen al. Şüphesiz o seninle beraber işleyecektir!" Öyleyse (Hakk'a) yönelen herkesin doğruluğu, Hakk'ı bilmede gayesi ve kendisine nisbetle en büyük olan isim tarafından ve Hakk adına iş yaptığı yöndendir. O, bu isim yönünden olan yönelişinin doğruluğuyla iş yapar. Bunu anla!

---

185 Bu kelime M nüshasında yoktur.

186 "... burada bir nevi çelişkinin olduğu (vehmettirilecekti). Çünkü Hz. Peygamber'in –aleyhi's-selâm- sözünün manasından anlaşılan, ism-i a'zamın birden fazla olmadığıdır. Şu hâlde anılan bu yönden başka uzlaştırma imkânı yoktur. Musannıfin elyazısıyla bu şekildedir." (M'nin kenarında).

187 Bu cümle A, B ve M nüshalarında yoktur.

188 el-Bakara sûresi, 163.

189 Müellifin bu hadisi manen rivayet ettiği görülüyor. Zira o, bu bölümün başında zikredilen iki hadisten oluşturulmuştur.

190 Ebû Yezîd Tayfûr b. Îsa el-Bistâmî (ö. 261/875) tasavvuf üstadlarının büyüklerindendir. Bâyezid diye de anılır. Kendisinden bazı garîb sözler (şatahât) nakledilmiştir. Bazı insanlar bu sözlerin ona ait olduğunu kabul edip "O, bunları sekr/manevi sarhoşluk hâlinde söylemiştir!" derler. Bazı insanlar ise bu sözlerin ona ait olup olmadığında şüphe içindedir. Peşinden gidenler "Tayfûriyye" veya "Bistâmiyye" diye bilinirler. Bkz. ez-Zehebi, *Mîzânu'l-İ'tidâl*, 2/346; ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, 3/235.

والتعريف ما ذكرناه لَأُوهِمَ أنَّ ثَمَّةَ تناقُضاً ما لِتَعذُّر الجمع بين ماذكروه وبين المفهوم من فَحْوَى لفظه عليه الصلوة والسلام أن الاسم الأعظم ليس[١٨٥] غيرَ واحدٍ[١٨٦] فتَعذَّر الجمعُ إلا من الوجه المذكور.[١٨٧]

{١٦١} ثم اعلم أن لِأعظَمِيَّة الأسماء مرتبةً أخرى تَختصُّ بالتعريف. لأن الاسم لما كان مشتقًّا من السِّمَة، وهي العلامةُ، كان الاسمُ مُعرِّفا للمُسمَّى كالدليل الدالّ على المدلول. فأيُّ اسم يَتَضمَّن تعريفا أتمَّ من تعريف غيره من الأسماء فهو أعظمُ بالنسبة إلى ذي التعريف الناقص. فاسْتَحضِرْ هذا الأصلَ تَعْرِفْ سرَّ قوله عليه الصلوة والسلام «الاسمُ الأعظم في قوله ﴿وَإِلَٰهُكُمْ إِلَٰهٌ وَاحِدٌ لَا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ الرَّحْمَٰنُ الرَّحِيمُ﴾[١٨٨] وفي فاتحة آل عمرانَ وفي أول الحديد»[١٨٩] أن الأعظميةَ في هذه الآيات ثابتةٌ من جهة التعريف لا من جهة التأثير على ماهو مستقِرٌّ في أفهام المحجوبين وأن الأعظمية في التأثير هي ماسَبَقتِ الإشارةُ إليه مِنْ قبلُ.

{١٦٢} وسُئل أبو يزيدَ[١٩٠] رحمة الله عليه عن الاسم الأعظم فقال: "أَرُوني الأصغرَ حتى أُرِيَكم الأعظمَ. أسماءُ الله كلُّها عظيمةٌ اصدُقْ. وخُذْ أيَّ اسم شئتَ. فإنه يفعل معك". فصِدْقُ كلِّ متوجِّهٍ من حيثية الاسم الذي هو غايتُه مِنْ معرفة الحق هو الأعظمُ بالنسبة إليه ومن حيثُ هو انْفَعَلَ عن الحق. وبِصِدق توجُّهِه من حيثُ ذلك الاسمُ يفعل فافْهَمْ.

١٨٥ هذه الكلمة غير موجودة في م.

١٨٦ "ان ثمة تناقضا ما فإن المفهوم من فحوى لفظه ع م أن الاسم الأعظم ليس غير واحد. فتعذر الجمع إلا من الوجه المذكور. هكذا بخط المص" (في هامش م).

١٨٧ هذه الجملة غير موجودة في ب، ش، ع، م.

١٨٨ سورة البقرة، ١٦٣.

١٨٩ يبدو أن المؤلف نقل هذا الحديث معنى. لأنه مركب من حديثين ذكرا في أول هذا القسم.

١٩٠ أبو يزيد طيفور بن عيسى البسطامي (ت. ٨٧٥/٢٦١)، ويقال بايزيد، من كبار مشايخ الصوفية. وقد نقلوا عنه بعض الأقوال الغريبة (الشطحات)، ومن الناس من يصححها عنه ويقول: قالها في حال سكره. ومن يشك في صحة نسبتها إليه. ويعرف أتباعه بالطيفورية أو البسطامية. انظر: الذهبي، ميزان الاعتدال، ٢ / ٣٤٦؛ الزركلي، الأعلام، ٢٣٥/٣.

{163} Aynı şekilde bilmen gerekir ki tanıtım ve delâlete has olan en büyüklük, iki kısma ayrılır. Telaffuz ve yazmaya dahil olan kısım: Dikkat çekilen ayetlerde, yani "Ve ilahınız tek bir ilahtır."[191] ayeti ve Âlu İmrân'ın baş tarafındaki ayetle Hadîd'in baş tarfındaki ayette işaret olunan bu kısımdır. İkincisi, vecihlerin çoğu açısından telaffuz ve yazma mertebelerinden hariç olan kısımdır. Beşinci kısım budur ve insan-i kâmile hastır. Çünkü o, cem'i, ahadiyyeti ve berzahıyyeti yönünden delâletinin tamlığıyla Hazret-i Hakk'a zâr, sıfat, fiil ve mertebe bakımlarından tam delâlet eder. Şu kadar var ki bu delâlet, lafiz ve yazma dairesine giren şey kabilinden değildir.

{164} Bunu bil ve anlayışının, sana anlatılan bu şeylerden elde ettiği sonuçları iyi düşün, (böylece) bu hadislerin sırrını, manalarını, ism-i a'zamın mertebelerini ve neredeyse sayılamayacak kadar olan diğer sırları tanırsın. Doğruya ulaştıran Allah'tır.

191 el-Bakara sûresi, 163.

{١٦٣} وأيضا فينبغي لك أن تَعلم أن الأعظمية الْمُختصَّة بالتعريف والدلالةِ تَنْقسم إلى قسمَيْن: قسم داخلٍ في مرتبة التلَفُّظ والكتابة وهو المشارُ إليه فى الآيات الْمُنبِّه عليها أَعْنِي ﴿وَإِلَٰهُكُمْ إِلَٰهٌ وَاحِدٌ﴾[١٩١] وأولَ آل عمران وأولَ الحديد، وقسم خارجٍ مِنْ أكثرِ الوجوه عن مَرتَبَتَي التلفظ والكتابة. وهو القسمُ الخامسُ ويَخْتَصُّ بالإنسان الكامل. فإنه مِنْ حيثُ كمالُ دلالته من حيثُ جمعُه وأحديَّتُه وبَرْزَخِيَّتُه كاملُ الدلالة على حضرة الحق ذاتاً وصفةً وفعلاً ومرتبةً، غيرَ أنَّ هذه الدلالةَ ليست من قَبِيلِ ما يدخل في دايرة اللفظ والكتابة.

{١٦٤} فاعلَمْ ذلك وتَدَبَّرْ مايَسْتَجلِبُه فهمُك مما ذُكِر لك تَعْرِفْ سرَّ هذه الأحاديث ومعانِيَها ومراتبَ الاسم الأعظم وغيرَ ذلك من الأسرار التي لا تكاد تُحْصَى كثرةَ. والله الْمُرشِدُ.

---

١٩١ سورة البقرة، ١٦٣.

On Sekizinci Hadis

[Dua ve Kader]

{165} Sahîh hadisler arasında Ümmü Habîbe'den[192] naklen sabit oldu ki Resûlullah –sallellahu aleyhi ve sellem- kendisini, dua edip şöyle derken işitmiş: "Ya Allah, beni zevcim Resûlullah –sallellahu aleyhi ve sellem-, kardeşim Muâviye ve babam Ebû Sufyân ile yararlandır!" Bunun üzerine Resûlullah –sallellahu aleyhi ve sellem- kendisine şöyle buyurmuş: "Sen Allah'tan, taksim edilmiş rızıklar ile hiçbir şeyi, süresinden önceye alınmayacak, hiçbir şeyi de süresinden sonraya bırakılmayacak olan belirlenmiş eceller konusunda istekte bulundun. Sen Allah'tan seni kabirdeki azap ile Cehennem ateşindeki azaptan korumasını isteseydin ya!"[193]

Bunun Sırrının Açığa Çıkarılması ve Manasının Açıklanması

{166} Bu hadis müşkil bir hadistir. Çünkü Hz. Peygamber'den –sallellahu aleyhi ve sellem- şöyle buyurduğu sabit olmuştur: "Acizliğe ve akıllı olmaya varıncaya kadar her şey kaza ve kaderledir!"[194] İslam âlimlerinden hiç kimse kaza ve kaderin hükmünün her şeyi içerdiği, bu hükmün, mevcudatın hepsinin ve onların sıfat, fiil, hâl vesaire nevinden gereklerinin üzerini kapladığı hususunda ihtilaf etmemiştir. O hâlde Hz. Peygamber'in –sallellahu aleyhi ve sellem- hakkında dua yapılmasını yasakladığı şeyle, Cehennem azabından ve kabir azabından koruma talebiyle ilgili teşviki arasındaki fark nedir?

192 Ümmü Habîbe Remle bint Ebî Sufyân Sahr b. Harb, Hz. Peygamber'in –sallellahu aleyhi ve sellem- hanımı olup künyesiyle meşhurdur. Bi'setten 17 sene önce doğmuş, önce Ubeydullah b. Cahş el-Esedî ile evlenmişti. İkisi de Müslüman olmuş ve Habeşistan'a hicret etmişlerdi. Kocası Ubeydullah orada irtidat edip Hristiyan olmuş ve Ümmü Habîbe'den ayrılmıştı. Ondan sonra onunla Hz. Peygamber evlenmişti. Bazı rivayetlere göre Medîne'ye geldikten sonra, diğer bazı rivayetlere göre Habeşistan'da iken evlenmişlerdi. Ümmü Habîbe Hz. Peygamber'den bazı hadisler rivayet etmiştir. Medîne'de 44 veya 42 yılında ölmüştü. Bkz. İbn Hacer, *el-İsâbe*, 8/84.

193 Müslim, "Kader", 32(4/2050); Ahmed b. Hanbel, *Musned*, 6/230, 7/40.

194 Mâlik, "Kader", 4(2/899); Müslim, "Kader", 18(4/2045); Ahmed b. Hanbel, *Musned*, 10/134; er-Rebî', *Musned*, s. 54 (Mürsel olarak). Rebî'in *Musned*'i hariç, verilen kaynaklarda "kaza" kelimesi bulunmamaktadır.

الحديث الثامن عشر

[الدعاء والقدر]

{١٦٥} ثبت في الصَّحيح عن أمّ حبيبة[١٩٢] أنَّ رسول اللهِ صلى الله عليه وسلم سمِعها وهي تَدْعو وتقول اللَّهمَّ أمْتعِني بزوجي رسولِ اللهِ صلى الله عليه وسلم وبِأخي معاويةَ وبأبي أبي سفيانَ. فقال لها رسول اللهِ صلى الله عليه وسلم: «سألتِ الله في أرزاقٍ مقسومة وآجالٍ مضروبة لا يُعجِّل شيْءٌ منها قبل مَحِلِّه ولا يُؤخَّر شيء منها بعدَ محلِه. فلو سألتِ اللهَ أن يُجيركِ من عذابٍ في القبر وعذاب في النَّار! ».[١٩٣]

كشف سره وإيضاح معناه

{١٦٦} هذا الحديث حديثٌ مشكِلٌ. فإنه قد ثبت عن النبي صلى الله عليه وسلم أنَّه قال: «كلُّ شيء بِقضاءٍ وقدرٍ حتَّى العَجْزِ والكَيْس»[١٩٤] ولم يختلف أحدٌ من علماء الإسلام في أنَّ حُكم القضاء والقدر شاملٌ كلَّ شيء ومُنْسَحِب على جميع الموجودات ولوازِمها من الصفات والأفعال والأحوال وغيرِ ذلك. فما الفرق إذاً بين ما نهى النبيُّ صلى الله عليه وسلم عن الدعاء فيه وبين ما حرَّض عليه من طلب الإجارة من عذاب النار وعذاب القبر.

---

١٩٢ أم حبيبة رملة بنت أبي سفيان صخر بن حرب زوج النبي صلى الله عليه و سلم. وهي مشهورة بكنيتها. ولدت قبل البعثة بسبعة عشر عاما تزوجها عُبيد الله بن جحش الأسدي فأسلما ثم هاجرا الى الحبشة ولما تنصر زوجها عبيد الله وارتد عن الإسلام فارقها. ثم تزوجها النبي صلى الله عليه و سلم قيل إنما تزوجها بعد أن قدمت المدينة وقيل إنما تزوجها وهي بالحبشة. روت أم حبيبة عن النبي صلى الله عليه و سلم أحاديث وماتت بالمدينة سنة أربع وأربعين وقيل سنة اثنتين وأربعين. انظر: ابن حجر، الإصابة، ٨٤/٨.

١٩٣ مسلم، ''القدر''، ٣٢(٢٠٥٠/٤)؛ أحمد، مسند، ٢٣٠/٦، ٤٠/٧.

١٩٤ مالك، ''القدر''، ٤(٨٩٩/٢)؛ مسلم، (٢٠٤٥/٤)؛ أحمد، مسند، ١٣٤/١٠؛ الربيع، مسند، ص ٥٤(مرسلا). لم تذكر كلمة ''قضاء'' في هذه المصادر ما عدا مسند الربيع.

{167} Bil ki takdîr edilen şeyler iki çeşittir. Bir çeşit, külliyâta hastır. Bir çeşit ise tafsîlî cüz'iyâta hastır. Hz. Peygamber –sallellahu aleyhi ve sellem- insana has olan külliyâtın dört şeyle sınırlı olduğunu haber vermiştir. Bunlar ömür, rızık, ecel ve şekâvetle saâdettir. Ceninin yaratılmasının anlatımını içeren hadiste buyurmuştur ki melek cenine dördüncü ayda gelir, ruh üfler ve şöyle der: "Ya Rabbi, erkek mi, dişi mi? Şakî mi, saîd mi? Rızkı nedir? Ameli nedir? Eceli nedir?" Cenâb-ı Hakk yazdırır, melek yazar.[195] Hz. Peygamber –aleyhi's-selâm- yine şöyle buyurmuştur: "Rabbin; (insanla ilgili) yaratma, ahlak, rızık, ecel, şakî mi saîd mi olacağı konularını bitirmiştir".[196] O –sübhâneh!- cüziyât hakkında ise şöyle buyurmuştur: "Yakında sizin hesabınıza bakacağız, ey insanlar ve cinler!"[197] Anla!

{168} Tafsîlî cüz'î gereklere gelince, bunlar neredeyse sınırlanmadıkları için zikredilmelerinin belirlenmesi/taayyünü mümkün olmamıştır. Aynı şekilde bazısının insan için zuhur edip meydana gelmesi bazı sebep ve şartlara bağlı olabilir. Belki dua veya çalışma, uğraşma ve çaba gösterme, -söz konusu işin meydana gelmesi, bu şart veya şartlar olmadan meydana gelmesi takdîr olunmamıştır manasına-, anılan sebep ve şartlar arasındadır. İlk dört husus böyle değildir. İnsanın ve insan dışında çaba gösterenlerin bunlarda ne bir niyeti, ne bir çabası, ne de bir uğraşı söz konusu değildir. Bilakis bunlar, Allah'ın, öne geçmiş olan ve -malûmâta taalluku gereği- hükmü[198] ezelî ve ebedî olarak sâbit bulunan ilminin icabına bağlı kaza ve kaderinin sonucudur.

{169} İşte Hz. Peygamber'in –sallellahu aleyhi ve sellem-, hakkında dua yapılmasını yasakladığı şeyle teşvikte bulunduğu şey arasındaki fark budur.[199] Bu nükteyi iyi düşün. Ben senin için bu nüktenin içine birçok bilgi ve sır dercettim. Eğer bunlara dikkat edersen emir, yasak, nasihat, terğîb, terhîb, teşvik ve diğer şeylerin sırlarından bir kısmını anlarsın. Allah hakkı söyler ve dilediği kimseye sırat-ı mustakîmi gösterir.

195 Müellifin bu hadisi mana ile naklettiği anlaşılıyor. Hadisin şahidi için bkz. Ahmed b. Hanbel, *Musned*, 6/13; et-Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, 9/267 (Hadis burada Abdullah b. Mes'ûd'dan mevkûf olarak rivayet edilmiştir. Ancak bu muhtevadaki mevkuflar hükmen merfû' sayılırlar).

196 Hadisi bu lafızla kaynaklarda bulamadık. Ancak onun, Abdullah b. Mes'ûd'dan mevkûf ve merfû' olarak gelen şahidi vardır. Bkz. et-Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, 9/193; a.mlf., *el-Mu'cemu'l-Evsat*, 2/155; ed-Dârekutnî, *Sünen*, 4/182; el-Beyhekî, *es-Sünenu'l-Kübra*, 6/162; el-Kudâ'î, *Müsnedu'ş-Şihâb*, 1/352.

197 er-Rahmân sûresi, 31.

198 "muhkem olan" (Z).

199 Krş. el-Munâvî, *Feyzu'l-Kadir*, 5/22-23.

{١٦٧} فاعْلَمْ أن الْمُقَدَّرات على ضربين: ضربٌ يَخْتَصُّ بالكليات، وضربٌ يختص بالجزئيات التفصيلية. فالكلياتُ الْمُخْتَصَّة بالإنسان قد أخبر النبيُّ صلى الله عليه وسلم، أنها محصورةٌ في أربعةِ أشياءَ. وهي العمرُ والرزقُ والأجلُ والشَّقَاوَة والسعادة. فقال في الحديث الْمُتَضمِّن ذِكْرَ خلقة الجنين أنَّه يأتيه الملكُ في الشَّهر الرَّابع فينفُخ فيه الرُّوحَ ويقول: يا ربِّ أ ذَكَرٌ أم أُنْثى، أ شَقيٌّ أم سعيدٌ؟ ما رزقه، ما عمله، ما أجله؟ فالحقُّ يُمْلِي والملكُ يكتب.[١٩٥] وقال عليه الصلوة والسلام أيضا «فَرَغ ربُّك من الخَلق والخُلُق والرِّزق والأجل وشقيٌّ أو سعيد».[١٩٦] وقال -سُبْحَانَهُ- في الجزئيات: ﴿سَنَفْرُغُ لَكُمْ أَيُّهَا الثَّقَلَانِ﴾[١٩٧] فافهم.

{١٦٨} وأمَّا اللوازمُ الجزئيةُ التفصيليةُ فإنها لَمَّا لم تَكَدْ تَنْحَصِرُ لم يُمْكِنْ تعيينُ ذكرِها. وأيضا فظُهورُ بعضِها وحصولُه للإنسان قد يَتَوَقَّف على أسبابٍ وشروطٍ، ربما كانَ الدعاءُ أو الكسبُ والسعيُ والتَّعمُّلُ من جملتها بمعنى أنه لم يُقَدَّرْ حصولُه بدون ذلك الشرطِ أو الشروطِ بخلاف تلك الأربعة الأولى. فإنه ليس للإنسان وغيره من المتعمِّلين في ذلك قصدٌ ولاتعمُّلٌ ولاسعيٌ. بل ذلك نتيجةُ قضاء الله وقدره بموجبِ علمِه السابق الثابتِ الحكم[١٩٨] أزلاً وأبداً بِمُقْتَضَى تعلُّقِه بالمعلوم.

{١٦٩} فهذا هو الفرقُ بين ما نَهى عنه صلى الله عليه وسلم من الدعاء فيه وبين ماحرَّض عليه.[١٩٩] فَتَدَبَّرْ هذه النُكتةَ، فقد أدرجتُ لك فيها علوماً وأسراراً جَمَّةً، إن تنبهتَ لها عرفتَ جملةً من أسرار الأوامر والنواهي والنصائح والترغيبات والترهيبات والتحريضات وغير ذلك. واللهُ يقول الحقَّ ويَهْدي مَنْ يشاء إلى صراطٍ مستقيم.

---

١٩٥ يبدو أن المؤلف نقل هذا الحديث معنى. انظر لشاهده: أحمد، مسند، ١٣/٦؛ الطبراني، المعجم الكبير، ٢٦٧/٩، موقوفا على عبدالله بن مسعود. لكن مثل هذا الموقوف يعد مرفوعا حكما.

١٩٦ لم نجده بهذا اللفظ. وله شاهد عن عبدالله بن مسعود موقوفا ومرفوعا. انظر: ؛ الطبراني، المعجم الكبير، ١٩٣/٩، الطبراني، المعجم الأوسط، ١٥٥/٢؛ الدارقطني، سنن، ١٨٢/٤ ؛ البيهقي، السنن الكبرى، ١٦٢/٦؛ القضاعي، مسند الشهاب، ٣٥٢/١.

١٩٧ سورة الرحمن، ٣١.

١٩٨ ''المحكم'' (ض).

١٩٩ قارن بـ المناوي، فيض القدير، ٢٢/٥-٢٣.

On Dokuzuncu Hadis

[Zinanın Haramlığı]

{170} Resûlullah'ın –salellahu aleyhi ve sellem- şöyle buyurduğu sabit olmuştur: "Erkek kulunun veya kadın kulunun zina yapması durumunda Allah'tan daha kıskanç/gayretli hiç kimse yoktur!".[200]

Bunun Sırrının Açığa Çıkarılması ve Manasının Açıklanması

{171} Bunun sırrı konusunda bana aniden vârid oldu ki kıskançlığın/gayretin hükmünün ortaya çıkmasının ve hâkimiyetinin sebebi sadece haram kılınmış fiilin kendisi değildir. Aksine bunu gerektiren şey, rubûbiyyet makamına ortak olma sıfatına bulaşmadır. Çünkü iş yapmada serbestlik ve kişinin istediği her şeyi; -yasaklama, kayda bağlama ve kısıtlama olmaksızın- yapmaya kalkışması rubûbiyyetin sıfatlarındandır. Çünkü dilediği şeyi, ne kısıtlama ne engelleme olmaksızın yapan odur. Onun dışındaki kimseye gelince, kayıtlanma ve kısıtlanma onun hususiyetlerindendir. O, kısıtlama sıfatlarından ayrılmak istediği ve iradesinin gereği ile iş yapma serbestîsi talep ettiği zaman Cenâb-ı Hakk'a rubûbiyetinin sıfatlarında ortak olmayı istemiş ve büyüklüğünde onunla münakaşa etmiş olur. Şüphesiz bu, gazabı veya -kendisine inâyet-i ilahiye ulaşmazsa-, cezayı gerektiren kıskanma/gayret hükmünün ortaya çıkması için bir sebep olur. Yüz değnek vurma cezası, koruma alanı çiğnenen hazret-i rubûbiyetin hükümlerinin esasları olan ihsâ isimleri/ "sayılmaları istenen doksan dokuz isim" karşılığındadır. Bekârları cezalandırmada değnek vurma ile yetinilmesi, zâtî ilklik ve galebe-i ahadiyyet hükmünün şefaati sebebiyledir.

{172} Bunlar evlilerde bulunmadığı için onlar, hazret hükümlerinin tafsilatının benzeri olan recm sûretiyle öldürülürler. Bunu iyi anla! Zira bu, şerîatın sırlarının anahtarlarından büyük bir anahtardır. Böylece bilirsin ki şerîattaki her kural ve muayyen sayı, rabbânî bir temele ve hakîkatlerle uyuşan belli bir düzene dayanır.

200 Mâlik, "Kusûf", 1(1/196); el-Buhârî, "Kusûf", 2(2/34); Müslim, "Kusûf", 1(2/618); en-Nesâî, "Kusûf", 23(2/152); Ahmed b. Hanbel, *Musned*, 42/190.

الحديث التاسع عشر

[حرمة الزنا]

{١٧٠} ثبت عن رسول اللهِ صلى الله عليه وسلم أنَّه قال: «ليس أحدٌ أغْيَرَ من اللهِ أنْ يَزْنِيَ عبدُه أو تزني أَمَتُه».[٢٠٠]

كشف سره وإيضاح معناه

{١٧١} ورد عليَّ بَغتةً في سرّ ذلك أنَّ سبب ظهور حكم الغيرةِ وسَلطنتِها ليس نفسَ الفعل المحرَّم فقط. بل الموجِبُ هو التلبُّسُ بصفة المشاركةِ لمقام الرُّبُوبية. لأنَّ الإطلاق في التصرف ومباشرةَ الفاعل كلَّ ما يريد دونَ مَنْع ولاقيدٍ وتحجيرٍ من صفات الربوبية. فإنه الذي يفعل ما يشاء دونَ حَجْر ولامنع. ومَنْ سِواهُ فالتقييدُ والحجرُ من خَصايصه. فمتى رام الخروجَ من صفات التحجير وطلب إطلاقَ التصرفِ بمقتضَى إرادتِه فقد رام مشاركةَ الحق في أوصافِ ربوبيته ونازعه في كبريائه. لا جرم كان ذلك سببا لظهور حكمِ الغيرةِ الْمُستلزِمة الغضبَ أو العقوبةَ، إن لم يَتَدارَكْه العنايةُ. والمائةُ جلدةٍ في مقابَلةَ أسماء الإحصاء التي هي أمَّهاتُ أحكام الحضرةِ الربوبية التي انْتُهِك حِماها. ووقع الاقتصارُ على الجَلْدة في البكر بشفاعة حكم الأوليَّة الذاتيةِ والغلبة الأَحَدية.

{١٧٢} ولما عُدِما في الْمُحْصَن قُتِل بصورة الرجم الذي هو نظيرُ تفاصيلِ أحكام الحضرة. فافهم. فإن هذا مفتاحٌ عظيم من مفاتيح أسرار الشريعة، تَعْلم منه أن كلَّ وَضْعٍ وعددٍ معيَّنٍ في الشريعة يرجع إلى أصلٍ ربَّانيّ وترتيبٍ معلوم مطابِقٍ للحقايق.

---

٢٠٠ مالك، ''الكسوف''، ١(١/١٩٦)؛ البخاري، ''الكسوف''، ٢(٢/٣٤)؛ مسلم، ''الكسوف''، ١(٢/٦١٨)؛ النسائي، ''الكسوف''، ٢٣(٢/١٥٢)؛ أحمد، مسند، ٤٢/١٩٠.

Yirminci Hadis

[Akrabayla İlişkiyi Sürdürmek]

{173} Abdurrahman b. Avf'dan[201] rivayet edilir ki o şöyle demiş: Ben Resûlullah'ı –sallellahu aleyhi ve sellem– şöyle buyururken işittim: Allah –azze ve celle– şöyle buyurdu: Ben Allah'ım, ben Rahman'ım. "Rahim"i/akrabalık bağını yarattım ve ona ismimden bir isim ayırdım. Artık kim onun ilişkilerini sürdürürse/sılasını yaparsa ben de onunla ilişkimi sürdürürüm/sılasını yaparım. Kim onun ilişkilerini keserse ben de onunla ilişkimi keserim! –o veya "kesip atarım!" demiştir–.[202]

{174} Ebû Hureyere'den[203] rivayet edilir ki Hz. Peygamber –sallellahu aleyhi ve sellem– şöyle buyurmuş: "Doğrusu 'rahim/akrabalık bağı' Rahman'dan bir parçadır! Allah –azze ve celle– ona şöyle demiştir: Kim senin ilişkilerini sürdürürse/sılanı yaparsa ben de onunla ilişkimi sürdürürüm/sılasını yaparım. Kim senin ilişkilerini keserse ben de onunla ilişkimi keserim!"[204]

---

201 Abdurrahman b. Avf b. Abdi Avf el-Kureşî ez-Zühri Ebû Muhammed, aşere-i mübeşşereden ve Hz. Ömer'in halifeyi seçmeleri için belirlediği şûra ashabından biri idi. Hz. Ömer belirlediği isimlerin, vefat ettiğinde Hz. Peygamber'in –sallellahu aleyhi ve sellem– kendilerinden razı olduğunu haber vermiştir. Bu heyette yer alan kimseler de sonunda kararı Abdurrahman'a bırakmış, o da Hz. Osman'a biat etmişti. Abdurrahman fil olayından on sene sonra doğmuş, Hz. Peygamber Erkam'ın evine geçmeden önce Müslüman olmuş ve hem Habeşistan hem Medîne hicretine katılmıştı. Bedir savaşında ve sonraki savaşlarda bulunmuş, Resûlullah onunla Sa'd b. er-Rebî'i kardeş ilan etmişti. Hz. Peygamber'den hadis rivayet etmiştir. O, Hz. Peygamber hayattayken fetva veren sahabilerdendi. 31 veya –daha meşhur olan görüşe göre– 32 yılında vefat etmiş ve Bakî' mezarlığına defnedilmişti. Bkz. İbnu'l-Esîr, *Usdu'l-Ĝâbe*, 3/480; İbn Hacer, *el-İsâbe*, 4/176.

202 Ebû Dâvûd, "Zekât", 46(2/133); et-Tirmizî, "Birr", 9(4/315); Ahmed b. hanbel, *Musned*, 3/198, 212, 216.

203 Ebû Hureyre b. Âmir ed-Devsî'nin kendi isminde ve babasının isminde çok ihtilaf edilmiştir. Hayber yılında, 7. yılın muharrem ayında muhacir olarak Medîne'ye gelmiş ve Suffa'ya yerleşmişti. Hadisçiler onun en çok hadis rivayet eden sahabi olduğu konusunda görüş birliği içindedir. Bakî b. Mahled'in *Musned*'inde 5300 hadisinin bulunduğu anlatılır. Buhârî, 800 kadar ilim ehlinin ondan rivayette bulunduğunu kaydeder. Resûlullah'ın –sallellahu aleyhi ve sellem– ashabının en hafızı ve –karın tokluğuna– onun yanında en fazla bulunanıydı. 57, 58 –ki, makbul olan tarih budur.– veya 59 yılında vefat ettiği söylenir. Bkz. İbnu'l-Esîr, *Usdu'l-Ĝâbe*, 6/318; İbn Hacer, *el-İsâbe*, 7/199.

204 el-Buhârî, "Edeb"13(8/6); et-Tirmizî, "Birr", 16(4/324); et-Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Evsat*, 3/282; el-Beyhekî, *Şu'abu'l-Îmân*, 6/216.

الحديث العشرون

[صلة الرحم]

{١٧٣} عن عبد الرَّحمن بن عوف[٢٠١] قال: سمعت رسول اللهِ صلى الله عليه وسلم يقول: «قال الله عزَّ وجلَّ: أنا اللهُ وأنا الرَّحمنُ. خلقتُ الرَّحِمَ و شَقَقتُ لها اِسما من اسمي. فمَنْ وَصَلَها وصلتُه ومن قَطَعها قطعتُه، أو قال بَتَّتُّه».[٢٠٢]

{١٧٤} وعن أبي هريرة[٢٠٣] أنَّ النَّبيَّ صلى الله عليه وسلم قال: «إنَّ الرَّحِم شُجْنَةٌ من الرَّحمن. وقال الله لها مَنْ وصلكِ وصلتُه ومن قطعكِ قطعتُه».[٢٠٤]

---

٢٠١ عبد الرحمن بن عوف بن عبد عوف القرشي الزهري أبو محمد أحد العشرة المبشرين بالجنة وأحد الستة أصحاب الشورى الذين أخبر عمر عن رسول الله صلى الله عليه و سلم أنه توفي وهو عنهم راض وأسند رفقته أمرهم إليه حتى بايع عثمان. ولد بعد الفيل بعشر سنين وأسلم قديما قبل دخول دار الأرقم وهاجر الهجرتين وشهد بدرا وسائر المشاهد وآخى رسول الله صلى الله عليه و سلم بينه وبين سعد بن الربيع. روى عن النبي صلى الله عليه و سلم. كان عبد الرحمن ممن يفتي على عهد رسول الله صلى الله عليه و سلم. مات سنة إحدى وثلاثين وقيل سنة اثنتين وهو الأشهر ودفن بالبقيع. انظر: ابن الأثير، أسد، ٤٨٠/٣؛ ابن حجر، الإصابة، ١٧٦/٤.

٢٠٢ أبو داود، "الزكاة"، ٤٦(١٣٣/٢)؛ الترمذي، "البر"، ٩(٣١٥/٤)؛ أحمد، مسند، ١٩٨/٣، ٢١٢، ٢١٦.

٢٠٣ أبو هريرة بن عامر الدوسي اختلف في اسمه واسم أبيه اختلافا شديدا. قدم المدينة مهاجرا عام خيبر في المحرم سنة سبع وسكن الصفة. وقد أجمع أهل الحديث على أنه أكثر الصحابة حديثا ويذكر أن مسند بقي بن مخلد احتوى من حديث أبي هريرة على خمسة آلاف وثلاثمائة حديث. قال البخاري روى عنه نحو الثمانمائة من أهل العلم وكان من أحفظ أصحاب رسول الله صلى الله عليه و سلم وألزمهم له صحبة على شبع بطنه. قيل توفي سنة سبع وخمسين أو ثمان وخمسين وهو المعتمد أو تسع وخمسين. انظر: ابن الأثير، أسد، ٣١٨/٦؛ ابن حجر، الإصابة، ١٩٩/٧.

٢٠٤ البخاري، "الأدب"، ١٣(٦/٨)؛ الترمذي، "البر"، ١٦(٣٢٤/٤)؛ الطبراني، المعجم الأوسط، ٢٨٢/٣؛ البيهقي، شعب الإيمان، ٢١٦/٦

{175} Yine Ebû Hureyre'den gelen bir rivayete göre o şöyle demiştir: Resûlullah –sallellahu aleyhi ve sellem- şöyle buyurdu: Şüphe yok ki Allah mahlukatı yarattı. Nihayet onları yaratmayı bitirdiğinde "rahim/akrabalık bağı" kalkıp Rahman'ın belini/eteğini tutmuş. O da; "Ne var?" buyurmuş. Rahim; "Bu, akrabalık bağını kesmekten (sana) sığınanın makamı mıdır?" diye sormuş. Rahman; "Evet! Sen, senin ilişkilerini sürdürenle/sılanı yapanla ilişkimi sürdürmemden/sıla yapmamdan, senin ilişkilerini kesenle ilişkimi kesmemden hoşnut olmaz mısın?" buyurmuş. Rahim; "Evet!" demiş. Rahman da; "İşte bu (ayrıcalık) senindir!" buyurmuş.[205]

{176} Müslim ve Buhârî'nin Hz. Âişe'den[206] –Allah ondan razı olsun!- rivayetine göre o şöyle demiş: Resûlullah –sallellahu aleyhi ve sellem- şöyle buyurdu: "Rahim/akrabalık bağı" arşa asılı olup şöyle demektedir: "Kim benim ilişkilerini sürdürürse/sılamı yaparsa Allah da onunla ilişkisin sürdürsün/sılasını yapsın. Kim de benimle ilişkilerini keserse Allah da onunla ilişkisini kessin!"[207]

Bu Hadislerin Sırlarının Açığa Çıkarılması ve Manalarının Açıklanması

{177} Bil ki bu hadisler her ne kadar rahime/akrabalık bağına mahsus iseler de onların her birinde diğerinde bulunmayan bazı sırlar vardır. Bunlar bütünüyle büyük sırlar, değerli bol bilgiler ve küllî meseleler içermektedirler. Bunların bilinmesi önemlidir. Bunların başında da rahimin/akrabalık bağının hakîkatinin bilinmesi, onun Rahman'dan bir parça oluşunun bilinmesi, Rahman[208] isminin bilinmesi, rahimin/akrabalık bağının niye arşa asılı olduğunun bilinmesi, onun ilişkilerinin sürdürülmesinin/sılasının bilinmesi, ilişkilerinin kesilmesinin bilinmesi, Rahman'ın belinin/eteğinin bilinmesi, Rahman'ın belini/eteğini tutmasının bilinmesi, ayağa kalkmasının bilinmesi, "Bu, akrabalık bağını kesmekten (sana) sığınanın makamı mıdır?" sözüyle işaret edilen makamının bilinmesi, sı-

205 el-Buhârî, "Tefsîr", 47/1(6/134); Ahmed b. Hanbel, *Musned*, 14/103.

206 Hz. Âişe, Ebû Bekr es-Sıddîk'ın kızı, müminlerin annesidir. Kendi annesi ise Ümmü Rûmân bint Âmir'dir. Bisetten 4 veya 5 sene sonra doğmuştur. Hz. Peygamber –sallellahu aleyhi ve sellem- onunla Hz. Hadîce'nin vefatından sonra (bir görüşe göre 3 yıl sonra) evlenmişti. Kız kardeşinin oğlu Abdullah b. ez-Zübeyr'den dolayı künyesi Ümmü Abdillah'tır. Hz. Âişe sahabenin en fakihlerinden, en güzel görüşlülerinden biri idi. Fıkıh, tıb ve şiir âlimi idi. Hz. Peygamber'den çok hadis rivayet etmiş ve sahabenin en çok hadis rivayet edenleri arasına girmiştir. Âlimlerin çoğunun görüşüne göre 17 Ramazan 58 tarihinde Salı gecesi vefat etmişti. 57 tarihinde öldüğünü söyleyen de vardır. Baki mezarlığına defnedilmişti. Bkz. İbnu'l-Esîr, *Usdu'l-Ğâbe*, 7/188; İbn Hacer, *el-İsâbe*, 8/139.

207 Müslim, "Birr", 17(4/1981); İbn Ebî Şeybe, *Musannaf*, 6/67; Ahmed b. Hanbel, *Musned*, 40/392. Bu hadisi Buhârî'de bu lafızla bulamadık. Öyle anlaşılıyor ki müellif yukarıdaki ifadesiyle hadisin şahidini kasdetmiştir. Hadisin şahidi için bkz. el-Buhârî, "Edeb" 13(8/6).

208 "rahim/akrabalık bağı" (S).

{١٧٥} وفي رواية عنه أيضا قال: قال رسول اللهِ صلى الله عليه وسلم: «إنَّ الله خلَق الخلْق حتَّى إذا فَرَغ منهم قامت الرَّحِمُ فأخذت بِحَقْو الرَّحمن فقال: مَهْ؟ قالت: هذا مقامُ العايذ مِن القطيعة؟ قال نعم. أمَا تَرْضَيْنَ أنْ أصِلَ من وصلك و أقطع من قطعك؟ قالت: بلى. قال: فذلِك لك».[٢٠٥]

{١٧٦} ولمسلم والبخاريِّ عن عائشة[٢٠٦] رضي الله عنها قالت: قال رسول اللهِ صلى الله عليه وسلَّم: «الرَّحِمُ معلَّقةٌ بالعرش تقول: من وصلنِي وصله اللهُ، ومن قطعنِي قطعه الله!».[٢٠٧]

كشف أسرار هذه الأحاديث وإيضاح معانيها

{١٧٧} اعلم أنَّ هذه الأحاديثَ وإنِ اخْتُصَّت بالرحم، فإن في كل حديث منها أسرارا ليست في الحديث الآخَر وهي بأَسْرِها تَتضمَّن أسرارا عظيمةً وعلوماً عزيزةً جَمَّةً ومسائلَ كليةً، معرفتُها مُهمةٌ. أولُها معرفةُ حقيقةِ الرحِم ومعرفةُ كونها شُجنةً من الرحمن ومعرفةُ الاسم الرحمن[٢٠٨] ومعرفةُ لِمَ كانت الرحِمُ معلقةً بالعرش ومعرفةُ صِلَتِها ومعرفةُ قطعها ومعرفةُ حَقْو الرحمن ومعرفةُ أخذِها بحقو الرحمن ومعرفة قيامها ومعرفة مقامها الْمُشارِ إليه بقولها هذا مقامُ العايذِ من القطيعة ومعرفة

٢٠٥ البخاري، "التفسير"، ١/٤٧(١٣٤/٦)؛ أحمد، مسند، ١٠٣/١٤.

٢٠٦ عائشة بنت أبي بكر الصديق أم المؤمنين، وأمها أم رومان بنت عامر. ولدت بعد المبعث بأربع سنين أو خمس. تزوجها رسول الله صلى الله عليه وسلم بعد موت خديجة قيل بثلاث سنين. وكانت تكنى أم عبد الله بابن أختها عبد الله بن الزبير. كانت عائشة من أفقه الناس وأعلم الناس وأحسن الناس رأيا كانت عالمة بالفقه والطب والبشعر. روت عن النبي صلى الله عليه و سلم الكثير فكانت من أكثر الناس حديثا بين الصحابة. ماتت سنة ثمان وخمسين في ليلة الثلاثاء لسبع عشرة خلت من رمضان عند الأكثر وقيل سنة سبع ودفنت بالبقيع. انظر: ابن حجر، الإصابة، ١٣٩/٨؛ ابن الأثير، أسد، ١٨٨/٧.

٢٠٧ مسلم، "البر"، ١٧(١٩٨١/٤)؛ ابن أبي شيبة، المصنف، ٦٧/٦؛ أحمد، مسند، ٣٩٢/٤٠. لم نجد هذا الحديث بهذا اللفظ في البخاري. يبدو أن المؤلف أراد شاهده بعزوه المذكور فوق. لشاهده انظر: البخاري، "الأدب"، ١٣(٦/٨).

٢٠٨ "الرحم" (س).

ğınma isteğinin bilinmesi, Cenâb-ı Hakk'ın, rahimin kendisinden –sübhâneh!- istediği şeyin aynısında ona karşılık vermesinin bilinmesi, arşa asılı iken yaptığı duasının bilinmesi ve hükümlerinin bilinmesi gelir.

{178} Bütün bunlar, haklarında hiçbir kitapta hiçbir şeyin yazılmadığı sırlardır. Ayrıca ilâhî sırların ve var oluşla/vücûdla ilgili hakîkatleri ifade eden nebevî haberlerin varlığını içeren bu gibi hadisleri açıklamaya girişen herhangi bir zahir ehli âlimi veya -yüce mükâşefelere, ledünnî ilimlere nail olma ve nebevî miraslarla müşerref kılınma iddiasında bulunanlardan- bir bâtın ehli âlimi tanımıyoruz yahut böyle bir bilgi bize ulaşmamıştır. Ben bunları, inşallah, Allah'ın nimetlerinden bahsetmek; bana ihsan ettiği, beni haberdar kıldığı, bana açıkladığı ve -bu sırlara muttali olmada, ağyârdan saklanmış bu ilimleri aydınlığa çıkarmada- yaratıkların en mükemmeline ortak kılınma hususunda bağışladığı şeylere şükretmek amacıyla -genel ve ayrıntılı anlatım arası orta bir yol tutarak- izah edeceğim. İşte Allah'ın desteğiyle derim ki;

{179} "Rahim/akrabalık bağı"na gelince o tabîatın hakîkatinin bir ismidir. Tabîat ise sıcaklık/hararet, soğukluk/burûdet, ıslaklık/rutûbet ve kuruluğu/yubûseti bir araya toplayan bir hakîkattan ibarettir. Bu şu manayadır: Tabîat, zıddı olmaksızın bu dört şeyden her birinin aynıdır. Ama bu dörtten her biri her yönden onun aynı değildir. Bilakis bazı yönlerden onun aynıdır.

{180} "Rahimin/akrabalık bağının" arşa asılı olmasına gelince, bu şundandır: Mevcut cisimlerin hepsi muhakkiklere göre tabîîdir. Arş bunların ilkidir. Buna dair cennetin ve cennet dışındaki şeylerin durumu hakkında şer'î haberler gelmiştir. Kâmil velilerin hepsinin mükaşefeleri de bunun doğruluğuna şahitlik etmiştir.

{181} "Rahimin/akrabalık bağının" Rahman'dan bir parça olmasına gelince, bu, rahmetin, varlığın kendisi olması dolayısıyladır. Zira rahmet, her şeyi kapsayan şeydir. Durum şu ki ortada da vücûddan başka her şeyi kapsayan hiçbir şey yoktur. Hatta yokluk/adem adı verilen şey de böyledir. Çünkü onun da, akledilmede belirişi/taayyünü ve vücûd-ı muhakkakın mukabilinde olduğuna dair hükmü yönlerinden bir nevi varlığı ve akledilmede, vücûd-ı muhakkakın akledilmesi ve belirişi/taayyünü gibi bir belirişi/taayyünü vardır. Şu kadar var ki bu iki beliriş/taayyün arasında şu fark vardır: Vücûdun taayyününün, kim olursa olsun her akledenin akletmesinde belirişine bakmaksızın kendi başına bir gerçekleşmesi vardır. Yokluğun/ademin taayyününün ise, akledenlerin akletmesinin dışında kendi başına bir gerçekleşmesi yoktur.

استعاذتها، ومعرفة إجابةِ الحق لها في عين ماطلبتْه منه –سُبْحَانَهُ– ومعرفة دعائها من كونها مُعَلَّقةً بالعرش ومعرفة أحكامها.

{١٧٨} وكلُّ هذه أسرارٌ لم يُسْطَر شيءٌ منها في كتاب ولا عرَفْنا أو بلَغَنا أن أحدا تَصَدَّى لبيان أمثال هذه الأحاديثِ الْمُتضمّنة لثبوتِ الأسرار الإلهية والإخبارات النبوية الْمُترجِمة عن الحقايق الوجودية من أهل العلم الظاهر أو أهل العلم الباطن ممن يَدَّعِي المكاشَفاتِ العَلِيَّةَ والعلومَ اللَّدُنِّيَّة والاحْتِظاءَ بالمواريث النبوية. وأنا أُوضحها إن شاء الله بلسانٍ جامعٍ بين الإجمال والتفصيل تَحَدُّثا بِنِعَم الله وشكراً له على ما أنْعَم به عليَّ وأطلعَني عليه وأَوْضَحها لديَّ، ورزقنى المشاركةَ مع أكمَلِ خلقه في الاطِّلاع على هذه الأسرار واسْتِجْلاء هذه العلومِ المكْنُونة عن الأغيار. فأقول بتأييد الله:

{١٧٩} أمّا الرحم فاسمٌ لحقيقة الطبيعة. والطبيعةُ عبارةٌ عن حقيقة جامعةٍ بين الحرارة والبُرودة والرُطوبة واليُبوسة بمعنى أنها عينُ كل واحدة من الأربعة مِنْ غيرِ مُضادَّةٍ. وليس كل واحد من الأربعة من كل وجهٍ عينَها، بل من بعض الوجوه.

{١٨٠} وأمَّا أنها معلقةٌ بالعرش فذلك من حيثُ إنَّ جميع الأجسام الموجودة عند المحققين طبيعيةٌ، والعرشُ أولُها. وبهذا وَرَدتْ الإخباراتُ الشرعية في أمر الجنة وغيرِها وشَهِدت بصحة ذلك مكاشفاتُ الكُمَّل قاطبةً.

{١٨١} وأمَّا أنها شُجْنةٌ من الرحمن، فمِنْ أجْل أن الرحمةَ نفسُ الوجود. لأنها هي التي وَسِعت كلَّ شيءٍ. فإنه ما ثَمَّ شيءٌ وسِع كل شيء إلاَّ الوجودُ. فإنه وسع كل شيء حتى الْمُسمَّى بالعدَم. فإنَّ له من حيثُ تعيُّنُه في التَعقُّل والحكم عليه بأنّه في مقابلة الوجود المحقَّق ضرباً ما من الوجود وتعيُّناً في التعقُّل كتعقُّل الوَجود المحقق وتعيُّنِه غيرَ أنَّ الفرق بين التعيُّنَيْن هو أن تعيُّنَ الوجود له تحقُّقٌ في نفسه مع قطع النظر عن تعينه فى تعقل كلِّ متعقِّلٍ كان مَنْ كان. و تعيُّنُ العدمِ لا تحقُّقَ له في نفسه خارجاً عن تعقُّل المتعقِّلِين.

{182} Ayrıca bil ki rahmet, açıklığa kavuşup benimsendiği üzere vücûdun bir ismi olduğu için Rahman da, vücûdun aynı olmasından dolayı Cenâb-ı Hakk'ın bir ismidir.

{183} "Rahimin/akrabalık bağının" Rahman'dan bir parça olmasına gelince bu da şundan dolayıdır: Mevcûdât zâhir ve bâtın diye ikiye ayrılırlar. Cisimler vücûdun zâhirinin sûretleridir. Ruhlar ve manalar ise vücûdun bâtınının taayyünleridir. Arş ise bölünme makamıdır.[209] Anla!

{184} "Rahimin/akrabalık bağının Rahman'ın belini/eteğini/hakvini tutmuş olmasına gelince bu şundan dolayıdır: Rahman; ruhlar, manalar ve cisimler âlemini içeren vücûdî rabbânî tecellîden ibaret olan kimsedir. Ruhlar âlemi de vücûd ve mertebede cisimler âleminden öncedir. Onun rahime nisbetle bir yönden sebeblilik derecesi de vardır. Şu hâlde üstünlük ona aittir ve ilahî hazretin sûretinin ilk yarısı üzeredir. Bunu için rahim arşa asılı idi. Çünkü arş, cisimler âleminin başı ve zahir sûretlerin hepsini kuşatıcıdır. Zâhir olan şey de bâtında kalandan onun sayesinde ayrılır. İzarın/peştemalin bağlandığı yer olan bel/hakv ise, izarla örtülü olan aşağıdaki ikinci yarının başlangıç yeridir. İzar ise, avretten ibaret olan tabîata has tecellilerde Cenâb-ı Hakk'ın saklanma mahalli tabîat âlemidir. Bunun için Âdem'e secde etmekle emrolunan melekler bunu bilememişler de onun tabîî neşetinden hoşlanmamış ve onu yermiş, kendilerini övmüşlerdi.

{185} "Rahimin/akrabalık bağının" kesilmekten (Allah'a) sığınmasına gelince bu, kendisine, ruhlar âleminden ve tam Rabbânî yakınlık/kurb makamı olan nefes-i rahmânî hazretindenden görünen ayrılma durumunu hissetmesinden dolayıdır. Bunun için yakınlıktan sonra uzaklık durumundan acı duydu ve hissettiği ayrılık sebebiyle imdâd-ı rabbânînin kesilmesinden korktu. Cenâb-ı Hak da –sübhâneh!- duasına verdiği karşılığın içinde imdâdın devam edeceğine ve ilâhî zâtî birliktelik ve gözetim yönlerinden ilişkinin süreceğine dikkat çekti. O da bunun üzerine mesrur ve mutmain oldu, istediği şeyde Cenâb-ı Hakk'ın kendisine icabet etmesinden dolayı sevindi de akrabayla ilişkilerini sürdürenlere hayır duası, kesenlere bedduası devam etti.

{186} Rahimin sılası/Sıla-i rahim, konumunun bilinmesi ve değerinin yüceltilmesiyle olur.[210] Zira onun rükünlerinden hâsıl olan karışım/mizâc olmasaydı

209 Krş. el-Munâvî, *Feyzu'l-Kadir*, 4/53.
210 Krş. el-Munâvî, *Feyzu'l-Kadir*, 4/54.

{١٨٢} ثم اعلم أن الرحمة لما كانت اسماً للوجود على ما تَقرَّر، فالرحمنُ اسمٌ للحق من كونه عينَ الوجودِ.

{١٨٣} وأمّا كَونُها شُجنةً من الرحمن فذلك من أجْل أنَّ الموجوداتِ تَنْقَسِم إلى ظاهر وباطن. فالأجسامُ صورُ ظاهرِ الوجود والأرواحُ والمعاني تعيُّناتُ باطن الوجود والعرشُ مقامُ الانقسام.[٢٠٩] فافهم.

{١٨٤} وأمّا كونُ الرحم أَخَذت بحَقْو الرحمن فهو من أجل أنَّ الرحمنَ الذي هو عبارةٌ عن التَّجلِّي الوجوديِّ الربانيِّ الشاملِ عالَمَ الأرواحِ والمعاني والأجسام. وعالمُ الأرواح متقدِّمٌ في الوجود والمرتبة على عالم الأجسام. وله من وجهٍ درجةُ السببية أيضاً بالنسبة إلى الرحِم. فله العُلُوُّ. وهو على النصف الأول من صورة الحضرةِ الإلهيةِ. ولهذا كانت الرحمُ معلَّقةً بالعرش. فإنَّ العرش هو أولُ عالم الأجسام والمحيطُ بجميعِ الصُّوَر الظاهرة. وبه تَميَّز ما ظهَر عماً بطَن. والحَقْو الذي هو مَشَدُّ الإزار مَبدأُ النصف الثاني النازلِ المستورِ بالإزار الذي هو عالَمُ الطبيعة محلُّ اسْتتار الحق في التجلّيات الخَصيصة بالطبيعة التي هي العورة. ولهذا جَهِلتها الملائكةُ المأمورة بالسجود لآدم. فنَفَرت من نشأته الطبيعية وذمَّته وأثْنَتْ على نفسها.

{١٨٥} وأمّا استِعاذَتُها من القطيعة فهو من أجل شعورها بالتمييز الذي عَرَض لها من عالم الأرواح وحضرة النفس الرحمانيّ الذي مقامُ القرب التامّ الرَّبَّانيّ. فتألَّمَتْ من حالة البعد بعد القرب وخافت من انقطاع الإمداد الرَّبانيّ بسبب الفصل الذي شعَرَتْ به. فنبَّهها الحقُّ في عينِ إجابته –سُبْحَانَهُ- لدعائها على استمرار الإمداد ودوام الوُصلة من حيث الْمَعيَّةُ والحِيطَةُ الإلهيَّتان الذاتيتان. فسُرَّت بذلك واطمأنت واستَبْشَرت بإجابة الحق لها في عين ماسألتْ. فاستمرَّ دعاؤُها لمن وصلها والدُّعاءُ على من قطعها.

{١٨٦} وصِلَتُها هو بمعرفةِ مكانتها وتفخيم قَدْرِها.[٢١٠] إذْ لولا المزاجُ

---

٢٠٩ قارن بـ المناوي، فيض القدير، ٥٣/٤.
٢١٠ قارن بـ المناوي، فيض القدير، ٥٤/٤.

ne rûh-i insanînin belirişi/taayyünü ortaya çıkar ne de küllîlerle cüzîleri bilmeyi cemetmesi mümkün olurdu. Bilakis rûh-i insanî âlemi de tamamıyla yok olurdu. Nitekim Cenâb-ı Hakk bunu şu sözüyle haber vermiştir: "Ve Allah sizi annelerinizin karınlarından, siz hiçbir şey bilmez bir hâlde iken çıkardı...".[211]

{187} Şu hâlde insanın; rûhânî ve tabîî özelliklerin, hükümlerin ve kemâllerin arasını cemetmesi; tabîî gelişimle/neş'et-i tabîiyye ve Cenâb-ı Hakk'ın buna yerleştirdiği özellikler, kuvvetler ve aletlerle kolay ve uygun olabilir. İnsan bu cem'le, vücûb ve imkân hükümlerini kuşatan berzah mertebesini gerçekleştirmeye yol bulmuştur. Böylece onun için benzeşme kemale ermiş, aynı hizada bulunma sübut bulmuş ve neticede zahiren ve batınen tam olarak ilahî hazretin sûreti ve âlemin sûretiyle zuhur etmiştir. Bunu iyi anla. İşte bunlar sıla-i rahmin, anlatılması mümkün olan bazı özellikleridir.

{188} Cenab-ı Hakk'ın, kendisiyle ilişkilerini kesenle ilişkisini keseceğini haber verdiği akrabalık ilişkinin kesilmesine gelince, bu onu önemsememek, konumunu bilmemek ve hakkını azaltmakla olur. Zira kim onun hakkını azaltır ve onu önemsemezse Allah'ın hakkını azaltmış ve Cenâb-ı Hakk'ın onun içine koyduğu esma hasselerini tanımamış olur. Halbuki rahim/akrabalık bağı bu hasseler yönünden Cenâb-ı Hakk'a dayanır ve bağlanır. Çünkü onun Cenâb-ı Hakk katında üstün konumu olmasaydı Cenâb-ı Hakk cevap verirken şu sözüyle bunu bildirmezdi: "Kim seninle ilişkilerini sürdürürse/sılanı yaparsa ben de onunla ilişkimi sürdürürüm/sılasını yaparım. Kim senin ilişkilerini keserse ben de onunla ilişkimi keserim!"

{189} Rahimi/ akrabalık bağını önemsememe ve onu kesmenin çeşitlerinden birisi; son dönem filozoflarının rahimi/akrabalık bağını kınaması, onu zulmet ve bulanıklıkla nitelemesi, onun hükümlerinden kurtulmayı, niteliklerinden sıyrılmayı talep etmesidir. Onlar bunun imkânsız olduğunu, tabîî gelişimden ayrılmadan sonra insan için hâsıl olan her kemâlin, ruhun tabîî mizacla ve onun ürünleriyle birlikte bulunmasının neticelerinden bulunduğunu, insanın ayrılmadan sonra tabiat sûretlerinden, onların letâifinin mazharları olan âlemlere geçeceğini, bu âlemlerde şerîatta bütün mesûdlar için vaat edilmiş olan ve Cennet ehline Allah'ın en büyük nimeti olduğu bildirilen Cenâb-ı Hakk'ı görmenin gerçekleşeceğini bilselerdi, Cenâb-ı Hakk'ı müşahede etmenin dayandığı hakîkatın önemsenmemesi nasıl caiz olurdu?

---

211 en-Nahl sûresi, 78.

الْمُتَحصِّل من أركانهالم يظهر تعيُّنُ الروح الإنساني، ولا أمْكَنَهُ الجمعُ بين العلم بالكليات والجزئيات. بل كان عالَمُ الروح الإنساني بالكُلِّيَّة أيضاً مُسْتهلَكا كما أخبر الحقُّ عن ذلك بقوله: ﴿وَاللهُ أَخْرَجَكُمْ مِنْ بُطُونِ أُمَّهَاتِكُمْ لاَ تَعْلَمُونَ شَيْئاً﴾[٢١١] الآية.

{١٨٧} فبالنشأة الطبيعيةِ وما أوْدع الحقُّ فيها من الخواصّ والقُوَى والآلات يَتَأتَّى للإنسان الجمعُ بين الخوَاصّ والأحكام والكمالات الروحانية والطبيعية. وبهذا الجمع تَوَسَّل إلى التحقيق بالمرتبة البَرْزَخِيَّة الْمُحِيطة بأحكام الوجوب والإمكان. فَكَمُلت له الْمُضاهاةُ وصحت له الْمُحاذاةُ فظهر بصورة الحضرةِ الإلهيةِ وصورة العالم تماماً ظاهرا وباطنا. فافهم. فهذا بعضُ خواصِّ صِلَتِها التي يُمْكِن ذكرُه.

{١٨٨} و أمَّا قطعُها الذي أخبرها الحق أنه يقطع من قطعها فهو بازْدِراءها والجهلِ بمكانتها وبَخْسِها حقَّها. فإنه مَنْ بَخَس حقها وازْدَراها فقد بخس حق الله وجهِل ما أودع الحقُّ فيها من خواصّ الأسماء التي مِنْ حيثُ هي تَستند الرحمُ إلى الحق وتَرتبط به. إذْ لولا عُلُوُّ مكانَتِها عند الحق لم يُخبِرها الحقُّ حالَ الإجابة بقوله "مَنْ وصلكِ وصلتُه ومن قطعكِ قطعتُه".

{١٨٩} ومِنْ جملة الازدراء والقطع مَذَمَّةُ متأخِّري الحكماء لها ووصفُها بالظُّلمة والكُدُورة وطلبُ الخلاص من أحكامها والانسلاخ من صفاتها. فلو عَلِموا أنَّ ذلك متعذِّرٌ وأنَّ كل كمالٍ يحصل للإنسان بعد مُفارقة النشأة الطبيعيّة فهو من نتايج مُصاحبة الروح للمزاج الطبيعيّ وثمراتِه وأنَّ الإنسان بعدَ المفارقة إنما يَنتقل من الصُوَر الطبيعية إلى العوالم التي هي مَظاهرُ لطايفها، وفي تلك العوالم يَتَأتَّى لعموم السُعَداء رؤيةُ الحق الموعودُ بها في الشريعة، والْمُخبَر عنها أنها أعَظم نِعَم الله على أهل الجنة، فحقيقةٌ يَتوقف مشاهدةُ الحق عليها كيف يجوز أن يُزْدرَى؟

---

٢١١ سورة النحل، ٧٨.

{190} Ehlullah'tan olan kâmiller ve onlara yakın olanlar gibi havassın durumuna gelince, bunlar; Cenâb-ı Hakk'ı müşahedeyi ve orada onun hakiki marifetini elde etmeyi başarmışlarsa da bu onlara ancak bu neş'et-i tabîiyyenin yardımıyla müyesser olacak, nihayet, sonrasında hiçbir hicâbın olmadığı, berisinde ise kâmillerin istikrarının bulunmadığı zatî ebedî tecelliye ulaşacaklardır. Zira kâmiller ittifakla belirtmişlerdir ki kendisi için bu durum bu neş'et-i tabîiyyede gerçekleşmeyen kimseye ayrılmadan sonra da gerçekleşmeyecektir.[212] Hz. Peygamber'in –aleyhi's-salâtü ve's-selâm- şu sözüyle buna işaret edilir: "Âdemoğlu ölünce ameli kesilir!"[213] Şu sözü de böyledir: "Cennet ehlinden bir sınıf vardır ki Rabb onlardan ne saklanır, ne gizlenir!"[214]

{191} Rahimin ayağa kalkması/kıyam ve dua etmesine gelince, bu onun muhtaçlık sıfatı ile Hakk'a zâtî yönelmesinden ibarettir. Çünkü Cenâb-ı Hakk halka yardımla yönelmesini "ayağa kalkma/kıyâm" diye isimlendirmiş ve şöyle buyurmuştur: "Her nefsin kazandığı şeylerle birlikte başında duran/kâim mı (inkar edilir?)"[215] Bunları bil ve yüce ilimlerle gizli sırları içeren bu hadisin şerhine senin için dercettiğim şeyleri düşün, inşallahu teâlâ başarır ve kurtuluşa erersin.

212 Krş. el-Munâvî, *Feyzu'l-Kadîr*, 4/54.

213 Müslim, "Vasıyyet", 14(3/1255), "Zikr", 13(4/2065); Ebû Dâvûd, "Vesâyâ", 14(3/117); en-Nesâî, "Vesâyâ", 8(6/251); et-Tirmizî, "Ahkâm", 36(3/660); Ahmed b. Hanbel, *Musned*, 14/438.

214 Bu hadisi hadis kitaplarında bulamadık. Hadisi sûfî müfessir İsmail Hakkı *Rûhu'l-Beyân* isimli tefsirinde senedsiz ve kaynaksız olarak zikretmiştir. Bkz. a.g.e., 3/1212 (el-Kıyâme sûresinin tefsirinde). el-Hakîm et-Tirmizî ise bu hadisin benzerini Muâz b. Cebel'in sözü yani mevkûf olarak nakletmiştir. Bkz. *Nevâdiru'l-Usûl*, 1/52.

215 er-Ra'd sûresi, 33.

{١٩٠} وأمَّا حالُ الخواصِّ من أهل الله كالكُمَّل ومَنْ يُدانيهم فإنهم وإنْ فازوا بشُهود الحق ومعرفته المحققة هنا فإنه إنما تَيَسَّر لهم ذلك بمَعُونة هذه النشأة الطبيعية حتى التجلِّي الذاتي الأبدي الذي لا حجابَ بعده ولا مُستَقرَّ للكُمَّل دونه. فإنه باتفاق الكُمَّل مَن لم يحصُل له ذلك في هذه النشأة الطبيعية لم يحصل له بعد المفارقة.[212] وإليه الإشارة بقوله عليه الصلوة والسلام: «إذا مات ابنُ آدم انقطع عملُه»[213] وبقوله: «صِنفٌ مِن أهل الجنَّة لا يستتر الربُّ عنهم ولا يحتجب».[214]

{١٩١} وأمَّا قيامُها ودعاؤها فعبارةٌ عن توجُّهها الذاتي بصفة الافْتِقار إلى الحق. فإن الحق سمَّى توجُّهَه إلى الخلق بالإمداد قياماً، فقال: ﴿أَ فَمَنْ هُوَ قَائِمٌ عَلَى كُلِّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ﴾.[215] فاعلم ذلك وتَدَبَّرْ ما أدرجتُ لك في شرح هذا الحديث المشتمِلِ على العلوم العَلِيَّة والأسرارِ الخفية تَفُزْ وتُفلحْ إن شاء الله تعالى.

---

٢١٢ قارن بـ المناوي، فيض القدير، ٥٤/٤.

٢١٣ مسلم، "الوصية"، ١٤(١٢٥٥/٣)، "الذكر"، ١٣(٢٠٦٥/٤)؛ أبو داود، "الوصايا"، ١٤(١١٧/٣)؛ النسائي، "الوصايا"، ٨ (٢٥١/٦)؛ الترمذي، "الأحكام"، ٣٦ (٦٦٠/٣)؛ أحمد، مسند، ٤٣٨/١٤.

٢١٤ لم نجده في المصادر الحديثية. نقله المفسر الصوفي إسماعيل حقي في تفسيره روح البيان (١٢١٢/٣، في تفسير سورة القيامة) بدون سند ومرجع أيضا. وروى الحكيم الترمذي نحوه عن معاذ بن جبل موقوفا. انظر: نوادر الأصول، ٥٢/١.

٢١٥ سورة الرعد، ٣٣.

Yirmi Birinci Hadis

[Allah'ı Görme, Abdest, Namaz, Salih Ameller ve Dua]

{192} İbn Abbâs'dan[216] rivayet edilir ki o şöyle demiş: Resûlullah –sallellahu aleyhi ve sellem- şöyle buyurdu: Bu gece bana Rabbimden bir elçi geldi...[217] Bir rivayette ise şöyle denilmektedir: Rabbimi en güzel bir sûrette gördüm. "Ya Muhammed!" dedi. "Buyur, Rabbim, daima emrindeyim!" dedim. Buyurdu: "Mele-i a'lânın/En Yüce Topluluğun/Meleklerin hangi konuda çekiştiğini biliyor musun?" "Bilmiyorum!" dedim. (Hz. Peygamber) sözünün devamında şöyle dedi: "O zaman elini iki kürek kemiğimin arasına koydu da soğukluğunu iki memenin arasında –veya "göğsümün yukarısında" demiştir- hissettim. Bunun sonucu göklerde ve yerde olan şeyleri –veya "doğu ile batı arasında olan şeyleri" demiştir- bilmiş oldum!" Buyurdu: "Ya Muhammed! Mele-i a'lânın hangi konuda çekiştiğini biliyor musun?" "Evet, dedim, keffâretler, dereceler, cemaatlere (gitmek için) adım atma, şiddetli soğuklarla hoşlanılmayan durumlarda abdesti tam alma ve namazdan sonra (diğer) namazı bekleme hakkında! Kim bunları yapmaya devam ederse hayırla yaşar, hayırla ölür ve günahlarından annesinin kendisini doğurduğu gün gibi kurtulmuş olur!" "Ya Muhammed!" dedi. "Buyur, Rabbim, daima emrindeyim!" dedim. Şöyle buyurdu: "Namaz kıldığında/ dua yaptığında; 'Ya Allah, hakîkaten ben senden iyi şeyleri yapmayı, kötü şeyleri bırakmayı ve

---

216 Abdullah b. el-Abbâs b. Abdilmuttalib el-Kureşî el-Hâşimî, Resûlullah'ın –sallellahu aleyhi ve sellem- amcasının oğludur. Künyesi Ebu'l-Abbâ'tır. Annesi, Ümmü'l-Fadl Lübâbe bint el-Hâris el-Hilâliyye'dir. En sahih görüşe göre hicretten üç sene önce doğmuştu. Hz. Peygamber vefat ettiğinde 13 yaşındaydı. Sahabenin en çok hadis rivayet edenlerinden biri idi. 27 yılında Kuzey Afrika'daki savaşlara katılmış, 49 yılında ise İstanbul'un kuşatmasında bulunmuştu. Hz. Ali onu Basra'ya vali tayin etmişti. Sıffîn savaşındaysa sol kanat komutanlığında bulunmuştu. İbn Abbâs, Hz. Ali öldürülünceye kadar Basra'da görevinde kalmıştı. Âlimlerin büyük çoğunluğunun görüşüne göre 68 yılında Tâif'te vefat etmişti. Cenaze namazını İbnu'l-Hanefiyye kıldırmıştı. Bkz. İbnu'l-Esîr, *Usdu'l-Ğâbe*, 3/290; İbn Hacer, *el-İsâbe*, 4/90.

217 İbnu'l-Esîr bu cümleyi et-Tirmizî'ye nisbet etmektedir (Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 9/548). Ancak elimizdeki matbu nüshalarda bu cümle yoktur. Gariptir ki el-Mubârekfûrî de şerhi *et-Tuhfe*'nin baş tarafında bu cümleyi et-Tirmizî'ye nisbet ettiği hâlde (Bkz. *Tuhfetu'l-Ahvezi*, 1/173) söz konusu hadisi şerhederken bu cümleye hiç işarette bulunmamuştır (Bkz. *Tuhfetu'l-Ahvezi*, 9/102). "Bu gece bana Rabbimden bir elçi geldi." sözü ile "Rabbimi gördüm." sözü arasındaki fark açıktır. Burada kaydedilmelidir ki bazı müteahhır âlimler de bu cümleyi et-Tirmizî'ye nisbet etmişlerdir.

الحديث الحادي والعشرون

[رؤية الله والوضوء والصلاة والأعمال الصالحة والدعاء]

{١٩٢} عن ابن عبَّاس[٢١٦] رضي الله عنه قال رسول صلى الله عليه وسلم: «أتاني اللَّيلةَ آتٍ من ربي،[٢١٧] وفي روايةٍ: رأيتُ ربِّي في أَحْسَنِ صورةٍ فقال: يا محمَّدُ! قلت لَبَّيْكَ ربّي وسَعْدَيْك. قال: هل تَدْرِي فيم يَخْتَصِمُ الْمَلأُ الأعلى؟ قلت لا أعلم. قال: فوضع يدَه بين كَتِفَيَّ حتَّى وجدتُ بَردها بين ثَدْيَيَّ أو قال: في نَحْري. فعلمتُ ما في السَّموات وما في الأرض أو قال: مابين المشرق والمغرب. قال: يا محمد! أتدري فيم يختصم الملأُ الأعلى؟ قلت: نعم، في الكفَّارات والدَّرجات ونقْلِ الأقدام إلى الجماعات وإسباغ الوضوء في السَّبَرات والمكروهات وانتظارِ الصَّلاة بعد الصَّلاة. ومن حافظ عليهنَّ عاش بخير ومات بخير وكان من ذنوبه كَيَوْمَ وَلدتْه أمُّه. قال: يا محمّد! قلت: لبَّيك وسعديك. فقال: إذا صلَّيتَ فقُلِ اللَّهمَّ إنِّي أسألك فِعْل الخيْرات وتركَ المنكرات وحُبَّ المساكين. وإذا أردتَ بعِبادك

٢١٦ عبد الله بن العباس بن عبد المطلب القرشي الهاشمي أبو العباس ابن عم رسول الله صلى الله عليه و سلم. أمه أم الفضل لبابة بنت الحارث الهلالية. ولد قبل الهجرة بثلاث على الأصح وكان له عند موت النبي صلى الله عليه و سلم ثلاث عشرة سنة. هو من أكثر الصحابة حديثا. غزا إفريقية سنة سبع وعشرين وشهد حصار القسطنطينية سنة تسع وأربعين. ولاه علي رضي الله عنه البصرة وكان على الميسرة يوم صفين. فلم يزل ابن عباس على البصرة حتى قتل علي. مات بالطائف سنة ثمان وستين فيما قاله الجمهور فصلى عليه ابن الحنفية. انظر: ابن حجر، الإصابة، ٩٠/٤؛ ابن الأثير، أسد الغابة، ٢٩٠/٣.

٢١٧ يعزو ابن الأثير هذه الكلمات إلى الترمذي (انظر: جامع الأصول، ٥٤٨/٩). لكنها غير موجودة في طبعة سنن الترمذي التي في أيدينا. ومن الغريب أن المباركفوري أيضا يعزوها الى الترمذي في بداية شرحه التحفة (انظر: تحفة الأحوذي، ١٧٣/١). لكن حين شرحه الحديث المذكور لم يشر إلى هذه الكلمات. انظر: تحفة الأحوذي، ١٠٢/٩. والفرق بين قول "أتاني الليلة آت من ربي" وبين قول "رأيت ربي" ظاهر. علما بأن بعض المؤلفين المتأخرين أيضا عزا هذه الكلمات إلى الترمذي.

yoksulları sevmeyi dilerim! Kullarına bir fitne/imtihan dilediğinde fitneye düçar edilmeden beni kendine al!' de." Sözünün devamında şöyle buyurdu: "Derece (kazandıran şeyler), selamı yaymak, yemek yedirmek ve geceleyin insanlar uyuyorken namaz kılmaktır!"[218]

{193} Bu hadis başka sahih bir rivayetle de gelmiştir. Bu da şöyledir: Hz. Peygamber –aleyhi's-salâtü ve's-selâm- şöyle buyurmuş: Dün gece uykuda Rabbimi sakalı bitmemiş bir genç sûretinde gördüm. Altından yapılmış bir tahtın üzerinde oturuyordu. Başında altından bir taç, ayaklarında altından papuçlar vardı. Bana; "Ya Muhammed!" dedi. "Buyur, Rabbim, daima emrindeyim!" dedim. Şöyle buyurdu: "Mele-i a'lâ hangi konuda çekişiyor?" "Bilmiyorum –bir rivayete göre "Rabbim daha iyi bilir!" dedim. Bunun üzerine eliyle iki kürek kemiğimin arasına vurdu da parmak uçlarının soğukluğunu iki mememin arasında hissettim. Bunun sonucu öncekilerin ve sonrakilerin ilmini bilmiş oldum. Sonra bana şöyle dedi: "Ya Muhammed! Mele-i a'lâ hangi konuda çekişiyor?". Ben de şöyle dedim... Ve Hz. Peygamber –aleyhi's-salâtü ve's-selâm- hadisin geri kalan kısmını, daha önce geçtiği gibi anlattı.[219]

Bu Hadisin Sırrının Açığa Çıkarılması ve Manasının Açıklanması

{194} Şunu bil ki bu hadis bir kısım ilâhî ilmi, rabbânî yüce sırrı ve garip meseleyi içermektedir ki bunlara ancak Allah'ın kullarından ve mukarreb fertlerden nadir kimseler muttali olur. Ben, Allah'ın izniyle, bu kelâma ehil olanların dikkatine bu hadisin baş meselelerinden bir kısmını sunmaya karar verdim. Ta ki insaflı ve zeki kimse, bu meseleler bilinmedikçe bu hadisin manalarını ve içerdiği ilim ve sırları bilmenin imkânsız olduğunu bilsin.

{195} Bunun için derim ki bunların başında şu hususların bilinmesi gelir: Bu tecelli nedir? Hazerât-ı esmânın hangisinden taayyün ve zuhûr etmiştir? Cenâb-ı Hakk, sûretlerden münezzeh olduğu hâlde niçin insanî sûrette zuhur etmiştir? Bu tecelli niçin uykuda oldu? Niye Mele-i a'lânın çekişmesi sorul-

218 et-Tirmizî, "Tefsîru'l-Kur'an", 39(5/366); Ahmed b. Hanbel, *Musned*, 5/437; Abd b. Humeyd, *el-Muntehab*, 1/510; İbn Huzeyme, *Kitâbu't-Tevhid*, 2/538; İbnu'l-Esîr, *Câmiu'l-Usûl*, 9/548. Öyle anlaşılıyor ki müellif bu hadisi *Câmiu'l-Usûl*'den nakletmiştir. Zira lafzı ondakine aynen uymaktadır. İbn Receb el-Hanbelî bu hadisi *İhtiyâru'l-Evlâ fî Şerhı Hadîs İhtisâmi'l-Mele'i'l-A'lâ* (thk. Câsim el-Fuheyd ed-Devserî (?), Kuveyt, 1406/1985, Mektebetu Dâri'l-Aksâ, 144 s.) adının verdiği eserinde şerhetmiştir.

219 Bu lafızla kaynaklarda bulamadık.

فتنةً فاقْبِضْني إليك غيرَ مفتونٍ. قال: والدَّرجاتُ إفشاءُ السَّلام وإطعامُ الطَّعام والصَّلاةُ باللَّيل والنَّاسُ نِيامٌ». [218]

{١٩٣} وورد هذا الحديثُ بروايةٍ أُخرى صحيحةٍ أيضا وهو أنه قالَ عليه الصلوة و السلام: «رأيتُ البارحة رَبِي في المنام في صورةِ شابٍّ أَمْرَدَ جالسٍ على سَريرٍ من ذهبٍ وعلى رأسه تاجٌ من ذهب، وفي رِجلَيْه نَعْلانِ من ذهب. وقال لي: يا محمَّد! قلت: لبَّيك ربِّي وسعديك. قال: فيم يختصم الملأ الأعلى؟ قلت: لا أعلمُ. وفي روايةٍ: ربِّي أعلمُ. فضرب بيده بين كتفيَّ فوجدت برد أناملِه بين ثدييَّ. فعلمتُ علم الأوَّلين والآخرين. ثمَّ قال لي: يا محمَّدًا فيم يختصم الملأ الأعلى؟ فقلت...» و ذكر عليه الصلوة و السلام باقي الحديث كما تقدَّم. [219]

كشف سره وإيضاح معناه:

{١٩٤} اعلم أن هذا الحديث يَشتمل على جملةٍ من العلوم الإلهيةِ والأسرار الشريفة الربانية والمسايلِ الغريبة التي لا يَطَّلِع عليها إلا النُّدَّرُ من عباد الله والأفرادِ الْمُقَرَّبين. وقد عَزمتُ بإذن الله على أن أنبِه الْمُتَأَهِّلين لهذا الكلام على جملةٍ من رُؤوس مسايل هذا الحديثِ لِيَعلم الْمُنْصِفُ الفَطِنُ أنَّ معرفة معانيهِ وما يَتَضمَّنُه من العلوم والأسرار مُتعذِّرةٌ ما لم تُعرَف تلك المسايلُ.

{١٩٥} فأقول: أولُها معرفةُ ما هذا التجلِّي ومِنْ أيِّ حضرةٍ من حَضَرات الأسماءِ تَعَيَّن وظهر ولِمَ ظهر بالصورة الإنسانية مع أنَّ الحق مُنَزَّهٌ عن الصُّوَر، ولِم كان هذا التّجلي في المنام ولم وقع السؤالُ عَنِ اخْتِصام الملأ الأعلى وأيُّ طايفةٍ من طَوايف الملأ الأعلى هُمُ المرادون بالذكر هنا ولِم يختصمون و لم كان الضربُ باليد وأيُّ الأيدي وقع بها الضربُ ولم كان الضربُ بين الكَتِفَيْن،

---

٢١٨ الترمذي، ''تفسير القرآن''، ٣٩(٥/٣٦٦)؛ أحمد، مسند، ٤٣٧/٥؛ عبد بن حميد، المنتخب، ٥١٠/١؛ ابن خزيمة، كتاب التوحيد ، ٥٣٨/٢؛ ابن الأثير، جامع الأصول، ٥٤٨/٩. يبدو أن المؤلف نقل هذا الحديث من جامع الأصول، لأنه يطابق ما فيه تماما. و شرح ابن رجب الحنبلي هذا الحديث في رسالة سماها بـ اختيار الأولى في شرح حديث اختصام الملإ الأعلى. طبعت هذه الرسالة في الكويت بتحقيق جاسم الفهيد الدوسري عام ١٤٠٦/١٩٨٥(مكتبة دار الأقصى، ١٤٤ ص).

٢١٩ لم نجده بهذا اللفظ في المصادر.

muştur? Burada mele-i a'lanın taifelerinden hangisi kastedilmiştir? Niçin çekişiyorlar? Vurma niye elle oldu? Vurma hangi elle gerçekleşti? Vurma niye iki kürek arasına yapıldı? Niçin Hz. Peygamber –aleyhi's-salâtü ve's-selâm- parmak uçlarının soğukluğunu iki memesinin arasında hissetti de bilgi sahibi oldu? Parmak uçları nedir? Bu vuruşla öncekilerin ve sonrakilerin ilimlerinin hangi nevileri hâsıl oldu? Bu hadiste zikredilmekle kastedilen öncekiler ve sonrakiler kimlerdir? Mele-i a'lânın çekişmesi niye kefaretler, şiddetli soğuklarda abdesti tam alma, namaz kılmak için mescitlere çok gitme ve derece (kazandıran şeyler) hakkındadır? Niye burada derece (kazandıran şeyler) selamı yaymak, yemek yedirmek ve insanlar uyuyorken namaz kılmak (olarak sayılmıştır)? Bu amellerin ibadetler içindeki ilişkisi, (Allah'a) yaklaştırıcı diğer ibadetlerin ilişkisi karşısında nedir? İbadet/tâat adı verilen amellerin kaç mertebesi vardır? Bunlar hangi kısımlarındandır? Masiyet adı verilen ve silinmelerine/keffâretlerine ihtiyaç duyulan ameller kaç mertebedir? Keffâret ve tekfirin/silmenin hakîkati nedir? Emredilen son duanın sırrı nedir? Ki bu dua şöyleydi: "Ya Allah, hakîkaten ben senden iyi şeyleri yapmayı, kötü şeyleri bırakmayı ... dilerim!"

{196} Ben, bütün bunlarla ilgili olarak muttali olduğum, tattığım ve keşfen gördüğüm şeylerin bazısını, inşallah, anlatacağım. Bunlar; bu hadisi bilmeden önceki, bu hadisin sırlarına muttali olduğum sıradaki ve daha sonra ona dair bana gelen şeylerdir.

{197} Öyleyse önce tecellinin sırrını, bu hadise ve sırasıyla içerdiği hususlara dair söyleneceklerin esasını, Allah'ın yardımı ve dilemesiyle anlatmakla başlayalım. İşte derim ki bu tecelli Rabb isminin hazretinden zuhûr ve taayyün etmiştir. Teşrî've teklîf bu hazretten sadır olur. Bunun makamı yedinci semâ ile kürsî arasındaki berzah makamıdır. Bu makam-ı berzahî, makam-ı Cebrâilî ile makam-ı Mîkâilî –aleyhime's-selâm- arasında orta yerdedir. Cebrâil, peygamberlere ilkâ edeceği şer'î hükümleri buradan alır. Mîkâil'in –aleyhi's-selâm- bu küllî toplu imdâdda hiçbir dahli yoktur. Bu, Hz. Peygamber'in –sallellahu aleyhi ve sellem- ve Cebrâil'in Mikâil'den, Mikâil'in İsrâfil'den –aleyhimü's-selâm-, İsrâfil'in de Allah'tan –azze ve celle- rivayet ettiklerinin aksinedir. Zira bu haberler, teşrî ve teklîf makamının dışındadır. Bu hadisleri araştıran ve muhtevalarını inceleyen kimse bu zevkin ve işaret ettiğim şeyin doğruluğunu anlar.

{198} Teşrîî vahye gelince bu Rab hazretinden/makamından Cebrâil'e, Cebrâil'den de peygamberlere ve şerîat sahiplerine –aleyhimu's-selâm- ulaşır.

ولم وجد عليه الصلوة والسلام بَردَ الأنامل بين ثَدْيَيْه، فعَلِم وما هي الأناملُ وأيُّ أنواع علوم الأولين والآخرين حصل له بهذا الضرب ومَنِ الأولون والآخرون المقصودون بالذكر في هذا الحديث ولم كان اختصامُ الملأ الأعلى في الكفارات وإسباغ الوضوء في السَّبَرات وكثرة الخُطَى إلى المساجد للصلوات والدرجات ولم كانت الدرجاتُ هنا إفشاءَ السلام وإطعامَ الطعام والصلاةَ بالليل والناسُ نيامٌ وما نسبة هذه الأعمال في الطَّاعات من نسبة بَقِيَّة الأعمال الْمُقَرِّبَة وكم هي مراتبُ الأعمال الْمُسمَّاةِ طاعةً وهل هي مِنْ أيِّ أقسامِها وكم هي مراتبُ الأعمال المسماة با لمعصيةِ المحتاج إلى تكفيرها، ما حقيقةُ الكفارة والتكفير وما سِرُّ الدعاء الآخِرِ المأمورِ به وهو قول ''اللهمَّ إني أسألك فِعلَ الخيرات وتركَ المنكَرات الدعاءَ إلى آخره.''

{١٩٦} وأنا أَذْكُرُ إن شاء الله بعضَ ما اطَّلَعتُ عليه من ذلك كلِّه وذُقْتُه وعاينتُه كشفاً قبلَ معرفةِ هذا الحديث وعندَ الاطِّلاع على أسرار هذا الحديث أيضا وما ورد عليَّ في شأنه بعدَ ذلك.

{١٩٧} فَلْنَبْدَأْ أولاً بذكر سرِّ التجلِّي وأصلِ الكلام على هذا الحديث وما يَشتَمل عليه فَصْلاً بعدَ فصل بعون الله ومَشِيَته. فأقول: اعلم أنَّ هذا التجلِّيَ ظهر وتعيَّن من حضرة الاسم الربِّ. وعنها يَصدُر التشريعُ والتكليفُ. ومقامُه مقامٌ بَرْزخِيٌّ بين السماء السابعة والكرسيِّ. وهذا المقامُ البرزخي مُتَوسِّطٌ بين المقام الجبرائيلي والمقام الميكائيلي عليهما السلامُ. ومنه يأخذ جبرائيلُ مايُلْقيه على الأنبياء من الأحكام الشرعية. ولا مَدْخلَ لميكائيل عليه السلام في ذلك الإمداد الكلِّيِّ الجُمْلِيِّ. وهذا بخلاف مايرويه النَّبيُّ صلى الله عليه وسلم عن جبرائيلَ و جبرائيلُ عن ميكائيلَ وميكائيلُ عن اسرافيلَ عليهم السلام وإسرافيلُ عن الله عزَّ وجلَّ. فإنَّ تلك الإخباراتِ خارجةٌ عن مقام التشريع والتكليف. ومن تَتَبَّع تلك الأحاديثَ واسْتَقْرَأ مضمونَها عرَف صحةَ هذا الذوقِ وما أشرتُ إليه.

{١٩٨} وامَّا الوحيُ التشريعي فواصِلٌ من حضرة الرَّبِّ إلى جَبرائيلَ ومن جبرائيلَ إلى الأنبياءِ وأصحابِ الشرائع عليهم السلام.

{199} Bu hazretin berzahiyyetinin sırrına gelince bu şundandır: Peygamberlerden ve resûllerden gelen rabbânî ve nebevî heberlerle onların Allah katından indirilen kitapları ittifak etmişlerdir ki yedi semâ tabiî ve unsurîdir ve -arş ve kürsînin aksine- olmaya ve bozulmaya kabiliyetlidir. Arş ve kürsînin tabîatları ise başka bir mizâca göredir. Peygamberlerin ve resûllerin mirasçıları olan muhakkiklerin büyükleri de kesin keşif ve şüphe taşımayan sahîh müşahede sonucu bu konuda ittifak etmişlerdir.

{200} Şu hâlde Rabb isminin mertebesinin makûliyyeti, -yedi gökle onların altındaki şeyler gibi tabiî[220] sûretler nevinden- olmaya ve bozulmaya kabiliyetli şeylerle, -küllî tabîat hükmünden hâlî olmasalar da tabiîlik ve unsurîlik mertebesinden üstün oldukları için- böyle olmayan şeylerin arasında orta yerdedir. Biliyorsun ki her berzah iki durum arasındadır. Dolayısıyla berzah için bu iki duruma ilave bir sûret taayyün etmez. Şu hâlde o, vücûdu taayyün etmemiş ma'kûldur. Nitekim bu husus birçok defa sabit olmuştur.

{201} Onun –yani Rabb isminin- sarkma/tedellî menzilesi ile tecellisinin aynasına gelince, Fass-ı İsmâilî'de[221] ve makam-ı İbrahimî'nin bazı sırlarına dikkat çekme durumunda zikredildiği gibi, beyt-i ma'mûrdur. İyi hatırla! Bunun için ben Rabb isminin mertebesinin ma'kûliyetinin ortada olduğunu söyledim ve onu berzahlılıkla niteledim. Çünkü bu mertebe, dediğimiz gibi, olmaya ve bozulmaya kabiliyetli olanla bunları kabul etmeyenin arasını cem'eden mertebedir. Artık anla! Hz. Peygamber –aleyhi's-salâtü ve's-selâm- da kıyamet hadislerinin birinde bu söylediğimiz şeyin benzerine işaret etmiştir. Uzun bir hadiste anlatır ki "Gökler dürülecek. Her bir gök dürüldüğünde bu göğün melekleri inecek ve tek bir saf hâlinde saf olacaklar. Mahşer ehli onları karşılayacak ve onlara sorup diyecekler ki "Rabbimiz içinizde mi?" "Hayır! O gelmektedir!" diyecekler. Böyle devam edecek, nihayet yedinci göğün melekleri inecek. Bunlar diğer göklerin meleklerinden daha fazla sayıdadırlar. Mahşer ehli onlara da sorup diyecekler ki "Rabbimiz içinizde mi?" "Evet, diyecekler, Rabbimizi tesbih ederiz..."[222] (Hadisin devamı vardır).

---

220 "tabiî unsurî" (A).

221 Ebu'l-Alâ Afîfî'nin tahkikiyle neşredilen *Fusûsu'l-Hikem*'in anılan bölümünde bu konuyu bulamadık. Bkz. a.g.e., s. 90 ve devamı.

222 Hadisi bu lafızla kaynaklarda bulamadık. Çünkü müellif onu, söylediği gibi, mana ile rivayet etmiştir. Hadisin şahidi vardır. Bkz. el-Hâkim, *el-Mustedrek*, 4/568; İshak b. Râhûye, *Musned*, 1/84-99; et-Taberânî, *el-Ahâdîsu't-Tıvâl*, s. 105 vd.

{١٩٩} وأمّا سرُّ برزخيةِ هذه الحضرة فمِنْ أجْلِ أنَّ الإخباراتِ الربانِيَّةَ والنبويةَ متفِقَةٌ عن الأنبياء والمرسلين وفي كتبهم الْمُنْزَلةِ من عند الله بأنَّ السمواتِ السبعَ طبيعيةٌ عنصريةٌ وأنها قابلةٌ للكون والفساد بخلاف العرش والكرسيّ، فإنَّ طبيعتَهما على مزاجٍ آخَرَ. وأكابرُ المحققين الذين هم وَرَثَةُ الأنبياء والمرسلين متفِقون على ذلك عن كشفٍ محققٍ وشُهودٍ صحيحٍ لا ريبَ فيه.

{٢٠٠} فمعقوليةُ مرتبة الاسم الربِّ في الوسط بَيْنَ ما يَقبل الكونَ والفسادَ من الصُّوَر الطبيعية[٢٢٠] كالسموات السبع وما تحتَها وبين ما ليس كذلك لعُلُوِّه عن مرتبة الطبيعة العُنْصرية وإن لم يَخْلُ عن حكم الطبيعة الكلية. وقد علمتَ أنَّ كل برزخٍ بين أمرين. فإنه لا يَتَعيَّن له صورةٌ زايدة على ذَيْنِك الأمريْن. فهو معقول غيرُ متعيِّن الوجودِ كما تقرر ذلك غيرَ مرةٍ.

{٢٠١} وأما منزلةُ تَدَلِّيه أعني الاسمَ الربَّ ومرآةُ تجلِّيه فالبيتُ المعمور كما ذُكِرَ في الفَصّ الاسماعيلي[٢٢١] وحالِ التنبيه على بعض أسرار المقام الابراهيمي. فتَذَكَّرْ. فلذلك قلتُ بمعقوليَّة مرتبة الاسم الرب في الوسط ووصفتُه بالبرزخية. لأن هذه المرتبةَ هي الجامعةُ، كما قُلنا، بينَ ما يقبل الكون والفساد وبين ما لا يقبل. فافهم. وقد أشار عليه الصلوة والسلام في بعض أحاديث القيامة إلى مِثل ما ذكرنا في حديث طويلٍ يُذكَر فيه: «أنَّ السَّموات تُطْوَى. وكلَّما طُوِيت سماءٌ نزلت ملائكةُ تلك السَّماءِ فاصْطَفُّوا صفًّا واحداً فيَلْقاهم أهلُ المحشر ويسألونهم ويقولون لهم: أ فيكم ربُّنا؟ فيقولون: لا، ها هو آتٍ هكذا. حتَّى تَنزِلَ ملائكةُ السَّماءِ السَّابعة أعظمَ عدداً من ملائكة باقي السَّموات. فيسألهم أهلُ المحشر ويقولون لهم: أ فيكم ربُّنا؟ فيقولون: نعم، فسبحان ربِّنا...»[٢٢٢] الحديثَ.

---

٢٢٠ ''الطبيعة العنصرية'' (ع).

٢٢١ لم نجده في فصوص الحكم بتحقيق أبو العلا عفيفي. انظر الصفحة ٩٠ وما بعدها منه.

٢٢٢ لم نجده بهذا اللفظ في المصادر. لأن المؤلف نقله بالمعنى، كما قال. وله شاهد. أنظر: الحاكم، المستدرك، ٥٦٨/٤؛ إسحاق بن راهويه، مسند، ٨٤/١-٩٩؛ الطبراني، الأحاديث الطوال، ص. ١٠٥ ومابعدها.

{202} Bu hadis muhtelif rivayetlerle gelmiştir ve hepsi de sabittir. Bu rivayet, gelen rivayetlerden biridir. Ben onun hiçbir şeyini bozmadım. Sadece hadisin baş tarafındaki birkaç kelimeyi manalarıyla naklettim. Hadisin, Rabb'in ismi ile hazretinin taayyünü ve zuhûru hakkında şahid getirilen son kısmını ise lafzı ve manasıyla zikrettim. Ta ki bazı muhakkiklerin;[223] "Bu ilmimiz Kur'an ve Sünnet'le desteklenmiştir!" şeklindeki sözlerinin doğruluğu bilinsin.

{203} Dikkatini çektiğim hususu anladığında bu berzahıyyetin sırrını ve onun cennetle cehennem arasındaki a'râf ve sûr olduğunu anlarsın. Çünkü "gök, yarılıp da erimiş yağ gibi kıpkırmızı bir gül olduğu zaman"[224] birleşecek ve birbirinden ayrılıkları sona erecektir. Böylece hepsi, altındaki şeylerle birlikte Cehennemin tabakalarından olacaklardır. Cennet Kürsî'nin yüzeyinde, Cennetin tavanı da, -Hz. Peygamber'in –aleyhi's-salâtü ve's-selâm- haber verdiği gibi- arş olduğu,[225] Cehennemin sınırı da Kürsî'nin dibinden merkezine kadar bulunduğu için Sûr adı da verilen A'râf'ın Kürsî ile aynı şey ve onun -"Rab isminin makamı ve taayyünüdür"[226] dediğim- berzahın makuliyetinin mazharı olması gerekir. Bu berzahı ve ortada bulunma durumunu anlarsan onun, bu tecellinin uykuda görülmesini gerektiren şey olduğunu anlarsın. Çünkü uyku âlemi berzah âlemindendir. Onda görülen sûretler mücerred hakîkatlerin misalleri, mazharları ve perdeleridirler. Hz. Peygamber –aleyhi's-salâtü ve's-selâm- cennet ehlinin göreceği tecelli hakkında böyle haber vermiş ve Cenâb-ı Hak ile cennet ehli hakkında buyurmuş ki: "Adn cennetinde Cenâb-ı Hak ile cennet ehli arasında, Cenab-ı Hakk'ın yüzünün üzerindeki kibriyâ ridasından başka hiçbir perde yoktur".[227] Hz. Peygamber böylece görülen sûretlerin hakîkatin üzerinde bir perde ve onun mazharı olduğuna dikkat çekmiştir. Anla!

{204} Onun insanî bir sûrette tecellisinin sırrına gelince bunun sebebi şudur: Hakîkat-i insaniye hakîkatlerin en kapsamlısı, kuşatıcılık açısından en tamı, sûreti de, bütün isimleri ve sıfatları içeren ilâhî hazretten ve bütün mümkinatı ihtiva eden imkân meretebesinden elde edilmiş bir nüsha olduğu için Cenâb-ı Hak insanî sûretlerde tecelli etmiştir. Böylece ona ve has kullarından dilediği-

223 İsmi verilmeyen zat, (Ş) nüshasının hamişinde kaydedildiği gibi, el-Cüneyd el-Bağdâdî'dir –Allah kendisine rahmet eylesin!-.

224 Bkz. er-Rahmân sûresi, 37.

225 Bkz. el-Buhârî, "Cihâd", 4(4/16), "Tevhîd", 22(9/125); Ahmed b. Hanbel, *Musned,* 14/143, 180. Krş. İbnu'l-Esîr, Câmiu'l-Usûl, 9/110.

226 "Rab isminin taayyününde makamıdır" (A).

227 Bkz. el-Buhârî, "Tevhîd", 24(9/132); Müslim, "Îmân", 296(1/163); et-Tirmizî, "Sıfatu'l-Cenne", 3(4/674); Ahmed b. Hanbel, *Musned,* 32/460.

{٢٠٢} وهذا الحديثُ وَرَدَ بروايات مختلفة، وكلُّها ثابتةٌ. وهذه الرواية إحدى الروايات الواردة. ولم أُخَلِّ بشيء منها إلاَّ كلماتٍ يسيرةً في أول الحديث نقلتُها بمعناها. وأما آخرُ الحديث المُسْتَشهَد به في شأن الاسم الربِّ وحضرةِ تعيُّنِه وظهوره فإني أوردتُه بلفظه ومعناه ليُعلَم صحَّةُ ما قاله بعضُ المحققين[٢٢٣] "إن علمَنا هذا مؤيَّدٌ بالكتاب والسنة".

{٢٠٣} وإذا فهمتَ ما نبَّهتُك عليه عرفتَ سرَّ هذه البرزخية، وأنه الأعرافُ والسُّورُ الذي بين الجنة والنار. لأن السَّماء إذا انْشقَّتْ وكانتْ وَرْدَةً كالدِّهانِ[٢٢٤] اتَّحدت وزال تَمَيُّزُ بعضِها عن بعض. فصار جميعُها وما تحتَها من طبقاتِ جهَنَّم. ولما كانتِ الجنةُ في مُسَطَّح الكرسيِّ وكان سقفُ الجنة العرشَ، كما أخبر عليه الصلوة والسلام[٢٢٥] وكان حدُّ جهنم من مُقَعَّر الكرسي إلى المركز لزم أن يكون الأعرافُ الْمُسمَّى بالسور أيضا هو نفسَ الكرسيِّ وأنه مَظْهر معقوليةِ البرزخ الذي قلتُ إنه مقام الاسم الرب و تعيُّنُه.[٢٢٦] وإذا عرفتَ هذا البرزخ والتوسُّطَ عرفتَ أنه الْمُقتضِي لرؤية هذا التجلِّي في النوم. فإن عالم النوم من عالم البرزخ والصُّورَ الْمَرْئيَّة فيه مُثُلٌ للحقايق المجردة ومَظاهرُ لها وحُجُبٌ عليها. وهكذا أخبر عليه الصلوة والسلام عن التَّجلِّي الذي يراه أهلُ الجنة، فقال عن الحق وعن أهل الجنة «إنه ليس بينه وبينهم حجابٌ إلاَّ رداءَ الكبرياء على وجهِه في جنة عَدْنٍ».[٢٢٧] فنبَّه أن الصور المرئيةَ حجابٌ على الحقيقة مَظهرٌ لها فافهم.

{٢٠٤} وأمَّا سرُّ تجلِّيه في صورةٍ إنسانية فإن الحقيقة الإنسانية لما كانت أجمعَ الحقايق وأتمَّها حِيطَةً وكانت صورتُها نسخةً متحصِّلَةً من الحضرة الإلهية المشتملة على جميع الأسماء والصفات ومرتبةِ الإمكان المشتملة على جميع الممكنات تجلَّى الحقُّ في الصور الإنسانية تعريفا له ولمن شاء من خَواصِّ عبيده أن شريعةَ كل نبي

٢٢٣ وهو الجنيد البغدادي رحمه الله كما ذكر في هامش (ش).
٢٢٤ يشير إلى الآية ٣٧ في سورة الرحمن.
٢٢٥ انظر: البخاري، "الجهاد"، ٤(١٦/٤)، "التوحيد"، ٢٢(١٢٥/٩)؛ أحمد، مسند، ١٤٣/١٤، ١٨٠. قارن بـ جامع الأصول لابن الأثير، ١٠١/٩.
٢٢٦ "مقام الاسم الرب في تعيُّنه" (ع).
٢٢٧ انظر: البخاري، "التوحيد"، ٢٤(١٣٢/٩)؛ مسلم، "الإيمان"، ٢٩٦(١٦٣/١)؛ الترمذي، "صفة الجنة"، ٣(٦٧٤/٤)؛ أحمد، مسند، ٤٦٠/٣٢.

ne, her nebinin şerîatının; rubûbiyyet hazretinininin ihata ettiği mutlak şerîattan belirli bir hisse olduğunu, Muhammed'in –sallellahu aleyhi ve sellem– şerîatının bütün şerîatları kuşattığını ve bu şerîatların hepsinin zevklerini içerdiğini bildirmiştir. Bu sebeple ona tamamen şerîat koyucu rubûbiyyet sûretinde tecelli etmiştir. Bu da risalet ve teşrîi sona erdirişinin delillerinden biri olmuştur.

{205} İlimleri Hz. Peygamber'e –sallellahu aleyhi ve sellem– geçirilen öncekiler ve sonrakilere gelince bunlar şerîat sahibi resuller ile kendisinden sonra gelen ve şerîatının –aleyhi's-salâtü ve's-selâm– içerdiği (Allah'a) yaklaştırıcı ameller vasıtasıyla Allah'tan bilgi alan kâmillerdir. Bu kâmillerin Allah'tan vasıtasız aldıkları şeyler bunun dışındadır. Çünkü bunlara hiç kimsenin bir dahli yoktur.

{206} "Serîr: Taht"a gelince o, hazretin mazharının ve mertebesinin temsilidir. "Taç", bu rubûbiyyetin hükümranlığının yüceliğinin mazharı, "pabuçlar" ise emir ve yasaklarının mazharıdır.

{207} "Kürek kemiklerinin arasına vurma"ya gelince bunun sebebi şudur: Sırt, gayb âleminin mazharıdır. Bu vuruş burada Cenâb-ı Hakk'ın, -zatının gayb olması yönüyle-, sûretlerin mazharının hicâbiyetinin arkasından tesir edişine işarettir. Çünkü biz açıklamıştık ki hiçbir zahirin, zuhuru yönüyle bir tesiri yoktur. Dolayısıyla ondan bir tesir müşahede edildiğinde bu ancak onun batınında bulunan yahut ondan kaynaklanan bir durum sebebiyledir. Bu kuralı iyi anla! Ben onun içine basiret gözü açık olan kimse için değerli bir ilim koydum.

{208} "Parmak uçları"nın sırrına gelince onlar; gayb anahtarları olan ana isimlerin hakîkatlerinin mazharları; İslam'ın ve imanın rükünleri ile, -helal, haram, mekrûh, mendûb, mübah ve beş vakit namazdan ibaret olan- zâhirî hükümlerin üzerine bina edildiği şerîat ahkâmının vazediliş yeridirler. Bunların kaynağı ve temeli, bütün hazarâta nisbetle asıllardan ve ümmehâttan ibaret olan beş hazarât-ı ilahiyedir. Bunların üstünde, Hocamıza[228] –Allah ondan razı olsun!– göre, mefâtîh-i sevânî/ikincil isimler diye anılan ana isimler bulunur.

{209} Hazarât-ı hamse/beş hazrete gelince bunlar şunlardır: İsimleri, sıfatları, mücerred manaları ve Cenâb-ı Hakk'ın ilminin ihata ettiği diğer malumatı içeren hazret-i gayb. Bu hazretin mukabilinde şehâdet âlemi diye isimlendirilen hazret-i hiss bulunur. Bu iki tarafın arasında ortada bir hazret bulunur ki bu, insan-ı kâmile has olan şeyler cümlesindendir. Ortadaki bu hazretle yukarıda anılan gayb âlemi arasında bir hazret vardır ki bunun gayb âlemine nisbeti daha

228 Üstadı Muhiddin İbnu'l-Arabî'yi kasdediyor.

حصةٌ معينةٌ من مطلق الشريعة التي يُحيطُ بها حضرةُ الرُّبوبيَّة وأنَّ شريعة محمد صلى الله عليه وسلم شريعةٌ محيطةٌ بجميع الشرايع مشتملةٌ على أذواقها أَجْمَعَ فتجلَّى له في صورة الربوبية الْمُشَرِّعَة تماما. وكان ذلك إحدَى آياتِ خَتْمِيَّته للرسالة والتشريع.

{٢٠٥} وأمَّا الأولون والآخرون المحصولُ علمُهم للنبي صلى الله عليه وسلم فهُم الرسلُ المشرِّعون والكُمَّلُ مِنْ بَعدِه الآخذون عن الله بواسطة الأعمال الْمُقرِّبة التي تَضمَّنتْها شريعته عليه الصلوة والسلام بخلافِ ما يأخذونه عن الله بِدُونِ واسطةٍ. فإن ذلك لا مَدْخلَ لأحدٍ فيه.

{٢٠٦} وأمَّا السرير فمثالُ مظهر الحضرة ومرتبتِها. والتاجُ مظهرُ شرفِ سلطنة هذه الربوبيةِ، والنعلانِ مظهرُ أوامِره ونَواهِيه.

{٢٠٧} وأمَّا سرُّ الضرب بين الكتفين فإنَّ الظَّهر مظهرُ عالم الغيب. وهو هنا إشارةٌ إلى تأثير الحق مِنْ حيثُ غَيْبُ ذاته مِن وراءِ حجابيةِ مظهر الصُّوَرِ لِمَا بَيَّنَّا مِنْ أنه لا أثرَ لظاهرٍ من حيثُ ظهورُه. فمتى شُوهد منه أَثَرٌ فإنما ذلك من أمرٍ باطنٍ فيه أو منه. فافْهَمْ هذا الأَصلَ فقد أدرجتُ للمُستبصِر فيه علماً عزيزاً.

{٢٠٨} وأمَّا سرُّ الأناملِ فمَظاهرُ حقايقِ أُمَّهات الأسماء التي هي المفاتيحُ الغيبيةُ ومَشْرَعُ الأحكام المشروعَة التي بُنِيَتْ عليها أركانُ الإسلام والإيمان والأحكامُ الظاهرة التى هي الحلالُ والحرام والمكروه والمندوب والمباح والصلوات الخمسُ. ومرجِعُ هذه ومَحْتِدُها الحَضَراتُ الإلهية الخمسُ التي هي الأصولُ والأمَّهاتُ بالنسبة إلى جميع الحضرات. وفوقَها أمهاتُ الأسماء الْمُسَمَّاةِ عند شيخنا[٢٢٨] رضي الله عنه بالمفاتيح الثَّواني.

{٢٠٩} وأمَّا الحضراتُ الخمسُ فحضرةُ الغيب المشتملةُ على الأسماء والصفات والمعاني المجرَّدَة وباقي المعلومات الْمُحيطِ بها علمُ الحق. ويقابلُ هذه الحضرةَ حضرةُ الحِسِّ المسمَّى بعالم الشهادة. وبين هذَيْن الطرفَيْن حضرةٌ متوسِّطةٌ هي من جملةِ ما يَختَصُّ بالإنسان الكامل. وبين هذا الوسط وعالم الغيب المذكورِ حضرةٌ

٢٢٨ يعني أستاذه محيي الدين ابن العربي.

güçlü ve daha tamdır. Ruhlar âlemi diye ifade edilen hazret budur. İşaret edilen ortadaki hazret ile hazret-i hiss olduğunu söylediğimiz şehâdet âlemi arasında, şehâdet âlemine nibeti daha güçlü olan bir hazret vardır. Bu, mukayyed hayal hazretidir. İşte tahsis ve iştirak yoluyla Cenâb-ı Hakk'a ve âleme nisbet edilen hazretlerin ve vücûdî mertebelerin hepsi bu beş hazrete bağlıdır. İyi anla!

{210} Mefâtîh-i sevânîye gelince, inşallah yakında, vurmanın kendisiyle gerçekleştiği elin sırrına dair söyleyeceğim şeyler esnasında onlara dikkatini çekeceğim. Şimdi şöyle diyeceğim:

{211} "Vurmanın kendisiyle gerçekleştiği el, rabbânî ellerden hangisidir?" sorusuna gelince, bil ki bu el, Âdem'in kendisiyle yaratıldığı iki elden biridir. "Yeryüzü tamamıyla onun kabzasıdır/avucudur."[229] ayetinde kabza/avuç diye, sahihliğinde ittifak edilen hadiste ise şimâl/sol diye isimlendirilen el,[230] bu eldir. Bunun için aynı ayette "Gökler ise onun sağ elinde dürülmüşlerdir!"[231] buyrulmuştur.

{212} "Ellerinden –sübhâneh!- ikisi de sağdır ve mübarektir!"[232] şeklinde gelen bilgiye gelince, bu, edeb ve hakîkat bakımlarımdan doğrudur. Ancak bu, bu iki elin ona nisbet edilmesi yönünden böyledir, onlarla bulunduğu yerlerde tesirleri yönünden değil. Zira şimal/sol adı verilen kabza ile/avuçla kabzedilen/avuçlanan şey, unsurlar âlemi ile bunlardan oluşan ve doğan şeylerdir. Âdem'in unsurî sûreti de bu kısma giren şeylerdendir. Çünkü o, mezkûr kabzanın sonucudur ve onun sıfatıyla zuhûr eder. Âdem'in unsurî neş'etinin/gelişiminin dışında olan bakıyyesi yani ruhaniyeti ve diğer âlemlerdeki mazharları bunu aksinedir. Zira bunlar, Cenâb-ı Hakk'ın sağ eline nisbet edilirler. Nitekim Hz. Peygamber –sallellahu aleyhi ve sellem- buna dair haber verdi ki Cenâb-ı Hakk onu, iki elinin avuçları kapalı iken muhayyer bırakmış ve ona; "Hangisini dilersen onu seç!" buyurmuş. O da; "Ben rabbimin sağ elini seçtim! Rabbimin iki elinin ikisi de sağ ve mübarek ise de!" demiş. Bunun üzerine onu açmış. Bir de görülmüş ki onda Âdem ile zürriyeti var![233] Öyleyse Âdem, muhayyer ve seçme yetkisine sahip olarak tek elden çıkmıştır! O, (el) açıldığında

229 ez-Zümer sûresi, 67.

230 Bkz. Müslim, "Sıfâtu'l-Munâfikîn", 24(4/2148); Tefsîru't-Taberî, 20/249 vd.; et-Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Evsat*, 2/86. Buralarda Yüce Allah'ın kıyamet günü arzı sol eliyle dürmesinden bahsedilmektedir.

231 ez-Zümer sûresi, 67.

232 Bkz. Müslim, "İmâret", 18(3/1458); Nesâî, "Kudât", 1(8/222); Tirmizî, "Tefsîr", 95(5/453); Ahmed b. Hanbel, 11/32.

233 Tirmizî, "Tefsîr", 95(5/453); el-Hâkim, *Mustedrek*, 1/64.

نِسْبَتُها إلى عالم الغيب أقوى وأتمُّ. وهي الْمُعَبَّرُ عنها بعالم الأرواح. وبين الوسطِ المشارِ إليه وعالم الشهادة الذي قلنا إنَّه حضرةُ الحس حضرةٌ نسبتُها إلى عالم الشهادة أقوى وهي حضرةَ الخيال المقيَّد. فجميعُ الحضرات والمراتبِ الوجوديةِ المنسوبة إلى الحق وإلى العالم على سبيل التخصيصِ والاشتراكِ تَبَعٌ لهذه الخمسِ. فافْهَمْ.

{٢١٠} وأمَّا المفاتيحُ الثواني فسأُنَبِّهك عليها من قريبٍ، إن شاء الله، في أثناءِ ما أذكره من الكلام على سرِّ اليد التي وقع بها الضربُ. فأقول:

{٢١١} وأمَّا اليدُ التي وقع بها الضربُ أيُّ يدٍ هي من الأيدي الربَّانِيَّة فاعلم أنها إحدَى اليدَيْن اللَّتَيْن خُلق بهما آدمُ. وهي المسماةُ بالقبضة في قوله تعالى: ﴿وَالْأَرْضُ جَمِيعاً قَبْضَتُهُ﴾[٢٢٩] و في الحديث المتفقِ على صحَّته بالشمال.[٢٣٠] ولهذا قال في الأية عَيْنِها ﴿وَالسَّمَاوَاتُ مَطْوِيَّاتٌ بِيَمِينِهِ﴾.[٢٣١]

{٢١٢} وما وَرد مِنْ أنَّ كِلْتَا يديْه –سُبْحَانَهُ- يمينٌ مباركةٌ[٢٣٢] فصحيحٌ أدبا وتَحَقُّقاً. لكنَّ ذلك من حيثُ إضافتُهما إليه لا من حيثُ أثرُهما فيما وُجِد بهما. فإن المقبوض بالقبضة المسماةِ بالشمال عالَم العناصر وما تَرَكَّب وتَولَّد منها. ومن جملة ذلك صورةُ آدم العنصريةُ. فإنها نتيجةُ القبضة المذكورةِ وظاهرةٌ بصفتها، بخلاف بقيَّة آدم مما هو خارجٌ عن نشأته العنصرية، أَعْني روحانيتَه ومظاهرَه في باقي العوالم. فإنها مضافةٌ إلى يمين الحقِّ، كما أخبر النَّبيُّ صلى الله عليه وسلم عن ذلك أنه لَمَّا خيَّره الحقُّ ويَداهُ مقبوضتانِ وقال له: اخْتَرْ أَيَّتَهما شِئْتَ. فقال: اخترتُ يمينَ ربِّي. وكِلْتا يديْ ربِّي يمينٌ مباركةٌ. ففتحها. فإذا فيها آدمُ وذريتُه.[٢٣٣] فآدمُ خارجٌ عن اليد

٢٢٩ سورة الزمر، ٦٧.

٢٣٠ . انظر: مسلم، "المنافقين"، ٢٤(٤/٢١٤٨)؛ الطبري، تفسير، ٢٠/٢٤٩ وما بعدها؛ الطبراني، المعجم الأوسط، ٢/٨٦. يذكر في هذه المواضع أن الله سيطوي يوم القيامة الأرضين بشماله.

٢٣١ سورة الزمر، ٦٧.

٢٣٢ انظر: مسلم، "الإمارة"، ١٨(٣/١٤٥٨)؛ النسائي، "القضاة"، ١(٨/٢٢٢)؛ الترمذي، "التفسير"، ٩٥(٥/٤٥٣)؛ أحمد، مسند، ١١/٣٢.

٢٣٣ الترمذي، "التفسير"، ٩٥(٥/٤٥٣)؛ الحاكم، مستدرك، ١/٦٤.

zürriyetiyle birlikte elin içindeydi. Bunun için onun bu elden çıkmış olması yönünden bir hükmü, seçme yetkisine sahip olma ve seçilmiş sağ elin içinde bulunma yönünden ise başka bir hükmü vardır. Şimdi bu işaret kabilinden sözlerde, senin için saklanmış olduğu üzere, duymuş olduğum hususlara dikkat et, şaşırtıcı şeyler görürüsün!

{213} Ayrıca derim ki; anılan kabza/avuç ile avuçlanan şeyde, dediğimiz gibi, unsurlar âlemi hâkim olduğu, bu âlemde ise bulanıklık/küdûret, karanlık/zulmet ve yoğunluk/kesâfet baskın bulunduğu için Cenâb-ı Hak –sübhâneh!- şakîleri ona nisbet etmiştir. Zira şakîlerde hâkim olan şey terkîb ve yoğunluk/kesâfet hasseleridir. Nitekim Resûl –sallellahu aleyhi ve sellem- şu sözüyle buna işaret etmiştir: "Hakîkaten kıyamet günü kâfirin cildinin kalınlığı üç günlük mesafedir".[234] Cenâb-ı Hak da buna şu sözüyle dikkat çekmiştir: "Hayır! Fâcirlerin amel defteri Siccîn'dedir!".[235] Bu (Siccîn), kabza ve şimal adı verilen ele nisbet edilen süflî âlemdir. Yüce Allah ashâb-ı yemîn hakkında ise şöyle buyurmuştur: "Hayır! İyilerin/ebrârın amel defteri İlliyyîn'dedir!."[236] Bu, şu sözünün benzeridir: "Gökler ise onun sağ elinde dürülmüşlerdir."[237]

{214} İyilerin/ebrârın ve amel defterlerinin İlliyyîn'de olmasının sırrı şudur: Onların kesîf neş'etlerinin/gelişimlerinin parçaları ve mizaçla ilgili tabiî güçleri cevherleşmiş, arınmış ve bunlar; ilimle, amelle, övülen sıfatlar ve yüce huylarla donanmakla hâsıl olan takdis ve tezkiye sonucu, tatmine ulaşmış nefisleri için melekî, sabit, saf ve zati güç ve sıfatlara dönüşmüştür. Nitekim Cenâb-ı Hak nefislerin hâllerini açıklamayla alakalı şu sözünde bunu haber vermiştir: "Onu tezkiye eden/arındıran kurtulmuştur!".[238] Resûlullah –sallellahu aleyhi ve sellem- de duasındaki şu sözüyle buna işaret etmiştir: "Ya Allah! Nefsime takvasını ver ve onu arındır. Onu arındıranların en iyisi sensin!".[239]

---

234 Müslim, "Cennet", 44(4/2189); et-Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Evsat*, 8/94. Hadisin şahidi vardır. Bkz. et-Tirmizî, "Sıfatu Cehennem", 3(4/703); İbn Ebî Şeybe, *Musannaf*, 18/502 (Abdullah b. Mes'ûd'a mevkûf olarak. Bu ise merfû' hükmündendir); el-Hâkim, *Mustedrek*, 4/595; İbnu'l-Esîr, *Câmiu'l-Usûl*, 10/541.

235 el-Mutaffifîn sûresi, 7.

236 el-Mutaffifîn sûresi, 18.

237 ez-Zümer sûresi, 67.

238 eş-Şems sûresi, 9.

239 Müslim, "Zikr", 73(4/2088); Nesâî, "İstiâze", 13(8/260); Ahmed b. Hanbel, *Musned*, 32/61.

الواحدة يُخَيَّر ويَخْتار. وهو في اليد مع ذريته حالَ الفتح. فهو من حيث كونه خارجَ اليد له حكمٌ ومن حيث اختيارِه، وكَيْنُونتُه في اليمين الْمُخْتارةِ له حكمٌ آخرُ. فتَنَبَّهْ بما سمعتَ على ما دُسَّ لك في هذه الإلماعات تَرَى العَجَبَ.

{٢١٣} ثم أقول: ولما كان الغالبُ على المقبوض بالقبضة المذكورة هو عالَمَ العَناصر، كما قلنا، وما غَلَبَتْ عليه الكُدُورةُ والظُّلْمةُ والكَثافَةُ. لهذا أضاف الحقُّ – سُبْحَانَهُ- الأشقياءَ إليها. فإنَّ الغالبَ على الأشقياء خواصُّ التركيب والكثافة كما أشار إليه الرسولُ صلى الله عليه وسلم بقوله «إنَّ غِلَظَ جِلد الكافر يومَ القيامة مسيرةُ ثلاثةِ أيّام».[٢٣٤] وكما نبّه الحقُّ على ذلك بقوله: ﴿كَلَّا إِنَّ كِتَابَ الْفُجَّارِ لَفِي سِجِّينٍ﴾.[٢٣٥] وهو العالَم السُّفليُّ الْمُضافُ على اليد الْمُسَمَّاة بالقَبضة وبالشمال أيضاً. وقال في أصحاب اليمين: ﴿كَلَّا إِنَّ كِتَابَ الْأَبْرَارِ لَفِي عِلِّيِّينَ﴾.[٢٣٦] وهذا مِثْلُ قوله: ﴿وَالسَّمَاوَاتُ مَطْوِيَّاتٌ بِيَمِينِهِ﴾.[٢٣٧]

{٢١٤} والسرُّ في أنَّ الأبرار وكتابَهم في عِلِّيِّينَ هو أن أجزاء نشأتهم الكثيفةِ وقُواهم الطبيعيةِ المزاجيةِ تَجَوْهرتْ وزَكَتْ واسْتَحالت بالتقديس والتزكِيَة الحاصلَيْن بالعلم والعمل والتَّحْلِيَة بالصفات المحمودة والأخلاقِ السَّنِيَّة قُوًى وصفاتٍ ملَكِيَّةً ثابتةً زكيَّةً ذاتِيَّةً لنفوسهم الْمُطْمَئِنَّة كما أخبر الحقُ عن ذلك بقوله في بيان أحوال النفوس: ﴿قَدْ أَفْلَحَ مَنْ زَكَّاهَا﴾[٢٣٨] وكما أشار إليه رسول الله صلى الله عليه وسلم بقوله في. دعائه: «اللّهمَّ آتِ نفسي تقواها و زَكِّها أنت خيرُ مَنْ زكّاها».[٢٣٩]

---

٢٣٤ مسلم، "جنة"، ٤٤(٤/٢١٨٩)؛ الطبراني، المعجم الأوسط، ٩٤/٨. وله شاهد. انظر: الترمذي، "صفة جهنم"، ٣(٤/٧٠٣)؛ ابن أبي شيبة، مصنف، ٥٠٢/١٨(موقوفا على عبد الله بن مسعود، وهو في حكم المرفوع)؛ الحاكم، المستدرك، ٥٩٥/٤؛ ابن الأثير، جامع الأصول، ٥٤١/١٠.

٢٣٥ سورة المطففين، ٧.

٢٣٦ سورة المطففين، ١٨.

٢٣٧ سورة الزمر، ٦٧.

٢٣٨ سورة الشمس، ٩.

٢٣٩ مسلم، "الذكر"، ٧٣(٤/٢٠٨٨)؛ النسائي، "الاستعاذة"، ١٣(٨/٢٦٠)؛ أحمد، مسند، ٦١/٣٢.

{215} Şakilerde durum bunun aksinedir. Zira onların rûhânî güç ve sıfatları tabiî güçlerin içinde yok olup gitmiş, cevherlikleri kaybolmuş ve sanki değişime uğramış ve kesîf bir hâle gelmiştir. Hiç şüphesiz Allah bu; bedenlerinden ve tabiî neş'etlerinden/gelişimlerinden çözülmüş; bu neş'etde/gelişimde ve bu dünyada uzun yıllar kaldıkları süre içinde bozuk inançlarının, fasit zanlarının, aşağılık fiillerinin ve kınanmış huylarının hükümleriyle boyanmış parçaları birleştirince, Cenâb-ı Hak da onları haşir neş'etinde/gelişiminde (yeniden) oluşturunca bundan, içlerinden birinin cildinin kalınlığının üç günlük mesafe kadar olmasını gerektiren şey ortaya çıkmıştır. Ebrârın hâline dair dikkat çektiğim durum bunun aksinedir.

{216} Bunun için cennetlerle ilgili neş'etin/gelişimin durumu hakkında şöyle haberler gelmiştir: Cennet ehli aynı vakitte birçok köşkte görünebilir, buraların her bir topluluğunda bolluk içinde yaşar, arzu ettikleri sûretlere dönüşebilirler.[240] Bu durum ancak, kesif neş'etlerinin parçalarının, latîf cevherlerinin içinde yok olup gitmesi ve onun sıfatlarına bürünmesi ile nefislerinin özelliklerinin ve rûhânî güçlerinin, tabiî mizaçlarının güçlerine galip olması hakkında söylediğimiz şeylerden dolayıdır. Böylece onlar, istedikleri sûretlerde görünebilen melekler hâline gelmişlerdir.

{217} Dikkat çektiğim hususları kavradığında, bazı yönlerden de olsa, anlayacaksın ki ruhlara, mücerred manalara ve hatta Cenâb-ı Hakk'a nisbet edilen sûretlerle mazharlar, bunların hepsi, kendileriyle zuhûr edenlerin zatları üzerinde hicaptırlar. Bunlar, daha önce geçtiği gibi, hakîkatlerine ait zati şeyler değillerdir. Özellikle sahih hadislerde hakkında bize bilgi verilen Cenâb-ı Hak böyledir. Söz konusu bu hadislere göre Cenâb-ı Hak kıyamet günü birçok çeşitli sûrette tecelli eder ve en aşağı bir sûretten en yüksek bir sûrete ve bunun tersine dönüşür.[241] Bu onun, kendisiyle kulları arasındaki alametlere[242] göre zuhur etmesi sebebiyle olur. Bu alametler/alakalar da kulların onun hakkındaki itikadî zanlarından ibarettir. Nitekim o şöyle buyurmuştur: "Ben kulumun benim hakkımdaki zannına göreyim!"[243] Bu, onun Sünnet'inin, ilminin ve hikmetinin gereğidir.

240 Bkz. et-Tirmizî, "Sıfatu'l-Cenne", 15(4/686); İbn Mâce, "Zühd", 39(2/1450).

241 Yüce Rabb'ın kıyamet günü tecelli etmesi hk. bkz. el-Buhârî, "Tefsîr", 4/8(6/45), "Tevhîd", 24(9/128); Müslim, "İman", 316(1/177); Ahmed b. Hanbel, *Musned*, 3/303; İbn Hıbbân, *Sahîh*, 14/400.

242 "alakalara" (A, B).

243 el-Buhârî, "Tevhîd", 15(9/121); Müslim, "Zikr", 2(4/2061); Ahmed b. Hanbel, *Musned*, 12/385.

{٢١٥} والحالُ في الأشقياء بعَكس ذلك. فإن قُواهم وصفاتِهم الروحانيةَ اسْتُهلِكت في القُوى الطبيعيةِ وتلاشتْ جوهريتُها. فكأنَّها استحالت فصارت كثيفةً. لاجرم لَمَّا جمع اللهُ تلك الأجزاءَ الْمُتحلّلةَ من أبدانهم ونشأتهم الطبيعيةِ والْمُنْصبغةَ بأحكام اعتقاداتهم وظُنُونِهم الفاسدةِ وأفعالِهم الرديَّةِ وأخلاقِهم المذمومةِ زمانَ بقائِهم السنينَ الكثيرةَ في هذه النشأة وهذه الدار وركَّبها الحقُّ في النشأة الحشريَّة فحصل منها ما اقْتَضَى أن يكون غِلَظُ جلد بدن أحدِهم مَسيرةَ ثلاثةِ أيامٍ عكسَ مانبَّهتُ عليه من حال الأبرار.

{٢١٦} ولهذا ورد في شأن النشأة الجِنانية أن أصحابَها يَظهرون في الوقت الواحد في القصور المتعدِّدة مُتَنَعِّمين في كل طايفة من أهاليهم مُنْقَلِبين فيما اشْتَهَوْا من الصُوَر.[٢٤٠] وليس هذا إلاَّ مِنْ أجْلِ ما ذَكرنا من اسْتِهلاكِ أجزاءِ نشأتهم الكثيفةِ في لَطايفِ جواهرِها وانْصِباغِها بصفاتِها وغلبةِ خواصِّ نفوسهم وقُواهم الروحانيةِ على قوى أمْزِجَتهم الطبيعية. فصاروا كالملائكة يَظهرون فيما شاؤوا من الصُّور.

{٢١٧} وإذا تَفطَّنتَ لِمَا نبَّهتُ عليه عرفتَ، ولَوْ من بعض الوُجوه، أن الصُّوَر والْمَظاهرَ المنسوبةَ إلى الأرواح والمعاني المجرَّدةِ بل والحقِ أنَّها بأجْمَعِها حُجُبٌ على ذَوَات الظاهرين بها ليست ذاتيَّةً لحقائقهم، كما مرَّ، وسِيَّما الحقَّ الذي أُخْبِرنا عنه في الصحيح أنَّه يتجلَّى يومَ القيامة في صورٍ مُتنوِّعةٍ مُتعدِّدةٍ ويَتحوَّل من صورٍ أدنَى إلى صورةٍ عُلْيا وبالعكس.[٢٤١] وذلك بسبب ظهوره بحسب العَلاَمات[٢٤٢] التي بينه وبين عباده التي هي عبارةٌ عن ظُنونهم الاعتقاديةِ فيه كما قال: «أنا عندَ ظنِّ عبدِي بي».[٢٤٣] و ذلك مِنْ مُقْتَضَى سنتِه وعلمِه وحكمتِه.

---

٢٤٠ انظر: الترمذي، "صفة الجنة"، ١٥(٦٨٦/٤)؛ ابن ماجه، "الزهد"، ٣٩(١٤٥٠/٢).

٢٤١ في تجلي الرب يوم القيامة انظر: البخاري، "التفسير"، ٨/٤ (٤٥/٦)، "التوحيد"، ٢٤(١٢٨/٩)؛ مسلم، "الإيمان"، ٣١٦(١٧٧/١)؛ أحمد، مسند، ٣٠٣/١٣؛ ابن حبان، صحيح، ٤٠٠/١٤.

٢٤٢ "العلاقات" (ب، ع).

٢٤٣ البخاري، "التوحيد"، ١٥(١٢١/٩)؛ مسلم، "الذكر"، ٢(٢٠٦١/٤)؛ أحمد، مسند، ٣٨٥/١٢.

{218} Burada, mezkur şeyleri gerektiren büyük bir sır vardır. O da şudur: Zatında -zatı olması yönünden- kayıtlayıcı muhtelif vasıflardan ârî olan ve son derece ince/latîf bulunan her şeyin zuhuru ile -her müteayyinin, meretebenin ve âlemin hakîkatinde- taayyünü ancak belirlenen işin kabiliyetine ve onda taayyününü ve zuhurunu gerektiren mertebeye göre olur.

{219} Bu kurala dikkat kesil ve onu hep aklında tut ki zayıf akıllar ve saçma vehimler için kayıtlatıcı olan teşbih ve tenzih açmazından kurtulup bu nevin arasından yani teşbîh "fışkısı" ile tenzîh "kanı" arasından, "halis ve içenler için (içimi) kolay bir süt"[244] göresin! Bu (sütten) sana içirilirse görürsün ki Hakk "Evvel olan, âhir olan, zâhir olan, bâtın olandır ve o –zâtını ve vahdetini bilmesinin aynıyla[245]- her şeyi hakkıyla bilir".[246] O her şeyi; ilminin işlerine/şe'nlerine taalluklarının, işlerine göre müteaddit olması bakımından her şeyle de bilir. Şu hâlde işin başı, sonu, mücmel batını ve zahiri de ona aittir, başkasına değil.

{220} Vurmanın kendisiyle gerçekleştiği elin hangi el olduğunu Allah'ın izniyle açıkladığım, onun, -kabza/avuç olması nevinden- hükümlerine dikkat çektiğim; tesirlerine, elle avuçlananın ne olduğuna ve diğer ele has olan şeylere işaret ettiğim ve iki elin tesirlerinin arasındaki farka da dikkat çektiğim için şimdi Allah'ın yardımı ve dilemesiyle söylenmesi benim için takdir olunan şu şeyleri zikredelim: Bu elin sırları ile parmak uçlarının ve uykudaki berzahî tecellinin sırlarının geriye kalanlarını; ana ilimler, ameller ve -ileride inşallah dikkat çekilecek- sair şeylerin bir kısmını cem'eden bu hadisin içerdiği diğer hususlar.

{221} Şimdi şöyle diyeyim: Biraz önce sûretlerle mazharların, kendilerine izafe edilen hakîkatlere perde olduklarına ve hakayık-ı muğayyebenin tesirlerinin, mazharların arkasından olduğuna dikkat çekmiştim.

{222} İşte el ve parmakların sûreti, müessir ilâhî isimlerin hakîkatlerine perdedirler. Bu kutsal elin ve diğer elin fasılları ve asılları vardır. Fasılları on dört tanedir. Beş asıl zahir, o kadarı bâtındır. Bu fasılların bâtını, yirmi sekiz harfin hakîkatleridir. Bunlar da iki eşit kısma ayrılırlar. Çünkü bunlardan on dördü noktalı, ön dördü noktadan yoksundur. Bunların, âlemin -Hakk'ın sağ eline mahsusana sûretlerinden olan mazharları yirmi sekiz menziledir. Bunlardan zahir olanlar ancak on dört tane, bâtın olanlar da on dört tane olur. Şu hâlde mazharların

244 en-Nahl sûresi, 66.
245 "zatını ve vahdetini bilmesinin taayyünüyle" (M).
246 el-Hadid sûresi, 3.

{٢١٨} وهُنا سرٌّ عظيم هو الموجِبُ لما ذُكر. وهو أنَّه كلُّ ما كان في ذاته مِنْ حيثُ ذاتُه عَرِيًّا عن الأوصاف المختلفة التقييدية وكان في غاية اللُّطف فإنَّ ظهوره وتعيُّنَه في حقيقة كلِّ متعيِّن ومرتبةٍ وعالَم إنما يكون بحسَب قابلية الأمر المعيَّنِ والْمَرْتبةِ الْمُقْتَضِيَةِ تعيُّنَه وظهورَه فيها.

{٢١٩} فتَنَبَّهْ لهذا الأصل واسْتَحضِرهُ تَسْلَمْ من وَرْطَتي التشبيه والتنزيه المقيَّدَيْن للعقول الضعيفة والأوهام السَّخيفة، وتَرَى من بينِ هذا النوع مِن فَرْثِ التشبيه وَدَم التنزيهِ ﴿لَبَناً خَالِصاً سَائِغاً لِلشَّارِبِينَ﴾.[٢٤٤] فإنْ سُقيتَ منه رأيتَ أنَّ الحق﴿هُوَ الْأَوَّلُ وَالْآخِرُ وَالظَّاهِرُ وَالْبَاطِنُ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ﴾[٢٤٥] بعَيْن [٢٤٦]علمه بذاته ووحدته ويَعلم أيضاً كلَّ شيءٍ بكلِّ شيءٍ مِن حيثُ تعدُّدُ تعلُّقات عِلْمه بشُؤونه بِحَسَب شؤونه. فلَه أولُ الأمر وآخِرُه وباطنُه المجملُ وظاهره ليس سِواه.

{٢٢٠} وإذْ قد بَيَّنتُ بإذن الله أنَّ اليد التي وقع بها الضربُ أيُّ يدٍ هي ونبَّهتُ على أحكامها مِن كونها قبضةً وأشرتُ إلى آثارها وما هو المقبوضُ بها وما يَختصُّ باليد الأُخرى ونبهتُ أيضاً على الفرق بين أثرَيْهما فَلْنَذكر الآنَ بعون الله ومشيتِه ماقُدِّر لي ذكرُه مِن بقيةِ أسرار هذه اليدِ وأسرارِ الأناملِ والتجلِّي البرزخيِّ النوميِّ وسائرِ ما تَضمَّنه هذا الحديثُ الجامع بجملةٍ مِن أمهات العلوم والأعمال وغير ذلك مما سيَقَع التنبيهُ عليه إنْ شاء الله. فأقول:

{٢٢١} قد نبَّهتُ آنفاً أن الصورَ والمظاهرَ حُجُبٌ على الحقايق الْمُضافة إليها وأنَّ الآثار للحقايق الْمُغَيَّبَة من وراءِ المظاهر.

{٢٢٢} فصورةُ اليد والأنامل حُجب على حقايق الأسماءِ الإلهية المؤثِّرة. ولهذه اليد المقدسة واليد الأُخرى فصولٌ وأصولٌ. ففصولها أربعةَ عشَرَ فصلا. وخمسةُ أصولٍ ظاهرةٍ ومثلُها باطنةٌ. فباطنُ هذه الفصول حقايقُ الحروف الثمانيةِ والعشرين. وهي على قسمَيْن متساويَيْن. فإنَّ الأربعةَ عشَرَ منها منقوطةٌ وأربعةَ عشرَ خاليةٌ من النُّقَط. ومظاهرُها من

---

٢٤٤ سورة النحل، ٦٦.

٢٤٥ سورة الحديد، ٣.

٢٤٦ "تعين" (م).

ve mazharların perde oluşlarının sırrı ile hakîkatlerin gaipte bunların arkasından tesirde bulunmasının sırrı konusunda dikkat çektiğim hususları iyi düşün. Sûreti yönünden avuç vasfıyla, bâtını yönüyle diğer elin -ki o, sağ eldir- sıfatlarıyla zuhur eden sûret-i insaniyeye mahsus elin uyumunu anlamaya çalış. Mafsallara ibret nazarıyla bak, onların yirmi sekiz mafsaldan fazla olmadığını görürsün.

{223} Mazharları "parmak uçları" olan asıllara gelince, beş aslın dereceleri birbirinden farklıdır. Bunların en üstünü ve en ihatalısı ilimdir ki bu ortada olan asıldır. Bunun sağında iki asıl yani hayat ve kudret, solunda iki asıl yani irade ve kavil vardır. Kudret aslı dışında her bir aslın üç faslı vardır. Sadece kudretin aslının iki faslı vardır. Üçüncü fasl ondan iki büyük sır sebebiyle düşmüştür. Bunlardan biri şudur: Dört asıldan her birinin taalluku umumidir. Kudret böyle değildir. Zira onun hükmü sınırlanmıştır, mutlak değildir. Çünkü onun hükmü sadece mümkine taalluk eder. Bu sebeple nüfûzu umumi olmaz. İşaret ettiğim şeyi iyi anlamanın yolunu açacak olan şeylerden birisi "lev: eğer" harfini Kur'an ve Sünnet'te geçtiği yerlerde hakkıyla incelemektir. Zira bu, birlikte zikredildiği şeyin meydana gelişinin imkânsızlığına dikkat çeken bir imtinâ harfidir. İşte bu bir ilham yeridir.

{224} Diğer sır ise şudur: Kudretin makdûra taallukunun keyfiyeti açık değildir. Çünkü işi vücûd vermenin/îcâdın başlangıcına yayılan şey, son derece kapalıdır/muğlâktır. Çünkü imkân karanlığında kendilerinden gizlenmiş olan mümkinlerin üzerine nuru yayılan vücûdî tecellî, mec'ûl değildir. Mümkinler ise Hakk'ın ilminde taayyün eden hakîkatleri yönüyle mec'ûliyyetle nitelenmez. Nitekim ben bunu sözlerimin birçok yerinde isbat edip açıkladım. Dolayısıyla kudretin sadece, ifâza edilen varlığı/vücûd-ı mufâzı mümkün ayne bitiştirme/ekleme/ikrân[247] tesiri akledilebilir. Ehlullah'ın kâmillerinin dışında olanlar için tasavvur edilen bitiştirme,[248] ittisalı gerektiren ma'kûl harekettir. Bitiştirme[249] vücûdî bir iş değil bir nisbet/ilişki/bağıntı olmakla beraber manalarda ve mücerret basit hakîkatlerde tasavvur edilen hiçbir hareket yoktur. O zaman meseleyi derinlemesine inceleyen kimse kudretin tesirinin manası hakkında ne elde edebilir? Şu hâlde hakiki bir inceleme yapan ve insaflı davranan kimse bu yönden de anlar ki bu hiç şüphesiz müphemlik makamıdır.

247 "bitişme/eklenme/iktirân" (B, C, M).

248 "bitişme/iktirân" (B, C, M).

249 "bitişme/iktirân" (B).

أمّهات صورِ العالم الخصيصة بيمين الحق الثمانيةُ والعشرون منزلةً. وإنّما يكون الظاهرةُ منها أربعةَ عشرَ والباطنةُ أربعةَ عشرَ. فتَذَكَّرْ ما نبهتُ عليه من سر المظاهر وحجابيَّتِها وسر تأثير الحقايق من ورائها في الغيب وتَفَطَّنْ بمطابقة اليد المخصوصة بالصورة الإنسانية الظاهرة من حيثُ صورتُها بصفة القبضة ومن حيثُ باطنُها بصفات اليد الأخرَى التي هي اليمين واعْتَبِرْ الْمَفاصلَ تَجِدْها لاتزيد على ثمانية وعشرين مفصلا.

{٢٢٣} أما الأصولُ التي الأناملُ مظاهرها فخمسةُ أصولٍ متفاضِلَة الدرجات. فأعلاها وأعمُّها حِيطةً هو العلمُ. وهو الأصل المتوسط. وعن يمينه أصلان: الحياةُ والقدرةُ. وعن يساره أصلان: الإرادةُ والقولُ. وكلُّ أصلٍ فله ثلاثةُ فصولٍ إلاَّ أصلَ القدرة. فإنَّ له فصليْن خاصةً. وإنما سقط عنه الفصلُ الثالث لسرَّيْن عظيمين. أحدُهما أنَّ كل واحد من الأربعة عامُّ التعلُّقِ بخلاف القدرة. فإنه محجورُ الحكمِ غيرُ مطلقٍ. لأنه لا يتعلَّق حكمُه إلا بالممكن. فلم يَعُمَّ نفوذُه. و مما يفتح بابَ التفطُّن إلى شيءٍ مما أشرت إليه تتبُّعُ حرفِ لَوْ حيثُ ورد في الكتاب والسنة. فإنه حرفُ امتناعٍ يُنَبِّه على استحالةِ وقوعِ ما قُرِنَ ذكرُه به. فهو موضعُ إلهامٍ.

{٢٢٤} والسرُّ الآخَرُ أنَّ كيفيَّة تعلُّقِ القدرة بالمقدور غيرُ واضحٍ. فإنَّ الْمُنْبسِطَ أمرُه مَبْدَئِيَّةَ الإيجادِ في غاية الغُموض. لأن التجلِّي الوجوديَّ المنبسطَ النورِ على الممكنات الْمُستجنَّة عن أنفسها في ظلمة إمكانها غيرُ مجعولٍ. والممكناتُ من حيثُ حقايقُها المتعيِّنةُ في علم الحق لا توصف بالجَعْل كما قرَّرتُ ذلك وبينتُه في غير موضعٍ من كلامي. فلا يُعْقَل من أثر القدرة إلاَّ إقرانُ[٢٤٧] الوجود الْمُفاض بالعين الممكِنة. والمتصوَّرُ لغير الكُمَّل من أهل الله من الإقران[٢٤٨] حركةٌ معقولة توجب الاتصال. ولا حركةٌ تُتَصوَّر في المعاني والحقايق المجردةِ البسيطة مع أن الإقرانَ[٢٤٩] نسبةٌ لا أمرٌ وجوديٌّ. فحينئذ ما الذي يَتحصَّل لمن أمعن النَّظرَ من معنى أثر القدرة؟ فمن حقَّق النظرَ وأنصف عَلِم من هذا الوجه أيضا أن هذا مقامُ إبهامٍ لا جَرَم.

٢٤٧ "الاقتران" (ب، ج، م).
٢٤٨ "الاقتران" (ب، ج، م).
٢٤٩ "الاقتران" (ب).

{225} Kudretin mazharı olan ibham, hükmünün umumi olmaması ve tesirinin tahakkukunun mübhem olması sebebiyle iki mafsala sahiptir. Dolayısıyla bu isimle isimlendirilmesi uygun olmuştur. Bu, kudretin tesirinin vücûdî bir durum olmadığını söylemenin imkânsızlığıyla beraber böyledir. Aksine onun tesirinden, başka bir şey değil, sadece herhangi bir nisbet/bağıntı hâsıl olur.

{226} Sana söylenenleri iyi düşün de; burada ulvî ve süflî vücûdî sûretlerdeki durumlardan her birinin, isimler ve sıfatlar diye ifade edilen haysiyetlerden/yönlerden herhangi bir haysiyetle/yönle Hak'la irtibatlı ve ona müstenid olduğunu anlarsın! Biraz yükselirsen zâhirî sûretlerin gaybi hakîkatlerle benzeşmesinin, onlarla uyuşan sûretlerle zuhur etmelerinin ve benzeşmenin sahihliğinin sırrını iyi anlarsın. Bunun üstüne yükseltilirsen, mazharlarda zuhur eden Hakk'ın sırrı ile tenzih ve teşbihin sırrını, bunlardan her birinin sahih olanını ve sahih olmayanını bilirsin. Aynı zamanda; "Onun misli gibi hiçbir şey yoktur!"[250] hükmü sabit olmakla beraber "Hakîkaten Allah Âdem'i kendi sûretinde yarattı!"[251] sözünün manasını kavrarsın. İyi belle!

{227} Ben, uyanıklardan ve basiret sahiplerinden bu sözü iyi düşünen herkes için onun içine öyle şeyler kattım ki eğer muamması onun için çözülürse o, birçok rabbânî ve kevnî ilim ve sırlara muttali olur ki bunlar ilmin son noktasında ne işitilmiş ne de yazıya dökülmüşlerdir. Hidayeti gösteren Allah'tır.

{228} Ayrıca bil ki ben bu hadisin ve rüyanın içerdiği ilimleri ve sırları zikretmeyi kendime gerekli görünce buraya kadar şunları yapmaya çalıştım: Mezkûr tecellinin sırrına, aslına ve berzahlık mertebesine, -hangi hazretten zuhur ve taayyün ettiğinin, niçin insanî sûrette ve uykuda zuhur ettiğinin bilinmesi maksadıyla- dikkat çektim. İki kürek kemiğinin arasına vurmanın sırrına işaret ettim. Vurmanın kendisiyle gerçekleştiği elin hangi el olduğunu açıkladım. İki elin sırrını, her birine has olan ve her biriyle zuhur eden şey ile her biriyle avuçlananın ne olduğunu, avuçlamanın ve parmak uçlarının sırrını zikrettim. Parmak uçlarının hangi rabbânî sıfat ve isimlerin mazharları olduğunu açıkladım. Hakîkatlerin hükümleri ve tesirleriyle mazharları arasındaki uyuşmayı açıklığa kavuşturdum. Akıllı kimsenin, kendisini anladığında hakîkat-i insaniyyenin vücûb makamı, imkân makamı ve bu ikisinin ihtiva ettiği şeylerle benzeşmesinin sırrına muttalı olup "Hakîkaten Allah Âdem'i kendi sûretinde yarattı!" sözünün sırrını göreceği

250 eş-Şûra sûresi, 11.
251 el-Buhârî, "İsti'zân", 1(8/50); Müslim, "Birr", 115(4/2017); Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 12/275.

{٢٢٥} كان الإبهامُ الذي هو مظهرُ القدرة ذا مَفْصِلين لعدم عموم حكمِه وإبهام تحقيقِ أثرِه. فناسب تسميتَه بهذا الاسم . هذا مع تعذُّر النطق بأنَّ أثر القدرة ليس بأمر وجوديّ. بل الحاصلُ من تأثيرها نسبةٌ ما لا غيرُ.

{٢٢٦} فتَدَبَّرْ ما ذُكر لك تعرفْ أنه ما ثَمَّ أمرٌ من الأمور في الصُّوَر الوجوديةِ عُلْواً وسُفْلاً إلا وهو مرتبطٌ بالحق ومستندٌ إليه من حيثيةٍ ما من الحيثيات المعبَّرِ عنها بالأسماء والصفات. وإنْ عَلَوْتَ قليلا تَفطَّنتَ لسرِّ مُحاكاة الصُّور الظاهرة للحقايق الغيبية وظهورِها بالصور المطابِقة وصحةِ المحاكاة. وإن عُرِجَ بك فوقَ هذا عرفتَ سرَّ الحق الظاهر في المظاهر وسرَّ التنزيه والتشبيه والصحيحَ من كلٍّ منهما والغيرَ الصحيحِ وتنبَّهتَ أيضاً لمعنى قولِه «إنَّ الله خلق آدمَ على صورتِه»[٢٥٠] مع ثبوت حُكمك ﴿لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ﴾[٢٥١] فافهم.

{٢٢٧} فقد أدرجتُ لكل متأمِّلٍ لهذا الكلام من أهل اليَقَظَة والاستِبْصار ما إنْ فُكَّ له مُعَمَّاه استَشْرف على كثيرٍ من العلوم والأسرار الربَّانيةِ والكونية مما لم يَطرُق الأسماعَ ولم يُرْقَم في مسطور في مَبْلَغ العلم. والله الهادي.

{٢٢٨} ثم اعلم أني لما التزمتُ ذكرَ ما يَتضمَّنُه هذا الحديثُ والرؤيا من العلوم والأسرار ونبَّهتُ على سر التجلي المذكورِ ومَحْتِده ومرتبته البرزخيةِ ليُعلَم منْ أيِّ حضرةٍ ظَهَر و تَعيَّن ولم ظَهَر بالصورة الإنسانية وفي المنام وأشرتُ إلى سرِّ الضرب بين الكَتفَيْن وبينتُ أن اليد التي وَقَع بها الضربُ أيُّ يدٍ هي وذكرتُ سرَّ اليدين وما يَختصُّ بكُلٍّ واحدةٍ منهما وما ظهر بها وما المقبوضُ بكل واحدة منهما وسرَّ القبض والأَنامِل وأوضحتُ أن الأنامل مظاهرُ أيِّ الصفات الربانية والأسماءِ هي وأظهرتُ المطابقةَ بين أحكام الحقايق وآثارها وبين مظاهرها ولَوَّحْتُ بما إنْ تَفَطَّنَ له اللبيبُ عَثَرَ على سر مُضاهاة الحقيقة الإنسانية لمقام الوجوب ومقام الإمكان وما اشْتَمَلا عليه وتَلَمَّحَ سر قوله: «إنَّ الله خَلَقَ آدمَ على صورتِه» وذكرتُ فُصولَ اليدين واستنادَها إلى حقايق

---

٢٥٠ البخاري، "الاستئذان"، ١(٨/٥٠)؛ مسلم، "البر"، ١١٥(٢٠١٧/٤)؛ أحمد، مسند، ٢٧٥/١٢.

٢٥١ سورة الشورى، ١١.

şeyi ortaya çıkardım. İki elin fasıllarını ve bunların, ilâhî harflerin hakîkatlerine dayanışını, sağ elle sol eldeki mazharlarını ve îcadın/vücûd vermenin kendilerine dayandığı temel ilâhî isimler[252] olan asıllarını[253] zikrettim. Bu isimler miftâh-ı sânilerdir. Zira miftâh-ı evveller, gayb-ı zâtın miftâhlarıdır ve onlar Hakk'ın, sadece kâmillerin bildiği zatı yönünden isimleridir ki ben onlara ism-i a'zamın sırlarından söz ederken kısaca dikkat çekmiştim. Bu sebeple de burada bu neviden hiçbir şeyi tekrar etmedim.

{229} Söz arasına bu hadisin içerdiklerine ilave olarak başka ilimler ve sırlar kattım. O hâlde; giriştiğim ve bu rüyanın geriye kalan sırlarından açıklanmasını üstlendiğim şeyleri tamamlamak bana vacip oldu. Bu sebeple şöyle derim:

{230} Parmak uçlarının soğukluğunu iki memenin arasında hissetmenin sırrına gelince bu, hakiki ilmin elde edilişi ile oluşan kesin bilginin verdiği serinliğe işarettir.

{231} Bunun göğse has kılınmasının sırrına gelince bu, göğsün teşrî'in indiği yer olmasından dolayıdır. Çünkü Hz. Peygamber'in –sallellahu aleyhi ve sellem- kalbi Hakk'ın istiva yeridir. Orada ondan başkası yoktur. O, nüsha-i âlemin zahiridir. Göğüs ise şerîatının ve risaletinin mazharıdır. Çünkü Resûl, gönderen ile gönderilen arasında vasıtadır. Teşrî'de Hak olan hâkim/hükmeden ile mahkûmun aleyh/hükmedilen arasında bulunan hükümdür. Bundan dolayı Cenâb-ı Hak göğsü, denemeden ibaret olan ibtilâ mahalli kılmıştır. Çünkü Allah kullarını kendileri için koyduğu şerîatlarla denemiştir. Böylece itaatkâr ve boyun eğen kimse asi ve reddediciden ayrılmış ve iki kabza/avuç ortaya çıkmıştır. "Ve Allah göğüslerinizdekini ibtilâ/denemek ve kalplerinizdekini temhîs/arındırmak için"[254] sözüyle buna işaret edilmiştir. (Âyette geçen) "temhîs", "temizlemek" demektir. Arapçada "temhîsu'z-zeheb" de "altını saflaşsın diye bulanıklıktan temizlemek" demektir. Böylece kalb Hakk'ın istiva yeri olmaya elverişli hâle gelir. Nitekim o –sübhâneh!- Dâvûd'a şöyle demişti: "Dâvûd! Bana, içinde oturacağım bir ev boşalt!"[255] Eğer kalbin temizliği, Hakk'ın menzili/iniş yeri olmaya elverişli olacak şekilde kâmil olmazsa da en azından Hakk'ın –sübhaneh!-; yaklaştırıcı taatlere,

252 "ulûhiyyetin temel isimleri" (M).

253 "beş aslını" (A).

254 Âlu İmrân sûresi, 154.

255 Bu sözü hadis kaynaklarında bulamadık. Ancak bazı müfessirler onu nakletmişlerdir. Bkz. en-Neysâbûrî, *Ğarâibu'l-Kur'an*, 1/156; İsmail Hakkı, *Rûhu'l-Beyân*, 2/775 (en-Nûr sûresinin 37. ayetinin tefsirinde), 3/397 (ez-Zümer sûresinin 30. ayetinin tefsirinde).

الحروف الإلهية و مظاهرَها في اليمين والشمال وأصولَها[252] التي هي أمَّهاتُ الأسماءِ الإلهية[253] التي عليها يَتوقَّف الإيجادُ. وهي المفاتيحُ الثَّواني. فإن المفاتيحَ الأولى هي مفاتيحُ غيب الذات. وهي أسماءُ الحق من حيثُ ذاتُه التي لا يعلمها إلا الكُمَّلُ. وقد نبَّهتُ عليها تنبيها مجملاً عند الكلام على أسرار الاسم الأعظم. فلذلك لم أُعِدْ ذكرَ شيء من ذلك هنا.

{٢٢٩} وأدرجتُ في ضِمْن الكلام علوماً أُخْرَى وأسراراً زايدةً على ما يَتضمَّنه هذا الحديثُ. فحَقَّ لي أن أُتَمِم ما شرعتُ فيه والتزمتُ بيانَه من بقية أسرار هذه الرؤيا فأقول:

{٢٣٠} وأمَّا سرُّ وِجْدان بَرْد الأنامِل بين الثَّديَيْن فهو إشارةٌ إلى ثَلْج اليقين بحصول العلم المحقق.

{٢٣١} وأمَّا سرُّ اختصاصِه بالصدر فمن أجْل أنَّ الصدر مَنْزِلُ التشريع. لأن قلبَه صلى الله عليه وسلم مُسْتَوَى الحق ليس فيه غيرُه وظاهرُ نسخة العالم. والصدرُ مظهرُ شريعته ورسالته. لأن الرسول واسطةٌ بين المرسِل والمرسَل إليه. والتشريعُ حكمٌ متوسِّط بين الحاكم الذي هو الحقُّ وبين المحكوم عليه. ولهذا جعل الحقُّ الصُّدُورَ محلَّ الابتلاء الذي هو الاختبارُ. فإن الله إنما اختَبَر عبادَه بما شرَعَ لهم. وبذلك ظهر المطيعُ الْمُنْقادُ من العاصي الأبِيّ. فتميزت القبضتانِ. وإليه الإشارةُ بقوله ﴿وَلِيَبْتَلِيَ اللهُ مَا فِي صُدُورِكُمْ وَلِيُمَحِّصَ مَا فِي قُلُوبِكُمْ﴾.[254] فالتمحيصُ التطهيرُ. وتمحيص الذهب تطهيرُه من الغشّ لِيَصْفُوَ فيَصْلُحَ أن يكون مُستوَى الحقّ كما قال –سُبْحَانَهُ– لداود: «يا داودُ فَرِّغْ لي بيتاً أسكُنُه».[255] وإنْ لم يكمُل طهارةُ القلب بحيثُ يصلُح أن يكون مَنزلَ الحق فلا أقلَّ من أن يكون منزلاً لِمَا

٢٥٢ "وأصولها الخمسة" (ع).

٢٥٣ "أمهات أسماء الألوهية" (م).

٢٥٤ سورة آل عمران، ١٥٤.

٢٥٥ لم نجده في المصادر الحديثية. نقله بعض أصحاب التفاسير. أنظر: النيسابوري، غرائب القرآن، ١/١٥٦؛ إسماعيل حقي، روح البيان، ٢/٧٧٥ (في تفسير الآية ٣٧ من سورة النور)، ٣/٣٩٧ (في تفسير الآية ٣٠ من سورة الزمر).

muhabbete, huzûra, haşyete ve Yüce Rabb'in –sübhâneh!- razı olduğu şeyleri taleb etmeye teşvik edici ilim ve ilhamlar nevinden lütfettiği şeylere menzil olmalıdır. O hâlde elle vurulan sûret-i misaliyyeye has kılınan göğüs, Rab isminin hazretine/makamına nisbet edilen berzahî tecellinin sûretinin mukabilidir. Artık anla!

{232} Niçin mele-i a'lânın çekişmesinin sorulduğunun sırrına ve sebebine, burada mele-i a'lânın taifelerinden hangi taifenin kastedildiğine –zira akıl sahiplerince belli olan bir husustur ki mele-i a'lânın hepsi, inşallah yakında vakıf olacağın üzere, anılan bu gibi işlerde çekişmezler- gelince bil ki bu sorunun sebebi şudur:

{233} Rab isminin dikkat çekilen hazreti/makamı, sınırı üstte sidretu'l-munteha olan tabîat-ı unsuriyye âlemi ile ulu kürsi ve yüce arş âlemi arasında berzah gibi olduğu için, sıfat ve hüküm yönünden iki zıddı birleştirici olmuştur. Bazı muhakkikler durumu böyle olan her şeye müteşabihler menzili/mertebesi adını verir. Zira müteşabih; her biriyle bir nisbeti/bağıntısı bulunan, bir değerlendirmeye göre bir yönden biriyle ortaklığı da olan birbirine zıt iki şey arasında ortada olan şeydir. Tahkîkat, bu gibi müteşabihlerde tam eşitliğin imkânsız olduğunu ifade ettiği için her ne kadar bunun iki taraftan birine nisbeti aslında daha üstün olsa da mahlûkatın ekserisinin bunu anlaması imkânsızdır.

{234} İnsanların amellerinin durumu da böyledir. Çünkü onlar mutlaka mizaca bağlı tabiî kuvvetlerinin hasseleri ile rûhânî kuvvetlerinin hasselerine karışmış ve aynı şekilde bilgilerinin, inançlarının, zanlarının, doğru-bozuk tasavvurlarının ve ruhlarının, -iki dünyanın hangisinde karar kıldıkları konusunda müntehaları olan aslî mertebelerine tabi- himmetlerinin alakalı olduğu şeylerin hükümleriyle boyanmış olarak ortaya çıkar. Sahîh bir hadiste Hz. Peygamber'in –sallellahu aleyhi ve sellem- şu sözüyle buna işaret olunmuştur: "Andolsun ki sizden biri cennetteki evinin yolunu bu dünyadaki evinin yolundan daha iyi bulur!"[256] Bunun sebebi, onun olgunlaşmış semereli zatla ve sıfatlarla varacağı yer olan makama cezbedilmiş/çekilmiş olmasıdır.

{235} Ayrıca şunu da bil ki insanların ekserisinin amellerinde mizacla ilgili tabiî hasseler baskın olduğu için, şeriatta sidretu'l-munteha ile alakalı olarak Âdemoğullarının amellerinin oraya varacağı bildirilmiştir. Çünkü tahkik edilmiş keşf, ilâhî ve nebevî haberlere muvafakat etmiştir ki sidretu'l-munteha, daha önce işaret ettiğimiz gibi, tabîat-ı unsuriyye âleminin müntehasıdır. Bazı mu-

256 el-Buhârî, "Rikâk", 48(8/111); Ahmed b. Hanbel, *Musned*, 17/160, 18/146.

منه -سُبْحَانَهُ- منَ العلوم والإلهامات المحرّضة على الطاعات المقرّبة والمحبّة والحضور والخشية وطلب مَراضي الرب -سُبْحَانَهُ- وتعالى. فالصدر الخَصِيصُ بالصورة المثالية المضروبة باليد نظيرُ صورة التجلّي البرزخيّ المضاف إلى حضرة الاسم الربّ. فافهم.

{٢٣٢} وأمّا سرُّ لِمَ وقع السؤالُ عن اختصام الْمَلأ الأعلى وسببُه وأيُّ طايفة من طَوايف الملأ الأعلى، هُم المقصودون بالذكر هنا فإنه من البَيِّن عند أُولي الألبابِ أنَّه ليس كلُّ الملأ الأعلى يَخْتصمون في مِثْل هذه الأمور المذكورة على ما ستَقِف عليه إن شاء الله تعالى.

{٢٣٣} فاعلم أنَّ سبب هذا السؤالِ هو أنَّ حضرة الاسم الربِّ المنبَّه عليها، لما كانت كالبرزخ بين عالم الطبيعة العنصريَّة التي حَدُّها في العُلْو سدرةُ المنتَهَى وبين عالم الكرسيّ الكريم والعرشِ المجيد كانت جامعةً من حيثُ الصفةُ والحكمُ بين الضدين. ويسمّي بعضُ المحققين كلَّ ما هذا شأنُه بمَنْزِل المتشابهات. فإن المتشابهَ هو المتوسّط بين مُتَبايِنَيْن، له إلى كل واحدٍ منهما نسبةٌ، ومعه اشتراكٌ من وجهٍ باعتبارٍ وإنَّه وإنْ كانت نسبتُه إلى أحد الطرفيْن أرجحَ في نفس الأمر لِمَا أفادَه التحقيقُ مِن اسْتِحالة كمالِ المساواة في مِثْل هذه المتشابِهات، لكن يَتعذَّر إدراكُ ذلك الرُّجحان على أكثرِ الخلق.

{٢٣٤} وهكذا هو شأنُ أعمال الناس. فإنها تَصْدُر لا مَحالَةَ ممتزِجَةً بخواصّ قُواهم الطبيعيةِ المزاجيةِ وخواصّ قواهم الروحانيةِ ومُنْصبِغَةً أيضاً بأحكام علومِهم أو اعتقادهم وظنونهم وتصوُّراتهم الصحيحةِ والفاسدةِ ومتعلَّقات هِمَمِهم التابعةِ لمراتبِ أرواحِهم الأصلية التي هي مُنْتهاهم في أيِّ الدارَيْن استَقَرُّوا. وإليه الإشارةُ بقول النبي صلى الله عليه وسلم في الحديث الصحيح: «لَأَحدُكُم أهْدَى إلى منزِله في الجنَّة منه إلى منزله في الدُّنيا».[٢٥٦] وذلك أنه بالذات والصفات الحاملةِ المتكامِلة يَنْجذِب إلى مقامه الذي هو منتهاه.

{٢٣٥} ثم اعلم أنه لما كان الغالبُ على أعمال أكثر الناس الخواصَّ الطبيعيةَ المزاجيةَ لهذا ورد في الشريعة عن سدرة المنتَهى أنَّ إليها ينتهي أعمالُ بني آدم. لأن الكشفَ المحقق وافَق الإخباراتِ الإلهيةَ والنبويةَ أن سدرة المنتهى هي منتَهى عالم

٢٥٦ البخاري، "الرقاق"، ٤٨(٨/١١١)؛ أحمد، مسند، ١٧/١٦٠، ١٨/١٤٦.

hakkikler buna yani mezkûr tabiatın aslına unsuru'l-anâsır adını verirler. Bedenî ameller ise tabiî mizacın fer'leridir. Fer' ise aslını aşamaz. Parça bütünü geçemez. Bilakis kendisiyle bitişmek için zatıyla ona çekilir. Senin için bu husus açıklığa kavuştuğunda anlarsın ki amellerin mertebeleri ile sona varışlarının sidreleri çeşit çeşittir.

{236} Mele-i a'lânın amelleri çekişmesinin sırrının sebebi, amellerin sûretlerinden müteşâbih/benzer olandır. Bu müteşâbihin hem unsurlardan oluşturulmuş bedene nisbeti hem de mizacı yöneten ve onda tasarrufta bulunan ruha nisbeti vardır. Burada zikredilen mele-i a'lâdan kastedilenler, amellerin sûretlerini sona varış sidrelerinde/sidre-i intihalarda tesbit eden kimselerdir. Amellerin sûretleri, amel eden kimselerden neş'et ettiğinde ve onların tesbit mertebelerinin başında; oluş ve bozuluş/kevn ve fesâd âleminde görevli olup bizi gece gündüz sırayla takip eden meleklerin (Hz. Peygamber –sallellahu aleyhi ve sellem- şu sözüyle onlar hakkında haber vermiştir: "Sizi bazı melekler gece, bazı melekler gündüz takip ederler. Onlar sabah namazıyla ikindi namazında toplanırlar..."[257]); değerli yazıcılar/kirâm-i kâtibîn olan meleklerin ve kulların amellerini Rabb'a –tebâreke ve teâlâ- sunmak için yukarı çıkaran meleklerin büyük dahli vardır. Bunu zevk-i sahîh ve tahkîkî keşf-i sarîh sahipleri bilir.

{237} Onlar yani bu melekler mele-i a'lânın, sona varış sidrelerine çıkarılan amellerin sûretlerinin tesbitine dair yaptıkları şu çekişmeye de katılırlar: Bunlar bedenî tabiî ameller mertebelerinde mi, yoksa rûhânî ameller mertebelerinde mi tesbit edilecekler? Bu; mizacların özelliklerinden, rûhânî güçlerden, ilimlerden, tasavvurlardan, himmetlerin alakalı olduğu şeylerden ve daha önce dikkat çekilen hususlardan hâsıl olan karışımlardan doğup meydana gelen karışıklıktır.

{238} Bundan dolayı bu olayda şiddetli soğuklarda abdesti tam alma ve benzeri şeyler zikredilmiştir. Çünkü mezkûr abdesti tam alma, sûreti yönünden bedeni bir ameldir. Şu kadar var ki o, mizaca uygun olmayıp ona meşakkat verir. Onu yapmaya sevk eden ruhtur. Dolayısıyla amelin kökü yönüyle o ruhanidir. Sûret yönünden ise o tabiidir. Böylece iki yönlü müteşâbih (bir amel) olarak ortaya çıkar. Bu sebeple iki taraftan yani rûhânî tarafla tabiî taraftan birine nisbetlerinden daha kuvvetli olanı anlamak gerekir. O zaman bu amelin mertebesi

257 Mâlik, "Kasru's-Salât", 82(1/170); el-Buhârî, "Tevhîd", 23(9/126); Müslim, "Mesâcid", 210(1/439); Ahmed b. Hanbel, *Musned*, 13/477, 16/209.

الطبيعية العنصريةِ، كما أشرنا إليه قبلَ هذا.ويسمّيها بعضُ المحققين أعني مَحْتِدَ الطبيعةِ المذكورة بعُنصرِ العناصر. والأعمال البدنية فُروع المزاج الطبيعي. والفرعُ لا يَتجاوز أصلَه. والجزءُ لا يَتعدَّى كلَّه. بل يَنْجذِب إليه بالذات لِيَتَّصِلَ به. وإذا وضَح لك هذا عرفتَ أنَّ مراتب الأعمال وسِدَرَ انْتِهاءاتِها متعدّدَةٌ.

{٢٣٦} فسرُّ اختصام الملأ الأعلى الأعمالَ سببُه المتشابه من صُوَر الأعمال الذي له نسبةٌ إلى البَدنَ المركَّب من العناصر وله نسبةٌ إلى الروح الْمُدبّر للمزاج والمتصرّف فيه. والملأُ الأعلى المقصودون بالذكر هنا هم مُثْبِتو صورِ الأعمال في سِدَر الانتهاءات. ولِلملئكة الموكَّلين بعالم الكونِ والفساد والمتعاقِبين فينا بالليل والنهار الذين أخبر عنهم النبي صلى الله عليه وسلم بقوله: «يَتعاقَبُون فيكم ملئكةٌ بالليل وملئكة بالنَّهار ويجتمعون عند صلاة الصُّبح وصلاة العصر»[٢٥٧] الحديثَ والكرام الكاتبين والرافعين أعمالَ العِباد للعَرْض على الرب تبارك وتعالى في انتِشاء صور الَأعمال من العُمَّال وفي أول مراتب إثباتها مدخلٌ كبيرٌ يعرفه أهلُ الذوق الصحيح والكشفِ المحقَّقِ الصريح.

{٢٣٧} وهُمْ أَعْني هؤلاء الملئكةَ مشاركون أيضا للملأ الأعلى فيما يختصمون فيه من إثباتِ صور الأعمال المرفوعة إلى سِدَر انتهاءاتها هل تُثْبَتُ في مراتب الأعمال البدنية الطبيعية أو في مراتب الأعمال الروحانية. وذلك الاشْتِباهُ الواقعُ الناتج من الامتزاجات الْمُتحصّلة من خواصّ الأمزِجةِ والقُوى الروحانيةِ والعلومِ والتصوراتِ ومتعلّقاتِ الهِمَم وما سبق التنبيهُ عليه.

{٢٣٨} ولهذا ذُكر في هذه القصة إسباغُ الوضوء في السَّبَرات ونحوُ ذلك. لأن نفْسَ إسباغ الوضوء المذكورِ عملٌ بدنيٌّ من حيثُ صورتُه غيرَ أنه غيرُ ملائِم للمزاج و مَشَقٌّ عليه. والحاملُ على ارتكابه هو الروحُ. فمن حيثُ أصالةُ العمل هو روحانيٌّ، ومن حيثُ الصورةُ هو طبيعيٌّ. فظهر متشابِهاً ذا وجهين. فلا بُدَّ من إدراك الأقْوَى من النسبتَيْن إلى إحدى الطرفَيْن أعني طرف الروحانية وطرف الطبيعة. وحينئذ يتعيَّن مرتبةُ

٢٥٧ مالك، "قصر الصلاة"، ٨٢(١/١٧٠)؛ ا البخاري، "التوحيد"، ٢٣(٩/١٢٦)؛ مسلم، "المساجد"، ٢١٠(١/٤٣٩)؛ أحمد، مسند، ١٣/٤٧٧، ١٦/٢٠٩.

ve nerede tesbit edileceği belli olur. Zira amellerin sûretlerinde bedenî güçlerle rûhânî güçler arasında hâsıl olan karışımlar, âlem-i ulvîde sûretleri belirlenmiş muhtelif şekillerde meydana gelir. Bunları, sona varış sidreleri arasında, yukarı çıkarılan bu amelin varacağı sidrenin sakinleri olan melekler yukarı çıkarır ve tesbit eder.

{239} Bu sona varış sidrleri, daha önce dediğimiz gibi, çeşit çeşittir. Bunların hüküm bakımından en geneli, şerîatların kaynağı ve yaşanan[258] meşrû amellerin menzillerinden ilk menzil olan sidre-i muntehadır. Zira bazı ameller sidreyi geçip cennete, bazısı arşa varır. Gönülden yapılan ibadet ile rûhânî sıfat ve güçlerin hâkim olduğu her amele; huzûr, cem'iyyet ve sıdkın yanında tahkik edilmiş bir bilgi veya tasavvur edilen şeyle uyumlu sahih bir tasavvurdan hâsıl olan bir inanç eşlik ettiğinde o, Arş'ı aşıp misâl âlemine geçer ve orada cem' gününe kadar sahibi için saklanır. Bazen misâl âlemini aşıp Levh'a geçer ve sûreti onda taayyün eder. Sonra cem' günü sahibine iade edilir. Burada amelleri Levh'ı aşıp Makam-ı Kalemîye, sonra Amâ'ya geçenler vardır. "Ben onun kulağı, gözü, dili, eli, ayağı olurum da benimle işitir, benimle görür, benimle konuşur, benimle koşar, benimle tutar!"[259] hadisini iyi düşünen kimse Hz. Peygamber'in –aleyhi's-salâtü ve's-selâm- "Yüce Allah kulunun diliyle; "Allah kendisine hamd edeni işitmiştir!"[260] sözünün manasını aklına getirirse iyice anlar ki Hak'la taayyün etmiş amellerin müntehası ile Hakk'ın, kendisi adına konuşması için salâh isteyen kuluna karşı amelinin müntehasının muayyen bir mekânda taayyün etmesi caiz olmaz. Zira Hak mekandan münezzehtir. İyi düşün, basiretle bak, inşallah doğruya ulaşırsın.

İlgili Bir Bölüm

{240} Bil ki keffâretlerin büyük ve gizli sırları vardır. Bunların bazısı bazısından daha gizlidir. Bunların ilki şudur: Keffâret edici işlerin keffâret edilen şeyler karşısındaki hükmü, zehirlerin panzehirler karşısındaki hükmü gibidir. Bu panzehirlerin bazısı, zehrin zararını tamamen yok eden güçleriyle zehri defeder. Bazısı ise, mukavemet etme gücü ile ve zarar verici zehrin gücüne denklik yönünden benzer olma sayesinde zehrin zararının son noktaya ulaşmasına mani olur. İşte nasıl ki zehirlerin

258 "kabul edilen" (B, M, S).

259 Müellif bu hadisi mana ile rivayet etmiştir. Bkz. el-Buhârî, "Rikâk", 38(8/105); İbn Hıbbân, *Sahîh*, 2/58.

260 Müslim, "Salât", 62(1/303); Nesâî, "Tatbik", 23(2/197); Ebû Dâvûd, "Salât", 182(1/256); Ahmed b. Hanbel, *Musned*, 32/271.

ذلك العملِ وأين يُثْبَت. فإنَّ الامتزاجاتِ المتحصلةَ في صُوَر الأعمال بين القوى البدنية وبين القوى الروحانية تَقَعُ على أنحاءٍ مختلفةٍ متعيِّنَة الصُّوَر في العالم العُلْوي يَرْفعها، ويُثْبِتها الملئكةُ الذين هم عُمَّار السدرة التي يَنتهى إليها ذلك العملُ المرفوع من سِدَر الانتهاءات.

{٢٣٩} فإنها كما قلنا متعدِّدَةٌ. فأعَمُّها حكما سدرةُ المنتهى التي هي مَنْبَعُ الشرائع والْمَنْزِلُ الأول من مَنازل الأعمال المتَقلِّبَة[٢٥٨] المشروعة. فإن بعضَ الأعمال يَتعدَّى السدرةَ إلى الجنة وبعضَها إلى العرش. والعبادةُ النفسانية وكلُّ عملٍ غَلَبت عليه الصفاتُ الروحانيةُ وقُواها إذا اقْتَرَن به علم محققٌ أو اعتقادٌ حاصل عن تصوُّر صحيح مطابِقٍ للمتصوَّر مع حضورٍ وجمعيَّةٍ وصدقٍ فإنه يَتجاوز العرشَ إلى عالم المثال فيُدَّخر فيه لصاحبه إلى يوم الجمع. وقد يتعدى من عالم المثال إلى اللوح. فيتعين صورتُه فيه. ثم يُرَدُّ إلى صاحبه يومِ الجمع. وثَمَّ من يتعدّى أعمالُه من اللوح إلى المقام القلميِّ ثُمَّ إلى العَماء. ومن تَذَكَّر حديث «كنتُ سمْعَه وبصَره ولسانَه ويدَه ورجلَه. فبِي يَسمع وبي يُبْصِر وبي يَنْطِق وبي يَسْعَى وبي يَبْطِش».[٢٥٩] واستَحْضرَ معنى قوله عليه الصلوة والسلام «إنَّ الله تعالى قال على لسان عبده سمع الله لِمَنْ حَمِدَه »[٢٦٠] تَفطَّن أنَّ منتهى الأعمال المتعيِّنة بالحق ومنتهَى عمل الحق بعبده المستَصْلح لأنْ يَنْطِق به الحقُّ لا يجوز أن يتعيَّنَ في مكان معيَّنٍ. لأن الحق يَتنَزَّهُ عن المكان. فَتَذَكَّرْ واسْتَبْصِرْ تَرْشُدْ إنْ شاء اللهُ تعالى.

فصل في وصل

{٢٤٠} إعْلَمْ أنَّ للكفارات أسراراً عظيمةً خفيَّةً. وبعضُها أخفى من البعض. فالأولُ منها هو أن حكم الأمور المكفِّرَة مع المكفِّرات كحكم السُّمُوم مع الدِّرْياقات الدافعةِ ضررَها بقُواها الْمُزيلةِ الضررَ بالكلية أو الدافعةِ الضررَ عن بلوغه إلى درجة كماله بقوة مقاوَمَةٍ ومماثَلةٍ من حيثُ الموازَنَةُ لقوة السَّمِّ الْمُضِرِّ. فإنه كما أن ضرر

٢٥٨ ''المتقبلة'' (ب، س، م).

٢٥٩ نقله بالمعنى. انظر: ا البخاري، ''الرقاق''، ٣٨(٨/١٠٥)؛ ابن حبان، صحيح، ٢/٥٨.

٢٦٠ مسلم، ''الصلاة''، ٦٢(١/٣٠٣)؛ النسائي، ''التطبيق''، ٢٣(٢/١٩٧)؛ أبو داود، ''الصلاة''، ١٨٢(١/٢٥٦)؛ أحمد، مسند، ٣٢/٢٧١.

zararı, zehirlerin güçleri arasında bulunan farklılık sebebiyle farklı farklı ise zehirlere direnen ve zararlarını yok eden panzehirlerin güçleri de öyle farklı farklıdır.

{241} Kötülüklerin aynlarını/kendilerini gideren veya kötülüklerin aynları baki kalmakla beraber zararlarını defeden, çirkin sıfatlarını güzel sıfatlarla değiştiren iyiliklerde de durum böyledir. Nitekim Kur'an'da ve Sünnet'te kötülüklerin iyiliklerle değiştirilmesinden, iyiliklerin kötülükleri gidermesinden ve buna benzer şeylerden bahsedilmiştir. Bununla beraber bilmen gerekir ki panzehir adı verilen her şeyin her zehrin zararını defetmesi veya ona direnmesi mümkün olmadığı, bilakis bunun, panzehirin gücü zehrin gücüne üstün gelip de zarar vericinin gücünün kendisini/aynını giderdiğinde veya ona denk olup da etkisini durdurduğunda gerçekleşmesi gibi, iyilik adı verilen her şey de her kötülüğün zararını örtmez. Aksine bu, Allah'ın lütfundan sonra, panzehirin zehir karşısındaki durumuyla ilgili olarak verdiğim örnekte olduğu gibi, iyiliğin gücünün kötülüğün gücüne üstün gelmesine veya denk olmasına bağlıdır. Sonuçta iyiliğin güçlerinin üstün gelmesi, Allah'ın rahmetiyle, Cennet'e girmeyi gerektirir. Kötülüklerin güçlerinin üstün gelmesi ise, eğer kötülükler ârızî sıfatların neticeleri iseler, inâyet-i ilahiyyenin bulunmamasının yanında, arındırmak ve temizlemek maksadıyla cehenneme girmeye, eğer kötülükler cibillî sıfatların neticeleri iseler Allah'ın dilediği zamana kadar (Cehennemde) uzun bir süre kalmaya müstahak olmayı icap eder. Kötülüklerin ve iyiliklerin güçlerindeki eşitlik, A'râf ehlinin hâlinin sûretidir. Bu A'râf ehlinin şefaatçileri ise en sonunda ahadiyyet-i tasarruf makamının hükmü ve vahdet-i fiil yönünden işin aslında tasarruf eden kimse olacaktır.

{242} Amellerin makamının, açıklanmasına girişilmesi gerçekleşen yönden hükümleriyle ilgili olarak dikkat çekilmesi gereken hususlardan biri de şunu bilmendir: Kötülüklerin silinmesi, iyiliklerin tarafının hâkim kılınması, bunlara yardım elinin uzatılması, (kötülüklerin) örtülmesi ve zayıflatılmasında zamanların ve mekanların büyük dahli vardır ki bunların sırlarına ancak büyükler muttali olabilir. Hz. Peygamber'in –sallellahu aleyhi ve sellem–; "Şüphe yok ki Allah Arafât ehlini bağışlamış ve onların kul haklarına kefil olmuştur. O Arefe günü dünya semasına iner..."[261] sözüyle işaret ettiği manayı ve aynı şekilde Ramazan

261 Hadisi bu lafizla bulamadık. Öyle anlaşılıyor ki müellif onu mana ile rivayet etmiştir. Şahidi vardır. Mesela bkz. Müslim, "Hac", 436(2/983); Abdurrezzâk, *Musannaf*, 5/17; İbn Huzeyme, *Sahih*, 4/263; Ebû Ya'la, *Musned*, 4/69, 7/140; İbn Hıbbân, *Sahih*, 9/164.

السموم متفاوِتٌ لتفاوتٍ واقعٍ بين قُوَى السموم كذلك قُوَى الدرياقات المقاوِمَةِ لها والدافعةِ ضررَها.

{٢٤١} وهكذا هو الأمر في الحسنات الْمُذهِبة أعيانَ السيئات أو الدافعةِ ضررَها الْمُبَدِّلةِ صفاتِها القبيحةَ بصفاتٍ جميلة مع بقاء أعيانها كما ورد في الكتاب والسنَّة من تبديل السيئات بالحسنات ومن إذهاب الحسناتِ السيئاتِ ونحوِ ذلك. غيرَ أنه ينبغي لك أن تعلم أنه كما لا يَتَأَتَّى لكلِّ مسمًّى بالدرياق أن يَدْفع أو يقاوِم ضررَ كل سَمّ، بل إنما يكون ذلك إذا كانت قوةُ الدرياق تَرْجَح على قوة السم، فحينئذٍ يُذهِبُ عينَ القوة المضِرَّة أو يُساويها فيُوقِف أثرَها كذلك ليس كلُّ مسمًّى بالحسنة يكفِّر ضرر كل سيئةٍ. بل ذلك موقوفٌ بعد فضل الله على رُجحان قوةِ الحسنة على قوة السيئة أو المساواة كالأمر فيما مثَّلتُ به من أمر الدرياقات مع السُّموم. فرُجحانُ قوى الحسنات يُوجِب برحمة الله دخولَ الجنة ورجحانُ قوى السيئات يوجب مع عدم العناية الإلهية استحقاقَ دخولِ النار للتمحيص والتطهير، إنْ كانت السيئاتُ نتايجَ صفاتٍ عارضةٍ أو الخلودِ إلى ما شاء الله، إن كانت نتايجَ صفاتٍ جِبِلِّيَّةٍ. والمساواةُ في قوى السيئات والحسنات صورةُ حال أهل الأعرا ف الذين شفيعُهم آخراً حُكْمُ مقام أَحَديَّة التصرف والمتصرِّفُ من حيثُ وحدةُ الفعل في أصل الأمر.

{٢٤٢} ومما يَجب التنبيهُ عليه من أحكام مقام الأعمال من حيثُ ما وقع الشروعُ في بيانه هو أن تَعلم أنَّ للأَزْمِنة والأمكنةِ في محو السيئات وتغليبِ طَرَفِ الحسنات وإمدادِها والتكفيرِ والتضعيفِ مَدخلاً كبيراً لا يَطَّلع على أسرارها إلا الأكابرُ. ومن تنبَّه أيضا إلى ما أشار إليه صلى الله عليه وسلم بقوله «إنَّ الله غفر لأهل العرفات وضَمِن عنهم التَّبعات وإنَّه يَنْزل يومَ عرفة إلى السَّماء الدُّنيا»[٢٦١] الحديثَ وهكذا

٢٦١ لم نجده بهذا اللفظ. يبدو أن المؤلف نقله بالمعنى. وله شاهد. أنظر مثلا: مسلم، "الحج"، ٤٣٦(٢/٩٨٣)؛ عبد الرزاق، مصنف، ١٧/٥؛ ابن خزيمة، صحيح، ٢٦٣/٤؛ أبو يعلى، مسند، ٦٩/٤، ١٤٠/٧؛ ابن حبان، صحيح، ١٦٤/٩.

ayının,[262] Zulhicce'nin on gününün[263] ve Şa'bân ayının ortasının gecesinin[264] faziletı ile Mescid-i Haram'da kılınan namazın yüz bin, Mescid-i Nebî'de kılınanın bin ve Mescid-i Aksa'da kılınanın beş yüz kat sevap alacağı[265] hususlarına dikkat çekmeye dair buyurduklarını dikkatle düşünüp anlayan kimse de, -henüz tahkîke ulaşmış ıttılâ ehlinin derecesine ulaşamamış olsa da-, işaret ettiğim şeylerin bazısını kavramış olur.

{243} Ayrıca bilinsin ki amellerin nitelendiği tekfîr/örtme, tebdîl/değiştirme, mahv/silme ve isbâtın/yerinde bırakmanın ana mertebeleri, sona varışlarının sidreleridir/sidre-i intihâlarıdır. Bunlar da ruhlarının aynaları/görüntü yerleri ve ruhlarıyla yükselen mazharları için mahal/kalış yeri gibidir.

{244} Amellerin sona varış sidrelerinin hükümlerinin mercii/dönüş yeri ise onları yapanların işlerinin son olarak vardığı yerdeki mertebeleri ile başta ameli yapmaya girişirken batınlarının hâlinin, ilmî hazır oluşlarının, itikadî hatırlayışlarının ve -doğru tasavvur ile himmetlerinin alakalı olduğu şeyler nevinden-benzeri hususların sûretidir. Nitekim daha önce buna dikkat çekmiştim.

{245} Mertebelerin durumu ile sona varış sidreleri hakkında söylediğim şeylerin kilitli olanının anahtarı şunu bilmektir: Hak –sübhâneh!- büyüğü-küçüğü, değerlisi-değersizi, yükseği-alçağı ile âlemleri ve bütün mevcûdatı birbirine bağlamıştır. O, bunların bazısının zuhurunu bazısına dayandırmış olmakla beraber hepsine tesir/etkileme ve teessür/etkilenme sıfatlarını vermiştir. Bundan dolayı varlık âleminde teessür olmaksızın te'sirle vasıflanan hiçbir şey yoktur. Sadece Cenâb-ı Hak, izzetinin ve müstağniliğinin mertebesinde bundan müstesnadır. Bu sebeple o şüphesiz âlem-i süflîyi, içindeki şeylerle birlikte âlem-i ulvînin aynası, mazharı ve tesirlerinin mecma'ı/toplanma yeri kılmıştır. Böylece âlem-i ulvîyi de, içinde/içine mahlukatın fiillerinin, -başta âlem-i ulvîden indirilen ve âlem-i süflînin ahalisinin gelişimlerinde, özellikle de ayn-ı maksûde olan insanın gelişiminde yoğrulan tabiî kuvvetlerle rûhânî kuvvetler arasında meydana gelen karışımlardan hâsıl olan- ruh ve mazharlarının tab'olunduğu/baskılandığı

262 Ramazan ayının fazileti hakkında birçok hadis vardır. Mesela bkz. Ahmed b. Hanbel, *Musned,* 12/59, 14/458, 541; en-Nesâî, "Sıyâm", 3(4/126); et-Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebir,* 9/205.

263 Zulhicce'nin on günü hakkında bkz. et-Tirmizî, "Savm", 52(3/121); İbn Huzeyme, *Sahîh,* 4/273.

264 Bu gece hakkında bkz. et-Tirmizî, "Savm", 39(3/107); İbn Mâce, "İkâmetu's-Salât", 191(1/443); Ahmed b. Hanbel, *Musned,* 11/216, 43/146.

265 et-Tahâvî, *Şerhu Müşkili'l-Âsâr,* 2/69. Hadisin bazı şahidleri de vardır.

ما ذَكره في التنبيه على فضيلة شهر رمضان[٢٦٢] وعَشْرِ ذي الحِجة[٢٦٣] وليلةِ النصفِ من شعبانَ[٢٦٤] وأنَّ الصلاة في المسجد الحرام بمائة ألفٍ وفي مسجده بألف و في المسجد الأقصى بخَمْسمائة[٢٦٥] تَفَطَّن لبعض ما أشرتُ إليه، وإنْ لم يَبْلُغْ بعدُ إلى درجة أهل الاطِّلاع المحقَّق.

{٢٤٣} ثُمَّ لِتَعْلَمْ أن أمَّهاتِ مراتب التكفير والتبديل والمحو والإثبات الموصوفِ بها الأعمالُ هي سِدَرُ انتهاءاتها التي هي مَرايا أرواحِها وكالْمَحِلِّ لمظاهرها المرتَفِعَة بأرواحها.

{٢٤٤} ومَرجِعُ أحكام سِدَرِ انتهاءات الأعمال مراتبُ عُمَّالِها في مُنتهى أمرِهم آخراً وصورةُ حال بواطنهم أولاً حينَ الشروع في إنشاء العمل وحضورِهم العلمي أو استحضارِهم الاعتقادي ونحوهما من صحَّة التَّصور ومتعلَّقات هِمَمهم كما نبَّهتُ على ذلك مِنْ قبلُ.

{٢٤٥} ومفتاحُ مُقْفَلِ ما ذكرتُه الآنَ في شأن المراتب وسدر الانتهاءات هو معرفةُ أنَّ الحق -سُبْحَانَهُ- رَبَط العوالمَ والموجوداتِ صغيرَها وكبيرَها شريفَها وحقيرَها عاليَها ونازلَها بعضَها بالبعض. ومع أنَّه أوقف ظهورَ بعضِها على البعض فإنه أودع في الجميع صفتَي التأثير والتأثر. فليس في الوجود ما يوصف بالتأثير دون التأثر إلاَّ الحقُّ في مرتبة عِزِّه وغِناه. فلا جرَمَ جَعَلَ العالمَ السفلي بما فيه مرآةً للعالم العلوي ومظهراً ومَجْمَعاً لآثاره. وكذلك جَعل العالم العلوي أيضا مرآةً يَنْطبع فيه أرواحُ أفعال الخلق ومظاهرُها المتحصِّلةُ من الامتزاجات الواقعة بين القُوى الطبيعية والقوى الروحانية الْمُنْزَلة أوَّلاً من العالم العلوي والْمُتعجِّنة في نشآت أهل العالم السفلي وخصوصاً

---

٢٦٢ وردت أحاديث كثيرة في فضيلة شهر رمضان. انظر على سبيل المثال: أحمد، مسند،٥٩/١٢، ٤٥٨/١٤، ٥٤١؛ النسائي، "الصيام"، ٣(١٢٦/٤)؛ الطبراني، المعجم الكبير، ٢٠٥/٩.

٢٦٣ في عشر ذي الحجة، انظر مثلا: الترمذي، "الصوم"، ٥٢(١٢١/٣)؛ ابن خزيمة، صحيح، ٢٧٣/٤.

٢٦٤ في هذه الليلة، انظر مثلا: الترمذي، "الصوم"، ٣٩(١٠٧/٣)؛ ابن ماجة، "إقامة الصلاة"، ١٩١(٤٤٣/١)؛ : أحمد، مسند، ٢١٦/١١، ١٤٦/٤٣.

٢٦٥ الطحاوي، شرح مشكل الآثار، ٦٩/٢. وللحديث شواهد.

bir ayna yapmıştır. Bu kuvvetler ve tesirler insanda toplanır, inmiş ve yayılmış olduğu kaynaklarına onunla/onun vasıtasıyla ve ondan döner,[266] fakat iniş durumunda taşıdığı sûret ve sıfattan başka bir sûret ve sıfatla.

{246} Amellerin ruhlarının merkezleri, sona varış sidreleri adı verilen mazharları yönünden mutlak olan âlem-i misâlin kayıtlamalarıdır. Âlem-i ulvînin sûretlerinde meydana gelen bu kayıtlamaların âlem-i misâlin mutlakına nisbeti, kanalların, kendisinden ayrıldıkları büyük nehre nisbeti gibidir. Zira âlem-i misâl; işaret edilen kayıtlamaları yönü ile külliliği ve hükmünün umumiliği yönünden, bir sûret içinde idrak ettiğin her fiil, her mevcûd ve her mertebe için bir aynadır. Bundan dolayı amellerin ruhlarının, idrak edildikleri yerdeki mazharları sadece misâlî sûrettirler. Anla! Cenâb-ı Hakk'a mahsus olan şey ise, vücûdî tecellisi ve cömert feyzi ile her şeyi, ona dair bilgisine göre kendi mertebesinde izhar etmesidir.

{247} Bu bölümde dikkat çektiğim hususları aklına getirdiğinde anlarsın ki mele-i a'lânın keffâretler konusunda çekişmelerinin sebebi de hükümlerden, karışımlardan ve -sırlarını açıkladığım, bazısının sona varış sidrelerine, bazısının ise amel yapanların müntehaları olan hedefe ulaşmalarındaki niyetlerine dayandığını belirttiğim- tafsîlî hasselerden/ayrıntılı özelliklerden ve işaret ettiğim diğer tafsîlî lâzimelerden/ayrıntılarla ilgili gereklerden dolayı meydana gelen karışıklıktır. Çünkü bunların hepsi, değişik esaslardan çıkan tafsîlî/ayrıntılara bağlı işlerdir. Mele-i a'lânın bilgileri ise küllîdir. Bundan dolayı karışık olan amelin aslını ortaya çıkarmak ve mertebesine yerleştirmek, özellikle de vahdeti yönünden fi'l-i ilâhînin aslının hususiyetinin sirayeti ve gerçekte kendisinden başka hiçbir müessirin bulunmadığı Cenâb-ı Hakk'a dayanması sebebiyle bunu yapmak zor olur. Zira fi'l-i vahdânî için müteaddit kâbiller/alıcılardan gelen müteaddit oluşlar, o fiile müteaddidlik kazandırmıştır. Arızî sıfatlar onun kendini/aynını gidermemiştir ki hususiyeti geçersizleşsin!

{248} Bu esası iyi anla! Çünkü o, ma'rifetin özündendir! Eğer sen gerçekten bunu anlarsan, erhamu'r-râhimînin şefaatinin ve Cenâb-ı Hakk'ın hiç iyilik yapmamış olan bir topluluğu cehennem ateşinden çıkarmasının sırrını anlarsın; rahmetin gazaba üstün gelmesinin sırrını anlarsın, tevbenin kabul edilmesinin, affın ve mağfiretin sırrını, kötülüklerin iyiliklerle değiştirilmesine yol açan inâyetin sırrını anlarsın, kul haklarına vekil olmanın sırrını ve "Allah senin geçmiş ve gele-

266 "Ulvî âlemden indirilen kuvvetler ve tesirler kaynaklarına ve menzillerine insanla/insan vasıtasıyla ve insandan döner" (A'nın kenarında).

الإنسانَ الذي هو العينُ المقصودةُ. وفيه يجتمع تلك القوى والآثارُ. وبه ومنه يعود[٢٦٦] إلى مَنبعِها الذي منه تنزَّلتْ وانبثَّتْ. لكن بصورةٍ وصفةٍ غيرِ الصورة والصفة التي كانت عليها حالَ التنزُّل.

{٢٤٦} ومراكزُ أرواح الأعمال من حيثُ مظاهرُها المسماةُ بسِدر الانتهاءات تقييداتُ عالم المثال المطلَق. ونسبةُ هذه التقييدات الحاصلة في صور العالم العلوي إلى مطلق عالَم المثال نسبةُ الجَداولِ إلى النهر العظيم الذي منه تَفرَّعتْ. فإن عالم المثال من حيثُ تقييداتُه المشارُ إليها، ومن حيثُ كليتُه وعمومُ حُكمه هو مرآةٌ لكل فعل وموجود ومرتبةٍ تُدركه في صورة. فمظاهر أرواح الأعمال حيثُ أُدركت فإنما هي صورةٌ مثاليَّةٌ. فافهم. والذي يختصُّ بالحق هو إظهارُه بالتجلي الوجودي و الفيض الجودي كلَّ شيء في مرتبته على حد علمه تعالى به.

{٢٤٧} وإذا استحضرتَ ما نبَّهتُ عليه في هذا الفصل عرفتَ أن سبب اختصام الملأ الأعلى في الكفارات أيضا هو الاشتباهُ الحاصل بسبب الأحكام والامتزاجات والخواصّ التفصيلية التي أوضحتُ أسرارَها وبيَّنتُ استنادَ بعضِها إلى سِدَر الانتهاءات وبعضِها إلى مقاصد العُمَّال عند بلوغهم إلى الغاية التي هي مُنتهاهُم وغيرِ ذلك من اللوازم التفصيلية التي أشرتُ إليها. فإن جميعَها أمورٌ تفصيليةٌ متفرّعة من أصولٍ مختلفة. وعلومُ الملأ الأعلى كليةٌ. فلهذا يَعْسُر استخلاصُ أصل العمل الْمَزْجَةِ وإثباتُه في مرتبته وسيَّما بسبب سراية خاصِّيَّة أصل الفعل الإلهي من حيثُ وحدتُه واستنادُه إلى الحق الذي لا مؤثِّر في الحقيقة سِواه. فإن التعدُّداتِ الحاصلةَ للفعل الوَحْداني من القوابل المتعدِّدَة إنما أكسبته التعددَ. والصفاتُ العارضة لم تُذهِب عينَه فتُعطِّلَ خاصيَّتَه.

{٢٤٨} فافْهَمْ هذا الأصلَ. فإنه من لُباب المعرفة. وإنك إنْ عرفتَه عرفتَ سر شفاعةِ أرحم الراحمين وإخراج الحق من النار قوماً لم يَعمَلوا خيراً قط وعرفتَ سرَّ غلبةِ الرحمة الغضبَ وعرفتَ سرَّ قبول التوبة والعفو والغفران وسرَّ العنايةِ التي تَفرَّع منها تبديلُ السيئات بالحسنات وسرَّ ضَمان التَّبِعات وسرَّ ﴿لِيَغْفِرَ لَكَ اللهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِكَ

٢٦٦ "وبالانسان ومن الانسان يعود القوى والآثار المنزلة من العالم العلوي الى منبعها ومنزلها" (في هامش ع).

cek günahlarını bağışlasın diye"[267] sözünün sırrını anlarsın. Çünkü bu esas, tasarrufun ve mutasarraf aleyhin[268]/üzerinde tasarruf yapılanın ahadiyyetini, vahdet-i fi'lin hususiyetinin arızî taaddüt hasseleriyle üstün gelişini müşahede etmenin bazı semerelerindendir. Ayrıca bunlardan başka, anlatılması uzun sürecek hatta açıklanması imkânsız olan şeyler de anlarsın. Hidayete ulaştıran Allah'tır.

{249} Bu bölümde tekfîrin/günahları örtmenin ve keffâretlerin sırlarına, bunlar ve benzerleri hakkında mele-i a'lânın çekişmelerini gerektiren şeylere dair yüce Allah'ın takdir ettiği şeyleri, değerli ilave bilgiler ve söylenenleri söylerken aniden gelen çok gizli, ince manalı sözlerle birlikte zikrettiğimde, amellerin -cinsleri gibi olan- ana mertebelerini zikrettim ve yüce âlemlerdeki sona varış sidrelerine dikkat çektim. Şimdi de amellerin mertebelerine dair Cenâb-ı Hakk'ın lütfu keremiyle beni muttali kıldığı bazı şeyleri zikredelim. Bu maksatla şöyle derim:

{250} Bil ki amel işleyenlerin çoğunun amellerinin yapıları şerîat tarafından belirlenmiş emir ve yasaklara göre kurulunca onlara, netice alma yolunda, iki gerektiriciden biriyle korkma ve arzu etme (duygusu) gerekmiştir. Bu gerektiricilerden birisi ilmî, diğeri imanîdir.

{251} Arzu etmeyi gerektiren şey, ya söz verilen şeyi tam olarak tasdik etme yahut Muhbir-i Sâdık'ın -sallellahu aleyhi ve sellem- muttali olduğu şey kabilinden hakiki muttali olmadır. Korkuyu gerektiren de ya hakkında uyarının yapıldığı şeyi tam tasdik etmedir ki bu, korku doğurur. Bu, hastanın, mizacı için ve hastalığına nisbetle zararlı olan şeyler hakkında doktorun sakındırdığı hususlarda doktoru tasdik etmesine benzer. Buna havf, korku adı verilir. Yahut zararlı ve faydalı şeylere dair hakiki bilgidir ki bu da doktorun, yiyecek ve içeceklerin zararlı ve faydalı olanlarına dair bildiği şey karşısındaki durumuna benzer.

{252} Öyleyse tasdik havfi doğurur, bilgi ise haşyeti doğurur. Haşyet sadece amellerin neticelerini ve Cenâb-ı Hakk'ın onları, kendilerine hakîkaten lütfedeceği vücûdla ortaya çıkaracağını bilen kimsede görülen özel bir havfdır. Zira mutlak varlıkta sadece alıcı yönünden engelleme ve kayıtlama söz konusu olur. Bu temel vardır. O da ameldir ve neticenin mutlaka[269] ortaya çıkmasını gerektirir. İşte âlimin Cenâb-ı Hak'dan haşyeti bu yöndendir. Haşyet sahiplerinde haşyetin ortaya çıkardığı etki; neticesi ortaya çıktığında ve kendisine bitiştiğinde kendisine uygun da düşmeyeceğini, kendisini hoşnut da etmeyeceğini bildiği hiçbir işi yapmaya kal-

267 el-Feth sûresi, 2.

268 "mutasarrıfın/tasarrufda bulunanın" (N).

269 "her elden" (A, N, S); "yani kavimden" (A'nın kenarında).

وَمَا تَأَخَّرَ﴾[٢٦٧] فإنه من بعض ثَمَرات شُهود أحديَّةِ التصرف و المتصرَّف عليه[٢٦٨] وغلبةِ خاصِّيَّة وحدةِ الفعل بخواصِّ تعدداته العارضة. وعرفتَ غيرَ ذلك أيضا مما يَطُول ذكرُه، بل يتعذَّر التصريحُ به. والله الهادي.

{٢٤٩} وإذْ قد ذكرتُ في هذا الفصل من أسرار التكفير والكفارات وموجِبات اختصام الملأ الأعلى فيها وفي أمثالها ما قَدَّر الله تعالى ذكرَه مع زيادات شريفة وعلوم خفيةٍ جدًّا لطيفةٍ وَرَدَتْ بَغْتَةً في أثناء ما ورد، ذكرتُ أمّهاتِ مراتب الأعمال التي هي كالأجناس لها ونبّهتُ على سدَر انتهاءاتها في العوالم العاليَة. فلْنَذكُرْ أيضا من أنواع مراتبها بعضَ ما أطْلعني الحقُّ –سُبْحَانَهُ- عليه مِنَّةً منه وفضلاً فأقول:

{٢٥٠} اعلم أنَّ أعمال أكثر العُمَّال لما تَأَسَّستْ مَبانيها على الأوامر والنواهي المشروعة لازَمتْها بطريق الإنتاج الرهبةُ والرغبةُ من أحدِ موجِبَيْن. أحدُهما علميٌّ والآخَرُ إيمانيٌّ.

{٢٥١} فموجِبُ الرغبة إمَّا تصديقٌ تامٌّ بالموعود أو اطِّلاعٌ محقق من قبيل ما اطَّلَع عليه المخبِرُ الصادقُ صلى الله عليه وسلم. وموجبُ الرهبة أيضا إما تصديقٌ تامٌّ بما وقَع الإنذارُ به. فيُنْتِج خوفاً كتصديق المريض الطبيبَ فيما يحذِّره منه من المُضِرَّات لمزاجه وبالنسبة إلى مرضه ويُسمَّى خوفا. وإما علمٌ محقق بالمَضارِّ والمنافع كحال الطبيب مع ما يعرفه من مضارِّ المآكل والمشارب ومنافِعهما.

{٢٥٢} فالتصديقُ يُنتج الخوفَ والعلمُ ينتج الخشية. فالخشية خوفٌ خاصٌّ لا يقوم إلا بمن يَعلم نتايجَ الأعمال وكونَ الحق يُظهرها بما يَهُبُّ لها من الوجود لا مَحالَة. إذْ لا منعَ ولا تقييدَ في الوجود المطلق إلا من حيثُ القابلُ. وقد وُجِد هذا الأصلُ وهو العمل وأنه يَستلْزِم ظهورَ النتيجة من كلِّ بُدٍّ،[٢٦٩] فخشية العالم من الحق من هذا الوجه. وثمرةُ الخشية فيمن قامت به عدمُ الإقدام على كل فعلٍ يعلم أن نتيجتَه متى ظهرت له واتَّصلتْ به لا يُلايمه ولا يُرْضيه. والخوفُ لا يُشترَط فيه

٢٦٧ سورة الفتح، ٢.

٢٦٨ "والمتصرف" (ن).

٢٦٩ "يد" (س، ع، ن)؛ "أي قوم" (في هامش ع).

kışmamaktır. Havfda her fiilin ve neticesinin bilinmesi şart değildir. Aksine onda, uyarma diliyle hakkında gelen haberleri tasdik etme ve (ondan) kurtulma sebeplerini araştırıp düşünme şarttır.

{253} Şunu da bil ki nasıl ki ilim haşyeti ve -neticesinin zararlı ve nahoş olacağını bildiği bir işe bulaşmaktan- uzak durmayı gerektirir, aynı şekilde bazen de zatını, zatının zararlarını ve faydalarını bilen kimseye nisbetle bazı işlere girişmeyi gerektirir. Havf sahibi kimse söz konusu bu işlerin zararlı neticeler gerektirmesinin, onları yapan herkese nisbetle umumi bir hüküm olduğunu zanneder. Halbuki, durum bunun aksinedir. Çünkü bazı amellerden beklenen zararlı tesirler bu şekilde ortaya çıkar ve failin mahalli onu kabul etmeye hazır ise zarar verir. Kabul etmeyi varsaysak bile direnici ve defedici bir şeyin olmadığını farz etmek gerekir. Görmüyor musun ki birçok kötü içecek ve içeceği hatta zehirleyici şeyi; güçlü mizaç sahibi veya -tam bir imana yahut sadakate veya Cenâb-ı Hakk'a güvenle ona yönelik tevekkül ve teveccühe bürünmüş- fa"âl nefis sahibi bazı insanlar kullanıyor da bundan hiçbir zarar görmüyorlar. Ateş de yakıcı olsa da kendinse bitişen her şeyi yakmaz. Aksine bitiştiği cismin yanmaya kabiliyetli olması şarttır. Bundan dolayı ateş; semenderde, yakutta ve daha önce anlatıldığı üzere bir kısım müjdeli ve karşı konulmaz nefis sahibi şahıslarda tesirli olmaz. Hatta komşuluk hükmü sebebiyle bu özellik onların elbiselerine de sirayet eder de ateş onları yakmaz.

{254} Bunun Hz. Peygamber'in –aleyhi's-salâtü ve's-selâm- şerîatından tanığı onun şu sözüdür: "Ateş, onun içine girmesi takdir edilmiş olan müminlerin secde yerlerini yemeyecektir!"[270] Halbuki bu yerler, onların yanmaya kabiliyetli bedenlerinin parçalarındandır ve bu (Cehennem) ateşi, Hz. Peygamber'in –sallellahu aleyhi ve sellem- haber verdiğine göre, güç ve büyüklükte (dünyadaki) ateşten altmış dokuz kat fazladır.[271] Hz. Peygamber'in –sallellahu aleyhi ve sellem- Cehennem ateşine dair, zikrettiğimiz hususa benzer bir şekilde haber verdiği şeylerden biri de ateşin şu sözüdür: "Geç, ey mümin! Nûrun alevimi söndürdü!"[272]

270 İbnu'l-Esîr, *Câmiu'l-Usûl*, 10/549 (Muallak olarak ve kaynaksız). Öyle anlaşılıyor ki hadis mana ile nakledilmiştir ve şahidi vardır. Mesela bkz. el-Buhârî, "Ezân", 129(1/161); Müslim, "Îman", 299(1/165); Ahmed b. Hanbel, *Musned*, 13/145; el-Mervezî, *Kitâbu Ta'zîmi Kadri's-Salât*, 1/292-293.

271 Bkz. el-Buhârî, "Bed'u'l-Halk", 19(4/121); Müslim, "Cennet", 30(4/2184).

272 et-Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebir*, 22/259; el-Hakîm et-Tirmizî, *Nevâdiru'l-Usûl*, 1/75, 2/719; el-Beyhekî, *Şu'abu'l-Îmân*, 1/340.

العلم بمعرفة كل فعلٍ ونتيجتِه. بل يشترط فيه التصديقُ بما ورد به الإخبار عنه بلسان الإنذار والنظرُ في أسباب السلامة.

{٢٥٣} واعلم أنَّ العلم كما يَقْتَضِي بالخشية والإحجام عن التلَبُّس بفعلٍ يعلم أن نتيجتَه مُضِرَّةٌ غيرُ مُرْضِيَة. فكذلك يوجب أحياناً بالنسبة إلى العالم بذاته ومَضارِّها ومنافِعِها الإقدامَ على أمورٍ يظُنُّ الخائفُ أنَّ استلزامَها للنتايج المضرة عامَّ الحكم بالنسبة إلى كل مباشِرٍ لها. والأمرُ بخلاف ذلك. فإن الآثارَ المضرةَ المتوقَّعة من بعض الأعمال إنما تَظْهر على ذلك الوجه وتضُرُّ إذا كان محلُّ الفاعل مستعدًّا لقبوله. وبتقدير القبول فلا بُدَّ مِنْ فَرْض عدم المقاوِم والدافِع. ألا تَرَى أنَّ كثيراً من الأغذية والأشربة الرديَّة بل ومن المسمومات يَتَناولها قومٌ ذو أمزِجَةٍ قويَّة أو نفوسٍ فعَّالة متلبِّسَة بإيمانٍ تامّ أو صِدقٍ أو توكُّلٍ وتوجُّهٍ نحوَ الحق ووثوقاً به فلا يَتضرَّرُون بشيء من ذلك. فإنَّ النار وإنْ كانت مُحْرِقةً، فإنها ليست تُحرِق كلَّ مايتصل بها. بل يُشترَط أن يكون الجسمُ الذي اتصلَتْ به قابلا للاحتراق. ولهذا لا يؤثِّر في السَّمَنْدر والياقوت وفي جماعة من الأشخاص البُشْرِيِّين ذي نفوسٍ قاهرةٍ كما مرَّ ذكرُه، حتى إنَّ ثيابهم أيضا بحكم المجاورة تَسري فيها تلك الخاصِّيَّةُ، فلا تُحْرقها النار.

{٢٥٤} وشاهد هذا من الشريعة قوله عليه الصلوة والسلام «إن النار لا تأكل مواضعَ السُّجود ممن قُدِّر دخولُه فيها من المؤمنين»[٢٧٠] مع أنَّ تلك المواضعَ من جملة أجزاء أبدانهم القابلةِ للإحتراق ومع أن تلك النار تَزيد في القوة والعظمة على هذه النار بتسعةٍ وستين جزءا على ما أخبر صلى الله عليه وسلم عنها.[٢٧١] ومما أخبر عنها أيضا من نحو ما ذكرنا قولُها «جُزْ يا مؤمنُ! فقد أطفأ نورُك لَهَبي»،[٢٧٢]

٢٧٠ ابن الأثير، جامع الأصول، ٥٤٩/١٠ (معلقا بدون أي مرجع). يبدو أن الحديث نقل بالمعنى. وله شاهد. انظر مثلا: البخاري، "الأذان"، ١٢٩(١٦١/١)؛ مسلم، "الإيمان"، ٢٩٩(١٦٥/١)؛ أحمد، مسند، ١٤٥/١٣؛ المروزي، كتاب تعظيم قدر الصلاة، ٢٩٢/١-٢٩٣.

٢٧١ انظر: البخاري، "بدء الخلق"، ١٩(١٢١/٤)؛ مسلم، "الجنة"، ٣٠(٢١٨٤/٤).

٢٧٢ الطبراني، المعجم الكبير، ٢٥٩/٢٢؛ الحكيم، نوادر الأصول، ٧٥/١، ٧١٩/٢؛ البيهقي، شعب الإيمان، ٣٤٠/١.

{255} Şunu da bil ki "iyiliklerin kötülükleri gidermesi"[273] gibi, kulda bulunan ve eserine hâtır-ı rabbânî adı verilen bu iyiliğin kaynağı olan sırr-ı rabbânînin, kötülüğün zararını mahvı/silmesi daha güçlü ve daha büyüktür.

{256} Mahv/silme, bize göre, iki çeşittir: Kötülüğün zararını ve neticesini mahvetmek/silmek, kötülüğün sûretini ve sıfatını mahvetmek/silmek. Daha önce buna işaret edilmişti. Bu iki mahv/silme bazen amel işleyenin bu neş'etden ve bu dünyadan sonraki hâli(nde) olur. Bazen kimileri hakkında berzahta, haşirde ve Cehennemde -Allah bizi bundan korusun!- olur. Bu mahv/silme işlemlerini gerektiren şey, bazen insandaki zatî bir durum olur. Bunu gerektiren şey bazen, -daha önce geçtiği ve Hz. Peygamber'in; "Kötülükten sonra iyilik yap ki onu silsin!"[274] buyurduğu üzere-, kınanan fiilden sonra yapılan güzel fiil olur.

{257} Bu makama girdirilip sırlarına muttali olduğumda zâhirî ve bâtınî amellerin neticeleri arasındaki farkı ve onların nereye vardığını gördüm. Bu hâlde, daha önce dikkat çektiğim sona varış sidrelerini gördüm, sorgulamanın, affin ve mağfiretin hakikatine muttali oldum. Her birinin eserini, diğerinin eserine muhalif olarak gördüm. Tebdîlin sırrını ve amellerin sûretlerinin, Allah'ın -azze ve celle- buyurduğu gibi "dağılmış zerrecikler"[275] hâline dönüşene kadar imha edilişlerini gördüm.

{258} Şerde ve hayırda katıksız olan amellerle bunların baskın özelliklerine göre karışık olanlarını salih/iyi ve tâlih/kötü olarak gördüm. İyiliğin (başka bir) iyilik içinde yok edilişini ve bu iyiliğin, -gücünün fazlalığı veya mertebesinin yüksekliği sebebiyle- onu kendisine dönüştürüşünü gördüm. Bazen ilk iyilik, yükseklik ve güç bakımından ikinciye üstün gelir de bu tesir ona ait olur. Diğerinde durum bunun aksine olabilir. Güçte üstün gelen iyilik bazen diğer iyiliği yükseltir. Bazen, makamının hükümranlığından dolayı bir süre ona engel olur, sonra yükselmeyi hak edeni yükseltir. Bazen birlikte yükselirler.

{259} Kötü denilen bazı amellerin diğer bazı kötü amelleri sildiğini gördüm. Ben tebdil ve mahvın her birinin bazen bir defada, bazen de, bu âlemimizdeki istihaleler gibi, bir süre içinde azar azar tedrici bir sûrette meydana geldiğini gördüm. Ben amellerin ruhlarının, ameli işleyenin bilgisinin veya inancının babalığı ile huzûrunun veya istihzârının anneliği arasında yayıldığın/geliştiğini gördüm.

273 Hûd sûresi, 114.

274 et-Tirmizî, "Birr", 55(4/355); ed-Dârimî, "Rikâk", 74(2/415); Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 35/284, 319.

275 el-Furkân sûresi, 23.

{٢٥٥} واعلم أنه كما ﴿إِنَّ الْحَسَنَاتِ يُذْهِبْنَ السَّيِّئَاتِ﴾[٢٧٣] كذلك السرُّ الربانيُّ الذي في العبد والذي هو مصدرُ تلك الحسنةِ المسمَّى أثرُها بالخاطر الرباني يكون محوُه لضرر السيئة أقوى وأعظم.

{٢٥٦} والمحوُ عندنا محوانِ: محوُ ضرر السيئة ونتيجتِها ومحوُ صورتها أو صفتها، كما سبقت الإشارة إليه. وهذان المحوان قد يكونان حالَ كون العامل بعدَ هذه النشأة والدار. وقد يكونان في البرزخ في حق البعض وفي المحشر وفي جهنم، أعاذَنا اللهُ منها. وقد يكون الموجِبُ لهما أمراً ذاتيا في الإنسان. وقد يكون موجبُه فعلا حسنا تابعا للفعل المذموم كما مر وكما قال: «أَتْبِع السَّيِّئَةَ الحسنةَ تَمْحُها».[٢٧٤]

{٢٥٧} ورأيتُ في هذا المقام لَمَّا أُدخِلتُه وأُطْلِعتُ على أسراره الفرقَ بين نتايج الأعمال الظاهرة والباطنة وإلى أين ينتهي. وفي تلك الحالة رأيتُ سدَر الانتهاءات التي نبَّهتُ عليها من قبلُ. وأطلعتُ على حقيقة المؤاخذة والعفو والغفران. فرأيتُ أثر كل واحد مخالِفاً لأثر الآخر. ورأيتُ سر التبديل وإعدام صوَر الأعمال حتى تَعُودَ كما قال الله عز وجل: ﴿هَبَاءً مَنْثُوراً﴾.[٢٧٥]

{٢٥٨} ورأيتُ الأعمال الخالصة في الشر والخير والممتزِجَ منهما بالأغلبية صالحا وطالحا. ورأيتُ الحسنة تُستَهلَك في الحسنة وتُحِيلها إليها لِمَزيدِ قوتها، أو عُلُوِّ منزلتها. فتارةً تَرْجَح الحسنةُ الأولى على الثانية في العلو والقوة. فيكون هذا الأثرُ لها، ويكون الأمرُ بالعكس أخرى. والراجحة في القوة قد تُرَقِّي الحسنةَ الأخرى، وقد تُعَوِّقها بُرْهَةً لسَلطنة مقامِها ثم تُرقي المستَحِقَّةَ للعُلُو. وقد تَرقَيانِ معا.

{٢٥٩} ورأيتُ بعض الأعمال المسمَّى سيئةً تَمْحُو سيئاتٍ أخرى. ورأيتُ كلَّ واحد من التبديل والمحو يَقَعُ تارَةً دفعةً وتارة بالتدريج يسيراً يسيراً في مدةٍ من الزمان كالاستحالات في عالمنا هذا. ورأيتُ أرواح الأعمال مُنْتشِئَةً بين أُبُوَّةِ علم العامل أو اعتقاده وبين أُمومة حضوره أو استحضاره.

---

٢٧٣ سورة هود، ١١٤.

٢٧٤ الترمذي، "البر"، ٥٥(٣٥٥/٤) ؛ الدارمي، "الرقاق"، ٧٤(٤١٥/٢) ؛أحمد، مسند، ٢٨٤/٣٥، ٣١٩.

٢٧٥ سورة الفرقان، ٢٣.

{260} Ben bazı ameller de gördüm ki o, -ameli işleyen kimseden yüce bir yerde veya hakîkat ehli/muhakkik ve mukarreb bir âmilin huzurunda meydana geldiğinde ve bilhassa bu, amelin şekillenmesine ortaklaşa bir sûrette girişilmiş olduğunda, rûhâniyyeti zayıf olsa da-, yerin bereketi ile muhakkıkın huzûrunun/hazır bulunuşunun veya ortaklığının bereketinden dolayı bir nur, bir güç ve -bu amelin rûhaniyyetini bozup bulandıran niyetin hükmünü ortadan kaldırıcı- yüksek bir mertebe kazanır. Bu amelin sûreti de, amelin rûhâniyyetinin sâlih olmasından dolayı, muhakkik amel sahibinin huzûrunun, bilgisinin, hüsnü niyetinin ve ortaklığının bereketi ile yerin şerefli oluşunun ve rûhâniyyetinin bereketi sayesinde salâha erişir.

{261} Ben Zeyd'in sâlih amelinin, Amr'ın bozuk amelini ıslah ettiğini gördüm. Bazen bozuk amelin hükümranlığı ortaya çıkar da hükmü, sâlih amel sahibinin hâline sirayet eder. Bu yüzden o, -zarar, amellerine geçmemiş olsa da- zarar görür. Yüce Allah'ın şu ayetinde buna işaret vardır: "Sizden sadece haksızlık yapanlara dokunmayacak olan bir fitneden sakının!"[276] (Âyetin devamı var). Bu, yüce Allah'ın; "Hiçbir günahkâr başkasının günahını yüklenmez!"[277] sözüyle açıklanan esasa aykırı değildir.

{262} Zira bu etki, sâlihi/iyiyi tâlihden/kötüden ayıran şeyin hükmüyle ne meydana gelir ne de sirayet eder. Aksine bunlar; hâl, sıfat, fiil, zat veya mertebede birlik ile aralarındaki ortaklığı sabit kılan şeyin hükmü gereği olur. Yüce Allah'ın; "Hiçbir günahkâr başkasının günahını yüklenmez!" sözü, üstünlük sebebi olan şeyin hükmünün baskınlığını açıklamak içindir. Aynı şekilde Hakk'ın fiili, Cenâb-ı ilâhîsinden sudûru yönünden vahdânî, küllî ve kapsayıcı olup onda hiçbir sınırlama yoktur. Sınırlama, bilakis, müteessir olan alıcılardandır. Bu, şer ve hayır hakkında umumi bir durumdur. Şerle alakalı olarak Yüce Allah'ın; "... bir fitneden sakının!..."[278] ayeti hakkında zikredilen şey söz konusudur. Hayırla ilgili olarak ise, içinde; Allah'ı zikretmek için toplanan kimselerin hakkına, Cenâb-ı Hakk'ın meleklere karşı onlarla övünüp, "Sizi şahit tutarım ki ben onları bağışladım!" demesine ve bazı meleklerin "Aralarında falan var. O, onlardan değil! Onların yanına bir ihtiyaçtan dolayı gelmiş!" deyip de Cenâb-ı Hakk'ın –sübhâneh!- "Ben onu da bağışladım. Onlar, yanlarında bulunanın bedbaht olmayacağı bir topluluktur!"[279] karşılığı vermesine dair şeylerin zikredildiği hadiste Hz. Peygamber'in –salllellahu aleyhi ve sellem- işaret buyurduğu şey vardır.

---

276 el-Enfâl sûresi, 25.

277 el-En'âm sûresi, 164; el-İsrâ' sûresi, 15; Fâtır sûresi, 18; ez-Zümer sûresi, 7.

278 el-Enfâl sûresi, 25.

279 Bu hadis mana ile rivayet edilmiştir. Bkz. el-Buhârî, "De'avât", 66(8/87); Müslim, "Zikr", 25(4/2069); et-Tirmizî, "Deavât", 130(5/579); Ahmed b. Hanbel, *Musned*, 12/389; İbnu'l-Esîr, *Câmiu'l-Usûl*, 4/471.

{٢٦٠} ورأيتُ أن من الأعمال ما إذا صدرت من العامل في موضع شريف أو بمَحْضَر عاملٍ محقِّقٍ مقرَّبٍ وسِيَّما إذا كان ذلك بصورة مشارَكةٍ في مباشرةِ صورة العمل أنّه وإنْ كان ضعيفَ الروحانية فإنه يَكتسب من بركة الموضع ومن بركة حضور المحقِّق أو مشاركتِه نوراً وقوّةً وعلُوَّ مَنزلةٍ ناسخةٍ لحُكم النية الفاسدة الْمُكَدِّرة روحانيَّةَ ذلك العملِ وتَنْصلح بصلاح روحانية العمل صورتُه أيضا ببركة حضور العامل المحقق وعلمِه وحُسنِ نيته ومشارَكتِه وبركة شرف المحلِّ وروحانيَّتِه.

{٢٦١} ورأيتُ عمل زيدِ الصالح يُصلح عملَ عمروِ الفاسدِ. وأحياناً يَظهر سلطنةُ العمل الفاسد فيَسري حكمُها في حال ذي العمل الصالح فيَتَضَرَّر بذلك وإنْ لم يَتَعدَّ الضررُ إلى أعماله. والإشارةُ إلى ذلك قولُه تعالى: ﴿وَاتَّقُوا فِتْنَةً لاَ تُصِيبَنَّ الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْكُمْ خَاصَّةً﴾[٢٧٦] الآيةَ. وليس هذا بمخالِفٍ للأصل الْمُتَرْجَم عنه بقوله تعالى: ﴿وَلاَ تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَى﴾.[٢٧٧]

{٢٦٢} فإنَّ هذا الأثرَ لا يَقع ولا يَسري بحكم ما به يَمْتازُ الصالحُ من الطّالح. بل بموجَب حكم ما به يَثْبُت الاتحادُ في الحال أو الصفة أو الفعل أو الذات أو المرتبة والاشتراكُ بينهما. وقولُه ﴿وَلاَ تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَى﴾ لبيان غلَبةِ حكم ما به الامتيازُ. وأيضا ففعلُ الحق من حيثُ صدورُه من جنابه وَحدانيٌّ كليٌّ شاملٌ لاَ تخصيصَ فيه. بل التخصيصُ من القَوابلِ المتأثِّرة. وهذا عامٌّ في الشر والخير. ففي الشرِّ ما ذُكر في قوله تعالى﴿وَاتَّقُوا فِتْنَةً﴾[٢٧٨] الآيةَ. وفي الخير ما أشار إليه صلى الله عليه وسلم في الحديث المذكور فيه في حق الذين يجتمعون لذكر الله وكونِ الحق يُباهِي بهم الملئكةَ ويقول:"أُشْهِدُكم أنِّي قد غفرتُ لهم" وقول بعض الملئكة: "إنَّ فيهم فلانا ليس منهم، إنما أتاهم لِحاجةٍ"، فيقول الحقُّ –سُبْحَانَهُ- : "وَلَهُ قد غفرتُ. هُمُ القومُ لا يَشْقَى بهم جَلِيسُهم".[٢٧٩]

---

٢٧٦ سورة الأنفال، ٢٥.

٢٧٧ سورة الأنعام، ١٦٤؛ سورة الإسراء، ١٥؛ سورة فاطر، ١٨؛ سورة الزمر، ٧.

٢٧٨ سورة الأنفال، ٢٥.

٢٧٩ روي هذا الحديث بالمعنى. انظر: البخاري، "الدعوات"، ٦٦(٨٧/٨)؛ مسلم، "الذكر"، ٢٥(٢٠٦٩/٤)؛ الترمذي، "الدعوات"، ١٣٠(٥٧٩/٥)؛ أحمد، مسند، ٣٨٩/١٢؛ ابن الأثير، جامع الأصول، ٤٧١/٤.

{263} İşte bu, külliliği sebebiyle Cenâb-ı Hak cihetinden hükmün umumi oluşunun neticesi ile -hâl sahibi ile salih amelin ve onunla beraber hazır bulunmanın birlikteliği sayesinde- bozuk hâlin, düzelmesinin neticesidir. İyi düşün!

{264} Ben bazı amellerin yavaş yavaş yok oluşlarını da gördüm. Bunun sonucu, ya ameli neredeyse yok olmakta olan amel sahibinden veya başkasından değişik bir amel ortaya çıkar da o, bu ameli sabitleştirir. İşaret edilen diğer amel sahibinden olan değişik amel, ondan; bazen söz konusu ameli sabitleştirecek bir niyetle sadır olur, bazen o bunu hedeflemez. Aksine bu netice, iki şahıs arasında, hal, sıfat, fiil, zat veya mertebe yönünden bulunan münasebetin hükmü sebebiyle ortaya çıkar. Zira yaratıklar arasındaki münasebetler bu beş temel hususla sınırlıdır. Anla!

{265} Amel çeşitlerinin birbiriyle bağlantısında da garib bir sır gördüm. Bu da şudur: Amel işleyen bazı kimselerden herhangi bir şeyi hedeflediği bir amel sadır olur da; vaktin, hâlin veya makamın hükmünden dolayı başka bir amele başka bir sûretle baskın çıkar ve sebebi bilinmeyen bir netice meydana gelir. Bu amelin nereden neş'et ettiğini ve nasıl ortaya çıktığını bilen kimseler azdır. Bu durum; işaret edilen bağlantının gerektirmesi, sirayet eden amelin hükmünün gücü ile vaktin, hâlin ve anılan diğer şeylerin hükmüne olan inanç sebebiyle bir amelin özelliğinin diğer amele sirayet etmesinden dolayıdır.

{266} Ben ma'siyetlerin ve taatlerin sırlarının külli esaslarını da gördüm; muttala'[280] hazretinden bunların başlangıçlarına, sonuçlarına ve yapanlarının hâllerine muttali oldum da bunları, bazı kimselere nisbetle, kader sırrının hüccetleri olarak buldum. Ta ki yarın kıyamet günü "hubr/bilgi, tecrübe[281] haberi tasdik etsin", hastalıklara ve dertlere yerleştirilen hikmetler, ihmal ve itinanın sırrı ile -mükafat ve cezaya sirayet eden- adaletin sırrı açıklığa kavuşsun. Bunları, bazı kimselere nisbetle ise giriş yeri ihmâl ve itina makamı olan tuzaklar ve pusular[282] olarak gördüm. Bazıları bunlarla dünya karşılığında ahiret için, bazıları ahiret karşılığında dünyanın ve ahiretin kemâlâtı ile donanmak[283] için, bazıları ise onlarda bulunan şeylere dair bilginin hakîkatine ermek, onlara yerleştirilen hikmetlere ve sırlara muttali olmak için avlanılır.

280 "Muttala", "yukarıda olan, yüksek mekân" demektir (A ve N'nin kenarında).

281 Hubr, "bir şeyi bilmek, bilgi" demektir (A ve N'nin kenarında). Bu tabir ekseriya şu şekilde kullanılır: "Haberi hubr tasdik etti!" Bkz. İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, HBR maddesi, 13/1090; el-Cevherî, *es-Sıhâh*, HBR maddesi, 2/642.

282 "hayaletler, korkuluklar" (C, N).

283 "tecelli etmek için" (M, S).

{٢٦٣} فهذا أثرُ عموم الحكم من جهة الحق لكُلِّيَّته وأثرُ صلاح الحال الفاسد بمُجاوَرة ذي الحال والعملِ الصالح والحضورِ معه فتذكَّرْ.

{٢٦٤} ورأيتُ بعضَ الأعمال يكون بصَدَد الاضْمحلال. فيَصدُر عملٌ آخَرُ، إمَّا من ذلك العاملِ الذي كاد عملُه أن يَضْمَحِلَّ أو من غيرِه فيُثَبِّتُه. والذي يكون من غير العامل المشارِ إليه قد يصدُر منه بقَصد تثبيتِ ذلك العملِ المذكور. وقد لا يقصد ذلك. بل يحصُل ذلك الأثرُ بسببِ حكم مناسبةٍ بين شخصيْن من حيثُ الحالُ أو الصفةُ أو الفعلُ أو الذاتُ أو المرتبةُ. فإن أصول المناسَبات بين الخلق محصورةٌ في هذه الأمهات الخَمسِ فافْهَمْ.

{٢٦٥} ورأيت في ارْتباطِ أنواعِ الأعمال بعضِها مع بعضٍ سرًّا غريبا. وهو أنه قد يصدر من بعض العُمَّال عملٌ يقصدَ به أمراً ما فيَغلب بحكم الوقت أو الحال أو المقام أيضاً حكمَ عملٍ آخَرَ بصورةٍ أخْرَى. فتَظْهر نتيجةٌ مجهولةُ السببِ، قَلَّ مَن يَعرف مِمَّ انتَشأَتْ وكيف ظَهرت. وذلك لسِرايةِ خاصِّيَّة عملٍ إلى عملٍ بِمُوجَب الارتباطِ المشارِ إليه وقوةِ حكمِ العمل الساري واعتقادِه بحكم الوقتِ والحالِ وما ذُكر.

{٢٦٦} ورأيت كلِّيَّات أسرارِ المعاصي والطاعات واستشرفتُ من حضرةِ الْمُطَّلَع[٢٨٠] على مقدَّماتها ونتايجها وأحوال عُمَّالها. فوحدتُها بالنسبة إلى البعض حُجَجَ سر القدر ليُصَدِّق غداً الخُبْرُ الخبرَ،[٢٨١] ويتَّضِحَ الحكَمُ الْمُودَعة في العِلَلِ والأدْواء و سرُّ الإهمال والاعتناء وسرُّ العدل الساري في الْمُكافَأة والجزاء. ورأيتُها بالنسبة إلى البعض مَصايِدَ حِبالاتٍ[٢٨٢] مَشْرَعُها مقامُ الإهمال والاعتناء. فبعضُهم يُصاد بها من الدنيا للآخرة وبعضُهم من الآخرة للتحلِّي[٢٨٣] بكمالات الدنيا والآخرة وبعضُهم للتحقُّق بمعرفةِ ما فيها والاطِّلاع على الحِكَم والأسرارِ الْمُودَعة لَدَيْها.

---

٢٨٠ ''المطَّلَع المكان المشرف العالي(في هامش ع، ن).

٢٨١ بالضم العلم بالشيء (في هامش ع، ن). وهذا التعبير يستعمل غالبا هكذا: صدَّق الخَبَرَ الْخُبْرُ. أنظر: ابن منظور، لسان العرب، مادة ''خ ب ر''، ١٠٩٠/١٣؛ الجوهري، الصحاح، مادة ''خ ب ر''، ٦٤٢/٢.

٢٨٢ ''خيالات'' (ج، ن).

٢٨٣ ''للتجلي'' (س، م).

{267} Ben ayrıca onların bazısının, zikredilen şeylerin hepsini aşıp mutlak nasibine geçmeye çabaladığını gördüm. Bunu, hepsinin içine yerleştirilen güzelliğin mükemmelliğini ortaya çıkarmak isteğiyle; fiil-i ilâhînin vahdetini, tasarruf ve mutasarrıfın ahadiyyetini müşahede etmeye geçerek yapıyordu. Daha önce buna işaret edilmişti. Ben de fiil-i vahdânî için ortaya çıkan çoklukların ona (yani fiil-i vahdânîye), bazı yerlere nisbetle tâat, bazılarına nisbetle ise masiyet adı verilen vasıflar kazandırdığını ve onlarda (yani ortaya çıkan çokluklarda) hep güzellik- çirkinlik ile uygun olan - olmayan ve vakitli olan - ebedi olan sonuçlar bulunduğuna dikkat çekmiştim.

{268} Sonra bu yüce meşhedden dönüşümde aşağı inerken, Hakk'ın -sübhâneh!- ma'rifetine ve onun yakınlarından olmaya ehil kılınmamış olan kimselerin amellerinin semerelerini gördüm ki bunlar, imanın ve muamelelerde doğruluğun bedelleridir.[284] Ben başka ameller de gördüm ki bunlar; tehliyeye/(iyiliklerle) bezenmeye, tahliyeye/(kötülükleri) atmaya, tabiî veya perdelenmeye dayalı gafletten doğan zararı bertaraf etmeye, bir sıkıntıyı gidermeye yahut bir lütfu elde etmeye hazırlanmanın sebepleridir. Ameller feleğinin ilkine ve en üstününe bitişik olan feleğin dairesinin sonuna vardığımda büyüklerden bir cemaatin amellerini de gördüm ki; bunlar, Hakk'ın adalet ve rızasının tecelli yerlerinin makamlarında seyretmekte; ilminin sırrını ve maksadını ortaya çıkaran zati işlerinin hükümlerine bürünmekte; ilim, cahalet, vasl ve himayesinden ayrılma mertebelerinde, girip çıkma suretiyle, terddüt yaşamaktadırlar.

{269} İşte bu; amellerin çeşitleri, mertebeleri, amel işleyenlerin dereceleri, amellerinin; şehâdet âleminde, berzahta, haşirde, cehennem ateşinde, cennette ve (Allah'ı) görme keşfindeki[285] semereleri ile ne yönün ne de yerin olmadığı yere dair gördüğüm şeylerin bazısıdır. Bu meşhedde gördüğüm şeyler, hiçbir şerh ve beyânın açıklayamayacağı kadar büyüktür. Bununla beraber ben sözü geniş tuttum ve açıklanamayanı açıkladım. el-Hamdu lillahi vahdeh/Tek olan Allah'a hamd olsun!

Haberin Geri Kalan Kısmı Hakkında Bölüm

{270} Bu hadisin manaları ile sırlarından geriye kalan şeylere dönelim. Bu amaçla derim ki; Hz. Peygamber'in –aleyhi's-salâtü ve's-selâm–; "Bunun sonucu öncekilerin ve sonrakilerin ilmini bilmiş oldum" veya diğer rivayette bulunan; "Göklerde ve yerde olan şeyleri bilmiş oldum!"sözüne gelince bunun sırrı şudur: Burada "öncekiler ve sonrakiler"den maksad, Allah'tan bir vasıtayla (ilim) alan herkestir. (Alınan) ilimler ise, şerîat ilimleri ve nasihatler ile Allah'ın, has

284 "meyveleridir/sonuçlarıdır" (S).
285 "tepesindeki" (A, C, S, Ş).

{٢٦٧} ورأيتُ تَعَدّيَ بعضهم من كل ما ذُكر إلى حظّه المطلقِ مستجلِياً كمالَ الحُسْن المودَع في الجميع عابراً إلى شهودِ وحدة الفعل الإلهي وأحديَّة التصرف والمتصرِّف. و قد سبقتِ الإشارةُ إليه من قبلُ. و نبّهتُ على أنَّ التعددات الحاصلةَ للفعل الوَحْداني أكْسَبَتْهُ أوصافاً سُمّي بها بالنسبة إلى بعض المَحالّ طاعةً و بالنسبة إلى بعضها معصيَّةً ولازَمَها الحُسنُ والقُبحُ والنتايجُ الملايِمَةُ والغيرُ الملايمةِ والموقَّتَةُ منها والأبديَّةُ.

{٢٦٨} ثم رأيتُ في عودتي من هذا المَشهَد العَليّ حالَ التنزُّلِ ثمراتِ أعمالِ مَنْ لم يُؤَهَّلْ لمعرفة الحق -سُبْحَانَهُ- وأن يكون من أهله أنَّها أثمانٌ[٢٨٤] إيمانٍ وصدق في معاملات. ورأيتُ أعمالا أخرَى هي أسبابُ تَهْيِئَةٍ لتَخْلِيَةٍ أو تَخْلِيَةٍ أو دفع مَضَرَّة من غفلةٍ طبيعية أو حُجُبِيَّةٍ أو تفريج كُرْبة أو جَلْب مِنْحَةٍ. ولما انتهيتُ إلى آخر دائرة فلك الأعمال المتصلَة بأول فلكها وأعلاها رأيتُ أعمال جماعةٍ من الأكابر أنها تَسِير في مقاماتِ مجالي عدلِ الحق ورِضاه و تَلَبُّسُ بأحكام شؤون ذاته الْمُظهِرة سرَّ عِلْمه ومُبْتَغاه وتَرَدَّدُ بوُلوجٍ وخروج في مراتب العلم والجهل والوصل والفصل مِنَ حِماه.

{٢٦٩} فهذا بعضُ ما رأيتُه من أنواع الأعمال ومراتبِها ومراتبِ العُمَّال وثمراتِ أعمالهم في عالم الشهادة والبرزخ والحشر والنار والجنة وكَشف[٢٨٥] الرؤية وحيثُ لا حيثُ ولا أين. والذي رأيتُه في هذا المشهد أعظمُ من أن يُوضِحه شرحٌ وبيانٌ. هذا مع أني بسطتُ القول وأوضحتُ ما لم يوضَح. والحمد لله وحدَهُ.

فصل في باقي الخبر

{٢٧٠} ولْنَعُدْ إلى بيان ما يَبقَى من معاني هذا الحديث وأسراره فأقول: وأمَّا قولُه عليه الصلة والسلام: «فعلمتُ علم ا لأولين والآخِرين أو علمتُ ما في السموات والأرض» الواردُ في الرواية الأخرى فسِرُّه هو أنَّ المراد من الأولين والآخرين هنا هُمْ كلُّ آخِذٍ عن الله بواسطة. والعلوم علومُ الشرايع والنصايح والإلهامات التي تَعَبَّدَ

---

٢٨٤ "أثمار" (س).

٢٨٥ "كثيب" (ج، س، ش، ع).

ehline kulluk vesilesi yaptığı ilhamlardır. Bu ilmi ve (onu) alan kimseyi "vasıta" ile kayıtlamamın sebebi şudur: Kul ile rabbi arasında hiçbir vasıta bulunmayan vech-i hâssın kapısı açıldığında, o, kimin için açılmışsa ondan hâsıl olan şeylere, Allah'tan gayrı, başkası değil, sadece (kapının) sahibi bakabilir!

{271} İçinde "Bunun sonucu göklerde ve yerde olan şeyleri bilmiş oldum!" cümlesi bulunan diğer rivayetin sırrına gelince, bu şeyler, Rab isminin hazretinden doğup göklere ve yere saçılan ilimlerdir. Benim, Resûlullah'ın –sallellahu aleyhi ve sellem- ilminin, bu hazreti aşmadığı görüşünde olduğumu zannedebilirsin! (Hâşâ!) "Cahillerden olmaktan Allah'a sığınırım".[286] Aklı başında olan biri, Hz. Peygamber'in –sallellahu aleyhi ve sellem-, göklerin üstünde olan cennetin sırları ile arşın, levhin ve kalemin sırlarına dair haber verdiği şeyleri bildikten sonra bunu nasıl söyler? Ben sadece, çok hususi olanı ve anılan vuruşla meydana gelen şeyi söylüyorum. Zira, işaret ettiğim gibi, bu rüyanın hükümlerinin mercii/kaynağı Rab ismidir. Ben açıkladım ki (Rab isminin) taayyününün aynası ile tecellisinin tahtı, açıkladığımız yönden dolayı, a'râfın sûreti ve rûhâniyyetidir. İyi düşün!

{272} Derecelerin, niye; selamı yaymak, yemek yedirmek ve insanlar uyuyorken namaz kılmak olduğunun sırrına gelince, bu da şudur: İnsanın muamelesi iki asılla sınırlıdır. O ya halkla ya da Hak'la muamelesine itibar eder. Bu iki muamelenin her biri, söz ve fiil kısımlarına ayrılır. Halka mahsus olan sözlü muamele selamdır ve bu bir asıldır. Yemek yedirmek ise bir fiil ve başkasına geçen bir hayırdır. Şüphe yoktur ki başkasına geçen hayır, derece bakımından, sahibini aşmayan hayırdan daha üstündür. Nitekim selam da başkasına geçen sözlerin hayırlılarındandır.

{273} Gece namaz kılmaya gelince, bu, Hak'la muamele olup bir söz ve fiil ihtiva eder. O; Allah'ın kelâmını okumak, Allah'ı tesbih, tehlîl ve tekbirle zikretmek yönlerinden bir söz -bundan dolayı haber verilmiştir ki "namaz kılan kimse Rabbiyle baş başa konuşur"-,[287] namazda kıyam, rükû', sücûd ve benzeri şeyler yönlerinden ise bir fiildir. Şu hâlde (konunun) işaret ettiğim ve bunların, amellerin teferruatına nisbetle asıllar olduğunu açıkladığım şeylerle hasr/sınırlanma durumu sabit olmuştur. Artık anla!

{274} (Hadiste geçen) bu kıssanın sonunda Cenâb-ı Hakk'ın –sübhâneh!- Hz. Peygamber'e –sallellahu aleyhi ve sellem-; "Ya Allah, hakikaten ben senden iyi şey-

286 el-Bakara sûresi, 67.
287 Bkz. Mâlik, "Salât", 29(1/80); el-Buhârî, "Mevâkîtu's-Salât", 8(1/112); Ahmed b. Hanbel, *Musned*, 9/251.

اللهُ بها الخاصَّةَ من أهله. وإنما قيَّدتُ هذا العلمَ والآخذَ بالواسطة من أجْلِ أنَّ بابَ الوجه الخاصِّ الذي لا واسطةَ فيه بين العبد وربه متى فُتح لمن فُتح له لا يَستَشرف على ما يَحْصُل منه بعدَ الله إلا صاحبُه لا غيرُه.

{٢٧١} وأمَّا سرُّ الرواية الأخرى المذكورِ فيها «فعلمتُ ما في السموات والأرض» فهي العلومُ الْمُنْبَعِثَةُ من حضرة الاسم الربِّ الْمُنْبَثَّةُ في السموات والأرض. وتَظُنُّ أني أقول "إنَّ علمَ رسول الله صلى الله عليه وسلم" لم يَتجاوز هذه الحضرةَ! ﴿أَعُوذُ بِاللهِ أَنْ أَكُونَ مِنَ الْجَاهِلِينَ﴾.[٢٨٦] وكيف يقول هذا عاقلٌ بعد علمه بما أخبر صلى الله عليه وسلم من أسرار الجنة التي هي فوقَ السموات وأسرارِ العرش واللوح والقلم؟ وإنما أقول الخِصِّيصَ والحاصلَ بهذا الضرب المذكور لأنه -كما أشرتَ إليه- أنَّ مرجِعِ أحكام هذه الرؤيا إلى الاسم الربِّ. وقد بيَّنتُ أن مرآةَ تعيُّنه ومِنَصَّةَ تجلِّيه صورةُ الأعراف وروحانيتُه من حيثُ ما بيَّنَّا. فتَذَكَّرْ.

{٢٧٢} وأمَّا سرُّ لِمَ كانت الدَّرجاتُ إفشاءَ السلام وإطعامَ الطَّعام والصلاةَ بالليل والناسُ نيامٌ فهو أنَّ معاملة الإنسان محصورةٌ في أصلين. إمَّا أن يَعتَبر معامَلتَه مع الخلق أو معاملتَه مع الحق. وكلُّ معاملة من هَذَيْن يَنقسم إلى قول و فعل. فالمعاملةُ الخَصيصةُ بالخلق قولا السلامُ. فهذا أصلٌ. وإطعامُ الطعام فعلٌ وخيرٌ مُتَعَدٍّ. ولاشكَّ في أن الخير المتعدِّيَ أعلى درجةً من الخير الذي لا يَتعدَّى صاحبَه كما أن السلام من خير الأقوال المتعدِّية.

{٢٧٣} وأمَّا الصَّلاةُ باللَّيل فهي معاملةٌ مع الحق ومشتمِلةٌ أيضا على قول و فعل. فمِنْ حيثُ تلاوةُ كلام الله وذكرُ الله بالتسبيح والتهليل والتكبير هي قولٌ. ولهذا أُخبِر أنَّ المصلِّي يُناجي ربَّه[٢٨٧] ومن حيثُ القيامُ في الصلاة والركوعُ والسجودُ ونحوُ ذلك. فهي فعلٌ. فثبت الحصرُ بما أشرتُ إليه وبيَّنْتُ أنَّ هذه أصولٌ بالنِّسبة إلى تَفاريع الأعمال. فافهم.

{٢٧٤} وأمَّا تعليمُ الحق -سُبْحَانَهُ- النَّبيَّ صلى الله عليه وسلم في آخر هذه القصَّة أن يقول: اللهم إنِّي أسألك فعلَ الخيرات وتركَ المنكرات ... إلى آخر الدعاء

---

٢٨٦ سورة البقرة، ٦٧.

٢٨٧ انظر: مالك، "الصلاة"، ٢٩(١/٨٠)؛ البخاري، "مواقيت الصلاة، ٨(١/١١٢)؛ أحمد، مسند، ٢٥١/٩.

leri yapmayı, kötü şeyleri bırakmayı ... dilerim!" demesini öğretmesine gelince, bunun sırrı, daha önce işaret ettiğim şu şeydir: Bu tecelli, rab isminin hazretindendir. Bu isim, şerîatların kaynağıdır. Şerîatların dayanağı ise emir ve nehiyler üzerindedir. Cenâb-ı Hak –sübhâneh!- "Ya Allah, hakîkaten ben senden iyi şeyleri yapmayı, kötü şeyleri bırakmayı dilerim!" sözünü bu öğretişiyle bu (şerîatlara) işaret etmiştir.

{275} Şimdi bu kapsayıcı hadisin sırlarını, şerhine kattığım garip bilgileri anlar ve iyi düşünürsen çok şaşırtıcı şeyler görürsün. Doğru yolu gösteren ve doğru yola erdiren Allah'tır.

فسرُّه ما أشرُت إليه مِنْ قبلُ أن هذا التجلّيَ من حضرة الاسم الربِّ. وهو منبَعُ الشرايعِ. ومدارُ الشريعة على الأمر والنهي. وقد نبّه –سُبْحَانَهُ– بهذا التعليم عليها بقوله "اللهم إنى أسألك فعل الخيرات وترك المنكرات".

{٢٧٥} فافهم وتَدَبَّرْ أسرارَ هذا الحديث الجامع وما أدرجتُ في شرحه من العلوم الغريبة تَرَى العَجَبَ العُجابَ. واللهُ الْمُرْشِدُ والهاديَ.

Yirmi İkinci Hadis

[Hz. Peygamber'i –sallellahu aleyhi ve sellem– Rüyada Görmek ve Misâl Âlemi]

{276} İbn Mes'ûd'dan[288] rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber -sallellahu aleyhi ve sellem- şöyle buyurdu: "Beni uykuda gören kimse beni gerçekten görmüştür! Çünkü şeytan benim şeklime giremez"[289] Diğer bir rivayette bu cümle şöyledir: "Çünkü şeytana, benim sûretime girmesi yakışmaz!"[290] Diğer bir rivayette ise bu cümle şöyledir: "Çünkü şeytan benimle oluşamaz!"[291] Bir diğerinde hadis şöyledir: "Beni rüyada gören kimse hakkı görmüştür.[292] Çünkü şeytan benimle görünemez!"[293]

---

288 İbn Mes'ûd, Abdullah b. Mesûd b. Ğâfil el-Hüzelî, Ebû Abdirrahman künyesiyle bilinir. Annesi Ümmü Abdillah bint Vüdd b. Sevâe olup, o da sahabidir. İbn Mes'ûd ilk Müslümanlardan biridir. Altıncı Müslüman olduğu rivayet edilir. İki hicrete de katılmış, Bedir savaşı ile sonraki savaşlarda da bulunmuştu. Hz. Peygamber –sallellahu aleyhi ve sellem– Mekke'de onunla ez-Zübeyr'i, hicretten sonra ise onunla Sa'd b. Muâz'ı veya –diğer bir görüşe göre– Enes'i kardeş yapmıştı. Devamlı Resûlullah –sallellahu aleyhi ve sellem– ile beraber bulunur ve onun papuçlarını taşırdı. Resûlullah ona; "Seni menedinceye kadar, kapıdaki örtünün kaldırılmış olması ile benim fısıltımı işitmiş olman, yanıma girmen için izin sayılır!" buyurmuştu. Bunun için olmalı ki Ebû Mûsa şöyle demiştir: "Ben kardeşimle Yemen'den gelmiştim de İbn Mes'ûd'un ve annesinin Hz. Peygamber'in yanına sık sık girip çıkmasınını gördüğümüzden dolayı onu Hz. Peygamber'in ev halkından bir zannetmiştik!" İbn Mes'ûd Şam fetihlerine katılmıştı. Hz. Ömer onu, halkına dinlerini öğretmesi için Kûfe'ye göndermişti. Sonra Hz. Osman onu Kûfe'ye vali yapmış, ardından görevden alıp Medîne'ye dönmesini emretmişti. Medîne'de 32 veya 33 yılında ölmüştü. Kûfe'de öldüğü de söylenir. Hz. Peygamber'den çok hadis rivayet etmiştir. Bkz. İbnu'l-Esîr, *Usdu'l-Ğâbe*, 3/384; İbn Hacer, *el-İsâbe*, 4/129.

289 Müslim, "Rü'yâ", 10(4/1776); et-Tirmizî, "Rü'yâ", 4(4/534); İbn Mâce, "Rü'yâ", 2(2/1284); Ahmed b. Hanbel, *Musned*, 14/200, 15/188; el-Hâkim, *el-Mustedrek*, 4/393. Bu hadisin bir çok mütabii de vardır. Mesela bkz. el-Buhârî, "İlm", 38(1/33), İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, 16/33.

290 Müslim, "Rü'yâ", 12(4/1776); İbn Mâce, "Rü'yâ", 2(2/1284); Ahmed b. Hanbel, *Musned*, 23/93; en-Nesâî, *es-Sünenu'l-Kübra*, 4/384.

291 el-Buhârî, "Ta'bîr", 10(9/33); el-Bezzâr, *Musned*, 5/437.

292 ed-Dârimî, "Rü'yâ", 4(2/167); Ahmed b. Hanbel, *Musned*, 12/513; İbn Hıbbân, *Sahîh*, 13/416.

293 el-Buhârî, "Ta'bîr", 10(9/33. Başka bir hadisin bir parçası olarak); et-Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Evsat*, 8/310(Başka bir hadisin bir parçası olarak).

الحديث الثاني والعشرون

[رؤية النبي صلى الله عليه وسلم في المنام وعالم المثال]

{٢٧٦} عن ابن مسعودٍ[٢٨٨] أنَّ النَّبيَّ صلى الله عليه وسلم قال: «مَنْ رَآنِي في المنام فقد رآني. فإنَّ الشَّيطان لا يَتَمثَّل بي.[٢٨٩] وفي رواية: فإنَّه لا يَنْبغي لِلشَّيطان أن يَتمثَّل في صورتي.[٢٩٠] وفي رواية: فإنَّ الشَّيطان لا يَتكوَّنِني.[٢٩١] وفي أخرى: من رآني فقد رأى الحقَّ[٢٩٢]. فإن الشَّيطان لا يَترآءَى بي».[٢٩٣]

---

٢٨٨ عبد الله بن مسعود بن غافل الهذلي أبو عبد الرحمن. أمه أم عبد الله بنت ود بن سواءة، لها صحبة أيضا. أحد السابقين الأولين أسلم قديما. يروى أنه كان سادس من أسلم. وهاجر الهجرتين وشهد بدرا والمشاهد بعدها وآخى النبي صلى الله عليه و سلم بمكة بينه وبين الزبير وبعد الهجرة بينه وبين سعد بن معاذ وقيل بينه وبين أنس وكان يلزم رسول الله صلى الله عليه و سلم ويحمل نعليه. وقال له رسول الله صلى الله عليه و سلم {إذنُك عليَّ أن يُرفع الحجاب وأن تستمع سِوادي حتى أنهاك}. وقال أبو موسى قدمت أنا وأخي من اليمن وما نرى ابن مسعود إلا أنه رجل من أهل بيت النبي صلى الله عليه وسلم لما نرى من دخوله ودخول أمه على النبي صلى الله عليه و سلم. شهد فتوح الشام. وسيره عمر إلى الكوفة ليعلمهم أمور دينهم ثم أمره عثمان على الكوفة ثم عزله فأمره بالرجوع إلى المدينة. مات بالمدينة سنة اثنتين وثلاثين وقيل مات سنة ثلاث. وقيل مات بالكوفة. وحدث عن النبي صلى الله عليه و سلم بالكثير. انظر: ابن الأثير، أسد الغابة، ٣٨٤/٣؛ ابن حجر، الإصابة، ١٢٩/٤.

٢٨٩ مسلم، ''الرؤيا''، ١٠(١٧٧٦/٤)؛ الترمذي، ''الرؤيا''، ٤(٥٣٤/٤) ابن ماجة، ''الرؤيا''، ٢(١٢٨٤/٢)؛ أحمد، مسند، ٢٠٠/١٤، ١٨٨/١٥؛ الحاكم، المستدرك، ٣٩٣/٤. وله متابعات كثيرة. انظر على سبيل المثال: البخاري، ''العلم''، ٣٨(٣٣/١)؛ ابن أبي شيبة، المصنف، ٣٣/١٦.

٢٩٠ مسلم، ''الرؤيا''، ١٢(١٧٧٦/٤)؛ ابن ماجة،''الرؤيا''، ٢(١٢٨٤/٢)؛ أحمد، مسند، ٩٣/٢٣؛ النسائي، السنن الكبرى، ٣٨٤/٤.

٢٩١ البخاري، ''التعبير''، ١٠(٣٣/٩)؛ البزار، مسند، ٤٣٧/٥.

٢٩٢ ابن حبان، صحيح، ٤١٦/١٣؛ الدارمي، ''الرؤيا''، ٤(١٦٧/٢)؛ أحمد، مسند، ٥١٣/١٢.

٢٩٣ البخاري، ''التعبير''، ١٠(٣٣/٩، كقطعة من حديث آخر)؛ الطبراني، المعجم الأوسط، ٣١٠/٨(كقطعة من حديث آخر).

Bu Hadisin Sırrının Açığa Çıkarılması ve Manasının Açıklanması

{277} Şunu bil ki Hz. Peygamber -sallellahu aleyhi ve sellem-, her ne kadar tahalluk/ahlaklanma ve tahakkuk/hakîkate ulaşma bakımlarından Hakk'ın bütün isim ve sıfatlarıyla zuhur etmişse de onda; -resullük, halka doğru yolu gösterme ve halkı, onu kendilerine göndermiş olan Hakk'a çağırma makamının gereği olarak-, hüküm ve hükümranlık yönünden Hakk'ın sıfat ve isimlerinden en zahir olanları hidayet sıfatıyla hâdî ismidir. Nitekim Cenâb-ı Hak şu sözüyle buna dair haber vermiştir: "Gerçekten sen sırât-ı mustakîme hidayet edersin!"[294] Şu hâlde o –aleyhi's-salâtü ve's-selâm- hâdî isminin sûreti, hidâyet sıfatının mazharıdır. Şeytan ise mudil/saptırıcı isminin mazharı ve dalâlet sıfatıyla zahirdir. Dolayısıyla ikisi birbirine zıddır. Bize hadislerin birinde bu manayı teyid eden şeyler rivayet edilmiştir. Bu uzun bir hadistir. Onda anlatılır ki Hz. Peygamber –sallellahu aleyhi ve sellem-, İblîs'te bulunan şeyleri görmek için onunla bir araya gelmek istemiş. Bunun üzerine İblîs huzuruna getirilmiş. Bu esnada melekler, Hz. Peygamber'i –aleyhi's-salâtü ve's-selâm-, İblis'in bir kötülük yapmasından korumak için Hz. Peygamber'in etrafını kuşatmışlar. O zaman Resûlullah –sallellahu aleyhi ve sellem- "Yanında ne var, söyle!" buyurmuş. O da şöyle cevap vermiş: "Ya Muhammed! Allah seni hidayet için yarattı. Ama elinde hidayet adına hiçbir şey yok. Beni ise azdırmak için yarattı. Benim de elimde azdırmak adına hiçbir şey yok!" Allah da Hz. Peygamber'e –aleyhi's-selâm- şöyle vahyetmiş: "O gerçekten çok yalancı olduğu hâlde sana doğru söyledi!"[295]

{278} Bu haberle de sabit olmuştur ki Şeytan hakîkatte Hz. Peygamber'in –aleyhi's-salâtü ve's-selâm- zıddıdır. İki zıt ise bir araya gelemez, biri diğerinin sûretinde ortaya çıkamaz. Ayrıca Allah Hz. Peygamber'i –aleyhi's-salâtü ve's-selâm-, yukarıda geçtiği gibi, hidayet için yaratmıştır. Şayet İblis'in onun sûretinde zuhuru caiz olsaydı, Hakk'ın hidayetini dilediği kimseye bu amaçla gösterdiği ve izhar ettiği her şeye itimat yok olurdu. Bu hikmete binaen Allah Hz. Peygamber'in -sallellahu aleyhi ve sellem- sûretini bir şeytanın onunla zuhûr etmesinden korumuştur.

{279} Eğer, "Cenâb-ı Hakk'ın –sübhâneh!- büyüklüğü her büyüğün büyüklüğünden daha kâmildir. Peki lânetli şeytan; birçok kişiye görünüp saptırmak maksadıyla onlara kendisinin Cenâb-ı Hak olduğunu söylediği, buna benzer şeylerle bir kısım insanları saptırdığı, onların da Cenâb-ı Hakk'ı görüp konuşmasını işittiklerini zannettikleri hâlde Hz. Peygamber'in -sallellahu aleyhi ve sellem- sûreti ile zuhûr etmekte nasıl zorlanmıştır?" denilirse şöyle

294 eş-Şûra sûresi, 52.

295 Bu hadisi kaynaklarda bulamadık.

كشف سر هذا الحديث وإيضاح معناه

{٢٧٧} اعلم أنَّ النبيَّ صلى الله عليه وسلم وإنْ ظهر بجميع أحكام أسماء الحق وصفاته تخلُّقاً وتحقُّقاً، فإنَّ مِنْ مقتضَى مقام رسالته وإرشاده للخلق ودعوته إيَّاهم إلى الحق الذي أرسله إليهم هو أن يكون الأظهر فيه حكما وسلطنةً من صفات الحق وأسمائه صفةَ الهداية واسمَ الهادي، كما أخبر الحقُّ عن ذلك بقوله ﴿وإِنَّكَ لَتَهْدِي إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ﴾.[٢٩٤] فهو عليه الصلوة والسلام صورةُ الاسم الهادي ومظهرُ صفة الهداية والشيطانُ مظهرُ الاسم الْمُضِلِّ والظاهرُ بصفة الضلالة، فهما ضدان. ورَوَينا في بعض الأحاديث ما يُؤيِّد هذا المعنى وهو حديث طويل فيه أن النبي صلى الله عليه وسلم سأل الاجتماعَ بإبليسَ ليَرَى ما عنده فأُحضِر بين يَدَيْه وحَفَّت الملئكةُ بالنَّبيِّ عليه الصلوة والسلام تَحْرُسه لئلاً يَقصُدَه إبليسُ بسوءٍ. فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم لإبليس: قُلْ ما عندك. فقال: يا محمَّدُ، إنَّ الله خلقك للهداية، وما بِيَدِك من الهداية من شيء. وخلقنى للغَواية، وما بيدي من الغَواية من شيء. فأوحى الله إلى النَّبيِّ عليه السلام: صدَقَك وإنَّه لَكَذُوبٌ.[٢٩٥]

{٢٧٨} فثبت بهذا أيضا أن الشَّيطان في الحقيقة ضِدٌّ للنبي عليه الصلوة والسلام. والضدان لا يجتمعان ولا يظهر أحدُهما بصورة الآخَر. وأيضاً فالنبيُّ عليه الصلوة والسلام خلَقَه اللهُ للهداية كما مرَّ. فلو ساغ ظهورُ إبليسَ بصورته زال الاعتمادُ بكل ما يُبْديه الحقُّ، ويُظهره لمن شاء هدايتَه به. فلهذه الحكمة عصم اللهُ صورة النبي صلى الله عليه وسلم من أن يَظْهَر بها شيطانٌ.

{٢٧٩} فإنْ قيل عَظَمَةُ الحق –سُبْحَانَهُ- أتمُّ مِنْ عظمة كل عظيم، فكيف اعْتاصَ على أن يَظهر بصورة النبي صلى الله عليه وسلم، مع أنَّ اللعين قد تَراءَى لكثيرين وخاطبهم بأنه الحقُّ طلبا لإضلالهم. ولقد أضلَّ جماعةً بمثل هذا حتى ظنوا أنَّهم رَأَوْا

---

٢٩٤ سورة الشورى، ٥٢.

٢٩٥ لم نجده في المصادر.

cevap veririm: İki durum arasındaki fark iki yöndendir. Bunların birisi şudur: Her akıl sahibi bilir ki Cenâb-ı Hakk'ın, karışıklığı gerektirecek muayyen bir sûreti yoktur. Hz. Peygamber -sallellahu aleyhi ve sellem- öyle değildir. Çünkü onun belirli, bilinen ve gözle görülen bir sûreti vardır.

{280} Diğer yön ise şudur: Cenâb-ı Hakk'ın gücünün hükmünün gereğindendir ki o, dilediğini sapıtır, dilediğine hidayet verir. Nitekim İblîs'in Hz. Peygamber'le -sallellahu aleyhi ve sellem- konuşmasını ve Cenâb-ı Hakk'ın onu, -çok yalancı olduğunu bildirmiş olsa da- özellikle bu haberlerde tasdik etmesini ihtiva eden hadiste buna dikkat çekilmiştir.

{281} Hz. Peygamber'e –aleyhi's-salâtü ve's-selâm- gelince o, hidayet sıfatıyla mukayyed olup onun sûretiyle zahirdir. Bundan dolayı, -(Hz. Peygamber'e) itimadın baki kalması ve Allah'ın, Hz. Peygamber'in –aleyhi's-salâtü ve's-selâm- vesilesiyle hidayetini dilediği kimse hakkında hidayet hükmünün zuhûr etmesi için- sûretini, Şeytân'ın kendisiyle zuhur etmesinden korumuştur.[296] Bu olmasaydı "Sen gerçekten sırat-ı mustakîme hidayet edersin!"[297] sözünün sırrı zuhur etmez, bi'setin faydası hâsıl olmazdı. Anla!

{282} Bununla beraber burada dikkat çekilmesi gereken bir mîzân ve delîl vardır. Bu da şudur: Hz. Peygamber'i –sallellahu aleyhi ve sellem- rüyada görmenin sahîh şekli, gören kimsenin onu, sahih rivayetlerle sabit olan hılyesinin sûretine benzer bir sûrette görmesidir. Mezkur hadisin rivayetlerinin bazısında yani "Beni uykuda gören kimse beni gerçekten görmüştür!" rivayetinde buna işaret vardır. Öyle ki bir kimse onu, -uzun boylu, çok kısa, kumral, ihtiyar, çok esmer veya buna benzer bir şekilde görmesi gibi- şu dünyadaki sûretine aykırı bir sûrette görmüş olsa onu –aleyhi's-salâtü ve's-selâm- görmüş sayılmaz. Rüyayı gören kimsenin gönlünde, kesin gördüğü kanaatinin hâsıl olması da delil olmaz. Bilakis görülen şey; -rüyayı görenin inancına veya durumuna nisbetle, yahut bir sıfata veya İslam'ın hükümlerinden bir hükme nisbetle, yahut rüya görenin Hz. Peygamber'in –aleyhi's-salâtü ve's-selâm- sûreti zannettiği sûreti, içinde görmüş olduğu yere nisbetle şeriatın sûretidir.

{283} Biz bunu kendimizde ve başkalarında çok tecrübe ettik. Şeyhlerimizden de bunu destekleyen şeyleri defalarca duyduk. Bunlardan bir şudur: Şeyhi-

296 Krş. el-Munâvî, *Feyzu'l-Kadir*, 6/132.

297 eş-Şûra sûresi, 52.

الحقَّ وسمعوا خطابه، فأقول: الفرقُ بين الأمريْن من وجهين: أحدُهما أنَّ كل عاقل يعلم أنَّ الحق ليست له صورةٌ مُعيَّنةٌ تُوجِب الاشتباهَ بخلاف النبي صلى الله عليه وسلم . فإنه ذو صورةٍ معينةٍ معلومةٍ مشهودة.

{٢٨٠} والوجهُ الآخَرُ أنَّ مِنْ مقتضى حكم سَعة الحقِّ أنه يُضِلُّ من يشاء ويهدي من يشاء، كما ورد التنبيهُ عليه في الحديث الْمُتَضمِّن محاورةَ إبليسَ مع النبي صلى الله عليه وسلم وتصديقَ الحقِّ إيَّاهُ في ذلك الأَخبار خصوصا وإنْ أعلمه أنه كَذُوبٌ.

{٢٨١} وأما النبيُّ عليه الصلوة والسلام فمقيَّدٌ بصفة الهداية وظاهرٌ بصورتها. فوجب عصمةُ صورته من أن يظهر بها الشيطانُ[٢٩٦] لبقاء الاعتماد وظهورِ حكم الهداية فيمن شاء اللهُ هدايتَه به عليه الصلوة والسلام. ولولا ذلك لم يَظهر سرُّ قوله ﴿وإِنَّكَ لَتَهْدِي إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ﴾[٢٩٧] ولم يحصُل فايدةُ البِعثة. فافهم.

{٢٨٢} غيرَ أنَّ هنا ميزاناً ودليلا يجب التنبيهُ عليهما. وهو أن الرؤية الصحيحة للنبي صلى الله عليه وسلم هي أنْ يراه الرائي بصورةٍ شبيهةٍ بصورته الثابتة حِليتِها بالنقل الصحيح. وإلى ذلك الإشارةُ في بعض روايات الحديث: «من رآني في المنام فقد رآني». حتى إنه إنْ رآه أحدٌ في صورةٍ مخالِفةٍ لصورته التي كان عليها في الحسّ لم يكن رآه عليه الصلوة والسلام مِثْلَ أنْ يراه طويلا أو قصيرا جِدًّا أو يراه أشقَرَ أو شيخا أو شديدَ السُّمرة ونحوَ ذلك. وحصولُ الجزم في نفس الرائي أنه رأى النبي عليه الصلوة والسلام ليس بحجَّة. بل ذلك المرئيُّ هو صورةُ الشرع بالنسبة إلى اعتقاد الرائي أو حاله أو بالنسبة إلى صفة أو حكم من أحكام الإسلام أو بالنسبة إلى الموضع الذي رأى فيه ذلك الرائي تلكَ الصورةَ التي ظنَّ أنها صورةُ النبي عليه الصلوة والسلام.

{٢٨٣} وقد جرَّبْنا ذلك كثيرا في أنفُسنا و في غيرنا. وسمعنا من شيوخنا أيضا ما يؤيِّد ذلك مِراراً شَتَّى. مِنْ جملتها أنَّ شيخنا الإمامَ الأكملَ مُحْيي الدينِ محمدَ

---

٢٩٦ قارن بـ المناوي، فيض القدير، ١٣٢/٦.

٢٩٧ سورة الشورى، ٥٢.

miz, ekmel imam Muhyiddin Muhammed b. Ali İbnu'l-Arabî –Allah kendisinden razı olsun!- bu konuda bana şunu anlattı: Bir defasında çocukluğunda rüyada Hz. Peygamber'i -sallellahu aleyhi ve sellem- İşbiliyye –burası Endülüs şehirlerinden bir şehirdir- Camii'nin köşelerinin birinde ölmüş ve örtülmüş bir hâlde görmüştü. Yıllarca sonra Şeyh, ehlullahın yoluna girip mülkü ile elinde bulunan dünyevi şeyleri terk edince ve çalışıp Allah'ın fethine nail olunca bu camiye girmesi nasib olmuştu. Yanında bölgesinin ahalisinden fazilet ve hayır sahibi biri vardı. Camiye bir işi için kapılarından birinden girip diğer tarafa geçmek için girmişti. Şeyhimiz, bir kimsenin, caminin içinden geçip dilediği kapısından çıkmak istediğinde iki rakât tahıyyetü'l-mescid namazı kılmaksızın onu yol yapmasını kerih görürdü. O, biz arkadaşlarını da birçok kapısı bulunan mescitleri iki rekat tahıyyetü'l-mescid namazı kılmaksızın yol yapmaktan menederdi.

{284} İbnu'l-Arabî –Allah kendisinden razı olsun!- sözüne devamla dedi ki; adı geçen arkadaşımla camiye girince; "Ben iki rekât namaz kılmadan camiden geçmem!" dedim. "Gel, dedi, şu köşede namaz kılalım!" Küçüklüğümde rüyada Hz. Peygamber'i -sallellahu aleyhi ve sellem- ölmüş ve örtülmüş bir hâlde gördüğüm yeri işaret etmişti. Ben kabul etmedim. Bana, "Burada namaz kılmayı niçin kabul etmek istemiyorsun?" dedi. Şöyle cevap verdim: "Doğrusu ben vaktiyle uykuda Hz. Peygamber'i –sallellahu aleyhi ve sellem- burada ölmüş ve örtülmüş bir hâlde görmüştüm. Bundan dolayı (burada) namaz kılmayı mekruh görüyorum. O zaman şaşırdı ve "Gerçeği görmüşsün!" dedi, "Şimdi ben sana rüyanın sırrını bildireyim. Bil ki bu yer benim evimdi. Mağrib şehirlerinin sultanı camiyi genişletmek istedi. Bunun için duvarlarından birini kaldırdı ve caminin bünyesine katmak için arkasında bulunan evleri satın aldı. Sadece benim evim kalmıştı. Ev için benimle pazarlık yaptı. Bana razı olacağım fiyatı vermedi. Ben de kabul etmedim. Bunun üzerine onu rızam olmadan arzu ettikleri fiyatla aldılar. İşte senin rüyada gördüğün Hz. Peygamber –sallellahu aleyhi ve sellem- değil, onun, bu yere nisbetle ölmüş ve alışveriş suretiyle örtülmüş olan şerîatıdır. Bu alışveriş meşru değildi. Aksine yer gasp edilmişti. Şimdi ben seni şahid tutarım ki hakkımı Müslümanlara bağışladım. Artık gel, burada namaz kılalım!" Biz de geçip namaz kıldık ve işimize çıktık.

{285} Yine bana Şam'da anlatıldı ki Salih bir adam rüyada Hz. Peygamber'i –sallellahu aleyhi ve sellem- tokatladığını görmüş. Hemen korkuyla uyanmış. Nazarında Hz. Peygamber'in –sallellahu aleyhi ve sellem- yüceliğine rağmen gördüğü şey kendisini korkutmuş ve şeyhlerden birine gelip rüyasını ona anlatmış. Şeyh ona demiş ki "Bil ki Hz. Peygamber –sallellahu aleyhi ve sellem- senin veya başkasının

بنَ عليِّ ابنَ العربيّ رضي الله عنه حكى لي في هذا الباب أنه رأى مَرَّةً في صِباهُ في المنام أنّه في جامع إشْبِيلِيَّةَ، -وهي بلدةٌ من بلاد أَنْدَلُسَ- النَّبيَّ صلى الله عليه وسلم ميّتاً مُسَجًّى في بعض زَواياه. فلمَّا كان بعدَ ذلك بسِنينَ ودخل الشيخُ طريقَ أهل الله وترك الْمُلك وما كان بيده من الدنيا واشْتَغَل وفتح اللهُ عليه قُدِّر له أنه دخل ذلك الجامعَ مع بعض أهل بَلَدِه من أهل الفضل والخير ليَعْبُرَ من أَحَدِ أبواب الجامع إلى الجانب الآخَرِ لبعض مصالحه. وكان يكره أن يَمُرَّ أحدٌ من الجامع ويجعلَه طريقا دون أن يُحَيِّيَه بركعتين وحينَ يَقْصِد الخروجَ من أي أبوابه شاء. وكان ينهانا معشرَ الأصحاب أيضاً أن نَجْعل المساجدَ ذواتِ الأبواب المتعدِّدةِ طريقاً دونَ أن نُحَيِّيَ المسجدَ بركعتين.

{٢٨٤} فقال رضي الله عنه فلما دخلتُ الجامع مع صاحبي المذكورِ قلتُ "إني لا أجُوز الجامعَ حتى أركع فيه ركعتين. فقال لي: تَعالَ نَرْكَعْ في تلك الزاوية. وأشار إلى ذلك الموضع الذي رأيت النبي صلى الله عليه وسلم فيه ميّتاً مُسجًّى. فأبَيْتُ. فقال لي: "لم تَتَأَبَّى من الصلاة هناك؟". فقلت: "إنّي رأيتُ النَّبي صلى الله عليه وسلم وقتاً ما في المنام هنا ميّتاً مُسَجًّى. فأنا أكره الصلاة. فتعجَّب وقال: "رأيت الحقَّ. وسأخبرك عن سرِّ رؤياك. اعْلَمْ أنَّ ذلك الموضعَ كان بيتي. وأراد صاحبُ بلاد الْمَغرب أن يُوَسِّع الجامعَ. فرفع أحدَ حِيطانه واشترى البيوتَ التي كانت ورائه ليُدْخلها في جملة المسجد. فلم يَبْقَ إلا بيتي. فساوَمُوني عليه ولم يُعْطُوني ما أرْضَى به. فأبيتُ. فأخذوه بغير رضائي بما اشْتَهَوْهُ. فالذي رأيتَه لم يكن النبيَّ صلى الله عليه وسلم. إنما هو شرعُه. مات بالنسبة إلى هذا الموضع. وسُتِر بصورة المبايعة. ولم تكن مبايعةً صحيحةً. بل الموضعُ كان مغصوبا. وأما الآنَ فأُشهِدُك أني قد تركتُ حقي للمسلمين. فتَعَالَ نُصَلِّ فيه. فمضينا وصلَّيْنا فيه وخرجنا إلى حاجتنا.

{٢٨٥} وذكر لي أيضاً في الشام أنَّ رجلاً من الصُلَحاء رأى في المنام أنه لَطَم النبيَّ صلى الله عليه وسلم فانْتَبَهَ فَزِعاً وهاله ما رأى مع جلالة النبي صلى الله عليه وسلم عنده. فأتى بعضَ الشيوخ فعَرَض عليه رُؤْياه. فقال له الشيخ: اعلم أنَّ النَّبي

el kaldırmayacağı kadar büyük bir zattır. Senin rüyada gördüğün, Hz. Peygamber -aleyhi's-salâtü ve's-selâm- değil, hükümlerinden birini ihlal etmiş olduğun şeriâtıdır. Tokatın yüze vurulmuş olması senin büyük günahlardan haram kılınmış bir şeyi yaptığını gösterir". Adam bunun üzerine kendi kendine düşünmüş, ama büyük günahlardan haram bir şey yaptığını hatırlayamamış. Adam dindar biri imiş. Şeyhi de tabirinde, -bu konuda isabetli oluşunu bildiği için-, itham etmemiş. Üzgün ve mahzun bir şekilde evine dönmüş. Hanımı, üzgünlüğünün sebebini sormuş. Ona rüyasını ve şeyhin tabirini bildirmiş. O zaman hanımı şaşırmış, tövbe ettiğini açıklamış ve demiş ki "Ben sana doğruyu söyleyeceğim. Sen benim, tanıdıklarından biri olan falanın evine girersem boş olacağıma dair yemin etmiştin. Derken bir gün ben onların kapılarından geçiyordum. Bana (içeri girmem için) yemin ettiler. Ben de ısrarlarından utandım ve evlerine girdim. Sonra olanı sana anlatmaktan korktum ve bu durumu gizledim!" O zaman adam tövbe isiğfarda bulunmuş ve Cenâb-ı Hakk'a yalvarmış, hanımı iddet beklemiş, sonra onunla evlilik akdini yenilemiş.

{286} Bana gelince, ben de, Bağdad'ın alındığı sabahın gecesi rüyamda Hz. Peygamber'i –sallellahu aleyhi ve sellem- bir tabutun üzerinde kefenlenmiş bir hâlde gördüm. Bazı insanlar onu tabuta bağlıyorlardı. Başı açıktı. Saçları neredeyse yere değiyordu. Adamlara; "Ne yapıyorsunuz?" dedim. "O ölmüş, dediler, biz de onu taşıyıp defnetmek istiyoruz!" O zaman gönlüme düştü ki o –sallellahu aleyhi ve sellem- ölmedi. Bu sebeple adamlara; "Yüzünü ölü yüzü gibi görmüyorum. Gerçek durum ortaya çıkıncaya kadar biraz sabredin!" dedim. Sonra ağzına ve burnuna yaklaştım. Zayıf bir şekilde nefes aldığını gördüm. Bunun üzerine onlara bağırdım ve yapmaya azmettikleri şeyden onları menettim. Korku içinde üzgün bir hâlde uyandım. Bu meseleye dair bildiklerime ve mükerrer tecrübelerime binaen anladım ki bu, İslam (dünyasında) meydana gelen büyük bir hadisenin temsilidir. Moğolların Bağdad'a doğru yöneldikleri haberi ulaşınca içime düştü ki Bağdad alınmış. Tarihi kaydettim. Sonra bu olayda hazır bulunan tecrübe sahibi birçok kimse geldi ve anlattı ki Bağdad o gün alınmıştı. Böylece rüya, aklıma gelen tabirine uygun bir şekilde çıkmıştı.[298]

{287} Bu mesele hakkında güvenilir insanlardan duyduklarımı ve benim kendimde ve başkalarında defalarca tecrübe ettiklerimi zikretseydim söz uzardı. Ben sadece dikkat çekmek için ve örnek olsun diye bu kadarını anlattım. Allah yoluna giren bir cemaate, zikrettiğimiz sebeblerden dolayı karışık gelen hususlardan biri şudur: Onlar, iddialarına göre rüyalarında Hz. Peygamber'i –sallellahu aleyhi ve sellem- daha önce açıklandığı şekilde görmüşler. O da onlara bazı

298 Bu haber gösterir ki müellif bu kitabı, Moğol ordusunun Bağdâd'ı 656/1258 yılında işgal etmesinden sonra yazmıştı.

صلى الله عليه وسلم أعظمُ مِنْ أن تَكون لك عليه يدٌ أو لغيرك. والذي رأيتَه لم يكن النَّبيَّ عليه الصلوة والسلام. إنما هو شرعُه، قد أخللتَ بحكم من أحكامه. وكونُ اللَّطْم في الوجه يَدُلُّ أنَّك ارْتَكَبْتَ أمراً محرَّما من الكبائر. فافْتَكَر الرجلُ في نفسه. فلم يذكر أنَّه أقدم على محرَّم من الكبائر. وكان من أهل الدين. ولم يَتَّهم الشيخَ في تعبيره لعلمه بإصابته فيما كان يَعبِّره. فرجع إلى بيته حَزينا كَئيباً فسألتْه زوجتُه عن حزنه، ما سببُه؟ فأخبرها برؤياه وتعبيرِ الشيخ. فتعجَّبتِ الزوجةُ وأظهرت التوبة. وقالت: ''أنا أُصدِّقُك. كنتَ حلفتَ أنّي إنْ دخلتُ دارَ فلانٍ أحدِ مَعارِفه أني طالق. فعبَرْتُ على بابهم. فحلفوا عليَّ فاستَحْيَيْتُ من إلحاحهم. فدخلتُ إليهم. وخشيتُ أن أذكر لك ما جرى فكتمتُ الحالَ. فتاب الرجل واستغفر وتَضَرَّع إلى الحق. واعتَدَّتِ المرأةُ. ثم جدَّد العَقدَ عليها.

{٢٨٦} وأمَّا أنا فرأيتُ في الليلة التي أُخذتْ بغدادُ في صَبيحتها النبيَّ صلى الله عليه وسلم مُكَفَّناً على نَعْش، وأقوامٌ يشُدُّونه على النَّعش ورأسُه مكشوفٌ وشَعْرُه يَكاد يَمَسُّ الأرضَ. فقلتُ لأولئك: ''ما تصنعون؟''. فقالوا: ''إنه مات. ونحن نريد حملَه ودفنَه''. فوقع في قلبي أنه صلى الله عليه وسلم لم يَمُتْ. فقلتُ لهم: ''ما أرى وجهَه وجهَ مَيِّتٍ. اصْبِرُوا حتى يتحقَّق الأمرُ. فدنوتُ إلى فمه وانفه فوجدتُه يَتنفَّس نفَساً ضعيفاً. فصِحْتُ عليهم ومنعتُهم مما كانوا عازمين عليه. واسْتَيْقَظْتُ فَزِعا كَئِيباً وعرفتُ بما كنتُ أعلمُ من هذه المسألة والتجارِب المكررة أنَّ ذلك مثالُ حادثٍ عظيم حَدَث في الإسلام. ولَمَّا كان الخبر قد وصل بأنَّ مُغُلَ قد قصدوا نحوَ بغدادَ وقع لي أنه قد أُخذت بغدادُ. فضبطتُ التاريخَ. فجاء غيرُ واحدٍ ممن حَضر الوقعةَ من أهل الخِبرة وذكر أن ذلك اليومَ أُخذت بغدادُ فخَرجت الرؤيا على نحو ما وقع لي في تعبيرها.[٢٩٨]

{٢٨٧} ولو ذكرتُ ما سمعته من الثقات وما جربتُه في هذه المسألة مِرارا كثيرا في نفسي وفي غيري لطال الكلام. وإنما ذكرتُ هذا القدرَ على سبيل التنبيه والأَنْمُوذَج. و مما اشْتَبه على جماعة من السالكين طريقَ الله بسببِ ما ذكرنا أ نهم رَأَوْا النبي صلى

٢٩٨ هذا الخبر يدل على أن المؤلف كتب هذا الكتاب بعد أن استولى جيش مغل على بغداد وذلك في سنة ١٢٥٨/٦٥٦.

işler bildirmiş ama bildirdiği gibi çıkmamış. Kendilerine rüyada görülen sûretin şeklini sorduğumda, onlar da bana gördükleri sûretin şeklini haber verdiklerinde onu, asıl sûretin şekline aykırı buldum ve onlara sebebini bildirdim, dikkatlerini çektim. O zaman sevinip (farklılığın sebebini) anladılar.

{288} Anılan (rüya) çeşidini birçok defa tecrübe ettiğimiz gibi aynı şekilde tecrübe ettik ki kim rüyasında Hz. Peygamber'i –aleyhi's-salâtü ve's-selâm- aslî sûretinde görür, o da ona bildireceği şeyleri bildirirse bu bildirimler ne eksik bırakılır ne değişir. Bilakis biz bunu açık bir nas olarak bulduk, ondan rivayet de ettik. el-Hamdü lillah!

(Rüyada Verilen) Haber Hakkında Bir Bölüm

{289} Bu bölüm küllî bir kaide içerir ki bunun sayesinde şu hususlar bilinir: Misâl âleminin sırrı; İnsanların rüyada birbirlerini görmelerinin sebebi; Bu görmenin, ilişkilere göre farklı çeşitlerde ve değişik yönlerde meydana geldiğinin, bunun, -bazen rüyayı gören ve rüyada görülen kimsenin bir kısım sıfatları arasında yahut hâlleri ve fiilleri arasında ve rüyayı gören kimsede hükmü zahir olan muhtelif mertebelerde meydana gelen- birliktelik şekillerinin sonucu olduğunun ve karışımların; -sıfatlar, hâller, fiiller, mertebelerin hükümleri, görme esnasında rüyayı görenlerin mizaçlarının, yerlerinin ve zamanlarının özellikleri ile nefislerinin makamları- arasında meydana geldiğinin açıklanması.

{290} Bu bölümde Hz. Peygamber'in –sallellahu aleyhi ve sellem-; "Rüya üçtür: Bir rüya Allah'tandır. Bir rüya, üzmek için şeytandan gelir. Bir rüya, kişinin kendi nefsine anlattığı şeylerden kaynaklanır."[299] sözünün sırrını açıklayacağım ve ayrıca şu hususlara dikkat çekeceğim: Bazı insanların rüyada Cenâb-ı Hakk'ı görmelerinin, aynı şekilde, rüyada Hz. Peygamber'i –sallellahu aleyhi ve sellem-, diğer peygamberleri, melekleri ve şu dünyada görmedikleri kâmiller ile ehlullahdan olan verese-i nebiyi[300] görmelerinin sebebi; bunların her birinin sahih olanını olmayanından ayırmaya yarayan ölçü; rüyanın kısımlarında zamanın, mekânın ve gıdanın hükmü; bu işlerin hükümleri birbirine karıştığında hangisinin tesiri daha güçlü olur, hangisi diğerinin içinde yok olur veya ona direnir yahut hükümlerinin bazısını siler bazısını silmez? Fa"âl ruhların ve ilâhî isimlerin tesirlerinin, misal âlemi vasıtasıyla kevn ve fesâd/oluş ve bozuluş âlemine geçişinin sebebi, insan hayalinin misâl âlemi ile ilişkisi, insan ruhunun hükümlerinin, hayal mertebesinden geçtikten sonra his âlemine geçişinin sûreti.

---

299 Müslim, "Rü'yâ", 6(4/1773); Ebû Dâvûd, "Edeb", 94(4/305); et-Tirmizî, "Rü'yâ", 1(4/532); Ahmed b. Hanbel, *Musned*, 13/80.

300 "yüksek derece sahiplerini" (M).

الله عليه وسلم في زَعمهم على ما مرَّ بيانُه وأخبرهم بأمور فلم يقع على نحوِ ما وقع الإخبارُ به. فلمَّا سألتهم عن حلية الصورة المرئية وأخبروني وجدتُها مخالِفةً بحِلْيَة صورته الأصلية. فأخبرتُهم بالسبب ونبَّهتُهم. ففرِحوا وتنبَّهوا.

{٢٨٨} وكما جرَّبنا هذا النوعَ المذكور غيرَ مرةٍ كذلك جربنا أنه مَنْ رأى النَّبي عليه الصلوة والسلام في صورته الأصلية وأخبره بما أخبره فإن ذلك الإخبارَ لم يُخْرَم ولم يَتغير. بل وجدناه نصا جليًّا ورَوَيْنا عنه أيضا. والحمد لله.

فصل في الخبر

{٢٨٩} يَشتمل على قاعدة كلية يُعرف منها سرُّ عالم المثال وسببُ رؤية الناس بعضِهم بعضاً في المنام وبيانُ أن تلك الرؤيةَ تقع على ضُروبٍ وأنحاء مُتفاوتةٍ بحسب المناسبات وأنَّها نتيجةُ هيئاتٍ اجتماعية واقعة بين جملة من صفات الرائي والمرئي أو بين جملةٍ من الأحوال والأفعال وفي مراتبَ مختلفة ظاهرةِ الحكم في الرائي وأنّ الامتزاجات تَقع بين الصفات والأحوال والأفعال وأحكام المراتب وخواصِّ أمْزِجَة الرائين وأمكِنَتِهم وأزمِنتهم ومقامات نفوسِهم حينَ الرؤية.

{٢٩٠} وأُوضِحُ في هذا الفصل سرَّ قول النبي صلى الله عليه وسلم «الرُّؤيا ثلاثٌ: رؤيا من الله ورؤيا تحزينٌ من الشَّيطان ورؤيا مما حدَّث المرءَ به نفسُه».[٢٩٩] وأُنبِّه أيضاً على سبب رؤية بعضِ الناس الحقَّ في المنام وكذلك رؤيتِهم النَّبيَّ صلى الله عليه وسلم والأنبياءَ والملئكةَ والوارِثينَ[٣٠٠] من الكُمَّل واهلِ الله الذين لم يَشهدوهم في عالم الحسّ والميزانِ الذي به يُعرف الصحيحُ من كل ذلك من غيرِ الصحيح وحكم الزمان والمكان في أقسام الرؤيا والغذاءِ أيضا. وهل أحكامُ هذه الأمور إذا تمازجت أيُها يكون أقوى أثرا وأيُّها يَستهلك في الآخَر أو يُقاومه أو ينسخ بعضَ أحكامه دونَ البعضِ وسببِ تَعَدّي آثار الأرواح الفَعَّالة والأسماء الإلهية

٢٩٩ مسلم، "الرؤيا"، ٦(٤/١٧٧٣)؛ أبو داود، "الأدب"، ٩٤(٤/٣٠٥)؛ الترمذي، "الرؤيا"، ١(٤/٥٣٢)؛ أحمد، مسند، ١٣/٨٠.

٣٠٠ "الدارجين" (م).

{291} Ayrıca inşallah açıklayacağım ki; ilahî hazretler ve imkânî mertebeler; vacipliğin hükümleri denilen esmâ-i ilâhiyyenin etkileri ile bu etkilerin mahalleri olan alıcı mümkinlerinin kabiliyetleri arasında, bunların gayr-ı mec'ûl istidat ve mertebelerine göre, meydana gelen hey'et-i ictimâiyyelerin/ birliktelik şekillerinin aynalarıdırlar. İnşallah bu işlerden söz ederken, Allah'ın dilemesi ve desteği ile şerhi hedeflenen meselelerin daha çok açıklanmasına yardım edecek başka ilave bilgiler de zikredeceğim. Bu amaçla derim ki;

{292} Sözün başında, biraz önce özetle işaret edilen hususlarla ilgili açıklanması hedeflenen şeyler için hazırlık gibi olacak olan bir giriş yapmak gerekir.

{293} Bil ki Cenâb-ı Hakk'ın mümkinlere varlık vermeye yönelmesi ahadiyyet-i zâtı yönünden değildir. Zira varlık vermeyle ilgili iktizanın/mecburiyetin bu yönden ona nisbeti ile ondan bunun nefyedilmesi birdir. Çünkü zatın bu yönden, etkileme ve etkilenmeyi gerektiren hiçbir şeyle irtibatı da yoktur, hiçbir münasebeti de yoktur. Zira hükümler ve itibarlar bu ahadiyyette yok olmuştur. Eşyaya varlık verilmesini gerektiren şey sadece; kuşatıcılığı, hükmünün umumiliği ile Hakk'ın zatına, isimlerine, sıfatlarına ve malûmâtına taallukundan dolayı zatî ve ezelî ilmin hükmüdür. İlmin hükmü gereği varlık vermenin sebepleri, mefâtîhu'l-gayb/gaybın anahtarları denen esmâ-i zâtiyyedir. Çünkü bunlar; zatın gaybını ve malûmâtın gaybını açan şeylerdir. Zat mertebesi olan ulûhiyetin hayat, ilim, irade ve kudret adı verilen sıfatlarının asılları ise mefâtîhu'l-gaybın gölgesi gibidirler. Nitekim ulûhiyet de zat için gölge gibidir. Bu sebeple Hakk'ın zatî tesirle teveccühü, -aklen, şer'an ve keşfen sabit olduğu gibi-, aslen tek olsa da; haysiyetler, itibarlar, özellikle bunların, - mefâtîh diye ifade edilen, müteallakları da âlemin temel hakîkatleri olarak zikredilen, ulûhiyetin ana sıfatları için ta'yîn edilen/belirlenen – asıl olanları onu müteaddit kılar. Bu anahtarlar, her ne kadar onları tek zat cemetmiş olsa da, farklı farklı derecelerdedirler. Zira tahkik edilmiş keşf ifade etmiştir ki bunların ikisi, ilk ikiye tabidir. Nitekim ilk ikinin taayyünü de, zâtî cem' ahadiyyeindendir.

{294} Farklı oluşun işaret edilen bu nev'i, her ne kadar, -onu sadece ehlullahın halife, edip, emin kâmilleri keşfettiğinden dolayı- zat isimleri içinde gizlenmiş olsa da, zâtî isimlere nisbetle zılliyyet mertebesinde olan ulûhiyet sıfatları içinde akledilir bir şeydir. İlim sıfatının kudret sıfatına, öncelik ve daha fazla kuşatıcılık yönlerinden üstünlüğü buna örnek verilebilir. Şu hâlde zikrettiğimiz hususlardan dolayı esmâ-i ilahiyyenin yönelişlerinin ve kendileriyle -zatlarına

إلى عالم الكون والفساد بواسطة عالم المثال ونسبةِ خيال الإنسان من عالم المثال وصورةِ تعدّي أحكامِ روحه إلى عالم حسه بعدَ المرور على مرتبةِ خياله.

{٢٩١} وأبيّنُ أيضاً إن شاء الله أنَّ الحضراتِ الإلهيةَ والمراتبَ الإمكانيةَ مَرَائِ للهيئات الاجتماعية الواقعة بين آثار الأسماء الإلهية الْمُعَبَّرِ عنها بأحكام الوجوب وبين قابِليَّات قَوابِلها من الممكنات التي هي مَحالُّ آثارِها بحسب استعداداتها ومراتبها الغيرِ المجعولةِ. وأذكر في أثناء الكلام على هذه الأمور، إن شاء الله زوائِدَ أُخَرَ تكون سببا لمزيد إيضاح المسائل التي قُصد شرحُه، بمشية الله وتأييده. فأقول:

{٢٩٢} لا بُدَّ من تقديم مقدِّمة تكون كالتَّوْطِئَة لِمَا قُصد بيانُه مما أشرتُ إليه آنِفاً مُجْمَلا.

{٢٩٣} اعْلَمْ أنَّ توجُّهَ الحق لإيجاد الممكنات ليس من حيثُ أحديَّةُ ذاته. فإن نسبة الاقتضاء الايجاديّ إليها من هذا الوجه ونفيه عنها على السواء. إذ لا ارتباطَ للذات بشيء من هذا الوجه ولا مناسبةَ يَقضِي بالتأثير والتأثر. فإن الأحكامَ والاعتباراتِ مستهلكة في هذه الأحدية. وإنما الموجِب لإيجاد الأشياء هو حُكْمُ العلم الذاتي الأزلي لِحِيطتِه وعموم حكمه وتعلّقه بذات الحق وأسمائه وصفاته ومعلوماته. وأسبابُ الإيجاد بموجِب حكم العلم هي الأسماءُ الذاتية المعبرُ عنها بمفاتيح الغيب. فإنها الفاتحةُ لغيب الذات وغيب المعلومات. وأمّهاتُ صفاتِ الألوهية التي هي مرتبةُ الذات المسمَّاة بالحياة والعلم والإرادة والقدرة هي كالظل لمفاتيح الغيب، كما أن الألوهية كالظل للذات. فتوجُّه الحق بالتأثير الذاتي، وإن كان واحدا في الأصل، كما ثبت ذلك عقلا وشرعا وكشفا فإن الحَيْثيّاتِ والاعتباراتِ وسِيّما الأمهاتِ منها المعبرّ عنها بالمفاتيح المذكورة متعلَّقاتُها أيضا من أمهات حقايق العالم المعيَّنة لأمهات صفات الألوهية، تُعَدّدُه. وهذه المفاتيحُ، وإنْ جمعتْها ذاتٌ واحدة، فإنها متفاوتةُ الدرجاتِ. لأن الكشف المحقق أفاد أن الاثنين منها تابعان للأولَين كما أنَّ تعيُّن الأولين هو من أحديَّة الجمع الذاتي.

{٢٩٤} وهذا النوعُ من التفاوت المشارِ إليه، وإن خفي في أسماء ذات من أجلِ أنّه لا يَكشِفها إلاّ الكُمَّلُ من أهل الله الخلفاءُ الأُدباءُ الأُمناءُ فإنَّه متعقَّلٌ في صفات الألوهية التي هي في مرتبة الظِّلّيَّة بالنسبة إلى الأسماء الذاتية، كشرف العلم على القدرة بالتقدُّم ومَزيد الحِيطَة. فوجب لِمَا ذكرنا ثبوتُ تفاوتِ توجهاتها وآثارِها فيما يبدو بها من الأشياء المتعيِّنة والمتعدِّدة

ait ilm-i ezelîde taayyün eden, müteaddit olan ve resmedilen- eşyada göründükleri eserlerinin farklı farklı olması gerekmiştir. Bundan dolayı vahdânî ilmin taallükatı birden fazla olmuştur. Zira ilim, hükmünde ve taallukunda, malûma tabidir. Böylece malûmlar tek vücûda birden fazla oluş ve çeşit çeşit zuhûr giydirmiştir. Bunların hepsi nisbetler, izafetler ve keyfiyetlerdir ki bunların vukuu evvela; -gayb-ı zâtînin anahtarları olduklarına dikkat çekilen- esmâ-i zâtiyye ile -bunlardan ayrılıp çoğalan- tali esaslar arasında akledilebilen[301] hey'et-i ictimaiyyelerden zahir ve hâsıl olur. Buna, anılan ulûhiyet sıfatlarının asılları ile hakayık-ı âlemin diğer temelleri örnek verilebilir.

{295} Sonra mevcutlar, anılan bu asılların yönlerinden gelen teveccüh-i zâtîden, daha önce vakıf olunan beş mertebe içinde küme küme, âlem âlem zuhur etti. Bu şekilde mevcutlar, son mevcuda yani varlık verme mertebelerinin sonu olan ilk insana kadar tabaka tabaka dirilitlirler.

{296} Bunlardan sonra derim ki; hakiki gayb-ı zâtî anahtarlarının teveccühlerinden, temel ulûhiyet sıfatlarının hükümlerinden ve -daha önce geçtiği üzere- Hakk'ın gayb-ı izâfî mertebesinde zâtî teveccühüne tabi olan ilm-i Hak'da ezelde taayyün eden hakayık-ı âlemin temellerinden meydana gelen hey'et-i ictimaiyyelerin ilkinin neticesi, Hakk'tan gayrının akletmesi itibariyle, manalar âlemidir. Bu akletme de onların batınlıktan zahirliğe çıkmasıdır. Batınlık, kendilerine ve kendilerini Hakk'ın dışında her akledene nisbetledir. Aksi hâlde onlar Hakk'a nisbetle hep meşhûd ve onun ilminde -değişik mertebeleri ile farklı derecelerine göre- müteayyindirler.

{297} Sonra Hak'dan; birçok mananın ve -Hakk'ın mezkûr esaslar yönünden etkisiyle ruhaniyet mertbesinde bir araya gelen- bir kısım vücûb ve imkân hükümlerinin birleşmesinden hâsıl olan hey'et-i ictimaiyyler yoluyla farklı dereceli ruhlar âlemi zuhur etmiştir. Çünkü ruhlar, isimler ve hakîkatlerden ibaret olan birçok manadan meydana gelen hey'et-i ictimaiyyelerin sûretleridir. Hakk'a izafe edilen eserler ise, ona ancak, -anahtarlardan ibaret olan mezkur asıllar ve bunların yakın lazimeleri yönlerinden- müteaddit oluşları itibariyle izafe olunurlar. Bunlar bazen "vücûb hükümleri" diye ifade edilirler. Bu doğrudur. Nitekim bu "vücûb hükümleri"nin eserlerinin mahalleri olan kâbillerde/alıcılarda akledilen[302] teessürlerin,[303] -daha önce geçtiği gibi- "imkân hükünleri" diye ifade edilmesi de

301 "alâkalı olan" (A, C, M).
302 "alakalı olan" (M).
303 "tesirlerin" (M).

والمرتَسِمة في العلم الأزلي لذاتها. ولذلك تعددت تعلقات العلم الوَحداني. فإن العلم في حكمه وتعلُّقه يَتَّبع المعلومَ. وكذلك أكْسَتْ المعلوماتُ الوجودَ الواحد التعدُّدَ والظهورَ المتنوِّعَ. وكلُّ هذه نِسَبٌ وإضافاتٌ وكيفيات تَظهر وتحصل من هيئات اجتماعية متعقِّلة[٣٠١] الوقوع أولاً بين الأسماء الذَّاتية المنبَّه عليها بأنَّها مفاتيحُ الغيب الذاتي وبين ما يَتفرَّع عنها من الأمهاتِ التالية كأصول صفاتِ الألوهية المذكورة وغيرِها من أمهات حقايق العالم.

{٢٩٥} ثم ظهرت الموجوداتُ عن التوجه الذاتي من حيثيات هذه الأصولِ المذكورةِ جملةً بعدَ جملةٍ وعالَماً بعدَ عالم في المراتب الخمس المتَنَبَّه عليها من قبلُ. فتُبْعث طبقةً طبقةً، هكذا إلى آخر الموجَود الذي هو الإنسانُ الأول الذي هو خاتِم المراتبِ الإيجاديَّةِ.

{٢٩٦} ثم اقول: فنتيجةُ أول الهيئات الاجتماعية المتحصِّلة من توجهات مفاتيح الغيب الذاتي الحقيقي وأحكام أمهاتِ صفات الألوهيةِ وأصولِ حقايق العالم المتعيِّنة أزلاً في علم الحق التابعةِ لتوجه الحق الذاتيّ على ما مرَّ في مرتبة الغيب الإضافي، هو عالمُ المعاني باعتبار تعقُّلِ غيرِ الحق لها. وذلك هو بُروزُها من البطون إلى الظهور وبطونُها بالنسبة إليها و الى كل متعقِّلٍ لها غيرِ الحق. وإلا فهي لم تزل بالنسبة الى الحق مشهودةً له ومتعيِّنةً في علمه على مراتبها المختلِفة ودرجاتها المتفاوِتةِ.

{٢٩٧} ثم ظهر عن الحق من هيئات اجتماعية متحصِّلة من اجتماع عِدَّةِ مَعَانٍ وجملةٍ من أحكام الوجوب والإمكان المجتمعة بتأثير الحق من حيثية الأصول المذكورة في المرتبة الروحانية عالمُ الأرواح متفاوِتةَ الدرجات. فإن الأرواحَ صورُ هيئاتٍ اجتماعيةٍ متحصِّلة من عِدَّةِ معانٍ هي الأسماءُ والحقايقُ. والآثارُ المضافةُ إلى الحق إ نما تَنْضافُ إليه باعتبار تعددها من حيثيات الأصول المذكورة التي هي المفاتيحُ ولَوازمُها القريبة. وقد يُعبَّر عنها أحيانا بأحكام الوجوب. وذلك صحيحٌ كما يقع التعبيرُ عن التأثرات[٣٠٢] المتعقَّلةِ[٣٠٣] في القوابل التي هي محالُّ آثار هذه الأحكام الوجوبية بأحكام الإمكان

٣٠١ ''متعلقة'' (ج، ش، ع، م).
٣٠٢ ''التأثيرات'' (م).
٣٠٣ ''المتعلقة'' (م).

görülür. Şu hâlde her eser, gayb anahtarları ile onları takip eden vücûb hükümleri arasında meydana gelen manevî hey'et-i ictimâiyyenin neticesidir. Her vücûd da a'yân-i mümkineden bir ayn için ve bu ayn ile taayyün eder. Dolayısıyla o, daha önce kendisine işaret edilen manevî neticenin neticesidir.

{298} Öyleyse kâbillerin/alıcıların mertebelerinde akledilen[304] hey'et-i ictimaiyyeler, vücûdî taayyünler için; -ilâhî teveccüh-i zâtî ile ve nikâh-ı gaybî adı verilen bu ilk ictimânın meydana geldiği mertebeye göre mezkûr asılların yönlerinden- zuhur eden aynalardır. Şu hâlde anahtarların, teveccüh-i zâtî ile zukûret/erkeklik derecesi vardır. Kâbillerin hükümlerinden akledilen hey'et-i ictimâiyyelerin ise unûset/dişilik derecesi vardır. Mertebenin, mahal oluş derecesi; -hangi mertebe olursa olsun- bu mertebedeki ve bu mertebeye göre olan taayyün-i vücûdînin ise mevlûd/çocuk derecesi vardır.

{299} Senin için bu husus vuzuha kavuşunca bil ki; mefâtîh-i gayb ile geriye kalan ahkâm-ı vücûdiyyeden[305] yüksek ruhlara bitişen ve hüküm sirayet eden eserlerin/tesirlerin gereği olarak bu yüksek ruhların teveccühlerinden akledilen birliktelik/birleşme iki çeşittir:

{300} Birinci çeşit bu ruhların, mazharlarına ait hükümler olmaksızın mezkûr öncüllerin eserleriyle boyanmış olarak zatlarıyla teveccüh etmeleridir. Fakat bu, tabîat mertebesinde misâl âleminin taayyününü gerekli kılmıştır. Çünkü her eserin sûretinin, kendisine tesir eden her şeyin hakîkatinde taayyünü ancak eserin yerine göre ve mahallin -mertebeler gibi- manevî yahut emr-i vücûdî olması fark etmeksizin oluşur, zuhur eder. Bu, hiç bozulmayan büyük bir kuraldır ve Allah'ın Sünnet'indendir. "Sen Allah'ın Sünnet'inde bir değişiklik bulamazsın!"[306] Yüksek ruhlardan sonra gelen ruhlar ile göklerin sâkini melekler, mazharları değil de ruhlarının yönünden, anılan bu teveccühün semerelerindendir. İyi anla.

{301} Diğer çeşit (birliktelik/birleşme) ise bunların –yani yüce ruhların-, misâal âleminde taayyün eden ve bu âlemin niteliği ile boyanan mazharları yönlerinden teveccüh etmeleridir. Bunun hükmü, ma'kûl cism-i kül mertebesinde ecsâm-ı mahsûse âlemini netice verir. Bu ecsâmın ilki, arş-ı muhît ve cism-i basîttir. İşte bu, rûhânî nikâhtan zuhur eden doğumdur.

304 "alakalı olan" (B, M).
305 "vücûbiyyeden" (B, C, M).
306 el-Ahzâb sûresi, 62; el-Feth sûresi, 23.

كما مرَّ. فكلُّ أثرٍ هو نتيجةُ هيئةٍ اجتماعية معنوية واقعةٍ بين مفاتيح الغيب وما يَليها من الأحكام الوجوبية. وكلُّ وجودٍ متعيّنٍ لعَيْنٍ من الأعيان الممكِنة وبها فهو نتيجةُ النتيجةِ المعنوية المشارِ إليها مِنْ قبلُ.

{٢٩٨} فالهيئاتُ الاجتماعية المتعقَّلة[٣٠٤] في مراتب القوابل مَرَاءٍ للتعينات الوجودية ظاهرةٍ بالتوجه الذاتي الإلهي ومن حيثيات الأصول المذكورة بحسب المرتبة التي يقع فيها ذلك الاجتماعُ الأول المسمَّى بالنكاح الغيبي. فللمفاتيح بالتوجه الذاتي درجةُ الذكورة وللهيئات الاجتماعية المتعقَّلة من أحكام القوابل درجةُ الأُنوثة. وللمرتبة درجةُ المحلية وللتعيُّنِ الوجوديّ في تلك المرتبة أيّ مرتبةٍ كانت وبحسبها درجةُ المولود.

{٢٩٩} وإذا وَضَح لك هذا فاعلم أن الإجتماع المتعقَّلَ من توجهات الأرواح العالية بموجَب الآثار المتصلةِ بها والساريَةِ الحكمِ فيها من مفاتيح الغيب وبقيةِ الأحكام الوجودية[٣٠٥] على ضربين:

{٣٠٠} الضرب الأول توجهاتُها بذواتها مُنْصبِغةً بآثار السوابق المذكورةِ دونَ أحكام بمظاهرها. لكن في مرتبة الطبيعة أوجب تعيُّنَ عالم المثال. لأن تعينَ صورةِ كلِ أثر في حقيقة كل مؤثِّر فيه إنما يكون ويظهر بحسب محلّ الأثر، وسواءٌ كان المحلُّ معنويًّا كالمراتب أو كان أمرا وجوديًّا. وهذا أصلٌ كبيرٌ لا يَنْخرِم وإنه من سنة الله ﴿وَلَنْ تَجِدَ لِسُنَّةِ اللهِ تَبْدِيلاً﴾.[٣٠٦] والأرواحُ التالية للأرواح العالية وعُمَّارُ السموات من الملائكة من حيثُ أرواحُهم دونَ مَظاهرهم مِنْ ثمراتِ هذا التوجهِ المذكور فافهم.

{٣٠١} والضرب الآخرُ توجُّهُها أعني الأرواحَ العالية من حيثيّات مظاهرِها المتعيّنَةِ في عالم المثال والْمُنْصبِغة بصفته. وحكمُه يُثْمِر في مرتبة الجسم الكلِّ المعقول عالَمَ الأجسام المحسوسة التي أولُها العرشُ المحيط والجسمُ البسيط. وهذه الوِلادة الظاهرة من النكاح الرُّوحانيِّ.

---

٣٠٤ "المتعلقة" (ب، م).

٣٠٥ "الوجوبية" (ب، ج، م).

٣٠٦ سورة الأحزاب، ٦٢؛ سورة الفتح، ٢٣.

{302} Şu hâlde ruhların –tesiri[307] daha önce var olan öncüllerle birlikte- erkeklik derecesi, tabîatın ise dişilik derecesi vardır. Cism-i küllün ma'kûliyyetinin mahal oluş mertebesi, arşa ait sûretin ise çocuk derecesi vardır. Buna göre tabîatın burada annelik derecesi, biraz önce zikrettiğim hususta mahal oluş derecesi vardır. Misâal âleminin ise çocuk derecesi vardır.

{303} Yüksek ruhların teveccühlerinin birinci çeşidi, nefse ait mertebede meydana gelir. Çocuklar, daha önce açıklandığı üzere, göklerin sakinleridirler/ ummârıdırlar. Şu hâlde iki çeşit de bir kısma racidir. Çünkü ikisi de rûhânî nikâhın hükmünden hariç değillerdir. Bunu iyi bil.

{304} Sonra bütün heyetlerin ve daha önce zikredilen diğer yönlerden Hakk'a nisbet edilen hükümlerin eserlerinden, Arş ve Kürsî'nin altında bulunan gökler âlemi ile muhtelif tabakaları, cinsleri ve çeşitleriyle kevn ve fesâd/oluş ve bozuluş âlemi zuhur etti. Anla!

{305} Artık sen dikkat çektiğim hususları anlamışsan bilirsin ki mümkinlerden olan her mevcût bizzat bir kısım vücûb hükümleri ile imkân hükümleri içerir. Bu mevcût, ilk olarak hakîkati ve küllî lâzimeleri yönünden, ikinci olarak bazı mertebelerde taayyün eden vücûdu ve tafsîlî lâzimeleri yönünden bu bir kısım ahkâmın aynasıdır. İmkâna ait her kısımda bu hükümler arasında gerçekleşen bir galibiyet ve mağlûbiyetin hâsıl olması gerekir. Bunu hey'et-i ictimâiyyelerin farklılığı ile kâbillerin/alıcıların hakîkatlerinin, lâzimelerinin, istidatlarının ve mertebelerinin farklılığı gerektirir. Bu galibiyet ve mağlûbiyet sebebiyle bu hükümlerin mahalleri ve birleşme yerleri olan mevcutlarda şu manada inhirâf/sapma ve itidal derecleri taayyün eder: Mevcutların bazısında bu vücûbî ve imkânî hükümlerin ictimâı/birleşmesi birbirine eşite yakın bir şekilde meydana gelir yahut galibiyet, iki tarafın yani vücûb ve imkân taraflarının birinin hükümleri için olur. Mevcutlar arasındaki yükseklik ve aşağılık farklılığı, bu durumlardan birine göre olur. Vücûb hükümlerinin imkân hükümlerine galibiyeti yüksekliğin fazlalığını gerektirir. Bunun aksi ise aşağılığı gösterir.

{306} İki tarafın hükümlerinin, -cem'î mertebî itidal derecelerinden birinde- birbirine eşite yakın bir şekilde birleşmesi insan nev'ine mahsustur. Zira insanî araz/insana ârız olanlar,[308] farklı dereceler içerir. Bunlar cem'iyyetin/birleşikli-

307 "teessürü" (B)
308 "hedef" (B, C).

{٣٠٢} فللأرواح درجةُ الذُكورة مع السَّوابق المتقدمة التاثير.[٣٠٧] وللطبيعة درجةُ الأنوثة. ولمعقوليَّةِ الجسم الكلّ مرتبةُ المحليَّة. وللصورة العرشية درجةُ المولودِ. فللطبيعة هنا درجةُ الأمومة وفيما ذكرتُه آنِفاً درجةُ المحليةِ ولعالم المثال درجةُ المولود.

{٣٠٣} فالضرب الأول من توجّهات الأرواح العالية واقعٌ في المرتبة النفسية. والمولودون هُمْ عُمَّارُ السموات كما مرَّ بيانُه. فالضربانِ راجعانِ إلى قسمٍ واحدٍ. لأنهما لَيْسا بخارجَيْنِ عن حكم النكاح الروحاني. فاعلم ذلك.

{٣٠٤} ثم ظهر من آثار جميع الهيئات والأحكام المضافة إلى الحق من سائر الحيثيات التي سبق ذكرُها عالمُ السموات التي دونَ العرش والكرسي وعالمُ الكون والفساد على اختلاف طبقاتِه وأجناسه وأنواعه فافهم.

{٣٠٥} فإنك إن فهِمتَ ما نبَّهتُ عليه عرفتَ أن كلَّ موجود من الممكنات. فإنه مشتمِلٌ بالذات على جملة من أحكام الوجوب وأحكام الإمكان. وذلك الموجودُ من حيث حقيقتُه ولوازمُه الكليةُ أولاً ومن حيث وجودُه المتعيِّن في بعض المراتب ولوازِمه التفصيلية ثانياً مرآةٌ لتلك الجملة الأحكامية. ولا بدَّ في كل جملة إمكانية من حصول غلبةٍ ومغلوبيةٍ واقعةٍ بين تلك الأحكامِ يوجبها اختلافُ الهيئات الاجتماعية واختلافُ حقايقِ القوابلِ ولوازمِها واستعداداتِها ومراتبِها. ويَتعيَّن بتلك الغلبةِ والمغلوبية درجاتُ الانحرافِ والاعتدالِ في الموجودات التي هي مَحالُّ تلك الأحكام ومجتمَعُها بمعنًى أنَّ بعض الموجودات يكون اجتماعُ تلك الأحكام الوجوبية والإمكانية فيه واقعةً على وجهٍ قريبٍ من التساوي أو يكون الغلبةُ لأحكام أحدِ الطرفَيْن الوجوبِ أو الإمكانِ. وتفاوُتُ الشرف والخِسَّة بين الموجودات يكون بحسب إحْدَى هذه الأمورِ. فغلبةُ أحكام الوجوب على أحكام الإمكان تَقْضِي لمزيدِ الشرف. وعكسُ ذلك يَشهد بالخسة.

{٣٠٦} واجتماعُ أحكام الطرفين على وجهٍ قريب من التساوي في درجة من درجات الاعتدال الجَمعي المرتبي مخصوصٌ بالنوع الإنساني. فإن العرَضَ[٣٠٨] الإنسانيَّ يشتمل على درجاتٍ شتَّى تتفاوت بحسب مَزِيدِ الجمعيَّة، وبحسب مزيد القُرب مِنَ الاعتدال

---

٣٠٧ "التأثر" (ب).

٣٠٨ "الغرض" (ب، ج).

ğin fazlalığına göre ve -vücûb hükümleri ile imkân hükümlerinin bütün küllî esaslarını cem'eden berzahlar berzahına has olan- hakîkî ilahî itidale yakınlığın fazlalığına göre farklılık gösterir. Çünkü insan nev'inin kâmil ferdi, anılan berzahın kuşattığı hükümleri kapsayan ve bunlarla, itidâl-i manevî, itidâl-i rûhânî ve itidâl-i misâlîyi câmi itidâl derecesinde zâhir olan kimsedir.

{307} Söz konusu itidallerden itidâl-i manevînin meydana gelişi; semereleri, yüksek ruhların varlığı olan mana ve hükümlerin birleşmelerinde akledilir. İtidâl-i rûhânînin meydana gelişi, ruhların daha önce zikredilmiş bulunan teveccühleri ile bunların gerektirdiği şeylerde akledilir. İtidâl-i misâlînin meydana gelişi ise, gökleri, Kürsî'yi ve Arş'ı geçtikten sonra bu âlemden kendisine (misâl âlemine) yükseltilen şeylerin veya feleklerden birinde kendisi için bir sûret taayyün eden şeylerin birleşmesinden akledilir.

{308} Çünkü misâl âleminin her gökte muayyen bir payı vardır. Yani her gök, misâl âleminin herhengi bir miktarı için aynadır; onda, fiil ve hâllerin sûretlerinden orada istikrar bulanlar taayyün eder. Zira bu âlemden yükselen her şeyin felekî cisimler âlemini aşıp mutlak misâl âlemine çıkma gücü ne kendisinde ne de kendisinden sâdir olduğu şeyde vardır. Bu âlemin üzerine Hakk'ın hazreti ile manalar ve ruhlar âleminin hükümlerinden inen ve sarkan şeylerde de durum böyledir. Dolayısıyla bu şeyler göklere ve yere; âlem-i misâlin, bunların her birinde taayyün eden paylarına göre nuzûl ederler. Artık anla!

{309} Zikrettiğimiz hususları itidâl-i hissî takip eder. Bu da iki kısma ayrılır: Meydana gelişi, kevkebî bağlantılarda, felekî şekillenmelerde ve bunların güçleri ile bunların sakinleri olan meleklerin güçleri arasında -her göğe havale edilen her işe göre- meydana gelen karışımlarda akledilen kısım. Nitekim Cenâb-ı Hak da; "Her göğe işini vahyetti!"[309] ayetinde bu hususu haber vermiştir.

{310} Diğer kısım ise; daha önce zikredilen itidaller ve bu itidal dereceleri içinde insan mizacına yükselip zuhur eden müvelledler gereği olarak unsurlar arasında meydana gelen tabiî itidaldir. Söz konusu insan mizacı bütün mezkûr itidallerin mazharı olup bunları, -az önce kendinse dikkat çekilen berzahlar berzahına mahsus- itidale doğru çıkarken aşar.

309 Fussılet sûresi, 12.

الحقيقي الإلهي المختَصّ ببَرْزَخ البرازخ الجامعِ بين جميع كليات أحكام الوجوب وأحكام الإمكان. فإنَّ الكامل من النوع الإنسانيَ هو المستوعِبُ للأحكام التي أحاط بها البرزخُ المذكور والظاهرُ بها في درجة الاعتدال الجامع بين:

{٣٠٧} الاعتدالِ المعنويّ المتعقِّلِ الوقوعِ في اجتماعات المعاني والأحكام التي ثمرَتُها وجودُ الأرواح العالية، والاعتدالِ الروحانيّ المتعقَّل في توجُّهات الأرواح وموجِباتها السابقةِ الذكرِ، والاعتدالِ المثاليّ المتعقَّل الوقوع من اجتماع ما يُرَقّى إليه من هذا العالم بعد تجاوز السموات والكرسي والعرش أو ما يَتَعَيَّن له صورةٌ في فلك من الأفلاك.

{٣٠٨} فإنَّ لعالم المثال في كل سماءٍ حصةً معينةً بمعنَى أنَّ كلَّ سماء مرآةٌ لِقِسْطٍ ما مِنْ عالَم المثال يَتعين فيه مِنْ صُوَرِ الأفعال والأحوال ما يَسْتَقِرُّ منها هناك. إذ ليس كلُّ ما يَرْقَى من هذا العالم في قوته وقوة من صدر منه أن يتجاوز عالم الأجسام الفلكية إلى عالم المثال المطلق. وهكذا هو الأمرُ فيما يَنزل ويَتدلىَّ من أحكام حضرة الحق وعالم المعاني والأرواح عليه. فينزِل عليه في السموات والأرض بحسب حِصَصِ عالم المثال المتعيِّنة في كلِّ منها فافهم.

{٣٠٩} ويلي ما ذكرنا االاعتدالُ الحسيُّ. وهو مُنقسم إلى قسمين: قسمٌ متعقَّل الحصولِ في الاتصالات الكوكبية والتشكلات الفلكية والامتزاجات الواقعة بين قُواها وقُوَى عُمَّارها من الملائكة بحسب كلِّ أمر مودَعٍ في كل سماء كما أخبر الحقُّ عن ذلك بقوله: ﴿وَأَوْحَى فِي كُلِّ سَمَاءٍ أَمْرَهَا﴾.[٣٠٩]

{٣١٠} والقسمُ الآخَرُ الاعتدالُ الطبيعي الواقعُ بين العناصر بِمُوجَب الاعتدالات المذكورة من قبلُ وما ظهر عنها من الْمُوَلَّدات المرتقِيَة في درجات الاعتدال إلى المزاج الإنساني، مظهرِ جميع الاعتدالات المذكورة ومتجاوِزِها صَعَداً الى الاعتدال المختصّ ببرزخ البرازخ المنبَّهِ عليه آنفا. فافهم.

---

٣٠٩ سورة فصلت، ١٢.

{311} Şu hâlde nisbetlerinin vahdâniyyet-i ilâhiye hazretine yakınlığı sebebiyle kesret ve imkân hükümlerinin çoğunu taşımayan yüksek ruhlar, daha üstündürler. Bilfiil hakîkî insan-ı kâmil ise daha câmi, daha kâmil, varlık ve mertebe dairesinin vasat noktasında daha hâkim ve daha mutedildir.

{312} Feleklerden her bir felek, âlemlerden her bir âlem, itidal çeşitlerinden herhangi bir çeşidin mahalli ve mazharıdır. Her çeşit ise; sıfatların, kuvvetlerin, fiillerin, yönelişlerin ve orada birleşen karışımların semerelerinden elde edilen hey'et-i ictimâiyyelere göre taayyün eden dereceler içerir. Zira nasıl ki süflî âlem, ulvî âleme bırakılan eserlerin, kuvvetlerin ve hasselerin aynası ise, aynı şekilde, muhtelif tabakalarıyla, ulvî âlem de, her bir tabakasında kuvvetlerin ve eserlerin neticeleri taayyün eden bir aynadır. Bu neticeler, o âlemden inmiş[310] ve o âlemin ehlinin gelişimlerinde yoğrulmuşlardır. Sonra ayrılıp kendisinden dağıldıkları şeye, ilk sûretinden başka bir sûrette dönmüşlerdir. Özellikle insandan sâdır olan sıfatlar, fiiller ve teveccühlerin neticeleri böyledir. Çünkü insan hepsinin bir nüshası ve içinde/içine her âlemin kuvvetlerinin, her feleğin eserlerinin ve her meleğin teveccühünün tab'olunduğu/baskılandığı bir aynadır.

{313} İnsanın her bir felek ve âlemle bağıntısı iki duruma göre farklılık gösterir: Onun ilk oluşturuluşunda, teveccühü ve -ilmiyle, ameliyle, ahlâkıyla, gelişimi vasıtasıyla elde etiği vücûdî istidadlarıyla- terakkileri esnasında bu felekten gelip de içinde yoğrulmuş olduğu kuvvetlerin ve hasselerin galibiyetine göre; kâmillere mahsus olan itidalden nasibine göre. Hz. Peygamber –sallellahu aleyhi ve sellem- isrâ hadisindeki; "Âdem'i dünya semasında -ki o, Ay feleğidir-, Îsa'yı ikinci, Yûsuf'u üçüncü semada -ki o, Zühre feleğidir-, İdrîs'i beşinci gökte -ki o, Güneş feleğidir-, Hârûn'u beşinci semada, Mûsa'yı altıncı semada ve İbrahîm'i yedinci semada gördü."[311] sözüyle buna işaret etmiştir.

{314} İşte bu, onların, söz konusu felekle ilişkilerinin suretlerini haber verme ve mazharlarının -amellerinden, ahlâklarından ve sıfatlarından doğan- mertebelerini bildirmedir. Söz konusu sıfatlar ise; zikri geçen peygamberlerin, içinde yoğruldukları feleklerin kuvvetleri ile hükümranların teveccühlerinden ve -her birinde bu kuvvetlerin ve eserlerin birleşmeleri, her birinin neşetinin/

---

310 "hasıl olmuş, meydana gelmiş" (Z).

311 Öyle anlaşılıyor ki müellif bu hadisi mana ile rivayet etmiştir. Bkz. el-Buhârî, "Menâkıbu'l-Ensâr", 42(5/53); Müslim, "Îman", 263(1/148); Ahmed b. Hanbel, *Musned*, 29/370.

{٣١١} فالأرواح العالية الخالية عن أكثرِ أحكام الكثرة والإمكان لقُرْبِ نِسبتِها من الحضرة الوَحدانية الإلهية هي أشرفُ والإنسانُ الحقيقي الكامل بالفعل أجمعُ وأكملُ وأمكنُ في نقطة وسطِ الدايرة الوجودية والمرتبية وأعدل.

{٣١٢} وكلُّ فلكٍ من الأفلاك وعالم من العَوالِم فهو مَحَلٌّ ومَظهرٌ لضَربٍ ما من ضُروب الاعتدال. وكلُّ ضربٍ مشتمِلٌ على درجاتٍ تتعيَّن بالهيئات الاجتماعية المحصَّلَة من ثمرات الصفات والقُوَى والأفعالِ والتوجُّهاتِ والامتزاجات المجتمِعَة هناك. فإنه كما أنَّ هذا العالمَ السفليَّ مرآةٌ للآثار والقُوى والخواصّ المودَعَة في العالم العُلوي فكذلك العالمُ العلويُّ على اختلاف طبقاته مرآةٌ تتعيَّنُ في كل طبقة منه نتايجُ القوى والآثارِ التي تَنزَّلت[٣١٠] منه وانْعَجنتْ في نشآت أهل هذا العالم ثم انْفَصَلت وعادت إلى ما منه انْبثَّت بصورةٍ غيرِ صورتها الأولى وسِيَّما نتايجُ الصِّفات والأفعال والتوجهات الصادرةِ من الإنسان الذي هو نسخةٌ من الجميع ومرآةٌ يَنْطَبِع فيها قُوَى كلِّ عالمٍ وآثارُ كلِّ فلكٍ وتوجُّهُ كلِّ ملك.

{٣١٣} ويتفاوت نسبته إلى كل فلك وعالم بحسب غلبةِ ما انْعَجن من القوى والخواصّ فيه من ذلك الفلك في أول تكوينه وفي أثناء توجهه وتَرَقِّياتِه بعلمه وعمله وأخلاقه واستعداداته الوجودية المستفادةِ بواسطة نشأته وبحسب حظِّه من الاعتدال الخَصيص بالكُمَّل. وإلى هذا أشار النبي صلى الله عليه وسلم بقوله في حديث الإسراء أنَّه رأى آدمَ في سماء الدُّنيا الذي هو فلكُ القمر وعيسى في الثَّانية ويوسفَ في الثَّالثة الذي هو فلك الزُّهرة وإدريسَ في فلك الشَّمس وهارونَ في الخامسة وموسى في السَّادسة وإبراهيمَ في السَّابعة.[٣١١]

{٣١٤} فهو إخبارٌ عن صُوَر مناسباتهم بذلك الفلك وتعريفُ مراتبَ مظاهرهم الناتجةَ من أعمالهم وأخلاقهم وصفاتِهم المكتَسَبَةِ مما انْعَجَن فيهم من قوى الأفلاك

٣١٠ "تركبت" (ض).
٣١١ يبدو أن المؤلف نقل هذا الحديث بالمعنى. انظر: البخاري، "مناقب الأنصار"، ٤٢(٥/٥٣)؛ مسلم، "الإيمان"، ٢٦٣(١/١٤٨)؛ أحمد، مسند، ٣٧٠/٢٩.

gelişiminin de onları elde etmesi durumunda- bazısının bazısı üzerinde galibiyetinin hâsıl olmasından kazanılmıştır. Aksi hâlde açık olan hususlardandır ki ruhlar mekân kaplamazlar. O hâlde onlar semalarda kalmakla nasıl nitelenebilirler? Bunu bil![312]

{315} İki şey arasında veya bazı şeyler arasında meydana gelen her birleşmedeki sır, münasebettir. Münasebetin sınırlayıcı beş küllî esası vardır. Buna göre şeyler arasındaki münasebet ya herhangi bir sıfatta veya bazı sıfatlarda yahut herhangi bir hâlde veya bazı hâllerde veya fiillerde ortak olma yahut mertebelerde ortak olma yönünden sabit olur. Yahut münasebet zat yönünden olur. İş (bu beş hususla) sınırlanmıştır. Şu hâlde iki şey veya bazı şeyler arasında akledilen her münasebet bu beş esasasın dışına çıkmaz. Yaratıklar arasında akledilen bunun dışındaki münasebetler de bu esaslardan ayrılmışlardır. Münasebet, gerçekte; -eğer söz konusu şey infiâl mertebesinde taayyün eden işlerden ise-, hükümleriyle nitelenme ve tesirlerini kabul etme hususunda biribirine benzeyen iki şeyi veya bazı şeyleri bileştiren her durumdan ibarettir. Böyle değilse zikrettiğimiz şey, fâiliyyet mertebesinde gerçekleşmiş olur.

{316} Her iki takdire göre de birbirine benzeme sabit olur, ortaklık ise, iki şey veya bazı şeyler arasında, müteaddit oluş ve ayrıcalık hükmünü kaldırıcı bir şekilde meydana gelir. Ama bu, mutlak olmaz. Bilakis onlardan her birinin, ortaklığı gerektiren bu birleştirici duruma, biraz önce söylediğimiz gibi, hiçbir farklılık bırakmayan gerçek bir benzemeyle benzemeleri yönünden ve her bir şeyde bulunup da birbirine benzemelerini sağlayan hususlar yönünden olur. Buna, daha önce zikredilmiş olan yönler ile onlara ait olan yahut bu câmi/birleştirici durumdan kendilerinde bulunan hususlardaki ortaklıkları örnek verilebilir. Zâtdan dolayı veya mertebe ile birlikte zâttan dolayı câmi' olan durumun hükmü de, cem'edicisi olduğu şeylerin birleşmesine sebep olan yöndendir. Artık hükmü onlardan ayırdedilmez. Onlar için sabit olan ve onlardan atılan şeyler bunun için de sabit olur, bundan da atılır!

{317} Ayrıca ayırt edilmeye sebep olan şeylerin hükümleri, bir olmaya sebep olan şeylerin hükümleri ile birbirine girer, biribiryle karışır. Bundan dolayı yaratıkların bazısında; zat, sıfat, hâl, fiil ve mertebe yönlerinden, birbirlerinden ayırt edilmeyi gerektiren durumlar kuvvet kazanır. Bu, daha önce dikkat çekilmiş olan vücûb ve imkân hükümlerindeki durum gibi, birleşmeye sebep olan şeylerin hükümlerine göre olur. Bu da ya ayırt edilmeye sebep olan şeylerin hükümlerinin, -galibiyeti gerektiren kuvvette, asıllıkta ve sayıca çoklukta- ağır basmalarından

312 Krş. el-Munâvî, *Feyzu'l-Kadir*, 1/49.

وتَوَجُّهات الأملاك وحصلت الغلبةُ لبعض تلك القوى والآثارِ على البعض في كلّ منهم حالَ اجتماعِها فيه وحِيازَةِ نشأتِه لها. وإلاّ فمِنَ البَيِّنِ أنَّ الأرواح غيرُ مُتَحَيِّزَةٍ. فكيف يُوصَفُ سُكْناها في السَّموات فاعلم ذلك.[٣١٢]

{٣١٥} فالسرُّ في كل اجتماعٍ واقعٍ بين شيئين أو أشياءَ هو المناسبةُ. وللمناسبة خمسةُ أصولٍ حاصرةٍ كليةٍ. فالمنَاسبةُ تَثبت بين الأشياء إما من حيثيَّة الاشتراك في صفةٍ ما أو صفاتٍ أو في حالةٍ ما أو أحوالٍ أو أفعالٍ أو الاشتراك في المراتب أو يكونُ المناسبةُ من حيثُ الذاتُ وانْحَصَر الأمرُ. فكلُّ مناسبةٍ تُتَعقَّل بين شيئين أو أشياءَ فإنها لا تَخْرج عن هذه الأصول الخمسة. وما عداها مِنَ المناسبات المتعقَّلَة بين الخلق فمُتَفرِّعَةٌ عن هذه الأصول. والمناسبةُ في نفس الأمر عبارةٌ عن كل أمرٍ جامعٍ بين شيئين أو أشياء تَتماثَل في الاتِّصاف بأحكامه وقبولِ آثارِه، إنْ كان ذلك الشيءُ من الأمور المتعيِّنة في مرتبة الانْفِعال. وإلاّ فيكون ما ذكرنا واقعاً في مرتبة الفاعليَّة.

{٣١٦} وعلى كِلاَ التقديرين فالْمُمَاثَلَةُ تَثْبُت والاشتراكُ يقع على وجهٍ يَرْفَعُ حكمَ التعددِ بين الشيئين أو الأشياءِ والامتيازِ لا مطلقا، بل من حيثُ ما يُضاهِي به كلٌّ منها ذلك الأمرَ الجامعَ القاضيَ بالاشتراك مضاهاةً حقيقيةً لا تُبْقِي كما قُلْنا تغايُراً، ومن حيثُ ما في كل شيءٍ من المعنى الذي من جهته يُماثِل بعضُها بعضاً كالحيثيَّات التي تَقدَّم ذكرُها واشتراكِهما أيضا فيما لها من ذلك الأمر الجامعِ وما فيها منه. والأمرُ الجامعُ بالذات أو المرتبة والذات معا بينهما حُكمُه أيْضاً من الوجهَ الذي يَتَّحد به الأشياءُ التي هو جامعُها. فلا يَمْتَازُ عنه حكمُها؛ يَثبت له ويَنتفي عنه ما يَثبت لها وينتفي عنها.

{٣١٧} ثمَّ إنَّ أحكامَ ما به الامتيازُ تَتداخَل وتَتمازَج بأحكام ما به الاتحادُ، فتَقْوَى في بعض الخلق -من حيثُ الذواتُ والصفاتُ والأحوالُ والأفعَالُ والمراتبُ- الأمورُ المقتضيةَ امتيازَ بعضِهم عن البعض على أحكام ما به الاتحادُ كالأمر في أحكام الوجوب والإمكان المنبَّه عليها من قبلُ. وذلك إمَّا من رُجحانِ أحكام ما به الامتيازُ في القوة والأصالة والكثرة العددية المستلزِمة للغلبة. فيَظهر التضادُّ والجهلُ بالشيء والبُعدُ

---

٣١٢ قارن بـ المناوي، فيض القدير، ٤٩/١.

kaynaklanır. Bunun sonucu çelişme, o şeyi bilmeme, uzaklık ve ayrılık zuhur eder. Durum bazen aksine olur da münasebet hükmü ile birleşmeye sebep olan şeylerin hükmü kuvvet kazanır. Bunun sonucunda ise muhabbet meydana gelir; ilmin, vuslatın, birleşmenin ve benzeri şeylerin hükümranlığı zuhur eder.

{318} Özetle; yaratıklar arasındaki varoluşta, ittifakta, birleşmede ve ayrılmada ihtilafın zuhurunu gerektiren şey, işte bu esastır. Bunu, kendisiyle ve bu bölümde anlattığım şeyler sayesinde, bölümün başında açıkladığım hususları anlayabilmen için, aklında tut!

{319} Bil ki uyanıkken ve uykuda iken insanlar arasındaki ictimânın azlığı ve çokluğu aralarında bulunan ihtilafın güçlü ve zayıf oluşuna bağlıdır. Zira mesela, sana muhalefet eden kimse, kendisine bir yönden benzediğin, başka bir yönden yahut yönlerden aykırı düştüğün kimsedir. Bu, birleşmeye sebep olan şeylerin hükümleri, kuvvette veya sayıca çoklukta, ayırt edilmeye sebep olan şeylerin hükümlerine benzemeye yaklaşlaştığında olur. Bunun için azlıkta ve çoklukta ittifak ve ictima etmenin hükmü, anılan hükümlerin kuvvetlerinin birbirine eşit oluşunun yakınlığına veya uzaklığına göre olur. Yakınlık arttıkça ictima ve ittifak çoğalır. Yakınlık hükmü zayıflayınca durum bunun aksine olur. Ayırt edilmeye sebep olan şeylerin hükümleri, birleşmeye sebep olan şeylerin hükümlerine galip gelince çelişme ve nefretleşme olur. Bazen birleşmeye sebep olan şeylerin tarafı kuvvet kazanır da bunun sonucu muhabbet güçlenir. Öyleki, iki şahıs neredeyse birbirinden hiç ayrılmaz, biribirine hiç muhalefet etmez hâle gelir. İyi anla!

{320} Ayrıca bil ki bu bölümde anlattığım şeylerle daha önce bu hadisin şerhine başlarken söylediğim şeyleri derinlemesine incelediğinde; -münasebetlerin hükümlerine; bunların beş esasına ve önce hâsıl olan hey'et-i ictimâiyyelerin sûretlerine, ardından vücûb hükümleriyle imkân hükümleri arasında meydana gelen ve aynı şekilde sıfat, fiil, hâl ve sair şeylerin hükümlerinden husulle ilgili olanlara dair- dikkat çektiğim hususları aklına getirdiğinde ve taayyünleri, işaret olunan hey'etlerin farklılaşmasına göre beş hazrette akledilen itidal dereceleri hakkında zikredilenleri hatırına getirdiğinde anlarsın ki; bunların misâl âleminde şahsiyet bulma yerleri, anılan hazretler ile -arş, kürsî, yedi gök, unsurlar âlemi ve bunların birleşmelerinden Allah'ın yarattığı şeyler gibi- tafsîlî âlemlere dair içerdiği şeylerdir. Yine anlarsın ki insanların bu âlemde sûretleri yönünden, yüksek âlemlerde uyanıkken ve uykuda iken nefisleri ve -böyle bir imkân bulan kimselere nisbetle- nefislerin bedenlerinden sıyrılması/insilâhı hâli yönünden birbirleriyle bir araya gelmelerinde en güçlü

والفرقةُ. وقديكون الأمرُ بالعكس، فيَقوَى حكمُ المناسبة وما به الاتحادُ فيَقع المحبَّةُ ويَظهر سلطنةُ العلم والوصلة والاجتماعِ ونحوُ ذلك.

{٣١٨} وفي الجملة فموجِبُ ظهورِ الخلاف في الوجود بين الخلق والاتفاق والاجتماع والافتراق هو هذا الأصلُ. فاسْتَحْضِرْهُ لتَفْهَمَ به وبما ذكرتُه في هذا الفصل ما تَرْجَمْتُ عليه في أوله.

{٣١٩} واعلم أنَّ قلة الاجتماع بين الناس يَقَظَةً ومَناما وكثرتَه راجعتانِ إلى قوة الخلاف الثابت بينهم وضعفِه. فإن المخالِفَ لك مَثلاً هو الذي تُماثِلُه من وجهٍ وتُباينه من وجهٍ آخَرَ أو وُجوهٍ. وهذا يكون إذا كان أحكامُ ما به الاتحادُ يَقرُب أنْ يُضاهي في القوَّة أو الكثرة العددية أحكامَ ما به الامتيازُ. فيكون حكمُ الاتفاق والاجتماع في القلّة والكثرة بحسب القُرب من تَساوِي قُوَى الأحكام المذكورة وبُعْدِها. وكُلَّمَا زاد القُرْبُ كثُرَ الاجتماعُ والاتفاقُ. ويكون الأمرُ بالعكس إذا ضعُف حكمُ القرب. ومتى غلبت أحكامُ ما به الامتيازُ على أحكام ما به الاتحادُ كان التضادُّ والنِّفارُ. وقد يَقْوَى طرفُ ما به الاتحادُ، فيَقْوَى المحبةُ بحيثُ لا يَكاد الشخصان يَتفرَّقان ويَتخالَفان. فافهم.

{٣٢٠} ثم اعلم أنك متى أمعنتَ النظرَ فيما ذكرتُه في هذا الفصلِ وما أسلفتُه من قبلُ عند الشروع في شرح هذا الحديثِ واسْتَحْضَرْتَ ما نبَّهتُك عليه من أحكام المناسبات وأصولها الخمسةِ وصورِ الهيئات الاجتماعية المتحصّلة أولاً والواقعةِ بين أحكام الوجوب وأحكام الإمكانِ والمتعلّقة بالحصول أيضاً من أحكام الصفات والأفعال والأحوال وسائرِ ما مرَّ ثانياً، وتذكَّرتَ أيضا ما ذُكر في درجات الاعتدالات المتعقَّلة تَعَيُّنُها في الحضرات الخمسِ بحسب اختلاف تلك الهيئاتِ المشارِ إليها عرفتَ أنَّ مَحالَّ تشخُّصاتها المثاليةِ الحضراتُ المذكورةُ وما يتضمَّنُهُ من العوالم التفصيلية كالعرش والكرسي والسَّموات السَّبع وعالم العناصرِ وما خلق الله من اجتماعاتها وعرفتَ أنَّ السبب الأقوَى في اجتماع الناس بَعضِهم مع بعضٍ من حيثُ صورُهم في هذا العالم ومن حيثُ نفوسُهم في العوالم العاليةِ يقظةً ومناماً وحالةَ انْسِلاخ النفوس عن أبدانها بالنسبة لمن مُنحَ التمكنُ من ذلك هو آثارُ المناسبات المذكورةِ. وكثرةُ الاجتماع وقلتُه راجعتان إلى قوة آثارها وضعفها. فإن المناسبة إذا ثبتت بين اثنينِ من حيثُ الصفاتُ والأفعالُ معاً كان أثرُها أقوى من المناسبة الثابتة من حيث الأفعالُ فحَسْبُ.

etken, anılan münasebetlerin tesirleridir. Bir araya gelmenin çokluğu ve azlığı da bu münasebetlerin tesirlerinin güçlü ve zayıf oluşuna bağlıdır. Zira iki şey arasında hem sıfatlar hem fiiller yönünden münasebet sabit olduğunda bunun tesiri, sadece fiiller yönünden sabit olan münasebetten daha güçlü olur.

{321} Zikrettiğimiz sıfatî ve fiilî münâsebetin hükmüne hâl yönünden olan münasebetin hükmü eklendiğinde tesir daha güçlü olur. Buna mertebede ortaklık hükmü eklenirse daha da güçlü hâle gelir. Bütün bunlarla birlikte zat yönünden de münasebetin sabit olduğu takdir edilirse iş tamam olmuş demektir.

{322} İşte kiminle geçmiş peygamber ve veli kâmillerin ruhları arasında bu beş yönden münasebet sabit olursa o, onlarla -uyanıkken ve uykuda iken- istediği zaman bir araya gelebilir. Ben bunu Şeyhimizde[313] -Allah kendisnden razı olsun!- yıllarca görmüşümdür.[314] Bunun bir kısmını başkasında da gördüm.

{323} Şeyhe -Allah kendisinden razı olsun!- gelince o, peygamberler, veliler ve diğer geçmiş zatlardan dilediği kimsenin ruhuyla üç şekilde bir araya gelme imkânına sahipti: (1.) İsterse rûhâniyyetini bu âleme indirir ve onu, dünyevî hayatında sahip olduğu hissî unsurî sûretinde hiçbir eksiklik yapmaksızın ona benzeyen misâlî bir sûrette cesetlenmiş bir hâlde idrak ederdi. (2.) İsterse onu uykusuna getirirdi. (3.) İsterse iskeletinden sıyrılır ve onunla, nefsinin mertebesinin o esnada âlem-i ulvîde taayyün ettiği yerde bir araya gelirdi.[315] Söz konusu taayyün de, görülen nefisle bazı felekler arasında sabit olan münasebetin hükmünün, kendisiyle geri kalan felekler ve âlemler arasındaki münasebetlerin hükmüne üstün çıkışına göre olur.

{324} Şeyhimizin -Allah kendisinden razı olsun!- imkân bulduğunu söylediğim bu hâl, peygamberî verasetin sahihiliğnin delillerindendir. Yüce Allh'ın; "Senden önce gönderdiğimiz elçilerimize sor..."[316] sözüyle buna işaret edilmiştir. (Hz. Peygamber) onlarla bir araya gelme imkânına sahip olmasyadı bu hitabın bir manası olmazdı. Bunun benzerinin meydana gelmesini uzak görme. Aksi hâlde, anlayışın ve hâlin buna benzer şeylerden uzak kaldığı için tahkikin bulunmadığı zayıf bir tevil yapmaya kaçarsın. Senden başkaları, vallahi, birçok kimseden bunu ve benzerini defalarca görmüştür.

313 Üstadı İbnu'l-Arabi'yi kastediyor.

314 Krş. el-Münâvî, *el-Kevâkibu'd-Durriyye*, 2/555.

315 Krş. el-Munâvî, *el-Kevâkibu'd-Durriyye*, 2/521.

316 ez-Zuhruf sûresi, 45.

{٣٢١} وإذا انضمَّ إلى ما ذكرنا مِنْ حُكم المناسبة الصفاتية والفعلية حكمُ المناسبة من حيثُ الحالُ أيضا كان الأثرُ أقوى. وإنِ انْضَمَّ إلى ذلك حكمُ الاشتراك في المرتبة كان أقوى. فإن قُدِّرَ مع ذلك كلِّه ثبوتُ المناسبة من حيثُ الذاتُ أيضا فقد تَمَّ الأمرُ.

{٣٢٢} فمَنْ يَثْبُتِ المناسبةُ بينه وبين أرواح الكُمَّل من الأنبياء والأولياء الماضين من هذه الوجوه الخمسةِ اجتمعَ بهم متى شاء يقظةَ ومناماً. ورأيتُ ذلك لشيخنا[٣١٣] رضي الله عنه سِنِينَ عَديدةً.[٣١٤] ورأيتُ بعضَ ذلك لغيره.

{٣٢٣} وأما الشيخ رضي الله عنه فإنه كان متمكّناً من الاجتماع بروحِ مَنْ شاء من الأنبياء والأولياء وساير الماضين على ثلاثة أنحاءٍ: إن شاء استنزَل روحانيتَه في هذا العالم وأدركه متجسِّداً في صورةٍ مثالية شبيهةٍ بصورته الحسيةِ العنصريَّة التي كانت له في حياته الدنيوية، لا يَخْرِم منها شيئا؛ وإن شاء أحضره في نومه؛ وإن شاء انْسَلَخ مِنْ هيكله واجتمع به[٣١٥] حيثُ تعيَّنتْ مرتبةُ نفسه إذْ ذاك من العالم العُلْوي بحسبِ رُجحانِ حُكم المناسبة الثابتةِ من نفس ذلك المرئيّ وبين بعض الأفلاك على أحكامِ ما بينه وبين باقي الأفلاكِ والعَوالمِ من المناسبات.

{٣٢٤} وهذا الحالُ الذ ذكرتُه من تمكُّنِ شيخنا رضي الله عنه هو من آيات صحَّة الوَرْثِ النَّبويّ. وإليه الإشارةُ بقوله تعالى: ﴿وَاسْأَلْ مَنْ أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رُسُلِنَا﴾[٣١٦] الآيةَ. فلو لم يكن مُتَمَكّنا من الاجتماع بهم لم يكن لهذا الخطاب فايدةٌ. ولا تَسْتَبعِدْ حصولَ مثل هذا فتَفِرَّ إلى تأويلٍ سخيفٍ لا تحقيقَ فيه لنُبُوّ فهمِك وحالِك عن مثل هذا. فغيرُك واللهِ قد رأى من غير واحد هذا ومثلَه غيرَ مرَّةٍ.

---

٣١٣ يعني أستاذه محيي الدين ابن العربي.

٣١٤ قارن بـ الكواكب الدرية للمناوي، ٥٥٠/٢.

٣١٥ قارن بـ الكواكب الدرية للمناوي، ٥٢١/٢.

٣١٦ سورة الزخرف، ٤٥.

Misâl Âleminin Hakîkatini Açıklama Hususunda Bölüm

{325} Bu bölüm; misâl âleminin hakîkati ile hükümlerinin ulvî ve süflî âlemlerdeki, özellikle de insan nev'indeki zuhur yerlerini açıklama ile rüyanın hüküm ve mertebelerinden geriye kalan hususları ve bütün bunlarda insanların derecelerinin farklı farklı oluşunu açıklama hususunda olacaktır. Ve bu bölümle, garip bilgiler içeren bu hadisin şerhine dair sözler de sona ercektir. Bu amaçla şöyle deriz:

{326} Bil ki ruhlar âlemi varoluş ve mertebe bakımından cisimler âleminden önce olduğu, cisimler âlemine ulaşan rabbânî imdâdın/yardımın da ruhların onlarla Hak arasında vasıta oluşuna bağlı bulunduğu ve yönetimlerinin yani cisimlerin yönetimlerinin ruhlara ısmarlanmış olduğu için, -murekkeb olanla basit olan arasında var olan zatî zıtlıkdan dolayı- ruhlarla cisimler arasında irtibat imkânsız olmuştur. Zira bütün cisimler mürekkeb, ruhlar ise basittir. Dolayısıyla aralarında ne münasebet ne de irtibat vardır. İrtibat bulunmadığı sürece de ne tesir/etkileme ne teessür/etkilenme ne imdâd/yardım etme ne de istimdâd/yardım isteme meydana gelemez. Bunun için Allah misâl âlemini, ruhlar âlemi ile cisimler âlemini birleştiren bir berzah olarak yarattı. Ta ki iki âlemden birinin diğeriyle irtibatı sahih olsun da tesir ve teessürün husûlü ile imdâd ve tedbîrin vusûlü mümkün olsun.

{327} İşte ruhlar, misâl âlemi ve hususiyeti sayesinde misâlî mazharlarında cesetlenirler. Nitekim yüce Allah'ın; "Ve onun için tam bir insan şekline girdi/şeklinde temessül etti."[317] ayetiyle ve Hz. Peygamber'in -aleyhi's-salâtü ve's-selâm-; "Ve bazen melek benim için bir adam şekline girer/şeklinde temessül eder!"[318] sözüyle buna işaret edilmiştir. Hz. Peygamber'in -aleyhi's-salâtü ve's-selâm- cennet ve cehennemin durumu hakkındaki şu sözü de bu nevidendir: "Cennet ve cehennem biraz önce şu duvarın yüzünde benim için temsîl edildi/misalen gösterildi!"[319] Zekâtı vermeyen kimse hakkındaki kıyamet hadisinde bulunan şu sözü de böyledir: "(Zekâtını vermediği) malı onun için kel bir yılan şeklinde temsîl edilecek!..."[320] Sahîh bir rivayette ise "Onun için (zekâtını vermediği mal)

---

317 Meryem sûresi, 17.

318 Mâlik, "Kur'an", 7(1/202); el-Buhârî, "Bed'u'l-Vahy", 1(1/6); en-Nesâî, "İftitâh", 37(2/148); et-Tirmizî, "Menâkıb", 7(5/597); Ahmed b. Hanbel, *Musned*, 43/268.

319 Müellifin bu hadisi mana ile rivayet ettiği anlaşılıyor. Bkz. el-Buhârî, "Ezân", 91(1/150), "Mevâkîtu's-Salât", 11(1/114); Müslim, "Fedâil", 134(4/1832); Ahmed b. Hanbel, *Musned*, 20/97, 21/270.

320 Ahmed b. Hanbel, *Musned*, 10/22, 480. Krş. Mâlik, "Zekât", 22(1/256), el-Buhârî, "Zekât", 3(2/106); Müslim, "Zekât", 27(2/684).

فصل في بيان حقيقة عالم المثال

{٣٢٥} فصل في بيان حقيقة عالم المثال ومَحالِّ ظهورِ أحكامه من العوالم العُلوية والسُّفلية وخصوصاً في النَّوع الإنساني وبيانِ ما يَبْقَى من أحكام الرؤيا ومراتبها وتَفَاوُتِ درجات الناس في ذلك كلِّه. وبهذا الفصل يُخْتَم الكلامُ على شرح هذا الحديث المشتمِلِ على غرايبِ العلوم فنقول:

{٣٢٦} اعلم أنه لَمَّا كان عالمُ الأرواح متقدِّماً بالوجود والمرتبة على عالم الأجسام وكان الإمدادُ الربانيُّ الواصلُ إلى الأجسام موقوفا على توسُّط الأرواح بينهما وبين الحق وتدبيرُها أعني تدبيرَ الأجسام مُفَوَّضاً إلى الأرواح وتَعَذَّرَ الارتباطُ بين الأرواح والأجسام للمباينة الذاتيَّة الثابتة بين المركَّب والبسيط، فإنَّ الأجسام كلَّها مركَّبةٌ والأرواحَ بسيطةٌ فلا مناسبةَ بينهما فلا ارتباطَ. وما لم يَكُنْ ارتباطٌ لا يَحْصُلُ تأثيرٌ ولا تأثُّرٌ ولا إمدادٌ ولا استمدادٌ. فلذلك خلق اللهُ عالم المثال بَرْزَخاً جامعاً بين عالم الأرواح وعالم الأجسام ليَصِحَّ ارتباطُ أحدِ العالَمَيْن بالآخَرِ. فيَتَأَتَّى حصولُ التأثُّر والتأثير ووصولُ الإمداد والتدبير.

{٣٢٧} فبعالم المثال وخاصِّيَّته يَتَجَسَّد الأرواحُ في مظاهرها المثاليةِ المشارِ إليها بقوله تعالى: ﴿فَتَمَثَّلَ لَهَا بَشَراً سَوِيًّا﴾،[٣١٧] وبقوله عليه الصلوة والسلام: «وأحْياناً يَتَمَثَّل ليَ المَلكُ رجلاً».[٣١٨] ومِنْ ذلك قولُه عليه الصلوة والسلام في أمر الجنة والنار: «مُثِّلت لي الجنَّةُ والنَّارُ آنفا في عُرْض هذا الحائطِ»،[٣١٩] وقولُه في حديث القيامة في حق مانع الزكاة أنَّه «يُمَثَّل له مالُه شُجاعا أَقْرَعَ»[٣٢٠] الحديثَ

---

٣١٧ سورة مريم، ١٧.

٣١٨ مالك، "القرآن"، ٧(١/٢٠٢)؛ البخاري، "بدء الوحي"، ١(١/٦)؛ النسائي، "الافتتاح"، ٣٧(٢/١٤٨)؛ الترمذي، "المناقب"، ٧(٥/٥٩٧)؛ أحمد، مسند، ٢٦٨/٤٣.

٣١٩ يبدو أن المؤلف رواه بالمعنى. أنظر: البخاري، "الأذان"، ٩١(١/١٥٠)، "مواقيت الصلاة"، ١١(١/١١٤)؛ مسلم، "الفضائل"، ١٣٤(٤/١٨٣٢)؛ أحمد، مسند، ٩٧/٢٠، ٢٧٠/٢١.

٣٢٠ أحمد، مسند، ٢٢/١٠، ٤٨٠. وقارن بـ مالك، "الزكاة"، ٢٢(١/٢٥٦)؛ البخاري، "الزكاة"، ٣(٢/١٠٦)؛ مسلم، "الزكاة"، ٢٧(٢/٦٨٤).

... temsîl edilecek/misâlen gösterilecek!" ifadesi yerine "Onun için (zekâtını vermediği mal) ... hayal ettirilecek!"[321] ifadesi bulunur. Şerîatın haber verdiği buna benzer başka şeyler de vardır.

{328} Riyazet yapanlar/zâhidler/sufiler,[322] bu tabiî unsurî sûretlerden sıyrılmakla ve ruhlarının rûhânî mazharlara bürünmesiyle hâsıl olan rûhânî miraclarında misâl âlemine yükselirler.

{329} İnsanın ruhunun, yönettiği ve kendisini ilimle amel bakımından kapsadığı tabiî unsurî cismi karşısındaki durumu da böyledir. İşaret edilen zıtlık, (insanın) ruhu ile bedeni arasında sabit olup tedbirin ve yardımın ulaşmasının kendisine bağlı olduğu irtibât imkânsız hâle gelince Allah (insanın), bedenle ayrı kalan ruhu arasında bir berzah olarak hayvanî nefsini yarattı. Bunun için insanın hayvânî nefsi, akledilir bir kuvvet olması yönünden, ayrı kalan ruha uygun düşen basît bir şeydir. O bizzat; -bedenin köşe bucağına yayılmış, çok bulunan, muhtelif tasarruflarla tasarruf eden, sanevberî/çam kozalağı kalbin sol boşluğundaki puslu dumanda da taşınan- muhtelif güçler içermesi yönüden ise unsurlardan terkîb edilen mizaca uygun düşer. Böylece irtibat, teessür, te'sîr hâsıl olur ve -dediğimiz gibi- meded/yardım ve tedbîr/yönetim mümkün hâle gelir.

{330} Bu husus vuzuha kavuşunca bil ki insanın neş'etinde bulunan hayal kuvvetinin, -insanın âlemin bir nüshası olması hasebiyle-, mutlak misâl âlemine nisbeti; cüzün/parçanın, külle/bütüne nisbeti, kanalın, başlangıç yeri olan nehre nisbeti gibidir. Nasıl ki nehre giren kanal ona bitişikse, aynı şekilde insan hayalinin âlemi de, üst tarafı yönünden misâl âlemine bitişiktir.

{331} Fakat insanlar bu hususta bir yönden iki kısma ayrılırlar: Bir kısım var ki bunlar bu irtibatı ne bilirler ne hissederler ne de onu öğrenmeye koyulurlar. Bunlar insanların büyük çoğunluğudur. Bir kısım da var ki bunlar çok azdırlar. Bu irtibatı bilirler, onu öğrenmeye koyulurlar, ona arzu duyarlar. Hatta onu aşıp ruhlar âlemine ve daha yukarısına geçerler. Ben de bunun bazı sırlarını inşallah sana göstereceğim. Bunun için şöyle derim:

{332} Bil ki misâl âleminin, ez-Zâhir isminin mazharı olan âlemin sûretine nisbeti, insnaın zihninin ve hayalinin kendi sûretine nisbetidir. Âlemin sûretinin ruhu ise, bir yönden, el-Bâtın isminin mazharıdır. Orada, hiçbir sûreti bulunma-

321 en-Nesâî, "Zekât", 9(5/27).

322 "revaç bulmaya çalışanlar" (C). Kaydedelim ki bu kelimeyi sözlüklerde bulamadık.

وفي روايةٍ صحيحة أيضا «يُخيَّل له»[321] عِوَضَ «يُمثَّل له» وأشباهُ ذلك بما أخبرت به الشريعةُ.

{٣٢٨} وإلى عالم المثال تَرَقَّى المتَرَوِّضُون[322] في مَعارِجهم الروحانيةِ الحاصلةِ بالإنسلاخ من هذه الصُورِ الطَّبيعيَّةِ العنصريةِ واكْتِسَاءِ أرواحِهم المظاهرَ الروحانيةَ.

{٣٢٩} وهكذا هو شأنُ روح الإنسان مع جسمه الطبيعي العنصري الذي يُدَبِّرُه ويَشتمل عليه علما وعملا. فإنه لما كانت المباينةُ المشارُ إليها ثابتةً بين روحه وبدنه وتَعَذَّرَ الارتباطُ الذي يَتوقَّفُ عليه التدبيرُ ووصولُ المدد إليه خلق اللهُ تعالى نفسَه الحيوانيةَ برزخاً بين البدن والروح المفارق. فنفسُه الحيوانيةُ من حيثُ إنها قوةٌ معقولةٌ هي بسيطةٌ تُناسب الروحَ المفارِقَ ومن حيثُ إنها مشتملةٌ بالذات على قُوًى مختلفةٍ مُتكثِّرةٍ مُنْبَثَّةٍ في أقطار البدن متصرِّفةٍ بتصرُّفاتٍ مختلفةٍ ومحمولةٍ أيضا في البُخار الضَّبابيِّ الذي في التجويف الأيْسَرِ من القلْب الصَّنَوْبَرِيِّ تناسبُ المزاجَ المركَّبَ من العناصر. فَحصل الارتباطُ والتأثُرُ والتأثيرُ وتَأتِّي وصولُ المَدد كما قلنا والتدبيرُ.

{٣٣٠} وإذا وضَح هذا فاعلم أن القوةَ الخيالية التي في نشأة الإنسان من كونه نسخةً من العالم بالنسبة إلى عالم المثالِ المطلقِ كالجزء بالنسبة إلى الكل وكالجَدْول بالنسبة الى النهر الذي هو مَشْرَعُه. وكما أن طرف الجدولِ الذي يَلي النَّهرَ متّصلٌ به، كذلك عالمُ خيالِ الإنسان من حيثُ طرفُه الأعلى متصلٌ بعالم المثال.

{٣٣١} لكن الناسَ في ذلك من وجهٍ على قسمين: قسمٌ لا يعرفون ذلك الارتباطَ ولا يَشعُرون به ولا يَستشرفون عليه. وهُمْ جمهورُ الناس. وقسم وهم الأقلُّون يعلمون به ويستشرفون عليه ويَتشوَّقون إليه. بل يَتَعَدَّوْنَه إلى عالم الأرواح وما فوقَه على ما سأُلَوِّحُ لك ببعض أسراره إن شاء الله. فأقول:

{٣٣٢} اعلم أنَّ عالم المثال نسبتُه إلى صورة العالم الذي هو مَظْهرُ اسم الظاهرِ نسبةُ ذهنِ الإنسان وخياله إلى صورته. وروحُ صورة العالم من وجهٍ مظهرُ اسمَ الباطن. فالمجسِّدُ ثَمَّ لِمَا لا صورةَ له من الأمور المعقولة هو الاسمُ الباطن والمدبِّر. ولا نقصَ

٣٢١ النسائي، "الزكاة"، ٩(٥/٢٧).
٣٢٢ "المُتَرَوِّجُون" (ج)، علما بأنا لم نجد هذه الكلمة في المعاجم.

yan ma'kûl işlere cesed veren, el-Bâtın ve el-Müdebbir ismidir. Burada ne ilimde ne de insanın tasvir edici gücünün kendisinin bir nüshası olduğu güçte hiçbir noksanlık yoktur. Çünkü Hak, "kuvvetlidir, çok güçlüdür".[323] Dolayısıyla burada bir şey ancak onun bildiği şeye göre cesedlenir. Bu ilme yol bulacak hiçbir cahillik yoktur. Bunun için mutabakat ve sahihlik vacip olmuştur.

{333} Durum, akıllara ve yüksek nefislere nisbetle de böyledir. İnsandaki durum ise böyle değildir. Zira onun musavvir gücü ruhunun nurluluğuna ve daha önce muttali olup da aynıyla musavvir gücünün üzerine yazdırdığı şeye tabidir. Bundan dolayı ona benzemeye başlar. Ama bu, dimağın hey'etinin/şeklinin iyiliğine, mizacının istikamet üzere olmasına veya sapmasına ve mekân ile zamanın hususiyetine göre olur. Misâl âleminde cesedlenen, başta el-Bâtın ismi, sonra ikinci olarak akıllar ve nefisler gibi şeyler ise böyle değildir. Nitekim biz, insanların mukayyed hayallerinin misâl âlemine nisbetinin, kanalların nehre ve başlangıç yerine nisbeti gibi olduğu şeklinde buna dikkat çekmiştik.

{334} Ayrıca insanın hayalinin ve rüyasının müteaddit gerektiricileri vardır. Bunların bazısı mizaca bağlıdır, bazısı mizacın dışındadır. Bunlardan mizaca has olan şey, dimağın hey'etinin/şeklinin sağlıklı oluşu ve daha önce zikredilen şeylerdir. Mizacın dışında olan şey ise hayali ile misâl âlemi arasındaki ittisâl hükmünün, -bilgiye ve iki yönden biriyle bir olmalarını gerektiren hakiki bir münasbete dayalı olarak- devam etmesidir.

{335} Bu yüce bir keşiftir. Onu müşahede eden kimse azdır. Ben onu gördüm ve kendi başıma bazı mazharlarına, işaret edilen ittisal kapısından girip mukayyed hayalden misâl âleminin sonuna kadar vardım. Oradan ruhlar âlemine çıktım, sonra ışıkların doğduğu yerin geniş mekânına ulaştım. Verdiği nimetlerden dolayı Allah'a hamdolsun!

{336} Ayrıca bil ki insanlar mertebelerinde üç kısımla sınırlanan muhtelif kısımlara ayrılırlar. Aşağıda olan bir kısım var, Allah onların kalplerini mühürlemiştir. Bu sebeple geçmişte veya şimdi nefislerine nakşolan şeylerden kalplerine hiçbir şey bitişmez. Sadece, -zail oluşu hızlı, gelişi yavaş olan- ârizi bir hâl sebebiyle nadiren bunun aksi görülebilir. Hatta nefsine ulvî âlemin ve üstündekilerin gaybından hiçbir şey nakşolmaz. Bunun sebebi; duru olmama, -itidal noktasından, muhâzât makamının karşısında doğru bulunmadan ve Hakk'ın makamı veya ruhların mertebeleri ile muvâceheden/karşı karşıya olmadan- tam sapmış olma hususlarıdır.

---

323 ez-Zâriyât sûresi, 58.

في العلم هناك ولا في القوة التي القوةُ المصوِّرةُ من الإنسان نسخةٌ منها. فإن الحق ﴿ذُو الْقُوَّةِ الْمَتِينُ﴾.[٣٢٣] فلا يتجسَّد هناك شيءٌ إلا بحسب ما عَلم. ولا جهلَ يَتطَرَّقُ في ذلك العلم. فوجبتْ المطابقةُ والصحَّة.

{٣٣٣} وهكذا هو الأمرُ بالنسبة إلى العقول والنفوس العالية. والأمرُ في الإنسان ليس كذلك. فإن قوته المصوِّرة تابعةٌ لنورية روحِه وما سبق اطِّلاعُه عليه فأملاه بذاته على قوته المصوِّرة، فيأخذ في مُحاكاته. لكن بحسب جودةِ هيئة الدماغ واستقامةِ المزاج أو انحرافِه وخاصيةِ المكان والزمان بخلاف ما يتجسَّد في عالم المثال كالاسم الباطن أولاً ثم العقولِ والنفوس ثانياً كما نبَّهنا عليه مِنْ أنَّ نسبةَ خيالات الأَناسِي المقيَّدةِ إلى عالم المثال نسبةُ الجداول إلى النهر والْمَشْرَع.

{٣٣٤} ثم إنَّ خيال الإنسان ورؤياه لهما عِدَّةُ موجِباتٍ بعضُها مزاجيةٌ وبعضُها خارجةٌ عن المزاج. فالمختصُّ منها بالمزاج صحةُ هيئة الدماغ وما سبق ذكرُه. والخارجُ عن المزاج بقاءُ حكم اتصالٍ بين خياله وبين عالم المثال عن علمٍ ومناسبةٍ محققةٍ يقتضي اتحادَه به من إِحدى جهتَيْه.

{٣٣٥} وهذا كشفٌ عالٍ قلَّ مَنْ يشاهده. رأيتُه ودخلتُ بنفسي في بعض مظاهره من الخيال المقيَّد إلى عالم المثال من باب اتصال المشارِ إليه. فانتهيتُ إلى آخره وخرجت منه إلى عالم الأرواح ثم إلى فَيْحَاءِ مَطْلَع الأضواء. والحمد لله على ما أنعم.

{٣٣٦} ثم لْتَعْلَمْ أن الناس في مراتبهم على أقسام مختلفة تَنْحَصِرُ في ثلاثة أقسام: قسمٌ نازل قد طَبع اللهُ على قلوبهم فلا يَتَّصِل من نفوسهم إلى قلوبهم شيءٌ مما هو مُنْتَقِشٌ في نفسه سابقا أو متجدِّدا إلا في النادر بحالٍ عارضٍ سريع الزوالِ بَطيءِ الإتْيان. بل ربَّما لا يَنْتقش من غيب العالم العُلْويّ ومافوقَه أيضاً شيءٌ في نفسه لعَدَم الصفاء والانحراف التامّ عن نقطة الاعتدال والْمُسامَتَة الصحيحة في حضرة الْمُحَاذاة والمواجهة لحضرة الحق أو مراتبِ الأرواح. وقسمٌ يَحْصُل لقلوبهم أحيانا صفاءٌ وفراغٌ من الشَّواغل واتصالٌ من خياله بعالم المثال المطلقِ.

---

٣٢٣ سورة الذاريات، ٥٨.

{337} Bir kısım da var ki kalpleri için bazen; duruluk, meşguliyetlerden kurtulma ve hayallerinin mutlak misâl âlemine ittisali durumu gerçekleşir. Bu sebeple nefislerinin bu vakitte idrak ettiği her şey, kalbe, ışınlı bir yansımayla yansır. Kalpden de dimağa akseder ve orada tab'olunur. Bu kimse eğer gördüğü rüyalarda, hadîsu'n-nefsin/içinden geçen sözlerin etkisini bulursa bunda, -alete, mizaca ve anlattığımız şeylere göre- musavvir gücün dahli vardır. Eğer rüya hadîsu'n-nefsden hâlî olursa, dimağın hey'eti sahih, mizac da istikamette ise rüya Allah'tan olur ve ekseriya hiçbir yorumu yoktur. Zira yansımanın yansıması aslın sûretiyle zuhur etmiştir.

{338} Peygamberlerin –aleyhimu's-salâtü ve's-selâm- ekserisinin rüyası böyledir. İbrahim Halîl'in –aleyhi's-selâm- rüyasını yorumlamamasının ve zahirini almasının sebebi budur. Kalbi Allah'ın istiva mahalli olan kimsenin kalbinde ekseriya dışarıdan hiçbir şey tab'olunmaz. Bilakis menba' ve dimağdaki ilk tab' olma onun kalbinden olur. İbrahim Halîl ilk hâle alıştığı, Hakk ise onu, kalbini Hakk'ın genişlettiği kimselerin makamına nakletmeyi istediği için, ilahî kalbinden dimağına gönderilen şeylerin tab'olunuşu, tek bir tab'olunuş şeklinde olmuş ve aslın sûretinde zuhur etmemiştir. Bundan dolayı bu tasvîrden/sûret verişten kastedilen şeyi; -ulvî âlemde, akıl sahiplerinde ve nefislerde- rûhânî bir taayyünle taayününnne göre veya kalbden, -ahadiyyet-i cem' sıfatıyla kesretî vahdete ulaşmış olarak- gönderilişine göre açıklayan yoruma ihtiyaç duymuştur.

{339} Bunu bil ve iyice düşün. Zira bu bölüm öyle gizli bilgiler içeriyor ki onlarla; Nefislerin mertebelerinin ve derecelerinin farklı farklı oluşu ile onların yanlış ve doğru idraklerinin sebebi bilinir, mukayyed hayal ile mutlak misâl arasındaki fark anlaşılır;

{340} Bu ikisinden her birinin diğerine ve Hakk'a nisbeti belli olur. Çünkü her mukayyed hayal, mutlak misâl âleminde el-Bâtın isminin, -ilmin ve benzeşen kuvvetlerin sahihliğinden dolayı sahih bir şekilde cesedlenen- hükümlerinden bir hükümdür. Bu hüküm burada her mukayyed hayalde ise -musavvir güce, yere, idrak edenin hâllerine ve idrak zamanında kendisine hâkim olan niteliklere göre- cesetlenmiştir.

{341} Bu bölümün içerdiği gizli bilgilerle ayrıca; hiç tevili olmayan rüyanın bu (durumunu) neyin gerektirdiği, tevile muhtaç olan rüyanın ise en aşağıdaki topluluklara ait olduğu, onun, -tevili olmayan rüyanın aksine- yaratıkların en kâmiline ait de olabildiği anlaşılır. Çünkü bu (tevili olmayan rüya) ortada olanların hâlidir.

{٣٣٧} فكلُّ ما يُدْرِكُه نفوسُهم في ذلك الوقتِ فإنه يَنْعكس انعكاسا شُعاعِيًّا الى القلب وينعكس من القلب إلى الدماغ فيَنْطَبِعُ فيه. فإن وَجد فيما يَرَى أثَرَ حديثِ النفس فللقوة المصوِّرة في ذلك مَدْخَلٌ بحسب الآلة والمزاج وما ذَكَرْنا. وإنْ خَلَتِ الرؤيا عن حديث النفس وكانت هيئةُ الدماغ صحيحةً والمزاجُ مستقيما كانت رؤيا من الله وكانت في الغالب لا تعبيرَ لها. لأن عكس العكس ظاهرٌ بصورة الأصل.

{٣٣٨} وهكذا رؤيا أكثرِ الأنبياء عليهم الصلوة والسلام. وهذا هو السببُ في عدم تأويلِ الخليل عليه السلام رؤياه وأخذِه بظاهرها. ومن صار قلبُه مُسْتَوَى الحق لا يَنْطَبِع في قلبه غالبا أمرٌ من خارج. بل من قلبه يكون المنبعُ والانطباعُ الأولُ في الدِّماغ. ولَمَّا اعْتادَ الخليلُ الحالةَ الأولى وشاء الحقُّ أن يَنقله الى مقام مَنْ وَسِعَ قلبُه الحقَّ كان انْطِباعُ ما انْبَعَثَ من قلبه الإلهي إلى دماغه انطباعاً واحداً، فلَم يَظهر بصورة الأصل. فاحتاج إلى التأويل الْمُعْرِب عن الأمر المراد بذلك التصوير على نحو تَعَيُّنِه في العالم العُلوي وذواتِ العقول والنفوسِ تعيُّناً روحانيا أو على انْبِعاثِها من القلب متوحِّدَ الكثرة بصفةِ أحديَّة الجمع.

{٣٣٩} فاعلم ذلك وأمْعِنِ التأمُّلَ فيه. فإنَّ هذا الفصل يَتضمن علوماً خفيَّةً يُعْلَم منها تفاوتُ مراتبِ النفوس ودرجاتِها وسببُ إدراكاتها السقيمة والصَّحيحة ويُعلم الفرق بين الخيال المقيَّد والمثال المطلق.

{٣٤٠} ويُعلم نسبةُ كلِّ واحد منهما إلى الآخَر وإلى الحق. فإنّ كلَّ خيالٍ مقيّدٍ هو حكمٌ من أحكام اسم الباطنِ تَجَسَّد في عالم المثال المطلق تجسُّداً صحيحاً لصحَّة العلم والقُوى المَحاكِيَة وتجسَّد في كل خيالٍ مقيد هنا بحسب القوة المصوِّرة وبحسب المحلِّ وبحسب أحوال الْمُدْرِك والغالبِ عليه من الصفات زمانَ الإدراك.

{٣٤١} ويُعلم أنَّ الرؤيا التي لاتأويلَ لها ما أوجبه وأنَّ الرؤيا التي تحتاج إلى التأويل تكون لأنزَلِ الطَّوايف و تكون لأكملِ الخلق بخلاف التي لاتأويلَ لها. فإنها حالُ المتوسِّطين.

{342} Söz konusu bilgilerle, bu bölümde kendilerine dikkat çektiğim ve kısaca bahsettiğim hususlardan anlatılması uzun sürecek olan başka şeyler de bilinir. Ayrıca onlar sayesinde, rüya sahibinin mizacının sapmasıyla birlikte ve bilhassa buna dimağın hey'etinin kötülüğü ile yaşantının kötülüğü eklendiğinde, -kendilerine dikkat çekilen itidal mertebelerinin mukabilinde bulunan inhirâf mertebeleri hakkındaki usul hükümlerine dair- daha önce söylediğimiz şeylerden husule gelen hey'etler de bilinir. Çünkü durumu böyle olanın (yani mizacı sapmış, dimağının hey'eti ve yaşantısı kötü olan adamın) rüyası şeytandandır. Nitekim Hz. Peygamber -sallellahu aleyhi ve sellem- buna işaret etmiştir. İyi anla!

{343} İşte bunlar, rüyanın mertebelerinin, rüya görenlerin mertebelerinin esaslarının, derecelerinin farklı oluşunun sebebinin ve bütün bunlarda hâllerinin değişik olmasının illetinin en kısa anlatımıdır. Bu bölümde söylediklerimizi iyice düşünen kimse, anılan bu esasların neticelerini ve semerelerini anlar. Bu kimse, her rüya görenin rüyası kendisine anlatılınca ne gördüğünü; rüyada görülüp de falan peygamber -sallellahu alehi ve sellem- veya falan velî yahut Zeyd yahut Amr olduğu zannedilen kimsenin -görülen kimse, rüyayı görenin iddiasına göre ister falan ölü ister falan diri olsun yahut görülen kimse aslında başka biri olsun fark etmez- rüyayı görenle görülen kimse arasında, daha önce geçtiği üzere, hâl, sıfat, fiil, mertebe veya zat bakımlarından sabit olan münasebetin makûliyyetinin misali mi yoksa rüyayı görenin inandığı ve zannettiği gibi söz konusu peygamber veya veli yahut Zeyd yahut Amr mı olduğunu anlar. Zira onun rüyası, anlattıklarımızı hakîkati üzere anlamadığı sürece hakiki bir bilgi ifade etmez. Onun zannına, inancına ve "Ben falanı gördüm, bana şöyle dedi, ben de kendisine şöyle dedim!" şeklindeki kesin ifadesine itimad edilmez. Hatta o, iddiasınca rüyada bir ölüyü görebilir ve ona ahiret ahvaline dair bazı meseleler sorabilir, o da, cevap vermeyip başını çevirebilir, cevap verirse de tam olmayan yahut doğru olmayan bir cevap verebilir. Bunun sırrı şudur: Rüyada görülen kimsenin, hâl, fiil veya sıfat yönünden münasebet sureti bulunduğunda bu, sorulan sorulara muttali olmayı gerktirmez. Bundan dolayı ne hakiki bir cevap ne de faydalı[324] bir ictima hâsıl olmaz. Zira bütün bunlar kalıcılığı bulunmayan, itimat da edilmeyen hâllerin sûretleridir. Ama rüya gören kimse o peygamberin ruhunu veya velinin ruhunu yahut berzahta veya -rüyada görülen kimse ile rüya gören kimsenin ruhu arasındaki münase-

324 "mukayyed/takyid edilmiş, sınırlı" (M).

{٣٤٢} ويُعلم غيرُ ذلك مما يَطول ذكرُه مما نَبَّهْتُ عليه في الفصل وما أجملتُ ذكرَه والهيئاتُ المتحصِّلةُ مما أسلفنا من أحكام الأصول في المراتب الانحرافية المقابِلة للمراتب الاعتدالية المنبَّه عليها مع انحرافِ مزاج ذي الرؤيا وسِيَّما إذا انْضَمَّ إلى ذلك سوءُ هيئة الدماغ وسوءُ السيرة. فإنَّ رؤيا مَنْ هذا شأنُه من الشيطان كما أشار إليه صلى الله عليه وسلم. فافهم.

{٣٤٣} فهذا أحْصَرُ مراتبِ الرؤيا وأصولِ مراتب الرائين وسببِ تفاوت درجاتهم، وعلَّةِ اختلاف أحوالهم في ذلك كله. ومَنْ تَدَبَّرَ ما أسلفنا في هذا الباب عرف نتائجَ تلك الأصول المذكورة وثمراتِها ويعرف من نفس رؤيا كلِّ راءٍ لها متى ذُكرت له ماالذي رأى وهل المرئيُّ المظنونُ فيه أنه النبيُّ الفَلانيُّ أو الوليُّ الفلانيُّ أو زيدٌ أو عمرٌو سواءٌ كان المرئيُّ في زَعْمِ الرائي أنه الميتُ الفلانيُّ أو الحيُّ الفلاني أو كان المرئيُّ غيرَ ذلك في نفس الأمر، هل هو مثالُ معقوليَّةِ المناسبةِ الثابتة بين الرآئي والمرئي من حيثُ الحالُ أو الصفة أو الفعلُ أو المرتبةُ أو الذاتُ على ما مرَّ أو هو ذلك النبيُّ أو الوليُّ أو هو زيدٌ أو عمرٌو كمااعْتَقَدَه الرآئي وظنَّه. فإنه ما لم يَعرف على التحقيق ما ذكرنا لم تُفِدْ رؤياه علما محقَّقًا ولم يُعَوَّل على ظنِّه ومُعتقَدِه وجزمه حتى يقول: "رأيتُ فلانا، وقال لي، وقلتُ له" حتى إنه قد يرى بعضَ الأموات في زَعْمه في المنام فيَسأله عن مسائلَ من أحوال الآخرة فلا يجيبه وينقلب منه. وإنْ أجابه فإنما يجيبه بجوابِ غيرِ تامٍّ أو غيرِ صحيح. والسرُّ فيه هو أنَّ المرئيَّ إذا كانت له صورةُ المناسبة من حيثُ الحالُ أو الفعلُ أو الصفةُ فإنها لا تقتضي الاطِّلاعَ على الأمور المسؤولِ عنها. فلهذا لا يحصُل جوابٌ محقَّقٌ ولا اجتماعٌ مفيدٌ.[٣٢٤] لأن كلَّ ذلك صورُ احوالٍ عارضةٍ لا ثباتَ لها ولا معوَّلَ عليها بخلافِ ما إذا كان الرائي قد رأى روحَ ذلك النَّبِي أو الولي أو من كان في مظهرٍ مثاليّ في البرزخ أو حيثُ يَثبت المناسبة بينهُ وبين روح الرائي مِنْ صوَر العوالم العُلوية أو يكون المناسبةُ ثابتةً بينهما من حيثُ المرتبةُ والمقامُ

٣٢٤ "مقيد" (م).

betin ulvî âlemlerin sûretlerinden sabit olduğu yahut aralarındaki münasebetin mertebe, makam ve zabt yönünden topluca ve tek tek sabit bulunduğu- yerde misâlî bir mazharda olan kimsenin ruhunu gördüğünde durum böyle değildir. Çünkü rüya görenle rüyada görülen kimse arasında gerçekleşen cevaplar ve görüşmeler; eğer rüyada görülen kimse ölmeden önce bu dünyada sorulan şeylere muttali olan kimselerden idiyse veya rüya görenin sorduğu şey hakkındaki inancı, işin aslındaki durumuna uygun bir inanç idiyse, sahih olur. Böyle olmadığında verilen cevap, rüyada görülüp de soru sorulan kimsenin sorulan şeye dair inancının semeresi olur. Bu bazen doğru bazen doğruya yakın olur. Bazen de doğru olmaz. Bu, rüya gören kimse ile rüyada görülen kimsenin inancının iyiliğine ve bozukluğuna göre olur. Bunu iyi bil!

{344} Bunların hepsi, Cenab-ı Hakk'ın -sübhâneh!- bu durumlara ve bunların hakîkatlerini ve temel mertebelerini bilmeye beni hakîkaten muttali kılması lütfundan önce, sayamayacağım kadar çok kimsede ve kendimde defalarca tecrübe ettiğim şeylerdendir. Bunun için "bizi buna ve -başka şeylere- kavuşturan Allah'a hamdolsun. Allah -sübhâneh!- bizi kavuşturmasaydı biz kendiliğimizden (buna) yol bulamazdık!"[325] Onu tesbih ederim. Alîm, kadîr, mun'im ve muhsin olan ondan başka hiçbir ilah yoktur.

325 Bkz. el-A'râf sûresi, 43.

والذاتُ جمعاً و فُرادَى. فإن الأجوِبةَ واالمفاوضات الواقعةَ بين الرائي وبين المرئي تكون صحيحة إنْ كان المرئيُّ ممن حصل له الاطلاعُ على ما سُئل عنه في هذه الدار قبل الموت أو كان اعتقادُه فيما سأله عنه الرائي اعتقادا مطابِقاً لِمَا هو الأمرُ عليه في نفسه. ومتى لم يكن كذلك كان الجوابُ ثمرةَ اعتقاد المرئي المسؤلِ عنه مما سئل. وقد يكون صواباً أو قريباً من الصواب. وقد لا يكون صواباً. وذلك بحسب جَودة اعتقادِ الرائي والمرئي وفسادِهما. فاعلم ذلك.

{٣٤٤} وهذا كلُّه مما تَكَرَّرَتْ تَجْرِبَتي له في كثيرين لا أكاد أُحصِيهم وفي نفسي أيضا قبل أنْ يَمُنَّ الحقُّ –سُبْحَانَهُ– عليَّ بالإطْلاع المحقَّق على هذه الأمور ومعرفةِ حقايقها ومراتبها الأصليَّة. فالحمد لله الذي هدانا لهذا وغيرِه. وما كنَّا لِنَهْتَدِيَ لولا أنْ هدانا اللهُ –سُبْحَانَهُ–.[٣٢٥] لا إله إلاَّ هو العليمُ القديرُ الْمُنْعِمُ الْمُحْسِنُ.

٣٢٥ انظر: سورة الأعراف،٤٣.

Yirmi Üçüncü Hadis

[Kâfirûn ve İhlâs Sûreleri]

{345} Câbir b. Abdillah'dan[326] rivayet edilir ki bir adam kalkmış ve sabah namazının iki rekâtını kılmıştı da birinci rekâtta Kul yâ eyyühe'l-kâfirûn sûresini sonuna kadar okumuştu. O zaman Hz. Peygamber -sallellahu aleyhi ve sellem-; "Bu, Rabbini bilen bir kul!" buyurmuştu. Son rekâtta ise Kul hüve'llahu ahad sûresini sonuna kadar okumuştu. Bu sefer Hz. Peygamber -sallellahu aleyhi ve sellem-; "Bu, Rabbine inanan bir kul!" buyurmuştu.[327]

Bunun Sırrının Açığa Çıkarılması ve Manasının Açıklanması

{346} Bil ki ma'rifetin/bilginin, bazısı bazısından üstün olan farklı dereceleri vardır. Şerîatta özellikle de Hz. Peygamber -sallellahu aleyhi ve sellem- zamanında bunların ilki, Cenâb-ı Hakk'ın mu'tekad/inanılan varlık yönünden, Arapların ibadet etmeye kendilerini hasrettikleri putlardan, yıldızlardan ve diğer şeylerden ayırt edilmesidir. Kul yâ eyyühe'l-kâfirûn sûresinin içeriği bu nevi ayırdetmenin ifadesidir. Bunun içindir ki Hz. Peygamber -sallellahu aleyhi ve sellem-; sağır bir cariyeye işaretle, "Allah neredecdir?" diye sorduğunda, cariye göğe işaret ettiğinde, sonra; "Ben kimim?" dediğinde, cariye, "Sen Allah'ın resûlüsün." demek istediği şeklinde anlaşılan bir işarette bulunduğunda bunları yeterli görmüş ve sahibine; "Onu azat et! O mümin bir hanımdır!" buyurmuştu.[328]

326 Câbir b. Abdillah b. Amr b. Harâm el-Ensârî es-Selemî, Akabe biatına katılanlarla birlikte bulunmuştu. Resûlullah -sallellahu aleyhi ve sellem- ile 19 savaşa katılmıştır. Bedir ve Uhud savaşına, babası mani olduğu için katılamamıştı. Babası şehid edilince sonraki savaşlarda bulunmuştu. Hz. Peygamber'den çok hadis rivayet edenlerden biridir. Mescid-i Nebî'de ilim öğrettiği bir ders halkası vardı. 94 yıl yaşadığı ve 78, 74 veya 73 yılında öldüğü nakledilir. Bkz. İbnu'l-Esîr, *Usdu'l-Ğâbe*,1/307; İbn Hacer, *el-İsâbe*, 1/434.

327 İbn Hıbbân, *Sahih*, 6/213; et-Tahâvî, *Şerhu Meâni'l-Âsâr*, 1/298; el-Beyhekî, *Şuabu'l-İmân*, 2/501.

328 Ahmed b. Hanbel, *Musned*, 13/285. Hadisin şahidi vardır. Mesela bkz. Mâlik, "Itk", 8(2/776); Müslim, "Mesâcid", 33(1/381); en-Nesâî, "Sehv", 20(3/14). Ayrıca krş. İbnu'l-Mulakkın, *el-Bedru'l-Munir*, 8/163 (Sadece bu eserde cariyeninin yabancı veya sağır olduğu söylenir).

الحديث الثالث والعشرون ٢٦

[سورة الكافرون وسورة الإخلاص]

{٣٤٥} عن جابرِ بن عبدِ الله[٣٢٦] أنَّ رجلا قام فرَكع رَكْعَتَي الفجر فقرأ في الرَّكعة الأُولى ﴿قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ﴾ حتَّى انْقَضت السُّورةُ. فقالَ النَّبيُّ صلى الله عليه وسلم: «هذا عبدٌ عرف ربَّه». و قرأ في الآخرة ﴿قُلْ هُوَ اللهُ أَحَدٌ﴾ حتَّى انقضت السُّورة. فقال النَّبيُّ صلى الله عليه وسلم: «هذا عبدٌ آمن بربِّه».[٣٢٧]

كشف سره وإيضاح معناه

{٣٤٦} اعلم أن للمعرفة درجاتٍ متفاوتةً، بعضُها أعْلَى من بعض. وأولُها في الشرع وسيَّما في عهد النبي صلى الله عليه وسلم، تميُّزُ الحق -سُبْحَانَهُ- من حيثُ الْمُعتَقَدُ عمَّا اعْتَكَفَت العربُ على عبادته من الأصنام والكواكِبِ وغيرِها. ومضمونُ سورة ﴿قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ﴾ إفادةُ هذا النوع من التمييز. ولهذا قَنَعَ النبيُّ صلى الله عليه وسلم من الجارية الخَرْساء، لَمَّا سألها بالإشارة «أين الله؟». فلمَّا أشارت إلى السماء قال لها: «مَنْ أنا؟». فأشارت إشارةً فُهِم منها أنَّها تُريد"إنَّك رسولُ اللهِ". فقال لسيِّدها: «أعْتِقْها فإنَّها مؤمنةٌ».[٣٢٨]

---

٣٢٦ جابر بن عبد الله بن عمرو بن حرام الأنصاري السلمي. كان مع من شهد العقبة. غزا مع رسول الله صلى الله عليه و سلم تسع عشرة غزوة. لم يشهد بدرا ولا أحدا، منعه أبوه. فلما قتل أبوه لم يتخلف عن المشاهد. أحد المكثرين عن النبي صلى الله عليه و سلم. كان له حلقة في المسجد النبوي يؤخذ عنه العلم. مات سنة ثمان وسبعين أو أربع وسبعين أو ثلاث وسبعين ويقال إنه عاش أربعا وتسعين سنة. انظر: ابن الأثير، أسد الغابة، ١/٣٠٧؛ ابن حجر، الإصابة، ١/٤٣٤.

٣٢٧ ابن حبان، صحيح، ٦/٢١٣؛ الطحاوي، شرح معاني الآثار، ١/٢٩٨؛ البيهقي، شعب الإيمان، ٢/٥٠١.

٣٢٨ أحمد، مسند، ١٣/٢٨٥. وله شاهد. أنظر مثلا: مالك، "العتق"، ٨(٢/٧٧٦)؛ مسلم، "المساجد"، ٣٣(١/٣٨١)؛ النسائي، "السهو"، ٢٠(٣/١٤). وقارن بـ البدر المنير لابن الملقن، ٨/١٦٣. لأنه فقط يذكر أن الجارية كانت أعجمية أو خرساء.

{347} Buna benzer bir şey Hz. Peygamber'in -sallellahu aleyhi ve sellem- Muâz'ı Yemen'e gönderişiyle ilgili hadiste bulunmaktadır. Ondaki sözü şöyledir: "Sen kitap ehli olan bir topluluğa gidiyorsun. Onları davet edeceğin ilk şey, Allah'tan başka hiçbir ilah olmadığına, benim de Allah'ın resûlü olduğuma şehadet etmeleridir. Allah hakkında marifet sahibi olunca/Allah'ı bilince onlara haber ver ki bir gün bir gecede beş vakit namaz kılmaları gerekir..."[329] Burada Hz. Peygamber iki şehadeti onaylamayı marifet/bilgi diye isimlendirmiştir. Bu ise sadece Cenâb-ı Hakk'ın vahdaniyette tekliğini ifade ile Arapların ibadet ettikleri ve Cenâb-ı Hakk'a ulûhiyetinde ortak koştukları şeylerden ayırt edilmesidir. Anla!

{348} Hz. Peygamber'in –aleyhi's-alâtü ve's-selâm- Kul hüve'llahu ahad sûresi hakkında, anılan adam namazında bu sûreyi okuyunca söylediği; "Bu, Rabbine inanan bir kul!" sözüne gelince bunun sırrı şudur: "Ahad" lafzı, Cenâb-ı Hakk'ı sayısal mertebeden tenzih etme derecelerinin en üstünü[330] için konulmuştur. Bunun için muhakkiklerin hepsi şu husularda ittifak etmişlerdir: Ahadiyyette tecelli etmek muhaldir; ahadiyyeti yönünden Cenâb-ı Hakk'la bir şey arasında herhangi bir işte ne bir irtibat ne de bir münasebet vardır; ahadiyyeti de; na'tı, vasfı, ismi, hükmü ve ilmi mechûl olan zatına aykırı düşmez. Çünkü bunların her birinin mutlak kullanılmasında ve Cenâb-ı Hakk'a izafe edilmesinde bir mertebenin, bir haysiyyetin/ilişki yönünün veya bir itibarın akledilmesi gerekir. İtibarların hepsinin düştüğü farzedildiği için bütün bu nisbetler ve izafetler yok olmuş ve geriye sadece Cenâb-ı Hakk'ın, -onun bunları bilmesi, bizim ise bilmememiz bakımından-, kendisi hakkında bildirdiği şeyde onu tasdik etmek kalmıştır. İşte bu; Hz. Peygamber'in –aleyhi's-alâtü ve's-selâm- Kul hüve'llahu ahad sûresini okuyan kimse hakkındaki; "Bu, Rabbine inanmış bir kul!" sözünün manasıdır. İyi anla!

{349} Bu makamın dili, Hakk'ın sırlarının en büyüklerinden pek çok sır içerir. Tevhîdin tecrîdi makamı da, yüceliğiyle birlikte, bu makamdan çıkan kollardan biridir. Çünkü tevhîdin tecridi, muvahhid ve mücerridin bir sıfatıdır. Bu ise Hakk'ın, başkasından kendisiyle ayrıldığı vahdetinin hususiyetini tecridinin lisanıdır. Bu bilgiye hak kazanmaya ancak; zatî tecelli ile mazharların hükümlerinden üste çıkan hususi berkî tecellileri elde edip de Hakk'ın; -vücûb âlemini, imkân âlemini ve bu ikisinin ihtiva ettiği şeyleri kuşatan büyük berzahiyyeti dolayısıyla- muradını ve -maddelerden, mevcutlardan, isimlerden ve sıfatlardan hiçbir şeyin vasıtalığı olmaksızın- mechûl zatından haber verdiği şeyleri anlayan kimse yol bulabilir. Marifette bundan daha yüksek hiçbir derece yoktur. Bu derece, başta işaret edilen marifet derecelerinin ilkinin mukabilindedir. Diğer marifet dereceleri ve mertebeleri bu iki mertebenin arasında taayyün eder. Bunu iyi anla, inşallah doğru yolda olursun!

---

329 el-Buhârî, "Zekât", 41(2/119); Müslim, "Îmân", 31(1/51); Ahmed b. Hanbel, *Musned*, 3/498.

330 "انهى/enha: en kifayetlisi" (M, N).

{٣٤٧} ومثلُ هذا ورد في حديث معاذ لَمَّا أرسلَهُ النَّبيُّ صلى الله عليه وسلم إلى اليمن. وقولُهُ «إنَّك تَقْدَمُ على قوم من أهل الكتاب. فليكنْ أوَّلَ ما تَدْعوهم إليه شهادةُ أنْ لا إله إلا اللهُ وأنِّي رسولُ الله. فإذا عرفوا الله فأخبِرْهم أنَّ عليهم خمسَ صلواتٍ في يومهم وليلتهم»[329] الحديثَ. فسمَّى الإقرارَ بالشهادتين معرفةً. وليس إلاَّ إفرادُ الحقِّ بالوحدانية وتميُّزُه عن كلِّ ما كانتِ العرب تَعْبُدُه وتُشْرِكه مع الحق في أُلوهيته. فافهم.

{٣٤٨} وأما قوله عليه الصلوة و السلام في ﴿قُلْ هُوَ اللهُ أَحَدٌ﴾ لَمَّا قرأها ذلك الرجلُ في صلاته «هذا عبدٌ آمن بربِّه» فالسرُّ فيه أنَّ لفظةَ "أحد" موضوعةٌ لأعْلَى[330] درجات تنزيه الحق عن المرتبة العدديَّة. ولهذا اتَّفق المحقِّقُون قاطبةً أنَّ التجلِّيَ في الأحدية مُحالٌ وأنَّ الحق من حيثُ أحديته لا ارْتباطَ بينه وبين شيء في أمرٍ ما ولا مناسبةَ، وأنها لا تُغايِر ذاتَه المجهولةَ النَّعْتُ والوصفُ والاسمُ والحكمُ والعلمُ. إذْ لا بُدَّ في إطلاقِ كلِّ ذلك وإضافَته إلى الحق مِنْ تَعَقُّل مرتبةٍ أو حيثيةٍ أو اعتبارٍ. ولَمَّا فُرِض سقوطُ الاعتبارات كلِّها انْتَفَتْ هذه النِّسَبُ كلُّها والإضافاتُ. فلم يَبْقَ إلاَّ تصديقُ الحق فيما يُخبر عن نفسه من حيثُ معرفتُه بها وعدمُ معرفتِنا إيَّاها. فهذا معنى قولِه عليه الصلوة والسلام في حقِّ قارئِ ﴿قُلْ هُوَ اللهُ أَحَدٌ﴾ «هذا عبدٌ آمن بربِّه». فافهم.

{٣٤٩} ولسانُ هذا المقام يَتضمَّن أسراراً جَمَّةً مِنْ أعظم أسرار الحق. فإنَّ مَقَامَ تجريدِ التوحيد مع جلالته فرعٌ من فُروع هذا المقام. لأن تجريدَ التوحيد صفةٌ للمُوَحِّد المجرَّد. وهذا لسانُ تجريدِ الحق خصوصيةَ وحدته التي يمتازُ بها عن سِواهُ. ولا سبيلَ إلى التحقُّقِ بهذه المعرفة إلا لِمَنْ فاز بالتجلِّي الذاتيِّ والتجليات البَرْقيَّة الاختصاصية الْمُسْتَعْلِيَة عن أحكام الْمَظاهر ففَهِم عن الحق -ببرزخيته الكُبرى الْمُحِيطةِ بالوجوب والإمكان وما اشْتَمَلا عليه- مرادَه وما يُخبر به ذاتُه المجهولةُ بِدُونِ واسطةِ شيء من الموادِّ والموجودات والأسماء والصفات. وليس في المعرفة درجةٌ أعلى من هذه. وهي في مقابلة أول درجات المعرفة المشارِ إليها أولاً. وسايرُ درجات المعرفة ومراتبِها يتعيَّن بين هاتين المرتبتين. فافهم تَرْشُدْ إنْ شاء الله.

---

٣٢٩ البخاري، "الزكاة"١؛ ٤١ (١١٩/٢)؛ مسلم، "الإيمان"، ٣١ (٥١/١)؛ أحمد، مسند، ٤٩٨/٣.

٣٣٠ "لأنهى" (م، ن).

Yirmi Dördüncü Hadis[331]

[Besmele, Fâtiha Sûresi, Allah'ı Övme ve Zikretme]

{350} Talha'dan, o, Mâlik'den,[332] o, Mekhûl'den, o da Ebû Bekr es-Sıddîk'den[333] -Allah kendisinden razı olsun- (naklen) rivayet edilir ki o şöyle demiş: Büyük Allah'a yemin ederim ki Muhammed Mustafa –sallellahu aleyhi ve sellem- bana anlatıp dedi ki; büyük Allah'a yemin ederim ki Cebrâil –aleyhi's-selâm- bana anlatıp dedi ki büyük Allah'a yemin ederim ki Mîkâil –aleyhi's-selâm- bana anlatıp dedi ki büyük Allah'a yemin ederim ki İsrâfil –aleyhi's-selâm- bana anlatıp dedi ki yüce Allah şöyle buyurdu: "İsrâfil! İzzetime, celâlime, cömertliğime ve keremime yemin olsun ki; kim bismillahirrahmanirrahîm'i Kitâb'ın Fâtihasına bitişik olarak bir defa okursa, bana şahid olun ki ben onu bağışlarım, onun iyiliklerini kabul ederim, kötülüklerinden vazgeçerim. Onun dilini ateşle yakmam. Onu kabir azabından, (Cehennem) ateşinin azabından, kıyamet gününün azabından ve o en büyük korkudan kurtarırım. O benimle de peygamberlerden ve velilerden önce karşılaşır!"[334]

Bunun Sırrının Açığa Çıkarılması ve Manasının Açıklanması

{351} Namazın niteliği konusunda Resûlullah'ın –sallellahu aleyhi ve sellem- Rabbi'nden rivayet ettiğine göre sabit oldu ki; kul, "Rahman ve rahîm olan Allah'ın adıyla!" dediğinde Allah –tebâreke ve teâlâ-; "Kulum beni andı!" der.

331 Bu hadis A nüshasında 26. hadis olarak bulunmaktadır.

332 Herhalde bu ravi "Dâru'l-Hicre'nin/Medîne-i Münevvere'nin imamı" diye meşhur olan ve 179'da vefat eden Mâlik b. Enes'dir. Ama ne hocaları arasında Mekhûl isimli biri, ne de talebesi arasında Talha isimli biri vardır. Bkz. el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, 27/91; ez-Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ'*, 8/48. Burada kaydedelim ki bu iki müellif, bu kitaplarında İmam Mâlik'in bütün hocalarının ve talebesinin isimlerini zikretmemişlerdir. Ayrıca M nüshasında Talha ve Mâlik isimleri bulunmamaktadır.

333 Ebû Bekr es-Sıddîk Abdullah b. Ebî Kuhâfe Osman b. Âmir b. Amr, Resûlullah'ın –sallellahu aleyhi ve sellem- halifesidir. 63 yaşındayken 13. yılın cumâde'l-ûla ayında vefat etmişti.

334 Bu, mevzû bir hadistir. Bkz. İbn Arrâk, *Tenzîhu'ş-Şerî'a*, 2/114. Bu hadisi, el-Munâvî'nin hiçbir açıklama yapmaksızın naklettiğine göre (Bkz. *Feyzu'l-Kadîr*, 4/419) İbnu'l-Arabî de "büyük Allah'a yemin ederim ki..." sözüyle muselsel olan bir senedle rivayet etmiştir.

الحديث الرابع والعشرون[٣٣١]

[البسملة وسورة الفاتحة والثناء والذكر]

{٣٥٠} عن طَلْحَةَ عن مالكٍ[٣٣٢] عن مَكْحُولٍ عن أبِي بكرٍ الصِّديق[٣٣٣] رضي الله عنه قال: باللهِ العظيم لَقَدْ حدَّثنِي محمَّدٌ المصطفى صلى الله عليه وسلم وقال: «باللهِ العظيم لقد حدَّثنِي جبرائيلُ عليه السَّلام وقال: باللهِ العظيم لقد حدَّثنِي ميكائيلُ عليه السلام وقال: باللهِ العظيم لقد حدّثنِي إسرافيلُ عليه السَّلام وقال: قال الله تعالى: يا إسرافيلُ! بعزَّتِي وجلالي وَجُودي وكَرَمي، من قرأ بِسم اللهِ الرَّحمن الرَّحِيم مُتَّصِلَةً بفاتحةِ الكتابِ مَرَّةً واحدةً اشْهَدُوا علَيَّ أنّي قد غفرتُ له وقبلتُ منه الحَسناتِ و تجاوزتُ عنه السَّيِّئاتِ. ولا أُحَرِّق لِسانَه بالنَّار وأُجِيرُه من عذاب القبر وعذابِ النار وعذابِ يوم القيامة والفَزَعِ الأكبر ويَلقانِي قبلَ الأنبِياء والأولياء».[٣٣٤]

كشف سره وإيضاح معناه

{٣٥١} ثبت عن رسول الله صلى الله عليه وسلم فيما يرويه عن ربه في صفة الصلاة «أنَّ العبد إذا قال: بسم الله الرَّحمن الرَّحيم، يقول اللهُ تبارك وتعالى: ''ذكرني عبدي''.

---

٣٣١ هذا الحديث ذكر في (ع) كالحديث السادس والعشرين.

٣٣٢ يظن أن هذا الراوي هو الإمام مالك بن أنس، إمام دار الهجرة المتوفى سنة تسع وسبعين ومائة. لكن ليس فيمن روى مالك عنهم راو اسمه مكحول ولا فيمن روى عن مالك راو اسمه طلحة. انظر: المزي، تهذيب الكمال، ٩١/٢٧؛ الذهبي، سير أعلام النبلاء، ٤٨/٨ علما بأن المزي والذهبي لم يستوعبا في كتابيهما هذين أسماء من روى عنهم مالك وأسماء من روى عن مالك. وأيضا أن اسم طلحة ومالك غير موجود في (م).

٣٣٣ أبو بكر الصديق عبد الله بن أبي قحافة عثمان بن عامر بن عمرو، خليفة رسول الله صلى الله عليه وسلم. مات في جمادى الأولى سنة ثلاث عشرة وله ثلاث وستون سنة.

٣٣٤ هذا حديث موضوع. انظر: ابن عراق، تنزيه الشريعة، ١١٤/٢. ورواه أيضا ابن عربي بسنده مسلسلا بقول ''بالله العظيم'' فيما نقله عنه المناوي بدون تعليق. انظر: فيض القدير، ٤١٩/٤.

Kul; "Hamd, âlemlerin Rabbi olan Allah'adır!" dediğinde Allah, "Kulum beni övdü!" der… –Hadisin devamı var-.[335] Hadisin bu kadarlık kısmı, kendisinden önce zikredilen hadisin manasını açıklamak için anahtar ve giriş gibidir.

{352} Bunu anlayınca bil ki akıl sahibi hiç kimseye gizli değildir ki sadece besmelenin Fatiha'ya bitişik olarak okunması ve bunları söyleme şekli bu üstünlüğü ve bu yüce şerefi gerektirmez. Bütün bunlara eklenen sır ancak şudur ki Yüce Allah, besmeleyi zikir/anma, Allah'a hamdetmeyi övgü kılınca bu ikisinin arasını bu yönden ayırt etmiştir. Hakîkat ehli ve zeki akıl sahipleri nezdinde apaçık olan hususlardandır ki her övenden her övülene karşı yapılan övgü, övenden övülene, -övene nisbetle övülenin üzerinde bulunduğu makam yönünden-, yapılan bir tariftir. Bunda hangi öven ve hangi övülen olursa olsun fark etmez.

{353} Tam zikrin hakîkati, zikredileni tam olarak gösteren ve zatını bildiren şeyi açıkça ifade etmek veya zikredenin zikredileni içinde hazır hâle getirmesi/istihzârı yahut onunla beraber hazır olmasıdır. Huzûr ve istihzâr ise, malumu vazıh hâle getirmekten ibarettir. Bunun neticesi ilme racidir. Bu, bir yönden övgüye aykırı değildir. Fakat Hakk'ı marifet/tanıma ve tarif/tanıtma anlamında zikreden kimseye nisbetle sanki o (yani Hak) şöyle der: Kimin zikri; -övenin övgüsüyle, zikredilen veya övülen kimse bakımından bile olsa, hakiki bir tarif yapması gibi, zikrinin, zikredilen bir zatı ifade etmiş olması yönünden-, övgüsüyle birleşirse o, tahkik ehlinden olup tam ikramı ve yakına alınmayı hak etmiştir. Şüphe yok ki bu niteliğin meydana gelmesi zor ve yaratıkların ekserisi için imkânsızdır. Onu elde eden kimse de tam ikrama ve yakın kılınmaya layıktır. İşte varlığı az bulunan şey budur, yoksa, besmeleyi Fatiha ile birlikte söyleme konusunda akıllara hemen gelen şey değil! İyi anla! Doğru yola ileten Allah'tır.

---

335 ed-Dârekutnî, *Sünen*, 1/312; el-Beyhekî, *es-Sünenu'l-Kübra*, 2/39. Bu hadisin şahidleri vardır. Bkz. Mâlik, "Salât", 39(1/84); Müslim, "Salât", 38(1/296); en-Nesâî, "İftitâh", 23(2/135); Ahmed b. Hanbel, *Musned*, 12/239. Söz konusu hadis A ve Ş nüshalarının kenarında şu şekilde uzunca zikredilmiştir: "Ebû Hureyre'den şöyle dediği rivayet edilir: Ben Resûlullah'ı –sallellahu aleyhi ve sellem- şöyle buyururken işitmiştim: Yüce Allah şöyle buyurdu: "Ben namazı benimle kulum arasında ikiye ayırdım. Yarısı onundur. Kulum namaza başladığında Bismillahirrahmanirrahîm dediğinde; "Kulum beni andı!" derim. Sonra kulum; el-Hamdü lillahi Rabbi'l-âlemîn, der. Ben de; "Kulum bana hamdetti!" derim. O sonra, er-Rahmani'r-Rahîm, der. Ben de; "Kulum beni övdü!" derim. O sonra; Mâliki yevmi'd-dîn, der. Ben de; "Kulum beni tazim etti!" derim. O sonra; İyyâke na'budu ve iyyâke neste'în, der. İşte bu ayet benimle kulum arasındadır. Sûrenin sonu kuluma aittir. Ben de; "Bu, sana aittir. Kuluma da istediği verilecektir!" derim". Bu, ne yüksek bir faziletttir. Zira Kur'an'ın hiçbir yeri için, Fâtiha hakkında Allah ile kul arasında rivayet edilen bu bölüşme söz konusu olmamıştır! Bu hadisi Müslim İshâk'dan, o da Sufyân'dan (nakİen) rivayet etmiştir." (Bkz. Müslim, "Salât", 38(1/296). Fakat öyle görünüyor ki hadis burada mana ile rivayet edilmiştir.

وإذا قال: الحمد لله ربِّ العالمين، يقول الله: أثْنى عليَّ عبدي» الحديثَ بطُوله.[٣٣٥] وهذا القدرُ من هذا الحديث كالمفتاح والمقدمة لبيان معنى الحديث المذكورِ قبلَه.

{٣٥٢} وإذا عرفتَ هذا فاعلم أنه لا يَخْفى على عاقلٍ أن مجرد اتصالِ قراءة البسملة بالفاتحة وصورةِ التلفُّظ بهما لا يُوجِب هذا الترجيحَ والشرفَ الباذخَ. وإنما السرُّ الْمُدْرَجُ في ذلك كلِّه هو أنه –سُبْحَانَهُ– لَمَّا جعل البسملةَ ذكراً، والحمدَ لله ثناءً ميَّز بينهما من هذا الوجه. ومِنَ البَيِّنِ عند المحققين والأَلبَّاء الفَطِنين أيضاً أنَّ الثَّناء من كلِّ مُثْنٍ على كلِّ مُثْنًى عليه تعريفٌ من الْمُثْنِي للمثنَى عليه من حيثُ ما هو عليه بالنسبة للمُثني أيَّ مثنٍ كان وأيَّ مثنًى عليه كان.

{٣٥٣} وحقيقةُ الذكر التامّ التصريحُ بما يدل على المذكور دلالةً تامَّةً، ويُعْرِب عن ذاته أو استحضارِ الذاكر المذكورَ في نفسه أو حضورِه معه. والحضورُ والاستحضارُ عبارةٌ عن استِجْلاء المعلوم. فحاصلُه أيضاً راجعٌ إلى العلم. فهو من وجهٍ غيرُ مغايرٍ للثناء. لكن بالنِّسبة لمن يَذكُر الحقَّ ذِكْرَ معرفةٍ وتعريفٍ فكأنَّه يقول: من اتَّحَد ذكرُه بثنائه بحيثُ أنَّ ذكره تعبيرٌ عن ذاتٍ مذكورةٍ كتعريف الْمُثْني بثنائه تعريفاً محقَّقاً ولو من حيثُ هو مذكورٌ أو مثنىً عليه فهو محقِّقٌ مستحِقٌّ كمالَ الإكرام والتقريب. ولاشكَّ في أنَّ حصول هذه الصفة يَعِزُّ ويَتَعذَّر على أكثر الخلق. ومُحَصِّلُه خَليقٌ بكمال التقريب والإكرام. فهذا هو الذي يَنْدُر وجودُه، لا ما سَبَق إلى الأذهان من اقترانِ التلفُّظ بالبسملة مع الفاتحة. فافهم، والله المرشد.

---

٣٣٥ الدارقطني، ٣١٢/١؛ البيهقي، السنن الكبرى، ٣٩/٢. وله شاهد. أنظر مثلا: مالك، "الصلاة"، ٣٩(٨٤/١)؛ مسلم، "الصلاة"، ٣٨(٢٩٦/١)؛ النسائي، "الافتتاح"، ٢٣(١٣٥/٢)؛ أحمد، مسند، ٢٣٩/١٢. والحديث مذكور في هامش (ش) و (ع) بطوله هكذا: "عن أبي هريرة قال سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول قال الله تعالى إني قسمت الصلاة بيني وبين عبدي نصفين فنصفها له فإذا يقول عبدي إذا افتتح الصلاة بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ فأقول ذَكَرَنِي عَبْدِي ثم يقول عبدي الحمد لله رب العالمين فأقول حمدني عبدي ثم يقول الرحمن الرحيم فأقول أثنى علي عبدي ثم يقول مالك يوم الدين فاقول مجدني عبدي ثم يقول إياك نعبد وإياك نستعين فهذه الآية بيني وبين عبدي وآخر السورة لعبدي أقول هذه لك ولعبدي ما سأل. وما أسنى هذه الفضيلة اذ لم يرد في شيئ من القرآن هذه المقاسمة الذي رويت في الفاتحة بين الله وبين العبد. رواه مسلم عن إسحاق عن سفيان" (انظر: مسلم، "الصلاة"، ٣٨(٢٩٦/١). لكن يبدو أن الحديث ذكر هنا بالمعنى.

Yirmi Beşinci Hadis[336]

[Mevcûdâtın Hakk ile İrtibatı ve Kur'an'ın İnişi]

{354} et-Tirmizî[337] İbn Abbâs'dan, şöyle dediğini rivayet etmiştir: Resûlullah –sallellahu aleyhi ve sellem–, kedisine Kur'an indirildiğinde dilini hareket ettirirdi. Yine ondan gelen bir rivayette şöyle denilmektedir: O –aleyhi's-selâm- vahyin indirilmesinden zorluk duyardı[338] da Allah şu ayeti indirdi: "Onu hemen (bellemen) için dilini onunla kımıldatma!"[339] İbn Abbâs der ki o, bundan dolayı dudaklarını onunla hareket ettirirdi. Tirmizî; "Bu hasen sahîh bir hadistir." demiştir.[340]

Bunun Sırrının Açığa Çıkarılması ve Manasının Açıklanması

{355} Bil ki şerîat ve hakîkat ehlinin benimsediği görüş şudur: Mevcûdâtın Hakk ile irtibatı iki yönden sabittir. Bunlardan biri tertib ve vasıtalar zinciri yönündendir. Bu tertip ve vasıtaların başı kalem,[341] sonra sırasıyla levh-i mâhfûz,[342] arş,[343] kürsî, gökler, unsurlar ve unsurlardan doğan şeylerdir. Yaratma ve emrin

336 Bu hadis A ve C nüshalarında 24. hadis olarak bulunmaktadır.

337 Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre et-Tirmizî, 209 yılında doğdu. İlim tahsili için İslam ülkelerini dolaştı ve oralardaki âlimlerden ilim tahsil etti. Hadis ilminde güvenilir, titiz öncü âlimlerden biridir. İlim tahsilinden sonra, ilmî kudretini gösteren eserler yazdı. En meşhur eseri, *Sünen* adıyla meşhur olan ve kütüb-i sitte içinde yer alan *Câmi*'idir. Bu eserini yazdıktan sonra Hicâz, Irak ve Horasan âlimlerine sunduğunu, onların da beğendiğini söyler. 279 yılında vefat etmiştir.

338 el-Buhârî, "Bed'u'l-Vahy", 1(1/8); Müslim, "Salât", 148(1/330); Ahmed b. Hanbel, *Musned*, 5/268; en-Nesâî, *es-Sünenu'l-Kübra*, 6/503.

339 el-Kıyâme sûresi, 16.

340 et-Tirmizî, "Tefsîru'l-Kur'an", 72(5/430). Diğer bazı kaynakları için bkz. el-Buhârî, "Bed'u'l-Vahy", 1(1/8); Müslim, "Salât", 148(1/330); Ahmed b. Hanbel, *Musned*, 5/268.

341 Bkz. Ebû Dâvûd, "Sünnet", 17(4/225-226; et-Tirmizî, "Kader", 18(4/458); Ahmed b. Hanbel, *Musned*, 37/378. Allah'ın ilk yarattığı şey hakkında bkz. Özşenel, "İlk Yaratılan Varlık Konusundaki Rivayetler", s. 171-189.

342 Levh-i mahfûz hakkında bkz. el-Buhârî, "Bed'u'l-Halk", 1(4/106); el-Hâkim, *el-Mustedrek*, 2/455.

343 Arşın yaratılması hakkında bkz. el-Buhârî, "Bed'u'l-Halk", 1(4/106); Müslim, "Kader", 16(4/2044); Ahmed b. Hanbel, *Musned*, 26/108, 33/108.

الحديث الخامس و العشرون[٣٣٦]

[ارتباط الموجوداتِ بالحق ونزول القرآن]

{٣٥٤} الترمذي[٣٣٧] عن ابن عبَّاس قال: كان رسولُ اللهِ صلى الله عليه وسلم إذا أُنزل عليه القرآنُ يُحرِّكُ لسانَه. وفي روايةٍ عنه أيضا أنَّه عليه السَّلام كان يَجِدُ من التَّنزيل شدَّةً[٣٣٨] فأنزل الله: ﴿لاَ تُحَرِّكْ بِهِ لِسَانَكَ لِتَعْجَلَ بِهِ﴾.[٣٣٩] قال: فكان يُحرِّكُ به شَفَتَيْه. وقال: هذا حديث حسن صحيح.[٣٤٠]

كشف سره وإيضاح معناه

{٣٥٥} اعلم أنَّ مذهبَ أهلِ الشرع والتحقيق أنَّ ارتباطَ الموجوداتِ بالحق ثابتٌ من جِهتين، إحْدَيهُما من جهة سلسلة الترتيب والوسائطِ التي أولُها القلمُ[٣٤١] ثم اللوحُ المحفوظ[٣٤٢] ثمَّ العرشُ[٣٤٣] ثمَّ الكرسيُّ ثم السّمواتُ ثم العناصرُ ثمَّ المولَّداتُ من

٣٣٦ هذا الحديث مذكور في (ج) و(ع) كالحديث الرابع والعشرين.

٣٣٧ أبو عيسى محمد بن عيسى بن سورة الترمذي، ولد سنة ٢٠٩ . طاف البلاد وسمع خلقا من الخراسانيين والعراقيين والحجازيين. كان أحد الأئمة في علم الحديث ثقة متقنا وجمع وصنف تصنيف رجل عالم. وأشهر مصنفه الجامع المشهور بعنوان السنن. وهو أحد الكتب الستة. قال صنفت هذا الكتاب يعني الجامع فعرضته على علماء الحجاز والعراق وخراسان فرضوا به. مات سنة ٢٧٩.

٣٣٨ البخاري، "بدء الوحي"، ١(٨/١)؛ مسلم، "الصلاة"، ١٤٨(٣٣٠/١)؛ أحمد، مسند، ٢٦٨/٥؛ النسائي، السنن الكبرى، ٥٠٣/٦.

٣٣٩ سورة القيامة، ١٦.

٣٤٠ الترمذي، ٥" تفسير القرآن"، ٧٢(٤٣٠/٥). وأخرجه أيضا البخاري، "بدء الوحي"، ١(٨/١)؛ مسلم، "الصلاة"، ١٤٨(٣٣٠/١)؛ أحمد، مسند، ٢٦٨/٥.

٣٤١ انظر: أبو داود، "السنة"، ١٧(٢٢٥/٤-٢٢٦)؛ الترمذي، "القدر"، ١٨(٤٥٨/٤)؛ أحمد، مسند، ٣٧٨/٣٧. في موضوع أول ما خلق الله انظر: Özşenel, "İlk Yaratılan Varlık Konusundaki Rivayetler", s. ١٧١-١٨٩.

٣٤٢ في اللوح المحفوظ انظر: البخاري، "بدء الخلق"، ١(١٠٦/٤)؛ الحاكم، المستدرك، ٤٥٥/٢.

٣٤٣ في خلق العرش انظر: البخاري، "بدء الخلق"، ١(١٠٦/٤)؛ مسلم، "القدر"، ١٦(٢٠٤٤/٤)؛ أحمد، مسند، ١٠٨/٢٦، ١٠٨/٣٣.

sonu da insan nevidir. Hz. Peygamber –sallellahu aleyhi ve sellem- de bütün bunları haber vermiştir. O –aleyhi's-salâtü ve's-selâm- aynı şekilde yaratma ve emrin insanî sonundan da haber vermiş ve şöyle buyurmuş: "İnsan yaratılan son mevcûttur!"[344]

{356} Diğer yön ise vasıtaların bulunmadığı yöndür. Yani her mevcûdun, kendisiyle rabbi arasında hiçbir vâsıtanın bulunmadığı bir yönden Hakk'la irtibatı vardır. Bu, Hakk'ın şeylerle birliktelik yönü ve her şeyin zâhiri ile bâtınını zatî ihatasıdır. Nitekim bu, Kitâb-ı Azîz'de yer almış, Hz. Peygamber –sallellahu aleyhi ve sellem- de ona işaret etmiştir.

{357} Kitâb-ı Azîz'de zikredilen açıklamaya gelince bunlara yüce Allah'ın şu ayetleri örnek verilebilir: "O, nerede olursanız olun sizinle beraberdir!",[345] "Üç kişinin fısıldaşması olmaz ki o dördüncüleri, beş kişinin (fısıldaşması) olmaz ki o altıncıları, bundan ne daha az ne daha fazla olmazlar ki o onlarla beraber olmasın!",[346] "Biz ona şah damarından daha yakınız!",[347] "İyi bilin ki o her şeyi kuşatmıştır!"[348] ve benzeri ayetler.

{358} Hz. Peygamber'in –sallellahu aleyhi ve sellem- bu hususa işaretlerine gelince buna şu örnekler verilebilir: "Hakîkaten Rabbim bana dün gece şöyle şöyle söyledi...",[349] "Benim öyle bir vaktim var ki onda beni Rabbimden başkası kuşatamaz!",[350] yüksek sesle tekbîr ve tehlîl getirdiklerinde ashabına söylediği söz: "Siz ne bir sağıra ne de gaipte olan birine seslenmiyorsunuz! Seslendiğiniz

---

344 Hadisi kaynaklarda bu lafızla bulamadık. Anlaşıldığına göre müellif onu mana ile rivayet etmiştir. Şahidleri için bkz. Müslim, "Munâfikîn", 27(4/2149); Ahmed b. Hanbel, *Musned*, 14/82; en-Nesâî, *es-Sünenu'l-Kübra*, 6/503; İbn Hıbbân, *Sahîh*, 14/30.

345 el-Hadîd sûresi, 4.

346 el-Mücâdile sûresi, 7.

347 Kâf sûresi, 16.

348 Fussılet sûresi, 54.

349 ed-Dârekutnî, *Kitâbu'r-Ru'ye*, s. 313, 329, 333. Hadisin şahidi de vardır. Mesela bkz. et-Tirmizî, "Tefsîru'l-Kur'an", 39(5/365); Ahmed b. Hanbel, *Musned*, 5/439.

350 el-Kuşeyrî, *er-Risâle*, s. 79 (Senedsiz). es-Sehâvî hadis hakkında şöyle der: "Bu hadisi mutasavvıflar çok zikreder. O, el-Kuşeyrî'nin *Risâle*'sinde şöyledir: "Benim bir vaktim var ki onda beni Rabbimden başkası kuşatamaz!" O, et-Tirmizî'nin *eş-Şemâil*'inde, İbn Râhûye'nin *Musned*'inde Hz. Ali'den nakledilen uzun bir hadisin manası olduğuna benzemektedir. Bu hadiste şöyle denir: (Hz. Peygamber) evine gelince girişini parçalara ayırırdı. Bir parça yüce Allah için, bir parça ailesi için, bir parça nefsi için, sonra bir parçayı da kendisiyle halk arasında ayırırdı" (*el-Mekâsıdu'l-Hasene*, s. 356. Krş. et-Tirmizî, *eş-Şemâilu'l-Muhammediyye*, s. 277).

العناصر. ومُنْتَهَى الخلقِ والأمرِ النوعُ الإنسانيُّ. وقد أخبر النَّبيُّ صلى الله عليه وسلم عن كلِّ ذلك. وأخبر أيضاً عن انتهاء الخلق والأمر الإنسانيّ فقال عليه الصلوة والسلام «الإنسانُ آخِرُ موجودٍ خُلِقَ».[٣٤٤]

{٣٥٦} والجهةُ الأخرى جهةُ عَدَمِ الوسايط بمعنَى أنَّ لكل موجودٍ ارتباطاً بالحق من جهةٍ لا واسطةَ فيه بينه وبين ربه. وهو جهةُ مَعِيَّةِ الحق مع الأشياء وحِيطَتُه الذاتية بظاهر كلِّ شيءٍ وباطنِه، كما ورد في الكتاب العزيز و أشار إليه النبيُّ صلى الله عليه وسلم .

{٣٥٧} و أما المذكورُ في الكتاب العزيز فمِثْلُ قوله تعالى ﴿وَهُوَ مَعَكُمْ أَيْنَمَا كُنْتُمْ﴾[٣٤٥] و قوله ﴿ مَا يَكُونُ مِنْ نَجْوَى ثَلاَثَة إِلَّا هُوَ رَابِعُهُمْ وَلاَ خَمْسَةٍ إِلاَّ هُوَ سَادِسُهُمْ وَلاَ أَدْنَى مِنْ ذَلِكَ وَلاَ أَكْثَرَ إِلاَّ هُوَ مَعَهُمْ﴾[٣٤٦] وقوله ﴿وَنَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ﴾[٣٤٧] وقوله ﴿أَلاَ إِنَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ مُحِيطٌ﴾[٣٤٨] ونحوِ ذلك.

{٣٥٨} وأما إشاراتُ النبي صلى الله عليه وسلم إلى ذلك فمِثْلُ قوله «إنَّ ربيَّ قال لي البارحةَ كذا وكذا»[٣٤٩] ومثلُ قوله «لي وقت لا يسعني فيه غيرُ ربِّي»[٣٥٠] ومثلُ قوله لأصحابه وقد رَفَعُوا أصواتَهم بالتكبير والتهليل «إنَّكم لا تَدْعُون أَصَمَّ

٣٤٤ لم نجده بهذا اللفظ في المصادر. يبدو أن المؤلف نقله بالمعنى. أنظر لشواهده: مسلم، "المنافقين"، ٢٧(٢١٤٩/٤)؛ أحمد، مسند، ٨٢/١٤؛ ابن حبان، صحيح، ٣٠/١٤؛ النسائي، السنن الكبرى، ٢٩٣/٦.

٣٤٥ سورة الحديد، ٤.

٣٤٦ سورة المجادلة، ٧.

٣٤٧ سورة ق، ١٦.

٣٤٨ سورة فصلت، ٥٤.

٣٤٩ الدارقطني، كتاب الرؤية، ص. ٣١٣، ٣٢٩، ٣٣٣. وله شاهد. انظر مثلا: الترمذي، "تفسير القرآن"، ٣٩(٣٦٦/٥)؛ أحمد، مسند، ٤٣٩/٥.

٣٥٠ القشيري، الرسالة، ص. ٧٩(بدون سند). قال السخاوي فيه: ذكره المتصوفة كثيرا وهو في رسالة القشيري "لي وقت لا يسعني فيه غير ربي" ويشبه أن يكون معنى ما للترمذي في الشمائل ولابن راهويه في مسنده عن علي في حديث طويل كان إذا أتى منزله جزأ دخوله أجزاء جزءا لله تعالى وجزءا لأهله وجزءا لنفسه ثم جزءا جزأه بينه وبين الناس (المقاصد الحسنة، ص. ٣٥٦. وقارن بـ الشمائل المحمدية للترمذي، ص. ٢٧٧).

kimse develerinizin palanlarının berisindedir!"[351] Diğer bir rivayette bu cümle şöyledir: "O sizden birine devesinin boynundan daha yakındır!"[352] ve benzeri hadisler... Hz. Peygamber; Cebrâîl'den, onun Mîkâîl'den, onun İsrâfîl'den, onun da Yüce Allah'tan rivayetiyle tertib zinciri yönünü onaylamaya da işaret etmiştir. O bazen, Cebrâil'in, Mîkâîl'den, Mîkâîl'in İsrâfîl'den, İsrâfîl'in de Allah'tan[353] aldığını onaylamasına dair geçen bilgiyle iktifa ederek Cebrâil'i –aleyhi's-selâm- zikretmekle yetinirdi. Bazen perde sahibinin İsrâfîl olduğunu haber verirdi.[354] Başka bir hadiste İsrâfîl'den önce er-Refî', er-Refî', İsrâfîl'lden, İsrâfîl ise Allah'tan (aldı)"[355] şeklinde gelmiştir.

{359} Ayrıca bil ki -vasıtaların bulunmaması bakımından- Hak'la irtibat yönünün her mevcûtla ittisali/ilişikliği sabittir. Ama insanların çoğu bunu bilmezler. Bu kapı onlara, Allah'tan vasıtasız olarak (bilgi) alacak şekilde de açılmaz. Bilakis bu sadece peygamberlerden ve velilerden nadir kimseler için husule gelir. Muhakkiklerin büyükleri ise bu yöne yani vasıtaların bulunmayşı yönüne hususi yön/vech-i hâs adını verirler. Felsefeciler bu yönü inkâr eder ve şöyle derler: Hak ile mevcutlar arasında sadece sebepler ve vasıtalar yönünden irtibat vardır. Onlar bu hükümde hata etmişlerdir. Zira onların bu yönü idrak edememelerinden, bunun sabit olmaması gerekmez. Çünkü adem-i vicdân/bulmama/içten hissetmeme, adem-i vücûdu/var olmamayı ifade etmez. Onlar bunu bilememişlerse başkaları bilmiştir. Hatta şahid olmuş hatta bulmuş/vicdanında hissetmiştir. İşte keşfen ve şer'an sâbit olan, budur!

{360} Bunun, Allah'ın nuruyla nurlanmış akıl cihetinden onaylanmasının açıklaması şudur ki Cenâb-ı Hak bütün yönlerden tek olduğu için onda farklı iki cihetin akledilmesi aklen caiz olmayınca onunla –sübhâneh!- mevcûdât arasında akledilen irtibatın, Hakk cihetinden tek yönden olması gerekmiştir.

351 el-Beyhekî, *Şu'abu'l-Îmân*, 1/445; el-Buhârî, "Cihâd", 131(4/57); Müslim, "Zikr", 44(4/2076); Ahmed b. Hanbel, *Musned*, 32/285.

352 Müslim, "Zikr", 46(4/2077); Ahmed b. Hanbel, *Musned*, 32/374.

353 Herhalde müellif bu kitabında şerhettiği 24. hadisi kastediyor.

354 Bu konuda hiçbir rivayet bulamadık.

355 Bazı mevzû' hadisleerde er-Refî'in İsrâfîl'den değil, İsrâfîl'in er-Refî'den rivayeti görülmektedir. Mesela bkz. İbnu'l-Cevzî, *Kitâbu'l-Mevzûât*, 1/302; es-Suyûtî, *el-Leâli'l-Masnû'a*, 1/282; İbn Arrâk, *Tenzihu'ş-Şerî'a*, 1/211, 318, 331.

ولا غائباً. وإنَّ الذي تدعونه دونَ رِحالكم»[٣٥١] وفي روايةٍ أُخرَى «إنّه أقْرَبُ إلى أحدِكم من عُنُقِ راحلتِه»[٣٥٢] ونحوُ ذلك. كما أشار إلى تقرير جهة سلسلة الترتيب بروايته عن جبرائيل عن ميكائيل عن إسرافيل عن الله تعالى .وأحياناً كان يَقْتصر على ذكر جبرائيل عليه السلام اكتفاءً بما سبق من تقريره أن جبرائيلَ إنما يأخذ عن ميكائيلَ و ميكائيلَ عن اسرافيلَ و اسرافيلَ عن الله.[٣٥٣] وأخبر أحياناً أنَّ اسرافيلَ هو صاحبُ الحجاب.[٣٥٤] وجاء في حديثٍ آخَرَ قبلَ إسرافيلَ الرفيع والرفيعُ عن إسرافيل وإسرافيلُ عن الله".[٣٥٥]

{٣٥٩} ثم اعلم أنَّ جهة الارتباط بالحق من حيثيّة عدم الوسائط ثابتُ الاتصالِ مع كل موجودٍ. غيرَ أنَّ أكثر الناس لا يعلمونه ولا يَنْفَتِح لهم ذلك البابُ بحَيْثُ أنْ يأخذوا منه عن الله بلا واسطةٍ. بل يحصُل ذلك إلا لِلنُّذّر من الأنبياء والأولياء. وأكابرُ المحققين يُسَمُّون هذه الجهةَ أَعْنِي جهةَ عدم الوسايط بالوجه الخاصّ. والفلاسفةُ ينكرون هذا الوجهَ ويقولون: لا ارتباطَ بين الحق والموجودات إلاّ من جهة الأسباب والوسائط. وهُمْ مُخْطِئونَ في هذا الحكم. لأنَّ عدم إدراكهم لهذا الوجهِ لا يَلْزَمُ منه عدمُ ثبوتِه. لأنَّ عدمَ الوِجْدان لا يُفِيد عدمَ الوجود. فإ نهم وإنْ لم يكونوا عارفين به فغيرُهم قد عرف. بل قد شَهِدَ. بل قد وَجَدَ. هذا هو الثابتُ كشفاً وشرعاً.

{٣٦٠} ووجهُ تقرير هذا مِنْ جهة العقل المنوَّر بنور الله هو أنه لَمّا لم يَجُزْ عقلاً أنْ يُتَعَقّل في الحق جهتان مختلفتان لكونه واحداً من جميع الوجوه وجب أنْ يكون الارتباطُ المتعقَّلُ بينه –سُبْحَانَهُ- وبين الموجودات ثابتاً من جهة الحق من وجهٍ واحدٍ.

---

٣٥١ البيهقي، شعب الإيمان، ١/٤٤٥؛ البخاري، "الجهاد"، ١٣١(٤/٥٧)؛ مسلم، "الذكر"، ٤٤(٤/٢٠٧٦)؛ أحمد، مسند، ٣٢/٢٨٥.

٣٥٢ مسلم، "الذكر"، ٤٦ (٤/٢٠٧٧)؛ أحمد، مسند، ٣٢/٣٧٤.

٣٥٣ لعل المؤلف يعني الحديث الرابع والعشرين من الأحاديث التي شرحها.

٣٥٤ لم نجد أي رواية في هذا الموضوع.

٣٥٥ جاء في بعض الأحاديث الموضوعة رواية إسرافيل عن الرفيع لا الرفيع عن إسرافيل. انظر على سبيل المثال: ابن الجوزي، كتاب الموضوعات، ١/٣٠٢؛ السيوطي، اللآلي المصنوعة، ١/٢٨٢؛ ابن عراق، تنزيه الشريعة، ١/٢١١، ٣١٨، ٣٣١.

{361} Çokluk, mümkinlerin gereklerinden ve zâtî sıfatlarından olup kesretin ilk ve en az şekli de ikilik olunca her mümkinin, mümkin yönünden Hak'la irtibatının iki cihetten olması gerekmiştir. İlk cihet, mümkinliğinin yönü, diğeri ise, oluşmasına dair bilginin önceden var ve gerekli olması bakımından vacipliğinin yönüdür. Çoklukla ilgili anılan durumdan dolayı galibiyetin de, vahdetten ve esmâ diye ifade edilen vücûb hükümlerinden dolayı Hakk'a bitişik olan yönden olması gerkmiştir. Nitekim galibiyetin, diğer yönden ise çokluk için olması gerekir. Hakkında hiçbir vasıtanın bulunmadığını söylediğimiz hususi yön kapısının açılması ise çokluk ve imkân hükümlerinin Hakk'ın vahdeti ile vacipliğinin hükümlerinde yok olmasına bağlıdır. Artık anla!

{362} Peygamberimiz –aleyhi's-salâtü ve's-selâm- yaratıkların en kâmili olduğu ve kul ile rabbi arasındaki vasıtaların hükümlerini kaldıran bu kapı kendisine açık bulunduğu için; "Ne arzım ne göğüm beni içine alamamıştır. Beni mümin, muttakî ve pak olan kulumun kalbi kapsamıştır!"[356] sözünün sırrıyla, rabbinin ilminden Hakk'ın kendisine, ümmetine söylesin diye bildirmek istediği şeyler kalbine tab'olunur. Nitekim Yüce Allah da; "İnsanlara indirilen şeyleri kendilerine beyan edesin diye..."[357] buyurmuştur.

{363} Bu kelâm Hz. Peygamber'e –aleyhi's-salâtü ve's-selâm- vasıtalar cihetinden, muhatapların hâllerinin gerektirdiği ve istediği lafiz ve ibare şekilleriyle geldiğinde o, bu kelamı (daha önce) vasıtasızlık yönünden almış olması sebebiyle manasını bildiği için hemen onu söylemeye girişiyordu. Böylece o, rûhânî tenezzülden dolayı mizacının karşılaştığı sıkıntı ve zorlukları kendisinden gidermek istiyordu. Zira tabîat, mizacla melekî ruh arasında bulunan zıtlıktan dolayı bundan rahatsız olur. Dolayısıyla "Onu hemen (bellemen) için dilini onunla kımıldatma!..."[358] ayeti ta'lîm/öğretme ve te'dîb/eğitmedir.

{364} Te'dîbe gelince durum şu ki vahyi Allah'tan getiren Cebrâîl –aleyhi's-selâm- olduğunda verilen şeyi hemen zikretmeye girişilince bu, onu (yani Cebrâîl'i) acele ettirmek ve ondan müstağniliği izhar etmek gibi olur. Bu da, bilhassa öğretmen mürşid karşısında şüphesiz edepte bir noksanlıktır.

{365} Ta'lîm yönüne gelince bu bir yönden şöyledir: Kur'an'a muhatap olan halkın, tertîb ve vasıtlar zinciri cihetinden Hak'la irtibatlarının hükmü, onlarda

356 el-Gazâlî, *İhyâu Ulûmi'd-Din*, 3/14 (Senedsiz olarak. el-Irâkî; "Hiçbir aslını görmedim!" demiştir).

357 en-Nahl sûresi, 44.

358 el-Kıyâme sûresi, 16.

{٣٦١} ولما كانت الكثرةُ من لَوازِم الممكِنات وصفاتِها الذاتية وأولُ صورةِ الكثرة وأقلُّها الاثْنَيْنِيَّةَ وجب أنْ يكون ارتباطُ كل ممكنٍ بالحق من حيثُ الممكنُ من جهتين: الجهةُ الواحدة وجهُ إمكانه والأُخرَى وجهُ وجوبه من حيثُ سبق العلمُ بكونه، ولا بُدَّ ووجب أنْ يكون الغلبةُ من الوجه الذي يلي الحقَّ للوحدة وأحكام الوجوبِ الْمُعَبَّرِ عنها بالأسماء كما يجب أن يكون الغلبةُ للكثرة من الوجه الآخَرِ. فانْفِتَاحُ باب الوجه الخاصِّ الذي قلنا إنه لا واسطةَ فيه موقوفٌ على اسْتِهلاك أحكامِ الكثرة والإمكان في وحدة الحق وأحكامِ وجوبِه. فافهم.

{٣٦٢} ولما كان نبيُّنا عليه الصلوة والسلام أكملَ الخلق وكان هذا البابُ الرافعُ لأحكام الوسايط بين العبد وربه مفتوحاً عليه كان يَنْطَبِع في قلبه بسرِّ قوله «ما وسِعَني أرضي ولا سمائي ووسعني قلبُ عبدي المؤمنِ التَّقِيّ النَّقِيّ »[٣٥٦] منْ عِلم ربه ما يريد الحقُّ أن يُخبره به ليُخاطِب بذلك أمَّته كما قال تعالى﴿لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيْهِمْ﴾.[٣٥٧]

{٣٦٣} فإذا جاءه ذلك الكلامُ من جهة الوسايط بصُوَر الألفاظ والعبارات التي اسْتَدْعَتْها واسْتَجْلَتْها أحوالُ المخاطَبين كان يُبادِر عليه الصلوة والسلام بالنُّطق به لعلمه بِمَعْناهُ بسبب تَلَقِّيه إياه من حيثية اللاَّواسطة لِيُنَفِّس عن نفسه ما يجده من الكُرْبة والشدة التي يَلْقاها مزاجُه من التَّنَزُّل الروحانيّ. فإنَّ الطبيعة تَنْزَعِج من ذلك للمُبايَنة الثابتة بين المزاج وبين الروح الملَكِيّ. فقولُه تعالى: ﴿لاَ تُحَرِّكْ بِهِ لِسَانَكَ لِتَعْجَلَ بِهِ﴾[٣٥٨] الآيةَ تعليمٌ وتأديبٌ.

{٣٦٤} فأما التأديبُ فإنَّه لَمَّا كان الآتي بالوحي من الله جبرائيلَ عليه السلام فمتى بُودرَ بذكر ما أُوتِيَ به كان كالتعجيل له واظهارِ الاستغناء عنه. وهذا خَلَلٌ في الأدب بلا شَكٍّ، سِيَّما مع الْمُعَلِّم المرشد.

{٣٦٥} وأما وجهُ التعليم فهو من جهةِ أنَّ الخلق المخاطَبين بالقرآن حُكْمُ ارتباطِهم بالحق من جهة سلسلة الترتيب والوسايط هو الظاهرُ السلطنةِ فيهم. لأن بابَ الجهة

---

٣٥٦ الغزالي، إحياء علوم الدين، ٣/١٤ ، بدون سند. قال العراقي: "لم أر له أصلا".

٣٥٧ سورة النحل، ٤٤.

٣٥٨ سورة القيامة، ١٦.

hükümranlığın zahir olmasıdır. Çünkü diğer yön, onların ekserisi için kapatılmıştır. Bu sebeple onlar Allah'tan sadece kendi hâllerine uygun olan cihetten öğrenirler. Bu da, daha önce dikkat çekildiği üzere, imkân âlemine ait vasıtlar ve kesret cihetidir. "İşte biz onu senin dilinde kolaylaştırdık!"[359] ayeti ile "Gerçekten biz onu anlayasınız diye Arapça Kur'an olarak indirdik!"[360] ayetinde buna işaret edilmiştir. Yüce Allah –sübhâneh!- Kur'an'ın, vasıtaların kaldırılma makamındaki mertebesine dair haber vermiş ve "Ve o -yani yanınızda ca'l ile/yapılmış olmakla nitelenen Kur'an-, gerçekten nezdimizdeki ana Kitap'tadır, çok yücedir, hikmet doludur!"[361] buyurmuştur. Şunu demek istiyor: O, kendisine "ca'l"in yol bulamayacağı kadar yüce ve hikmetlidir/muhkemdir!

{366} Böylece Hak, Peygamber'imize –aleyhi's-salâtü ve's-selâm- tanıttı ki Kur'an'ı, manası yönüyle bizden vasıtasız olarak almış ve nezdimizde ana kitapta keşfetmiş olsan da, onu ikinci defa vasıtalar yönünden indirmemiz, ilave faydalar içerir. Bunlardan bazısı şunlardır: Muhataplarının anlayışlarını gözetmek; Bu manaları harf ve kelime mazharlarında tanıman ve ortaya koyman için onların kâmil ibareye büründüklerini bilmen ve böylece bâtınî ve zâhirî kemâlatını birleştirmen. Ta ki, rûhâniyyetin ve cismâniyyetin onunla donansın, sonra da iş senden ümmetine geçsin ve her biri ondan ilim ve amel bakımından payını alsın. Artık anla! Allah hakkı söyler ve dilediğini sırat-ı mustakîme hidayet eder.[362]

359 Meryem sûresi, 97, ed-Duhân sûresi, 58.

360 ez-Zuhruf sûresi, 3. ayet.

361 ez-Zuhruf sûresi, 4. ayet.

362 M ve Ş nüshaları burada sona ermektedir. M nüshasının kâtibinin düştüğü kayıt şöyledir: "Bu nüshayı karalama işi, Allah'ın kullarının en muhtacı olan Ahmed b. Yûsuf el-Hamîdî b. eş-Şeyh Îsa'nın –Allah ikisini de affettsin!- elinde Kahire şehrinde 18 Zulhicce 1110 yılında Pazartesi günü son bulmuştur". Ş nüshasının kâtibinin düştüğü kayıt ise şöyledir: "Allah'ın yardımı ve güzel muvaffak kılmasıyla tamam oldu. Yazılması 833 yılınnda Şevvâl'in ortalarında –Allah hayır ve lütuflarla hitama erdirsin ve esenlik versin!- son buldu. Şevvâl ayının sonlarında –Allah hayır, saadet ve lütuflarla hitama erdirsin!- güç ve imkân ölçüsünde karşılaştırıldı ve tashih edildi".

الأُخرى مسدودٌ على الأكثرين منهم. فلا يَفهمون عن الله إلاّ من الجهة المناسِبة لحالهم. وهي جهةُ الوسايط والكثرة الإمكانية كما سبق التنبيهُ عليه. وإليه الإشارةُ بقوله ﴿فإنَّما يَسَّرْنَاهُ بِلِسَانِكَ﴾[٣٥٩] وبقوله ﴿إنَّا جَعَلْنَاهُ قُرْآناً عَرَبيًّا لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ﴾.[٣٦٠] وأخبر -سُبْحَانَهُ- عن رتبة القرآن في مقام رفع الوسايط فقال ﴿وَإنَّهُ في أُمِّ الْكِتَابِ -يعني القرآنَ الموصوفَ بالجَعْلِ عِنْدَكُمْ- لَدَيْنَا لَعَلِيٌّ حَكِيمٌ﴾[٣٦١] يعني هو أعلى وأحكمُ مِنْ أنْ يَتطرَّقَ إليه الجَعْلُ.

{٣٦٦} فعرَّف الحقُّ نبيَّنا عليه الصلوة والسلام أنَّ القرآن وإنْ أخذتَه عنَّا واسْتَجْلَيْتَه لَدَيْنَا في أمّ الكتاب من حيثُ معناه بدونِ واسطةٍ فإنَّ إنزالَنا إيَّاه مَرَّةً أُخْرَى من جهةِ الوسايطِ يتضمَّن فوايدَ زايدةً: منها مراعاةُ إفهام المخاطَبين به ومنها معرفتُك اكتساءَ تلك المعاني العبارةَ الكاملةَ لتَعرِفَ وتَسْتَجْلِيَ تلك المعانيَ في مظاهرها من الحروف والكلمات فتَجْمَعَ بين كمالاته الباطنة والظاهرة فيَتحلَّى بها روحانيتُك وجسمانيتُك. ثم يتعدَّى الأمرُ منك إلى أمتك فيأخذَ كلٌّ منهم حصتَه منه علماً وعملاً. فافهم. واللهُ يقول الحقَّ ويَهْدي مَنْ يشاء إلى صراطٍ مستقيم.[٣٦٢]

---

٣٥٩ سورة مريم، ٩٧؛ الدخان، ٥٨.

٣٦٠ سورة الزخرف، ٣.

٣٦١ سورة الزخرف، ٤.

٣٦٢ انتهت هنا نسختا (ش) و (م) وهذا ما حرره كاتب نسخة (م): قد وقع الفراغ عن تسويد هذه النسخة اليوم الاثنين (؟) الثامن عشر من شهر ذي الحجة لسنة عشرة وماية والف على يد افقر عباد الله احمد بن يوسف الحميدي بن الشيخ عيسى عفي عنهما في مصر القاهرة. وهذا ما حرره كاتب نسخة (ش): تم بعون الله وحسن توفيقه. قد وقع الفراغ من تحريره في أواسط شوال ختم الله بالخير والافضال في سنة ثلاث وثلاثين وثمانمائة وسلم. قوبل وصحِّح بقدر الوسع والإمكان في أواخر شوال ختم الله بالخير والسعادة والافضال.

Yirmi Altıncı Hadis[363]

[Allah'ın Ahlâkı ile Ahlaklanma ve Bütünüyle Dönme]

{367} Sahîh hadiste Resûlullah'dan -sallellahu aleyhi ve sellem- naklen sâbit oldu ki o, dönmezdi, -yani boynunu çevirmezdi-. Döneceğinde tamamen yani bütünüyle dönerdi.[364]

Bunun Sırrının Açığa Çıkarılması ve Manasının Açıklanması

{368} Bil ki muhakkiklerin ve şerîatların ittifak ettikleri meselelerden biri şudur: İnsanın kemâli, Allah'ın ahlakı ile ahlaklanmada ve izzet sahibi cenabının nitelikleriyle bezenme ve bunlara benzeme isteğinde bulunmadadır. Cenâb-ı Hakk'ın vahdâniyyetinde, feyzinin ve varlık vermek istediği şeye varlık vermek için teveccühünün tekliğinde hiç şüphe yoktur. Onun karıncaya varlık vermeye teveccühü, arş ve kürsîye varlık vermeye teşebbüsü gibidir. Zira o, kendisinde, vahdetinin halisliğini/karışıksızlığını lekeleyecek muhtelif cihetler vehmedilmekten münezzehdir. Çünkü orada ne çokluk vardır ne parçalara ayırma ne kısımlara bölme! Sayıca artma, çokluk, farklılık ve benzeri şeyler; onun fiilini kabul eden, feyzi ve vahdânî teveccühü ile zahir olan mümkin varlıkların niteliklerindendir.

{369} Durum böyle olunca Rabbinin ahlakı ile ahlaklanan herkese; bir şeye sadece bütünüyle ve ahadiyyet-i cem'iyle teveccüh etmesi, bir şeyi ile bir şeyle beraber, (başka) bir şeyi ile başka bir şeyle beraber olup da teveccühünün dağılmasından sakınması vacip olmuştur. Anılan kimse bilakis tam bir hâzır oluşla her şeyle beraber teveccühü tam kimsedir. O, işlerinde Rabbine uyar, Rabbinin kendisini donattığı[365] niteliklerle zahir olur. Bunu anla, doğru yolda olursun, inşallah!

---

363 Bu hadis A ve C nüshalarında 25. hadis olarak bulunmaktadır.

364 Ahmed b. Hanbel, *Musned*, 2/101; et-Tirmizî, "Menâkıb", 8(5/599); el-Bezzâr, *Musned*, 2/253; et-Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, 22/155, 163.

365 "aydınlattığı/ aydınlığa çıkardığı" (A, S).

الحديث السادس والعشرون[٣٦٣]

[التخلق بأخلاق الله والالتفات]

{٣٦٧} ثبت في الصَّحيح عن رسول الله صلى الله عليه وسلم أنَّه لم يكن يلتفت –يعنِي أنَّه لا يَلْوِي عُنقَه–. وكان إذا الْتَفَتَ الْتَفَتَ جميعاً يعنى بِكلّيَّته.[٣٦٤]

كشف سره وإيضاح معناه

{٣٦٨} اعلم أنه من المسايل التي اتفقت عليها المحققون والشرايعُ أنَّ كمال الإنسان في التخلُّق بأخلاق الله وطلبِ التحلّي والتشبُّهِ بصفات جنابِه العزيز. ولا شكَّ في وحدانية الحق ووحدةِ فيضِه وتوجُّهه لإيجادِ ما يريد إيجادَه. فتوجُّهُه إلى إيجاد النَّمْلة كتوجهه إلى إيجاد العرش والكرسي. لأنه مُنَزَّهٌ عن أنْ يُتَوَهَّم فيه جهاتٌ مختلفةٌ تَشِينُ من صَرَافة وحدتِه. إذْ لا كثرةَ هناك ولا تَجْزِئَةَ ولا تبعيضَ. فالتعددُ والكثرةُ والاختلافُ وأمثالُ ذلك من صفات الممكِنات القابلةِ لفعله والظاهرةِ بفيضه وتوجُّهِه الوَحْدانيِّ.

{٣٦٩} ولَمَّا كان الأمرُ كذلك وجب على كل متخلِّقٍ بأخلاق ربه أنْ لا يَتوجَّه إلى شيء إلاَّ بجملته وأَحَدِيَّةِ جمعه ويَحترزَ مِنْ أنْ يكون شيءٌ منه مع شيءٍ وشيءٌ منه مع آخَرَ فيكونَ مُتَوَزِّعَ التوجُّه. بل هو تامُّ التوجه مع كل شيء بحضورٍ تامٍّ متَّبِعٌ ربَّه في شؤونه ظاهرٌ بصفاته التي حلاَّه[٣٦٥] بها. فافهم تَرْشُدْ إن شاء الله.

---

٣٦٣ هذا الحديث مذكور في نسختي (ج) و(ع) كحديث الخامس والعشرين.

٣٦٤ أحمد، مسند، ١٠١/٢؛ الترمذي، "المناقب"، ٨(٥٩٩/٥)؛ البزار، مسند، ٢٥٣/٢؛ الطبراني، المعجم الكبير، ١٥٥/٢٢، ١٦٣.

٣٦٥ "جلاه" (س، ع).

Yirmi Yedinci Hadis

[Zaman, Arşsal Dönüş ve Burçlar]

{370} Resûlullah'dan -sallellahu aleyhi ve sellem- naklen sâbit oldu ki "zaman, Allah'ın gökleri ve yeri yarattığı gündeki şekline benzer duruma döndü..."[366]

Bunun Sırrının Açığa Çıkarılması ve Manasının Açıklanması

{371} Bu hadis, ilâhî ilimlerden, ancak nadir kâmil insanların muttali olabileceği esaslar içermektedir. Bunlardan biri, arşsal dönüşün başlamasına dair bilgidir. Bil ki kamil keşf bu küllî sır hakkında bildirdi ki arşsal dönüşün başlaması Terazi burcundan olmuştur. Ondan Balık burcuna geçmiştir. Allah onda semavi ruhlara ve arşın içinde taayyün eden temel küllî sûretlere varlık vermiştir. Bu altı burcun hükmünün süresi yirmi bir bin senedir.

{372} Koç burcundan Başak burcuna geçmiştir. Bunun hükmü elli bin senedir. Başak burcu döneminin hükmünün başından itibaren, orada vahyedilen ilâhî emir gereği, insan nevinin ortaya çıkışı söz konusudur. Bunun süresi ise yedi bin senedir. Peygamberimiz -aleyhi's-selâm- yedi binin son bininde peygamber gönderilmiştir.

{373} Başak burcu dönemi ile ahirete has olan Terazi burcu döneminin hükümlerini birleştiren berzahî/ara kısımlarda, eğitim-öğretim adamlarının iki vücutlu burclar hakkında söyledikleri şeylerin benzeri bir durum vardır. Yani bunların son yarısı, sonraki bölümün özelliği ile karışmış bir hâldedir. Hz. Peygamber'in -sallellahu aleyhi ve sellem- peygamber gönderiliş zamanından itibaren de böyledir. Bu dönem; -başlanılan gündüzün başı olan sabahtan güneşin doğuşuna kadar olan sürenin, peygamber gönderme zamanından kıyametin kopmasına kadar olan sürenin bezeri olması gibi- dünyanın ahiretle karışma zamanıdır. Bundan dolayı, nasıl ki ışık, fecrin doğuşundan sonra aşamalı bir şekilde azar azar artarsa aynı şekilde ahiret hükümlerinin zuhuru da peygamberin gönderiliş zamanından güneşin batış yerinden doğması zamanına kadar böyle olur.

366 el-Buhârî, "Bed'u'l-Halk", 2(4/107); Müslim, "Kasâme", 29(3/1305); Ahmed b. Hanbel, *Musned*, 34/24, 300.

الحديث السابع والعشرون

[الزمان والدورة العرشية والبروج]

{٣٧٠} ثَبَتَ عن رسول اللهِ صلى الله عليه وسلم «أنَّ الزَّمان قد اسْتَدَارَ كهَيْئَتِه يومَ خلق اللهُ السَّمواتِ والأرضَ» الحديثَ.[٣٦٦]

كشف سره وإيضاح معناه

{٣٧١} هذا الحديثُ يَتضمَّن أصولاً من العلوم الإلهية لا يَطَّلع عليها إلا النُّدَّرُ من الكُمَّل. منها معرفةُ بدء الدَّورة العرشية. فاعلم أن الكشف الكاملَ أفاد في هذا السر الكلّيِ أنَّ مبدأ الدورةِ العرشية كان من الميزان. ومنه إلى الحوت. أوجد الله فيه الأرواحَ السماوية والصُّوَرَ الأصلية الكلية المتعيِّنة في جوف العرش. ومدةُ حكم هذه البُروجِ الستة إحْدَى وعشرون ألفَ سنة.

{٣٧٢} ومن الحَمَل إلى بُرج السُّنْبُلة في الحكم خمسون ألفَ سنةٍ. ومن أول حكم دور السنبلة بموجِب الأمر الإلهيّ الْمُوحَى به هناك ظهورُ النوع الإنساني ومدتُه سبعةُ آلاف سنةٍ. وبُعث نبيُّنا عليه السلامُ في الألف الأَخيرِ من السبعة.

{٣٧٣} وفي الأجزاء البرزخية الجامعة بَيْنَ أحكام دَوْر السنبلة ودور الميزان الْمُخْتَصّ بالآخرة نظيرُ ما يَذكُره أهلُ التعاليم في البروج ذواتِ الجَسدَيْن. فإن النصف الأخير منها ممتزِجٌ بخاصّيَّة الفصلِ المستقبلِ. كذلك مِنْ مَبْعَث النبي صلى الله عليه و سلم هو زمانُ امْتزاج الدنيا بالآخرة كالصبح الذي هو أولُ النهار المشروع منه إلى طلوع الشمس نظيرُ الزمان الذي هو في المبعث إلى قيام الساعة. فَكَما يَزْدَاد الضوءُ بعد طلوع الفجر بالتدريج شيئاً بعدَ شيءٍ كذلك ظهورُ أحكام الآخرة من حين المبعثِ يَزداد إلى زمان طلوع الشمس من مَغربها.

---

٣٦٦ البخاري، "بدء الخلق"، ٢(١٠٧/٤)؛ مسلم، "القسامة"، ٢٩(١٣٠٥/٣)؛ أحمد، مسند، ٢٤/٣٤، ٣٠٠.

{374} Bunun benzeri bir hususa Hz. Peygamber şu sözleriyle işaret etmiştir: "Ben, kıyametle şu iki (parmak) gibi (birbirine yakın) iken gönderildim. Kıyamet gerçekten neredeyse beni geçecekti!"[367] "İnsana kırbacının ucu konuşmadıkça ve uyluğu, kendisinden sonra ailesinin ne yaptığını anlatmadıkça kıyamet kopmayacaktır!"[368] Hz. Peygamber, ahir zamanda insanların büyük çoğunluğunun, cansızların, bitkilerin ve hayvanların konuşmalarını işiteceklerine dair haberler içeren diğer hadislerindeki[369] işaretleriyle de buna benzer bilgiler vermiştir.

{375} Bu öyle bir esastır ki onu bilen; şu dünyanın ve zamanının sırrını bilir, ahiretin sırrını bilir, devirlerin/dönemlerin sırrını bilir, gök meleklerinin ve anılan aslî sûretlerin varlık zamanını bilir, Hz. Peygamber'in –sallellahu aleyhi ve sellem–, şerîata has olan nübüvvet ve risaletin sonu oluşunun sırrını bilir, velâyetin sona erişi ile mutlak nübüvvetin sona erişinin sırrını bilir ve anlatılması uzun sürecek olan diğer muhtelif ilimleri bilir.

{376} Fakat hiç kimse şu zanna da kapılmasın ki insan nevinin ortaya çıkış zamanı yedi bin yıl ile sınırlıdır. Bu ancak sadece bir devir/dönem olsaydı gerekli olurdu. Durum böyle değildir. Aksine burada kastedilen şey, Yüce Allah'ın –sübhâneh!- küllî devrin başında, anılan durumlara, hüküm ve ilhî emir Başak burcuna vardığında ise Âdem'e varlık vermiş olmasına dikkat çekmektir. Başak burcuna kadarki devirlerin ve varış noktalarının sayısını ancak Allah bilir. Yüce Allah –sübhâneh!- bunları bazı kullarına bildirebilir, onlar da, bunların zikredilmeleri belirlenmemiş olsa da bunları bilebilirler. Bunu iyi bil!

367 Ahmed b. Hanbel, *Musned*, 31/60, 38/36; et-Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, 22/162.

368 et-Tirmizî, "Fiten", 19(4/476); Ahmed b. Hanbel, *Musned*, 18/316; İbn Ebî Şeybe, *Musannaf*, 21/248; İbn Hıbbân, *Sahih*, 14/418.

369 Bu konuyla alakalı bazı rivayetler için bkz. Müslim, "Fiten", 82(4/2239); et-Tirmizî, "Fiten", 19(4/476); Ahmed b. Hanbel, *Musned*, 6/20, 18/316; İbn Ebî Şeybe, *Musannaf*, 21/248.

{٣٧٤} وإلى مثل هذا وَرَدَتِ الإشارةُ النبويةُ بقوله «بُعِثْتُ أنا والسَّاعةُ كهاتين إنْ كادتْ لَتَسْبِقُنِي»،[٣٦٧] وقوله «لا تَقُوم السَّاعةُ حتَّى تُكَلِّمَ الرَّجلَ عَذَبَةُ سَوْطِه وحتَّى يُحدِّثَه فَخِذُه بما صنع أهلُه بعدَه»[٣٦٨] وبإشارتِه في الحديث الآخَرِ المتضمِّن للإخبار عن سماع جمهورِ الناس آخِرَ الزمان نُطْقَ الجَمادات والنباتات والحَيَوانات.[٣٦٩]

{٣٧٥} و هذا أصلٌ مَنْ علِمه عَلِمَ سرَّ الدنيا وزمانِها، وعلم سرَّ الآخرة وعلم سرَّ الأدوار وعلم زمانَ وجودِ ملائكة السموات والصُّورِ الأصلية المذكورة وعلم سرَّ ختميَّة النبي صلى الله عليه وسلم للنبوَّة والرسالةِ المختصَّيْنِ بالشريعة، وعلم ختميَّةَ الولاية و سرَّ ختمية النبوة المطلقةِ وعلم غيرَ ذلك من أنواع العلوم التي يَطُول ذِكْرُها.

{٣٧٦} لكن لا يُتَوَهَّمْ أنَّ زمان ظهور النوع الإنساني محصورٌ في سبعة آلافِ سنةٍ. هذا إنما كان يَلْزَم إنْ لو لم يَكُنْ إلاَّ دورةٌ واحدةٌ. وليس الأمرُ كذلك. بل المقصودُ التنبيهُ على أنَّ الله -سُبْحَانَهُ- و تعالى أوْجَدَ في أول الدورة الكلِّيَّة الأمورَ المذكورة وعند انْتهاء الحكم والأمرِ الإلهي إلى السنبلةِ آدَمَ. واللهُ يعلم عددَ الأدوار والانتهاءاتِ إلى بُرج السنبلةَ. وقد يُعَرِّفُها -سُبْحَانَهُ- بعضَ عِبادِه فيَعْلَمها وإنْ لم يُعَيَّنْ ذكرُها. فاعلم ذلك.

٣٦٧ أحمد، مسند، ٦٠/٣١، ٣٦/٣٨؛ الطبراني، المعجم الكبير، ١٢٦/٢٢.

٣٦٨ الترمذي، "الفتن"، ١٩(٤٧٦/٤)؛ أحمد، مسند، ٣١٦/١٨؛ ابن أبي شيبة، مصنف، ٢٤٨/٢١؛ ابن حبان، صحيح، ٤١٨/١٤.

٣٦٩ انظر لبعض الروايات المتعلقة بهذا الموضوع: مسلم، "الفتن"، ٨٢(٢٢٣٩/٤)؛ الترمذي، "الفتن"، ١٩(٤٧٦/٤)؛ أحمد، مسند، ٢٠/٦، ٣١٦/١٨؛ ابن أبي شيبة، مصنف، ٢٤٨/٢١.

Yirmi Sekizinci Hadis

[Âdem'in Yaratılışı]

{377} Resûlullah -sallellahu aleyhi ve sellem- şöyle buyurdu: "Şüphesiz Allah Âdem'i kendi sûretinde[370] -başka bir rivayete göre "Rahman'ın sûretinde"[371]- yarattı!"

Bunun Sırrının Açığa Çıkarılması ve Manasının Açıklanması

{378} Bil ki Allah kendini bildi, sonra da âlemi bildi. Bundan dolayı Âdem kendi sûretinde oldu. Bu konu, önce bir giriş yapmaya muhtaçtır. Bu girişin açıklaması şöyledir: Bil ki akl-ı selîm sahiplerine göre, ittifak edilen hususlardan biri şudur. Cenâb-ı Hakk –sübhâneh!- öyle bir teklikle tektir ki bununla birlikte ne bir şeye zarf olması ne de bir şeye mazrûf olması doğru olmaz. Hakîkatler değişmez, adem/yokluk varlığa dönüşmeyeceği gibi varlık da yokluğa dönüşmez. Bir işbir durumu, zatı için gerektirdiğinde, zatı devam ettiği sürece o, onun üzerinde devam eder. Onu bir şartla veya bazı şartlarla gerektirdiğinde ise bu şarta göre olur. Bu şart veya şartların vücûdî bir emir/durum yahut ademî bir nisbet/bağıntı veya zihinde bu ikisinden oluşan bir durum olması fark etmez.

{379} Bunu anladığında anlarsın ki âlem mahza yokluk idi de sonra hakîkati, kudretle değiştirilip vücûdî bir durum hâline gelmiş değildir. Onun ezelî bir varlığı olup da kadîm varlığında Hakk'la eşit[372] ve böylece zatı itibariyle vâcip de değildir. Ne Hak onun için bir zarf ne o, Hak için bir zarf değildir. Böylece sabit oldu ki onun mertebesi vâcib-i kadîm ile adem-i mahz arasındadır. Bu mertebe, geçen hususlardan dolayı, iki tarafta (yani varlık ve yokluk tarafında) sabit olmaz.

{380} Dolayısıyla geriye sadece, (âlemin), varlık verenin ve kendisini bilenin nefsinde ezelî-manevî bir şekilde resmedilmiş olması kalır. Böylece o, kendisini bilenin ilmine nisbetle mevcût, kendi nezdinde ise ayn'ı itibariyle ma'dûm olur. Çünkü yukarıda işaret edildiği gibi onda zarf ve mazrûf olma imkânsızdır; Hakk'ın ilminin yenilenmesi veya -bir hâli yahut sıfatı olarak- başkalaşması imkânsızdır; ve daha önce açıklandığı gibi, hakîkatlerin değiştirilmesi imkânsızdır.

370 el-Buhârî, "İsti'zân", 1(8/50); Müslim, "Birr", 115(4/2017); Ahmed b. Hanbel, *Musned*, 12/275.

371 et-Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, 12/430; İbn Ebî Âsım, *Kitâbu's-Sünne*, s. 229.

372 "musâvik yani benzer" (A).

الحديث الثامن والعشرون

[خلق آدم]

{٣٧٧} قال رسول اللهِ صلى الله عليه وسلم «إنَّ الله خلق آدمَ على صورتِه[٣٧٠] -وفي روايةٍ: على صورة الرّحمن-».[٣٧١]

كشف سره وإيضاح معناه

{٣٧٨} اعلم أنَّ الله عَلِم نفسَه فعَلِم العالمَ. فلهذا كان آدمُ على صورته. وهذا يَحتاج إلى تقديم مقدمة. أمَّا بيانُ المقدمة فاعْلَمْ أنه مِنَ المتفَق عليه عند ذَوي العقول السليمة أنَّ الحقَ واحدٌ وحدةً لا يَصِحُّ معها أن يكون -سُبْحَانَهُ- ظرفاً لشيء، ولا مظروفاً لشيء. وأنَّ الحقايق لا تَنْقَلِبُ. فالعدمُ لا يَنْقلب وجوداً، والوجودُ لا يَنْقَلِب عدماً. والشيءُ إذا اقتضى أمراً لذاته لا يزالُ عليه ما دامت ذاتُه. وإذا اقْتَضاه بشرطٍ أو بشروطٍ فبِحَسَب ذلك الشرطِ وسواءٌ كان ذلك الشرطُ أو الشروطُ أمرا وجوديا أو نسبةً عدميةً أو أمرا مجتمِعاً منهما في الذهن.

{٣٧٩} وإذا فهمتَ هذا عرفتَ أن العالم لم يكن عدَماً مَحْضاً فانْقَلَبَتْ حقيقتُه بالقدرة حتى صار أمراً وجوديا، ولم يكن له وجودٌ أزليٌّ فيكونَ مساوياً[٣٧٢] للحق في وجوده القديم فيكونَ واجبا لذاته، ولم يكن الحقُّ ظرفا له ولا هو ظرفٌ للحق. فثبت أن مرتبته بين الواجب القديم وبين العدم المحض. ولا تثبت تلك المرتبةُ في الطَّرَفَيْن لما مرَّ.

{٣٨٠} فلم يَبْقَ إلا أن يكونَ مُرْتَسِماً في نفس الموجد العالم به ارْتِساما أزليًّا معنويا. فيكونُ موجودًا بالنسبة إلى علم العالِم به، معدوماً في عينه عند نفسه لِاسْتحالة الظرفية والمظروفية فيه المشارِ إليهما، ولِاسْتَحالةِ تَجَدُّدِ علمِ الحق أو تغيُّرِه حالاً له أو صفةً ولاستحالة قلب الحقايق كما مرَّ بيانُه.

---

٣٧٠ البخاري، "الاستئذان"، ١(٨/٥٠)؛ مسلم، "البر"، ١١٥(٤/٢٠١٧)؛ أحمد، مسند، ٢٧٥/١٢.
٣٧١ الطبراني، المعجم الكبير، ٤٣٠/١٢؛ ابن أبي عاصم، كتاب السنة، ص ٢٢٩.
٣٧٢ "مساوقا أي مشابها" (ع).

{381} Buna göre âlemin cüzlerinden her bir cüzün malûm oluşunun sûreti ile bütününün sûreti, Cenâb-ı Hakk'ın –sübhâneh!- ilminde, değişme ve değiştirme olmaksızın ezelî ve ebedî olarak tek vetîrede sabittir. Onun –sübhâneh!- hakîkî ahadiyyet makamındaki ilmi ne zatından farklılık gösterir ne de herhengi bir şekilde ondan ayırdedilir. Çünkü orada ne sayı vardır ne çokluk!

{382} Şu hâlde âlemin Hakk'ın hazretinden; -her ma'lûma, üzerinde bulunduğu duruma uygun bir şekilde taalluk eden zâtî-ahadî-ezelî ilminin gerektirişine göre- sudûr etmesi vacip olmuştur. Bundan dolayı âlem, Cenâb-ı Hakk'ın onu ezelde nefsinde bilmesinin sûretine göre zuhûr etmiştir. Âdem'in zâhiri, âlemin sûretinin nüshası, bâtını ise âlemin bâtınının, rûhunun ve manasının nüshasıdır. Toplamı ise, Hakk'tan varlık vermeyi gerektiren şey ile onunla -hâl, hüküm, ayn ve ilim bakımlarından- beraber bulunan şeyin taayününün sebebinin sûretidir. Onun, kendinde taayyün etmiş veya kayıtlanmış yahut itibar olmaksızın zatının gerektirmediği bir duruma bürünmüş olması değildir. Ancak tasavvurî ilim ile gözleme ve görmeye dayalı idrak; bu ifadenin darlığından dolayı hatta fikrî tasavvurun darlığından dolayı hatta –geniş kuds makamı ile menba ve esas olan zat makamının dairesinin genişliğine nisbetle- bu idrak edici nefsin darlığından dolayı bu sırra dair bundan daha çok şey bildiremez.

{383} Bunu anladığında Hz. Peygamber'in; "Şüphesiz Allah Âdem'i kendi sûretinde yarattı!" sözünün sırrını anlarsın. Ayrıca anlarsın ki sûret; zahir olanı, bâtın olanı ve -toplamanın gerektirdiği ve peşinden; ortaya çıkması, kara boyanın, mazının ve suyun özel bir şekilde birleşmesine bağlı olan siyahlığın takip etmesi gibi, gelmesini istediği şeyi- bir araya toplayan hususları içeren müşterek bir durumdur. Bununla beraber o, bir yönden bunların hepsinden başka bir şeydir. Bunu bil, doğru yolda olursun, inşallahu teâlâ.[373]

373 Serez, 387 numaralı nüsha burada sona ermektedir. İstinsah kaydı, bu arada katibinin ismi bulunmamaktadır.

{٣٨١} فصورةُ معلوميَّةِ كلِّ جزءٍ من أجزاء العالم وصورةُ جملتِه ثابتةٌ في علمه -سُبْحَانَهُ- أزلاً و أبداً على وتيرة واحدة، دونَ تغيُّرٍ وتبديل. و علمُه -سُبْحَانَهُ- في حضرة الأحديَّةِ الحقيقةِ لا يُغايِر ذاتَه ولا يَمْتاز عنها بوجهٍ من الوجوه. إذْ لا عدَدَ هناك ولا كثرةَ.

{٣٨٢} فوجب أن يَصْدُر العالم عن حضرته على ما اقْتَضاه علمُه الذَّاتيُّ الأحديُّ الأزليُّ المتعلّقُ بكل معلوم بحسبِ ما هو المعلومُ عليه. فلهذا ظهر العالمُ على صورة علم الحق به في نفسه أزلاً. فظاهرُ آدمَ نسخةُ صورةِ العالم وباطنُه نسخةُ باطن العالم وروحِه ومعناه. والمجموعُ صورةُ سَببِ تَعَيُّنِ ما اقتضى الإيجادَ من الحق وصَحِبه حالاً وحكماً وعيناً وعلماً لا أنه متعيّنٌ في نفسه أو متقيّدٌ أو متلَبّسٌ بأمرٍ لا يقتضيه ذاتُه دون اعتبارٍ. وإنما العلمُ التصوُّرِيُّ والإدراكُ الشهوديُّ والبصريُّ لا يُعْرِب عن هذا السِّرّ بأكثرَ من هذا لضِيقِ تلك العبارةِ، بل لضيق التصورِ الفكريّ بل لضيقِ تلك النفسِ المدركةِ بالنسبة إلى فَسِيح حضرة القدس وسَعَة دايرةِ حضرة الذات التي هي المنبعُ والأساسُ.

{٣٨٣} وإذا عرفتَ هذا عرفتَ سرَّ قوله «إنَّ الله خلق آدم على صورته» وأنَّ الصورة أمرٌ مشترَكٌ يشتمل على ما ظَهَر وبَطَن وجَمع ما اسْتَلْزَمَهُ الجمعُ واستَتْبعه استتباعَ السوادِ الموقوفِ الظهورِ على اجتماع الزاج والعَفْصِ والماءِ على وجهٍ مخصوصٍ مع أنه غيرُ ذلك كلِّه من وجهٍ. فاعلم تَرْشُدْ إنْ شاء اللهُ تعالى.[٣٧٣]

---

٣٧٣ انتهت نسخة سزر، رقم ٣٨٧ هنا. ولا يوجد فيها أي قيد بما فيه اسم كاتبه.

Yirmi Dokuzuncu Hadis

[Rahmet Esintileri]

{384} Resûlullah'dan -sallellahu aleyhi ve sellem- şöyle buyurduğu nakledilmiştir: "Şüphesiz ömrünüzün şu günlerinde Rabbinizin bazı rahmet esintileri vardır. Dikkat edin de kendinizi onların karşısına koyun!"[374] Resûlullah doğru söylemiştir.

Bunun Sırrının Açığa Çıkarılması ve Manasının Açıklanması

{385} Bil ki taarruz/kendini bir şeyin karşısına koyma başta iki kısma ayrılır: Amel etmeye çalışmaktan yoksun olan ve amel etmeye çalışmakla karışık olan. Amel etmeye çalışmaktan yoksun olanı, gayr-ı mec'ûl zâtî istidad ile taarruzdur ve buna asla bir emir bitişmez. Taarruzun ilk ve en üstün mertebesi budur. Bunu, rûhânî duruluğun ve bunun, -mertebenin hükümleri ile sahibi hakkında akledilen- feleğinin dairesinin genişliği ile taarruz takip eder. Bunun ehli; ruh kuvvetine, cevherliliğinin yüceliğine, mertebesinin yüksekliğine ve taarruz durumunda kişiye hâkim olan zâtî duruma göre farklı farklı derecelerdedir.

{386} Bu ikisi, işaret ettiğim gibi, amel etmeye çalışmaktan hâlidirler. Bununla beraber aralarında ince bir fark vardır. Bu da şudur: Rûhâniyyetin duruluğu ve dairenin genişliği özelliğine sahip olan ikinci kısmı, ancak şundan dolayı, birinci kısmın ardından gelen ikinci kısım yaptık: Çünkü o, Cenâb- Hak'dan; kabul edilen var oluştan -gayr-ı mec'ûl olması sebebiyle- mertebece önce olan küllî istidadıyla kabul ettiği varlık hissesinden, -"ca'l: yapılma/yaratılma" hükmünün verilmesi doğru olacak olan- cüz'î, vücûdî, müteceddid bir istidad kazanmıştır. Zira o, durulukla ve başka şeylerle mevsûf ruh için hâsıl olan varlık meyvelerindendir. O -yani bu cüz'î istidat-, her ne kadar bir yönden küllî isti'dâdın hükümlerinden bir hüküm, sıfatlarından bir sıfat ise de zuhuru ve tahakkuku vücûda bağlıdır ve onunla hâsıl olur. Anla!

374 et-Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, 19/233; et-Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Evsat*, 3/180, 6/221; el-Hakîm et-Tirmizî, *Nevâdiru'l-Usûl*, 2/705.

الحديث التاسع والعشرون

[نفحات الرحمة]

{٣٨٤} رُوِيَ عن رسول اللهِ صلى الله عليه وسلم أنَّه قال «إنَّ لربِّكم في أيَّام دهرِكم نَفَحَاتٍ من رحمتِه. ألاَ فتَعَرَّضُوا لها».[٣٧٤] صدق رسول اللهِ.

كشف سره وإيضاح معناه

{٣٨٥} اعلم أن التعرُّض يَنْقَسِم أوَّلَ ما ينقسم إلى قسمين؛ عارٍ عن التعمُّل وممزوجٍ بالتعمُّل. فالعاري عن التعمل التعرُّضُ بالاستعداد الذاتيِّ الغيرِ مجعولٍ ولا يقترَن به أمرٌ أصلاً. وهو أولُ مراتبِ التعرضِ وأعلاها. ويَلِيه التعرُّضُ بصفاءِ الرُّوحانية وسَعَة دايرةِ فَلَكها المعقولِ في أحكام المرتبة وصاحِبِها. وأهلُها متفاوتَةُ الدرجات بحسب قوّة الروح وشَرَفِ جَوْهَرِيَّته وعُلُوِّ مرتبته والحالِ الذاتيِّ الغالبِ عليه حالَ التعرضِ.

{٣٨٦} فهذان خاليان عن التعمُّلِ كما أشرتُ إليها. غيرَ أنَّ بينهما فرْقاً دقيقا. و هو أنَّ القسم الثانيَ المختصَّ بصفاء الرُّوحانية وسعةِ الدايرة إنما جعلناه قسما ثانِياً تالياً للقسم الأول. لأنه يَكْتَسِب من الحصة الوجوديَّة التي قَبِلها من الحق باستعداده الكليِّ السابقِ بالمرتبة على الوجود المقبول لكونه غيرَ مجعولٍ استعداداً جزئيًّا وجوديًّا متجدِّداً يَصْدُقُ الحكمُ عليه بالجعل. فإنه من ثَمرات الوجود الحاصل للروح الموصوفِ بالصفاء وغيرِه. فهو أعني هذا الاستعدادَ الجزئيَّ وإنْ كان من وجهٍ حكما من أحكام الاستعداد الكليِّ وصفةً من صفاته فإن ظهوره وتحقُّقَه موقوفٌ على الوجود وحاصلٌ به. فافهم.

---

٣٧٤ الطبراني، المعجم الكبير، ٢٣٣/١٩؛ الطبراني، المعجم الأوسط، ١٨٠/٣، ٢٢١/٦؛ الحكيم الترمذي، نوادر الأصول، ٧٠٥/٢.

{387} Onu mahabbetle taarruz takip eder. Onunla beraber mutlaka fakirlik; ya mutlak fakirlik yahut mukayyed fakirlik bulunur. Bunun ehli de farklı derecelerdedir. İlk derecenin ehli, Hakk'ın karşısına mutlak muhabbet sıfatıyla çıkarlar ve ondan başka bir şey istemezler. Hatta onu, kendisini bilmeleri veya bir kimsenin ondan haber vermesi yönünden sevmezler, araştırmazlar. Aksine ne onu niye sevdiklerini bilirler ne de ondan herhangi bir talebleri belli olur. Bu, temel zâtî bir münasebetin gerektirdiği ve amel etmeye çalışma özelliği bulunmayan iki taarruza benzeyen bir taarruzdur. Onlardan sadece bertaraf edemediği derûnî bir eğilim ve cezbedilme duygusuyla ayrılır. Hatta o, nefsinde bir irtibat, mutlak bir fakirlik, bir cezbeye kapılma, bir aşık olma ve Hakk'a yönelik, belirli bir sebebini bilemediği bir eğilim görür. Böylece cezbeye kapılır, eğilim duyar, arzu eder ama ne "Niçin?" bilir, ne "Nasıl?" İşte bu, zatî münasebettir. Ben bunu kitaplarmızın bazı yerlerinde anlattım.

{388} Zikrettiklerimin ardından, topluca veya tek tek bazı işler için mahabbet sıfatıyla taarruz gelir. Bu işlere, bütün gerekleriyle birlikte onu bilmek, onu müşahede etmek veya ona yakın olmak örnek verilebilir. Mukayyed fakrın ilk derecesi budur.

{389} Bunu, -Hak'dan olan şeylerin Hakk'a has olmaması ve Hak'la irtibatının bulunmaması itibariyle- Hakk için mahabbet sıfatıyla taarruz takip eder. Biraz önce zikredilen, -Hakk'ın bilinmesi, müşahede edilmesi, ona yakın olma ve onunla birlikte adım atma gibi şeyler- Hak'la irtibatı ifade ederler. Hakk için mahabbet sıfatıyla taarruz eden kimse ise bilakis, saadet sebeplerini, -Resûl-i Sâdık'ın verdiği haberler ve bazı yönlerden muttali olma gereği sonucu zihninde müşahhas hâle gelmeleri yönünden- elde etmek gibi, toplu olarak ve tek tek özel istekler için taarruz eder.

{390} Bu kısmın bazı ayrıntıları vardır. Bunlar bir makama hastırlar ki onun hükmü, -hemen veya ileride, vakitli ve vakitsiz olarak- yararlı olan şeyleri kazanmak, zararlı olan şeyleri defetmektir. Bu kısma, muhtelif çeşitleriyle teşvik edici ve korkutucu hususlar da girer.

{391} Mukayyed fakr, ilk iki taarruz hariç, bunların hepsiyle beraber bulunur. İlk iki taarruzla beraber bulunan fakr, taarruz denilen mutlak fakrdır. Hatırla! Bu mukayyed fakrın mütellakı ise bir isteğe veya bazı isteklere dayanan bir kemali talep etmektir. Ben anılan isteklerin esaslarının anlatımını ilk iki taarruzdan sonra belirlemiştim. Bunu bil. Zikrettiğim şeylerin dışında kalan ise -ameller, tevec-

{٣٨٧} ويليها التَّعَرُّضُ بالمحبَّة، ويُلازمها الفقرُ لا مَحالَةَ. فإمَّا فقرٌ مطلقٌ أو فقرٌ مقيدٌ. وأهلُها على درجاتٍ متفاوتة. فأهلُ الدرجة الأولى هُمُ المتعَرِّضون للحق بصفةِ المحبة المطلقة لا يَطلبون شيئا سِواه، بل لا يُحِبُّونه ولا يطلبونه من حيثُ علمُهم به أو إخبارُ أحدٍ بهم عنه. بل لا يَعرفون لِمَ يحبُّونه ولا يَتعيَّن لهم مطلوبٌ ما منه. وهذا تَعَرُّضٌ تُوجِبه مناسبةٌ أصليةٌ ذاتيةٌ يُشْبِه التعرضَيْن اللذيْن لا تعمُّلَ فيهما ولا يَمتاز عنها إلا بِوجدان ميلٍ وانجذابٍ لا يَقْدِر على دفعه. بل يَرى في نفسه ارتباطاً وفقراً مطلقا وانْجِذاباً وتَعشُّقاً ومَيْلاً إلى الحق لا يَعرِفُ له سببا معيَّناً. فيَنْجَذِب و يَميل ويَشْتاق ولا يَدْري لم، لا وكيف. وهذه هي المناسبةُ الذاتيةُ. وقد ذكرتُها في مَواضِعَ مِنْ كُتُبِنا.

{٣٨٨} ويَلي ما ذكرتُ التعرضُ بصفة الْمَحَبَّة لأمورٍ معينة جمعاً وفُرادَى كالعلم به أو شهودِه أو القربِ منه مع لَوازِم ذلك كلِّه. وهو أوّلُ درجاتِ الفقرِ المقيَّدِ.

{٣٨٩} ويلي ذلك التعرضُ بصفة المحبة للحق باعتبارِ ما يكون من الحق مما لا يَخْتَصُّ ولا يَرتبط بالحق كالأشياء التي سبق ذكرُها آنِفاً من معرفة الحق وشهوده والقُرْبِ منه والاخْتِطاء به بل إنما يَتعرض لِمَطالِبَ مخصوصةٍ جمعاً وفُرادى كالظَّفَرِ بأسباب السعادة من حيثُ تَشَخُّصُها في ذهنه بموجَب أخبارِ الرسول الصادق واطِّلاعٍ من بعض الوجوه.

{٣٩٠} ولهذا القسم تفاصيلُ تَخْتَصُّ بمقام واحدٍ حكمُه طلبُ جَلْبِ المنافع ودفع الْمَضَارِّ عاجلا وآجلا موَقَّتاً وغيرَ موقتٍ. ويَنْدرج في هذا القسم أيضا المرغَّباتُ والمرهَّبات على اختلافِ ضُرُوبها.

{٣٩١} والفقرُ المقيَّد مُصاحِبٌ لجمع ذلك ما عدا التعرُّضيْن الأوليْن. فإن الفقرَ المصاحِبَ لهما هو الفقرُ المطلق الْمَكْنِيُّ عنه بالتعرض. فتَذَكَّرْ. ومتعلَّقُ هذا الفقرِ المقيَّد طلبُ استكمالٍ متوقِّفٍ على تحصيل مَطْلَبٍ أو مطالبَ عيَّنْتُ ذكرَ أصولها بعدَ التعرضيْن الأوليْن. واعلم ذلك. وما سِوَى ما ذكرتُ فإنما هو تعرُّضٌ بصُوَرِ الوسائل

cühler, duaların sûretleri ve benzeri şeyler gibi- vesilelerin sûretleriyle taarruzdur. Taarruz için, zikrettiklerimizden başka küllî bir mertebe yoktur. Bilakis sadece bu temellerin ayrıntıları vardır.[375]

375 İşte nüsha kâtiplerinin bu son kısımda yazdıkları:

A nüshası: "Yazımında fakir Abdullah, 903 hicret-i seniyye senesinin tazim ve ikram gösterilen Şaban ayının başlarında sona geldi".

C nüshası: "Yüce Allah'ın yardımıyla taamam oldu!".

B nüshası: "Doğruyu en iyi Allah bilir. Dönüş ve varış onadır. Allah da bu kitabı yazana rahmet eylesin. Bu değerli nüshanın (yazımı), Pazartesi günü sona erdi. Bu gün de hicret-i nebeviyyeyi –sahibine bin selam olsun!- esas alan takvime göre ikinci binden, ikinci ondan, sekizinci ondan, sekizinci onda birden, birinci yarıdan, üçüncü altıda birden, üçüncü üçte birden, birinci onda bir-dir. –Rûmî aylarda Eylül ayıdır (Sayfa kenarında)-. Ben, kadîr Rabbine muhtaç olan fakir, hakîr Ahmed b. Abdilbâkî en-Nurekoyî (?)'yim. Allah; onu, babasını ve –diri, ölü- bütün erkek ve kadın müminlerle erkek ve kadın Müslümanları bağışlasın!"

Burada verilen bilmeceli tarih kaydının açılımı şöyledir:

ikinci binden: ikinci bin yılından: İkinci bin yıl 1000'den başlar: 1000

ikinci ondan: Bin yılda bulunan on yüz yıldan ikinci yüz yıldan: İkinci yüzyıl 100'den başlar: 100

sekizinci ondan: Yüz yılda bulunan on tane on yıldan sekizinci on yıldan: Sekizinci on yıl 70 yılından başlar: 70

sekizinci onda birden: On yılda on tane onda bir yıl yani on tane bir yıl vardır. Bunların sekizincisi: 8

birinci yarıdan: Bir yılın ayları ikiye ayrılır. Birinci yarıyı oluşturan ilk altı aydan.

üçüncü altıdabirden: Altı aylık ilk yarının altı ayı vardır. Bunlar da altı tane altıda bir demektir. Bunların üçüncü altıda birinden: Yılın ilk yarısının üçüncü ayı Rebîu'l-evvel.

üçüncü üçte birden: Ayın günleri onar onar üçe ayrılır. Bunların üçüncü üçte biri yirmiden başlar: 20

birinci onda bir: Ayın on günlük üçte bir kısmında on tane onda bir gün yani on tane bir gün vardır. Bunların birincisi: 1

Netice olarak 21 Rebîu'l-evvel 1178 tarihi çıkmaktadır. Katib hicrî ayın rûmî karşılığını Eylül ayı olarak kaydetmiştir. Bu tarihin miladî karşılığı da 17 Eylül 1764'tür.

كالأعمالِ والتوجهاتِ وصورِ الأدعية وأمثالِ ذلك. وليس للتعرض مرتبةٌ كليةٌ غيرُ ما ذكرنا. بل تفاصيلُ هذه الأصولِ لا غيرُ.[٣٧٥]

٣٧٥ هذا ما كتبه هنا كُتّاب النُسَخ: كاتب نسخة (ع): ''قد وقَع الفراغُ من تحريرِه عبد الله الفقير في أوايل شعبانَ المعظَّم المكرَّم في سنة ثلث وتسعمائة هجرية نبوية''؛ كاتب نسخة (ج): ''تم بعون الله تعالى''. كاتب نسخة (ب): والله أعلم بالصواب وإليه المرجع والمآب ورحم الله لمن كتب الكتاب. قد وقع الفراغ من النسخة الشريفة في يوم الاثنين وهو العُشر الحادي من الثلث الثالث من السدس الثالث من النصف الأول من العُشر الثامن من العَشر الثامن من العَشر الثاني من ألف الثاني من الهجرة النبوية عليه ألف تحية –في شهور رومية ماه أيلول (في الهامش)- وأنا الفقير الحقير المحتاج إلى ربه القدير أحمد بن عبد الباقي النوره قويي غفر الله لهما ولجميع المؤمنين والمؤمنات والمسلمين والمسلمات الأحياء منهم والأموات''.

هذا قيد لغزي يمكن شرحه هكذا:

من الألف الثاني: الألف الثاني يبدأ بالألف أي ١٠٠٠.

من العَشر الثاني: يوجد في الألف عشر مائة وثانيها يبدأ بالمائة أي ١٠٠.

من العَشر الثامن: يوجد في المائة عشر عشرات وثامنها يبدأ بسبعين أي ٧٠.

من العُشر الثامن: يوجد في العَشر عَشرة أعشار أي عَشرة آحاد فالثامن منها ٨.

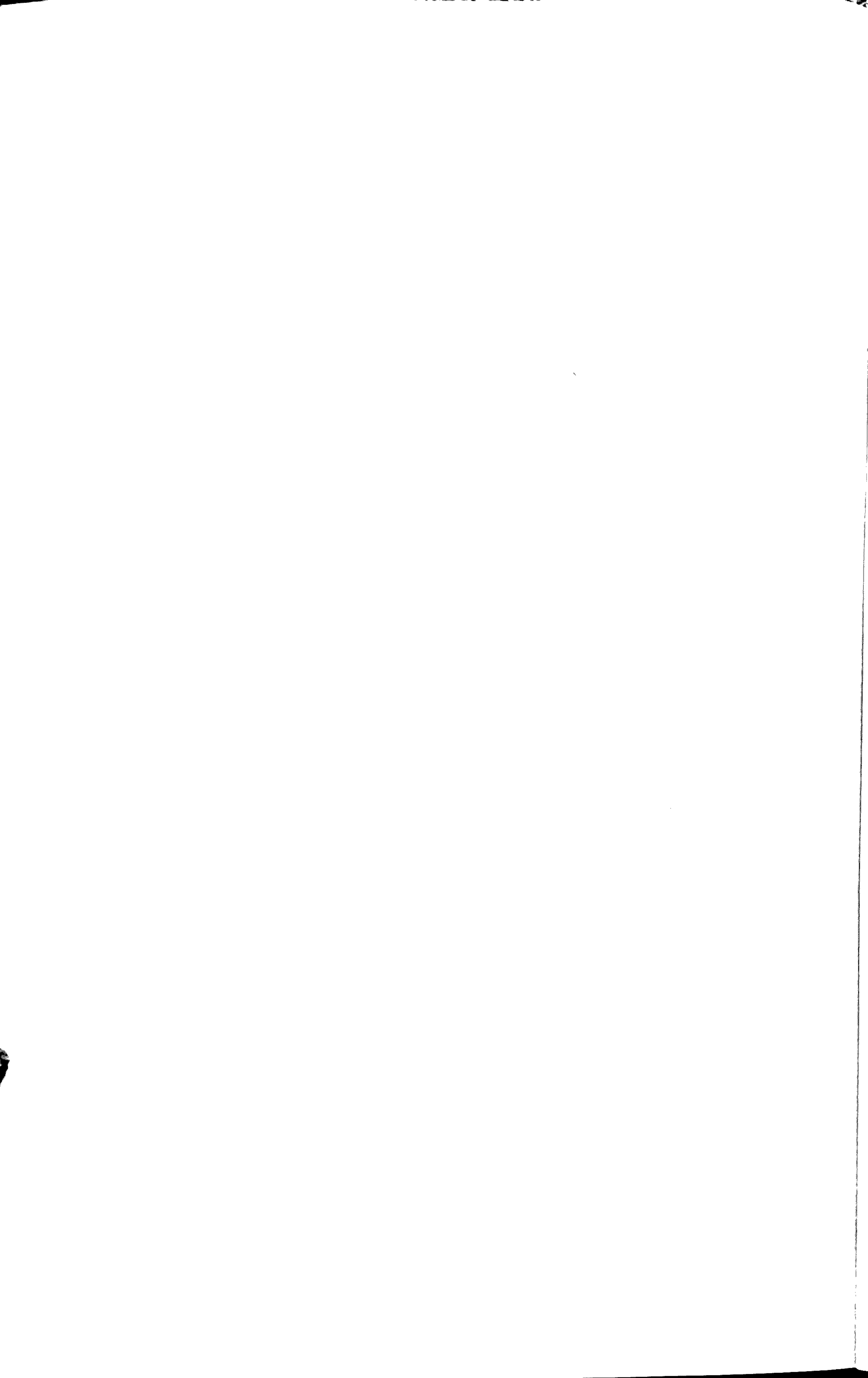
من النصف الأول: يقسم شهور السنة إلى قسمين فمن شهور القسم الأول الستة.

من السدس الثالث: يوجد في القسم الأول من السنة ستة أشهر فالثالث منها شهر الربيع الأول.

من الثلث الثالث: يقسم أيام الشهر إلى ثلاثة أقسام فالقسم الثالث منها يبدأ بالعشرين أي ٢٠.

العُشر الحادي: يوجد في كل من أقسام الشهر الثلاثة عشرة أيام فالعُشر الأول منها أي ١.

إذن هذا القيد اللغزي يعني ٢١ الربيع الأول ١١٧٨.

مراجع التحقيق*

ابراهيم ابراهيم محمد ياسين، صدر الدين القونوي وفلسفته الصوفية، إسكندرية، ٢٠٠٣، منشأة المعارف، ٣١٨ ص.

ابن أبي شيبة، المصنف، تحقيق محمد عوامة، جدة-دمشق، ١٤٢٧/٢٠٠٦، دار القبلة، ٢٦ ج.

ابن أبي عاصم الضحاك بن مخلد، كتاب السنة، تحقيق محمد ناصر الدين الألباني، بيروت، ١٤٠٠/١٩٨٠، المكتب الاسلامي، ٢ ج.

ابن الأثير، عز الدين، أسد الغابة في معرفة الصحابة، القاهرة، ١٩٧٠، دار الشعب، ٧ ج.

ابن الأثير، مجد الدين، جامع الأصول في أحاديث الرسول، تحقيق عبدالقادر الأرناؤوط، ١٣٨٩/١٩٦٩، ١٢ ج.

ابن الجوزي، كتاب الموضوعات، تحقيق عبد الرحمن محمد عثمان، المدينة المنورة، المكتبة السلفية، ٣ ج.

ابن الجوزي، العلل المتناهية في الأحاديث الواهية، تحقيق إرشاد الحق الأثري والشيخ خليل الميس، بيروت، ١٤٠٣/١٩٨٣، دار الكتب العلمية، ٢ ج.

ابن حبان، صحيح ابن حبان بترتيب ابن بلبان، تحقيق شعيب الأرناؤوط، بيروت، ١٤١٤/١٩٩٣، مؤسسة الرسالة، ١٨ ج.

ابن حجر العسقلاني، الاصابة في تمييز الصحابة، بيروت، دار الكتب العلمية، ٩ ج.

* تحتوي هذه القائمة المراجع العربية فقط. فللمراجع غير العربية ينظر إلى القائمة التركية.

ابن حجر العسقلاني، تلخيص الحبير، تحقيق أبو عاصم حسن، ١٩٩٥/١٤١٦، مؤسسة قرطبة، ٤ ج.

ابن حجر العسقلاني،تهذيب التهذيب، تحقيق إبراهيم الزيبق وعادل مرشد، مؤسسة الرسالة، ٤ج.

ابن حجر العسقلاني، الدرر الكامنة في أعيان المائة الثامنة، تحقيق محمد سيد جاد الحق، القاهرة، ١٩٦٦، دار الكتب الحدبثة، ٥ ج.

ابن خزيمة محمد بن اسحاق، صحيح، تحقيق محمد مصطفى الأعظمي، بيروت، ١٩٧٥/١٣٩٥، المكتب الاسلامي، ٤ ج.

ابن خزيمة محمد بن اسحاق، كتاب التوحيد وإثبات صفات الرب عز وجل، تحقيق عبد العزيز الشهوان، الرياض، دار الرشد، ٢ ج.

ابن خلكان، وفيات الأعيان وأنباء أبناء الزمان، تحقيق إحسان عباس، بيروت، دار صادر، ٨ ج.

ابن سعد، الطبقات الكبرى، بيروت، ٨ ج.

ابن عبد البر، جامع بيان العلم وفضله، تحقيق عبد الرحمن حسن محمود، القاهرة، ١٩٧٥، ٥١٣ ص.

ابن عراق، تنزيه الشريعة المرفوعة، تحقيق عبد الوهاب عبد اللطيف وم. الصديق، مصر، ١٣٧٨، مطبعة عاطف، ٢ ج.

ابن العربي، فصوصو الحكم، تحقيق أبو العلا عفيفي، (القاهرة)، ١٩٤٦/١٣٦٥، دار إحياء الكتب العربية، ٢ ج.

ابن عساكر، تاريخ مدينة دمشق، تحقيق محب الدين عمر بن غرامة العمري، بيروت، ١٩٩٥/١٤١٥، دار الفكر، ٨٠ ج.

ابن عساكر، معجم الشيوخ، تحقيق د. وفاء تقي الدين، دمشق، ١٤٢١/٢٠٠٠، دار البشائر، ٣ ج.

ابن ماجة، السنن، تحقيق محمد فؤاد عبد الباقي، ١٩٧٥/١٣٩٥، ٢ ج.ابن

ابن الملقن، البدر المنير، تحقيق مصطفى أبو الغيط وزميليه، الرياض، ١٤٢٥/٢٠٠٤، دار الهجرة، ١٠ ج.

ابن الملقن، طبقات الاولياء، تحقيق نور الدين شريبة، القاهرة، ١٤١٥/١٩٩٤، مكتبة الخانجي، ٦٢٦ ص.

ابن منظور، لسان العرب، دار المعارف.

أبو داود، سنن، تحقيق محمد محي الدين عبد الحميد، بيروت، دار الفكر، ٤ ج.

أبو عوانة يعقوب بن اسحق، مسند، تحقيق أيمن ين عارف الدمشقي، بيروت، ١٤١٩/١٩٩٨، دار المعرفة.

أبو نعيم، حلية الأولياء، بيروت، ١٤٠٩/١٩٨٨، دار الكتب العلمية، ١٠ ج.

أبو يعلى، مسند، تحقيق حسين سَليم أسد، دمشق-بيروت، ١٤٠٦/١٩٨٦، دار المأمون للتراث، ١٤ ج.

أحمد بن حنبل، مسند، تحقيق شعيب الأرناؤوط وزملاؤه، بيروت، ١٤١٦/١٩٩٥-١٤٢١/٢٠٠١، مؤسسة الرسالة، ٥٠ ج.

إسحاق بن راهويه، مسند، تحقيق د.عبد الغفور عبد الحق، المدينة المنورة، ١٤١٢/١٩٩١، مكتبة الإيمان، ٥ ج.

إسماعيل حقي، روح البيان، القاهرة، ١٢٥٥، بولاق، ٣ ج.

البزار، مسند، تحقيق محفوظ الرحمن زين الله وعادل بن سعد، المدينة المنورة، مكتبة العلوم والحكم، ١٣ ج.

البخاري، صحيح، تحقيق محمد زهير، مصر، ١٣١١، بولاق، ٩ ج.(طبع الافست).

البيهقي، السنن الكبرى، حيدراباد، ١٣٤٤-١٣٥٥، ١٠ ج.

البيهقي، شعب الإيمان، تحقيق أبي هاجر محمد زغلول، بيروت، ١٩٩٠/١٤١٠، دار الكتب العلمية، ٩ ج.

البيهقي،كتاب الزهد الكبير، تحقيق الشيخ عامر أحمد حيدر، بيروت، ١٩٨٧/١٤٠٨، ٤٣٩ ص.

الترمذي، أبو عيسى، سنن، تحقيق أحمد محمد شاكر وزميليه، ٥ ج.

الترمذي، أبو عيسى، الشمائل المحمدية والخصائل المصطفوية، تحقيق سيد بن عباس الجليمي، مكة المكرمة، ١٩٩٣/١٤١٣\ المكتبة التجارية، ٤٠٠ ص.

الترمذي، حكيم، نوادر الأصول في معرفة أحاديث الرسول، تحقيق اسماعيل ابراهيم متولَى عَوَض، القاهرة، ٢٠٠٨/١٤٢٩، مكتبة الامام البخاري، ٢ ج.

التفتازاني، أبو الوفاء، ''الطريقة الأكبرية''، الكتاب التذكاري محيي الدين بن عربي في الذكرى المئوية الثامنة لميلاده ١١٦٥-١٢٤٠، إشراف: إبراهيم مدكور، القاهرة، ١٩٦٩/١٣٨٩، دار الكتاب العربي، ص ٢٩٥-٣٥٣.

الجوهري، الصحاح، تحقيق أحمد عبد الغفور عطار، بيروت، ١٩٨٤/١٤٠٤، دار العلم للملايين، ٧ ج.

الحاكم، المستدرك على الصحيحين، بيروت، دار المعرفة، ٤ ج.

حكيم الترمذي: انظر: الترمذي، حكيم

الخطيب البغدادي، شرف أصحاب الحديث، تحقيق محمد سعيد خطيب اوغلو، أنقرة، ١٩٧٢، ٥٠-١٩١ ص.

الدارقطني، سنن، تحقيق السيد عبد الله هاشم يماني، القاهرة، ١٩٦٦/١٣٨٦، دار المحاسن، ٤ ج.

الدارقطني، كتاب الرؤية، تحقيق إبراهيم محمد وأحمد فخدي، الأردن، ١٤١١/١٩٩٠، المنار، ٤١٢ ص.

الدارمي، سنن، تحقيق فواز أحمد زمرلي وخالد السبع العلمي، بيروت، ١٤٠٧/١٩٨٧، دار الكتاب العربي، ٢ ح.

الذهبي، تذكرة الحفاظ، بيروت، دار الكتب العلمية، ٤ ج.

الذهبي، سير أعلام النبلاء، تحقيق بشار عواد معروف، بيروت، ١٤٠٩/١٩٨٨، مؤسسة الرسالة، ٢٥ ج.

الذهبي، ميزان الإعتدال في نقد الرجال، تحقيق علي محمد البجاوي، ١٣٨٢/١٩٦٣، ٤ ج.

الربيع، مسند الامام الربيع، جمع و ترتيب أبي يعقوب يوسف الورجلاني، تحقيق نور الدين عبد الله السالمي، مسقط، ١٤٢٤/٢٠٠٣، مكتبة مسقط، ٤٧٦ ص (ضمن "كتاب الترتيب في الصحيح من حديث الرسول صلى الله عليه وسلم).

الزركلي، خيرالدين، الأعلام، بيروت، ١٩٨٦، دار العلم للملايين.

السبكي، طبقات الشافعية الكبرى، تحقيق عبد الفتاح محمد الحلو ومحمود محمد الطناحي، دار إحياء الكتب العربية.

السخاوي، المقاصد الحسنة، تحقيق عبد الله محمد الصديق، بيروت، ١٣٩٩/١٩٧٩، دار الكتب العلمية، ٥١٠ص.

السيوطي، الدر المنثور في التفسير بالمأثور، تحقيق عبد الله بن عبد المحسن التركي، القاهرة، ٢٠٠٣/١٤٢٤، ١٧ ج.

السيوطي، اللآلي المصنوعة، مصر، المكتبة التجارية الكبرى، ٢ ج.

الشوكاني، البدر الطالع بمحاسن من بعد القرن السابع، القاهرة، دار الكتاب الاسلامي، ٢ ج.

طاش كبري زاده أحمد بن مصطفى، مفتاح السعادة، بيروت، دار الكتب العلمية، ٣ ج.

الطبراني، الأحاديث الطوال، تحقيق حمدي عبد المجيد السلفي، بيروت، ١٤١٩/١٩٩٨، المكتب الاسلامي، ١٩٢ ص.

الطبراني، المعجم الكبير، تحقيق: حمدي عبدالمجيد السلفي، القاهرة، مكتبة ابن تيمية، ٢٥ ج.

الطبراني، المعجم الأوسط، تحقيق طارق وعبد المحسن، القاهرة، ١٤١٥/١٩٩٥، دار الحرمين، ١٠ ج.

الطبري، تفسيرالطبري جامع البيان عن تأويل آي القرآن، تحقيق عبد الله التركي، القاهرة، ١٤٢٢/٢٠٠١، دار هجر، ٢٦ ج.

الطحاوي، شرح مشكل الآثار، تحقيق شعيب الأرناؤوط، بيروت، ١٤١٥/١٩٩٤، مؤسسة الرسالة، ١٦ ج.

الطحاوي، شرح معاني الآثار، تحقيق زهري النجار وصاحبيه، ١٤١٤/١٩٩٤، عالم الكتب، ٥ ج.

عبد الله بن المبارك، كتاب الزهد والرقائق، تحقيق حبيب الرحمن الأعظمي، بيروت، دار الكتب العلمية.

عبد بن حميد، المنتخب من مسند عبد بن حميد، تحقيق أبي عبد الله مصطفى بن العدوي، الرياض، ١٤٢٣/٢٠٠٢، دار بلنسية، ٢ ج.

عبد الرزاق، المصنف، تحقيق حبيب الرحمن الأعظمي، بيروت، ١١ ج.

عبد الرحمن جامي، نفحات الأنس من حضرات القدس، ترجمة لامعي جلبي، استانبول، ١٩٨٠ (مصور من طبعة استانبول، ١٢٨٩).

العجلوني، كشف الخفاء، بيروت، ١٣٥١، دار إحياء التراث العربي، ٢ ج.

علي القاري، المصنوع في معرفة الحديث الموضوع، تحقيق عبد الفتاح أبو غدة، بيروت، ١٤١٤/١٩٩٤، دار البشائر الاسلامية، ٣٤٢ ص.

الغزالي، إحياء علوم الدين، دار إحياء الكتب العربية، ٤ ج.

القاضي عياض، مشارق الأنوار على صحاح الآثار، تونس-القاهرة، المكتبة العتيقة-دار التراث، ٢ ج.

القشيري عبد الكريم بن هوازن، الرسالة القشيرية، تحقيق معروف مصطفى زريق، بيروت،١٤٢١/٢٠٠١، المكتبة العصرية، ٤٨٣ ص.

القضاعي، مسند الشهاب، تحقيق حمدي عبدالمجيد السلفي، بيروت، ١٤٠٥/١٩٨٥، مؤسسة الرسالة، ٢ ج.

كاتب جلبي، كشف الظنون، إستانبول، ١٩٧١، ٢ ج.

المباركفوري، تحفة الأحوذي بشرح جامع الترمذي، تحقيق عبد الوهاب عبد اللطيف، بيروت، دار الفكر، ١٠ ج.

المتقي، كنز العمال، بيروت، مؤسسة الرسالة، ١٦ ج.

المروزي محمد بن نصر، كتاب تعظيم قدر الصلاة، تحقيق د. عبدالرحمن الفَرِيوائي، المدينة المنورة، ١٤٠٦، مكتبة الدار، ٢ ج.

المزي، تهذيب الكمال، تحقيق بشار عواد معروف، بيروت، ١٤١٥/١٩٩٤، مؤسسة الرسالة، ٣٥ ج.

مسلم، صحيح، تحقيق محمد فؤاد عبد الباقي، بيروت، ١٩٥٦، دار إحياء التراث العربي، ٥ ج.

المناوي، فيض القدير، مصر، ١٣٥٧/١٩٣٨، المكتبة التجارية الكبرى، ٦ ج.

المناوي، الكواكب الدرية في تراجم السادة الصوفية، تحقيق محمد أديب الجادر، بيروت، دار صادر، ٥ ج.

النسائي، سنن، تحقيق عبد الفتاح أبو غدة، بيروت، ١٩٨٨، دار البشائر الاسلامية، ٩ ج.

النسائي، السنن الكبرى، تحقيق عبد الغفار وسيد كسروي، بيروت، ١٤١١/١٩٩١، دار الكتب العلمية، ٦ ج.

النيسابوري، الحسن بن محمد القمي، غرائب القرآن، ١٢٨٠؟، ٣ ج.

هناد بن السري، كتاب الزهد، تحقيق عبدالرحمن الفَرِيوائي، الكويت، ١٤٠٦/١٩٨٥، دار الخلفاء، ٢ ج.

قد وقع الفراغ من تحرير تحقيق هذا الكتاب المستطاب بعون الله الملك الوهاب بيد الفقير الضعيف المحتاج إلى ربه العفو الرؤوف أبي أروى عبد الله بن مصطفى كمال آيدينلي الطِرَبْزُوني -غفر الله له ولوالديه ولجميع المؤمنين- في يوم الجمعة وهو العُشر السابع من الثلث الأول من السدس الثالث من النصف الثاني من العُشر الخامس من العَشر الرابع من العَشر الخامس من الألف الثاني من الهجرة النبوية على صاحبها ألف ألف تحية الموافق العُشر الرابع من الثلث الأول من السدس الأول من النصف الثاني من العُشر الرابع من العَشر الثاني من العَشر الأول من الألف الثالث من مولد سيدنا عيسى بن مريم عليهما السلام.

Kitâbiyât

Abdurrahman Câmî, *Nefehâtu'l-Uns min Hadarâti'l-Kuds*, terc. Lâmiî Çelebi, İstanbul, 1980, Marifet Yayınları, 711 s. -İstanbul, 1289 baskısının tıpkıbasımı-.

Abd b. Humeyd, *el-Muntehab min Musnedi Abd b. Humeyd*, thk. Ebû Abdillah Mustafa b. el-Adevî, er-Riyâd, 2002/1423, Dâru Belensiye, 2 c.

Abdullah b. el-Mubârek, *Kitâbu'z-Zühd ve'r-Rekâik*, thk. Habîbu'r-Rahman el-A'zamî, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.

Abdurrezzâk, *el-Musannaf*, thk. Habîbu'r-Rahman el-A'zamî, Beyrut, 11 c.

el-Aclûnî, *Keşfu'l-Hafâ'*, Beyrut, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî,1351, 2 c.

Ahmed b. Hanbel, *Musned*, thk. Şuayb el-Arnâût ve arkd., Beyrût, 1421/2001, Müessesetu'r-Risâle, 50 c.

Aliyyu'l-Kârî, *el-Masnû' fî Ma'rifeti'l-Hadîsi'l-Mevzû'*, thk. Abdulfeetâh Ebû Ğudde, Beyrut, 1414/1994, Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 342 s.

Aşıkkutlu, Emin, "İbn Ved'ân", DİA, İstanbul, 1999, 20/440.

Ateş, Ahmed, "Anadolu Kütüphanelerinden Mühim Yazma Eserler (Amasya)", *Tarih Vesikaları*, Yeni Seri 1. cild (sayı: 16), s. 141-174.

-------, "Konya Kütüphanelerinde Bulunan Bazı Mühim Yazmalar", *Belleten*, Ankara, Ocak 1952, cilt: 16, sayı: 61, s. 49-130.

-------, "Muhyi-d-dîn Arabî", İslam Ansiklopedisi (İA), İstanbul, 1979, 8/533-555.

Bayram, Mikail, *Sadru'd-din-i Konevi –Hayatı, Çevresi ve Eserleri–*, İstanbul, 2012, Hikmetevi, 203 s.

el-Beyhekî, *es-Sünenu'l-Kübra*, Haydarâbâd, 1344-1355, 10 c.

-------, *Kitâbu'z-Zühdi'l-Kebir*, thk. eş-Şeyh Âmir Ahmed Hayder, Beyrût, 1408/1987, 439 s.

------, *Şu'abu'l-Îmân*, thk. Muhammed Zağlûl, Beyrût,1410/1990, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 9 c.

el-Bezzâr, *Musned*, thk. Mahfûzu'r-Rahman Zeynullah ve 'Adil b. Sa'd, el-Medînetu'l-Munevvere, Mektebetu'l-Ulûm ve'l-Hıkem, 13 c.

el-Buhârî, *Sahîh*, thk. Muhammed Zuheyr, Mısır, 1311, Bûlâk, 9 c. (Tıpkıbasım)

el-Cevherî, *es-Sıhâh*, thk. Ahmed Abdulğafûr Attâr, Beyrut, 1404/1984, Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 7 c.

Coşan, M. Esad, "Ahterî'nin Kırk Hadis Kitabı", *Akademik Makaleler*, İstanbul, 2011, s. 64-76.

ed-Dârekutnî, *Kitâbu'r-Ru'ye*, thk. İbrahim Muhammed ve Ahmed Fahdî, el-Urdun, 1411/1990, el-Menâr, 412 s.

ed-Dârekutnî, *Sünen*, thk. es-Seyyid Abdullah Hâşim Yemânî, el-Kahire, 1386/1966, Dâru'l-Mehâsin, 4 c.

ed-Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdirrahman, *Sünen*, thk. Fevvâz Ahmed ve Hâlid es-Seb', Beyrût,1407/1987, Dâru'l-Kitabi'l-Arabî, 2 c.

Demirli, Ekrem, "Sadreddin Konevi", *DİA*, 35/420-425.

-------, *Nazari Tasavvufun Kurucusu Sadreddin Konevi -Hayatı, Eserleri, Düşünceleri-*, İstanbul, 2008, Türkiye Diyanet Vakfı yayınları 168 s.

-------, *Sadreddin Konevî-Hayatı, İlmî Şahsiyeti ve Eserleri-*, Konya, 2007, Mebkam, 112 s.

Ebû Avâne, Ya'kûb b. İshak, *Musned*, thk. Eymen ed-Dımeşkî, Beyrût, 1419/1998, Dâru'l-Ma'rife. 5 c.

Ebû Dâvûd Süleymân b. Eş'as es-Sicistânî, *Sünen*, thk. Muhammed Muhyiddîn Abdülhamîd, Beyrût, Dâru'l-Fikr, 4 c.

Ebû Nuaym, *Hılyetu'l-Evliyâ'*, Beyrût, 1988/1409, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 10 c.

Ebû Ya'lâ, *Musned*, thk. Hüsyn Selîm Esed, Dımeşk-Beyrût, 1410/1990, Dâru'l-Me'mûn li't-Türâs, 14 c.

Ergin, Osman, "Sadraddîn al-Qunawî ve Eserleri", *Şarkiyat Mecmuası (II)*, İstanbul, 1957, s. 63-90.

el-Gazâlî, *İhyâu Ulûmi'd-Dîn*, Dâru'l-Kütübi'l-Arabiyye, 4 c.

el-Hâkim, *el-Mustederk ale's-Sahîhayn*, Beyrût, Dâru'l-Ma'rife, 4 c. (Hind baskısından ofset).

el-Hatîb el-Bağdâdî, *Şerefu Ashâbi'l-Hadîs*, thk. Mehmed Said Hatiboğlu, Ankara, 1972, 50-191 s.

Hennâd b. es-Serî, *Kitâbu'z-Zühd*, thk. Abdurrahman el-Ferîvâî, Kuveyt, 1406/1985, Dâru'l-Hulefâ', 2 c.

İbn Abdilber, *Câmiu Beyâni'l-İlm ve Fadlih*, thk. Abdurrahman Hasan Mahmud, Kahire, 1975, 513 s.

İbn Arrâk, *Tenzîhu'ş*-Şerî'ati'l-Merfû'a, thk. Abdulvehhâb Abdullatîf ve M. es-Sıddîk, Mısr, 1378, Mtb. Âtıf, 2 c.

İbn Asâkir, *Mu'cemu'ş-Şuyûh*, thk. Vefâ' Takıyyuddîn, Dımeşk, 1421/200, Dâru'l-Beşâir, 3 c.

-------, *Târîhu Medîneti Dımeşk*, thk. Muhibbuddîn Ömer b. Ğarâme el-Ömerî, Beyrut, 1415/1995, Dâru'l-Fikr, 80 c.

İbn Ebî Âsım ed-Dahhâk b. Mahled, *Kitâbu's-Sünne*, thk. Muhammed Nâsıruddîn el-Elbânî, Beyrut, 1400/1980, el-Mektebu'l-İslâmî, 2 c.

İbn Ebî Şeybe, *el-Musannaf*, thk. Muhammed Avvâme, Cidde- Dımeşk, 1427/2006, Dâru'l-Kıble, 26 c.

İbn Hacer el-Askalânî, *ed-Durerü'l-Kâmine*, thk. Muhammed Seyyid Câdu'l-Hak, Kahire, 1966, Dâru'l-Kütübi'l-Hadîse, 5 c.

-------, *el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe*, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 9 c.

-------, *Tehzîbu't-Tehzîb*, thk. İbrahim ez-Zeybek ve Âdil Murşid, Müessesetu'r-Risâle, 4c.

-------, *Telhîsu'l-Habîr*, thk. Ebû Âsım Hasan, 1416/1995, Müessesetu Kurtuba, 4 c.

İbn Hallikân, *Vefeyâtu'l-A'yân ve Enbâu Ebnâi'z-Zamân*, thk. İhsan Abbas, Beyrut, Dâru Sâdır, 8 c.

İbn Hıbbân, *Sahîh İbn Hıbbân bi-Tertîb İbn Belbân*, thk. Şuayb el-Arnâût, Beyrut, 1414/1993, Müessesetu'r-Risâle, 17 c.

İbn Huzeyme, Muhammed b. İshâk, *Kitâbu't-Tevhîd ve İsbâti Sıfâti'r-Rabb azze ve celle*, thk. Abdulazîz eş-Şehvân (?), er-Riyâd, Dâru'r-Ruşd, 2 c.

İbn Huzeyme, Muhammed b. İshâk, *Sahîh*, thk. M. M. el-A'zamî, Beyrut, 1395/1975, el-Mektebu'l-İslâmî, 4 c.

İbn Mâce, *Sünen*, thk. Muhammed Fuâd Abdulbâkî, 1975/1395, 2 c.

İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, Dâru'l-Maârif.

İbn Sa'd, *et-Tabakâtu'l-Kübra*, Beyrut, 8 c.

İbnu'l-Arabî, *Fusûsu'l-Hıkem*, thk. Ebu'l-Alâ Afîfî, (Kahire), 1365/1946, Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, 2 c.

İbnu'l-Cevzî, *el-Ilelu'l-Mutenâhiye fi'l-Ahâdîsi'l-Vâhiye*, thk. İrşâdu'l-Hak el-Eserî ve eş-Şeyh Halîl el-Meys, Beyrut, 1403/1983, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2 c.

------, *Kitâbu'l-Mevzû'ât*, thk. Abdurrahman Muhammed Osman, el-Medînetu'l-Munevvere, el-Mektebetu's-Selefiyye, 3 c.

İbnu'l-Esîr, Mecduddîn *Câmiu'l-Usûl fî Ahâdîsi'r-Resûl*, thk. Abdulkâdir el-Arnâût, 1969/1389, 12 c.

İbnu'l-Esîr, Izzuddîn, *Usdu'l-Ğâbe fî Ma'rifeti's-Sahâbe*, Kahire, 1970, Dâru'a-Şab, 7 c.

İbnu'l-Mulakkın, *el-Bedru'l-Munîr*, thk. Mustafa Ebu'l-Ğayt ve zemîleyh, Riyâd, 1425/2004, Dâru'l-Hicre, 10 c.

-------, *Tabakâtu'l-Evliyâ'*, thk. Nûruddîn Şerîbe, Kahire, 1415/1994, Mektebetu'l-Hanci, 626 s.

İbrahim İbrahim Muhammed Yâsîn, *Sadru'd-Dîn el-Kûnevî ve Felsefetuhu's-Sûfiyye*, İskenderiyye, 2003, Menşeetu'l-Maârif, 318 s.

İshâk b. Râhûye, *Musned*, thk. Abdulğafûr Abdulhak, e-Medînetu'l-Munevvere, 1412/1991, Mektebetu'l-Îmân, 5 c.

İsmaîl Hakkî, *Rûhu'l-Beyân*, el-Kahire, 1255, Bûlâk, 3 c.

el-Kâdî Iyâz, *Meşâriku'l-Envâr alâ Sahîhı'l-Âsâr*, Tunus-Kahire, el-Mektebetu'l-Atîka-Dâru't-Turâs, 2 c.

Katip Çelebi, *Keşfu'z-Zunûn*, İstanbul, 1971, 2 c.

Koçkuzu, A. Osman, "Sadrettin Konevi'nin Hadisçiliği", *Selçuk Üniversitesi Selçuk Dergisi I. Sadreddin Konevî Özel Sayısı*, Konya, 1989, sayı: 4, s. 69-83; *Diyanet Dergisi*, Temmuz-Ağustos-Eylül 1989, c. 25, sayı: 3, s. 3-18.

Konevî, Sadreddin, *Kırk Hadis Şerhi –Şerh-i Hadis-i Erbaîn–*, çev. Ekrem Demirli, İsatanbul, 2002, İz Yayıncılık, 198 s.

-------, *Kırk Hadis Şerhi ve Tercümesi*, thk. ve çev. H. Kâmil Yılmaz, İstanbul, 1431/2010, Mebkam, 177+177 s.

el-Kudâî, *Musnedu'ş-Şihâb*, thk. Hamdî Abdulmecîd es-Selefî, Beyrût, 1405/1985, Müessesetu'r-Risâle, 2 c.

el-Kuşeyrî, Abdülkerîm b. Hevâzin, *er-Risâletu'l-Kuşeyriyye*, thk. Ma'rûf Mustafa Zureyk (?), Beyrût, 1421/2001, el-Mektebetu'l-Asriyye, 483 s.

el-Mervezî, Muhammed b. Nasr, *Kitâbu Ta'zîmi Kadri's-Salât*, thk. Abdurrahman el-Ferîvâî, el-Medînetu'l-Munevvere, 1406, Mektebetu'd-Dâr, 2 c.

Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf, Beyrut, 1415/1994, Müessesetu'r-Risâle, 35 c.

el-Mubârekfûrî, *Tuhfetu'l-Ahvezî bi-Şerhı Câmii't-Tirmizî*, thk. Abdulvehhâb Abdullatîf, Beyrut, Dâru'l-Fikr, 10 c.

el-Munâvî, *Feyzu'l-Kadîr*, Mısr, 1357/1938, el-Mektebetu't-Ticâriyyetu'l-Kübra, 6 c.

-------, *el-Kevâkibu'd-Durriyye fî Terâcimi's-Sâdeti's-Sûfiyye*, thk. Muhammed Edîb el-Câdir, Beyrut, Dâru Sâdir, 5 c.

Müslim, *Sahîh*, thk. Muhammed Fuâd Abdulbâkî, Beyrût, 1956, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 5 c.

el-Muttakî, *Kenzu'l-Ummâl*, Beyrut, 1405/1985, Müessesetu'r-Risâle, 16 c.

en-Nesâî, *Sünen*, thk. Abdülfettâh Ebû Ğudde, Beyrût, 1988, Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 9 c.

-------, *es-Sünenu'l-Kübra*, thk. Abdulğaffâr ve Seyyid Kisrevî, Beyrut, 1411/1991, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 6 c.

en-Neysâbûrî, el-Hasan b. Muhammed el-Kummî, *Ğarâibu'l-Kur'ân*, 1280 (?), 3 c.

Öngören, Reşat, "Miftâhu'l-Gayb", *DİA*, 30/16-17.

Özkürkçüler, Ayşe, *Şeyh Sadreddin Konevi'nin Hadisçiliği ve "Şerhu'l-Erbaîne Hadîsen" Adlı Eseri*, Konya, 1998, 109 s.

Özşenel, Mehmet, "İlk Yaratılan Varlık Konusundaki Rivayetler", *Divan*, 1998/1, s. 171-189.

er-Rebî', *Musnedu'l-İmâm er-Rebî'*, cem've tertib: Ebû Ya'kûb Yûsuf el-Vercelânî, thk. Nûruddîn Abdullah es-Sâlimî, Maskat, 1424/2003, Mektebetu Maskat, 476 s. (*Kitâbu't-Tertîb* isimli kitabın içinde).

es-Sehâvî, *el-Mekâsudu'l-Hasene*, thk. Abdullah Muhammed es-Sıddîk, Beyrût, 1399/1979, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 510 s.

es-Subkî, *Tabakâtu'ş-Şâfiiyyeti'l-Kübra*, thk. Abdulfettâh Muhammed el-Hulv ve Mahmûd Muhammed et-Tanâhî, Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye.

es-Suyûtî, *el-Leâli'l-Masnû'a*, Mısr, el-Mektebetu't-Ticâriyyetu'l-Kübra, 2 c.

-------, *ed-Durru'l-Mensûr fi't-Tefsîr bi'l-Me'sûr*, thk. Abdullah b. Abdilmuhsin et-Türkî, Kahire, 2003/1424, 17 c.

eş-Şevkânî, Muhammed b. Ali, *el-Bedru't-Tâli" bi-Mehâsini men Ba'de'l-Karni's-Sâbi'*, Kahire, Dâru'l-Kitâbi'l-İslâmî, 2 c.

et-Taberânî, *el-Ahâdîsu't-Tıvâl*, thk. Hamdî Abdulmecîd es-Selefî, Beyrût, 1419/1998, el-Mektebu'l-İslâmî, 192 s.

-------, *el-Mu'cemu'l-Evsat*, thk. Târık b. Ivazullah ve Abdulmuhsin el-Hüseynî, el-Kahire, 1415/1995, Dâru'l-Haremeyn, 10 c.

-------, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, thk. Hamdî Abdulmecîd es-Selefî, el-Kahire, Mektebetu İbn Teymiyye, 25 c.

et-Taberî, *Tefsîru't-Taberî Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'an*, thk. Abdullah et-Türkî, Kahire, 1422/2001, Dâru Hecer, 26 c.

et-Tahâvî, *Şerhu Meâni'l-Âsâr*, thk. Muhammed en-Neccâr ve arkd., 1414/1994, Âlemu'l-Kütüb, 5 c.

-------, *Şerhu Müşkili'l-Âsâr*, thk. Şuayb el-Arnâût, Beyrût, 1415/1994, Müessesetu'r-Risâle, 16 c.

Taşköprizâde, *Miftâhu's-Saâde*, Beyrut, 1405/1985, Dâru'l-Kütübi'l-Ilmiyye, 3 c.

et-Teftâzânî, Ebu'l-Vefâ', "et-Tarîkatu'l-Ekberiyye", *el-Kitâbu't-Tezkârî Muhyi'd-Dîn İbn Arabî fi'z-Zikra'l-Mieviyyeti's-Sâmine li-Mîlâdih 1165-1240*, işrâf: İbrahîm Medkûr, Kahire, 1389/1969, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, s. 295-353.

et-Tirmizî, Ebû Îsa, *Sünen*, thk.Ahmed Muhammed Şâkir ve arkd, 5 c.

-------, *eş-Şemâilu'l-Muhammediyye ve'l-Hasâilu'l-Mustafaviyye*, thk. Seyyid b. Abbâs el-Celîmî, Mekketu'l-Mukerreme, 1413/1993, el-Mektebetu't-Ticâriyye, 400 s.

et-Tirmizî, el-Hakîm, *Nevâdiru'l-Usûl fî Ma'rifeti Ahâdîsi'r-Resûl*, thk. İsmail İbrahim, el-Kahire, 1429/2008, Mektebetu'l-İmam el-Buhârî, 2 c.

Uysal, Muhittin, "Selçuklu Devri Sûfîlerinde Hadis Yapısı ve Kullanımı", *II. Uluslar arası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Sempozyumu, Selçuklularda Bilim ve Düşünce, İslâmî İlimler*, Konya, 2013, 1/173-190.

Yılmaz, Hasan Kâmil, "Sadrettin Konevî'nin Hadis Erbaîn Şerhi", *Selçuk Üniversitesi Selçuk Dergisi I. Sadreddin Konevî Özel Sayısı*, Konya, 1989, sayı: 4, s. 17-36.

-------, *Tasavvufî Hadis Şerhleri ve Konevînin Kırk Hadis* Şerhi, İstanbul, 1990, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 143+173 s.

ez-Zehebî, *Mîzânu'l-İ'tidâl fî Nakdi'r-Ricâl*, thk. Ali Muhammed el-Bicâvî, 1382/1963, 4 c.

-------, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ'*, thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf, Beyrut, 1409/1988, Müessesetu'r-Risâle, 25 c.

-------, *Tezkiretü'l-Huffaz*, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 4 c.

ez-Ziriklî, Hayreddîn, *el-A'lâm*, Beyrût, 1986, Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn.

Bu hoş kitabın tahkikinin yazımı, çok affedici ve çok şefkatli olan Rabbine muhtac fakir ve zaîf Ebû Erva Abdullah b. Mustafa Kemal Aydınlı et-Trabzonî'nin elinde –Allah onu, anne-babasını ve bütün müminleri bağışlasın!- el-Meliku'l-Vehhâb olan Allah'ın yardımıyla Cuma günü sona erdi. Bugün de, hicret-i nebeviyyeyi –sahibine milyon selam olsun!- esas alan takvime göre ikinci binden, beşinci ondan, dördüncü ondan, beşinci onda birden, ikinci yarıdan, üçüncü altıda birden, birinci üçte birden, yedinci onda birdir. Bu da efendimiz Îsa b. Meryem'ın –aleyhimesselâm!- doğumunu esas alan takvime göre üçüncü binden, birinci ondan, ikinci ondan, dördüncü onda birden, ikinci yarıdan, birinci altıda birden, birinci üçte birden, dördüncü onda bire uygun düşer.

فهرس الآيات*

سورة الفاتحة

سورة البقرة

سورة آل عمران

سورة النساء

* الرقم الذي في أول الآية يشير إلى رقم الآية والرقم الذي في آخرها يشير إلى رقم الفقرة في الكتاب.

سورة الأنعام

سورة الأعراف

سورة الأنفال

سورة يونس

سورة هود

سورة يوسف

سورة الرعد

سورة النحل

سورة الإسراء

سورة مريم

سورة طه

سورة الأنبياء

سورة النور

سورة الفرقان

سورة النمل

سورة القصص

سورة العنكبوت

سورة لقمان

سورة الأحزاب

سورة فاطر

سورة الزمر

سورة غافر / المؤمن

سورة فصلت

سورة الشورى

سورة الزخرف

سورة الدخان

سورة الجاثية

سورة الفتح

سورة ق

سورة الذاريات

سورة النجم

سورة الرحمن

سورة الحديد

سورة المجادلة

سورة الحشر

سورة القيامة

سورة المطففين

سورة الشمس

سورة الكافرون

سورة الإخلاص

فهرس الأحاديث مرتبة على الأحرف*

* وضع نجم صغير (*) في أول أحاديث الأصول. والرقم الذي في آخر الحديث يشير إلى الفقرة في الكتاب.

327

KIRK HADİS ŞERHİ

Sadruddin M. b. İshâk el-Malatî el-Konevî

صدر الدين محمد بن إسحاق الملطي القونوي

Konevî'nin, meşhur olan, kaynaklarda ve muhtelif kütüphanelerde bulunan yazmalarında farklı isimlerle kaydedilmiş bulunan bu kırk hadis şerhinin görülebilen yazmalarında hadis sayısı 26 ila 29 arasında değişmektedir. Bundan dolayı Konevî'nin onu tamamlayamadığı söylenmektedir. Ancak her bölüm başında şerh edilen hadisle birlikte aynı muhtevada olan başka hadisler zikredildiği gibi hadislerin, ehl-i hadis tarafından farklı hadis sayılan diğer rivayetlerine de sıkça atıflar yapıldığı görülmektedir. Bunlarla başlıklardaki hadis sayısı elli civarında olmaktadır. Bu durum nazar-ı itibara alındığında; önce kırk kadar hadisin toplandığı sonra şerh esnasında ilgili olanların bir araya getirilerek birlikte şerh edildiği, dolayısıyla bir eksikliğin bulunmadığı da söylenebilir.

ISBN 978-975-548-353-5
9 789755 483535
www.ilahiyatvakfi.com

27

KIRK HADİS ŞERHİ

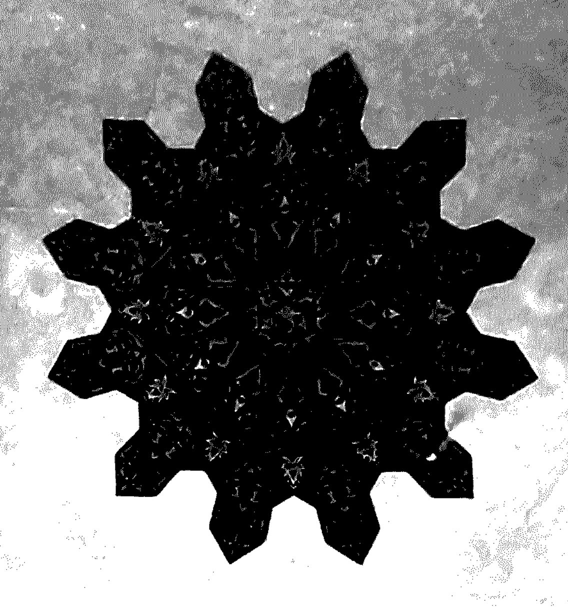
Sadruddin M. b. İshak el-Malatî el-Konevî

صدر الدين محمد بن إسحاق الملطي القونوي

Sadruddin el-Malatî el-Konevî

صدر الدين محمد بن إسحاق الملطي القونوي

KIRK HADİS ŞERHİ

شرح الأحاديث الأربعين

Tahkik ve Tercüme

Abdullah AYDINLI

